

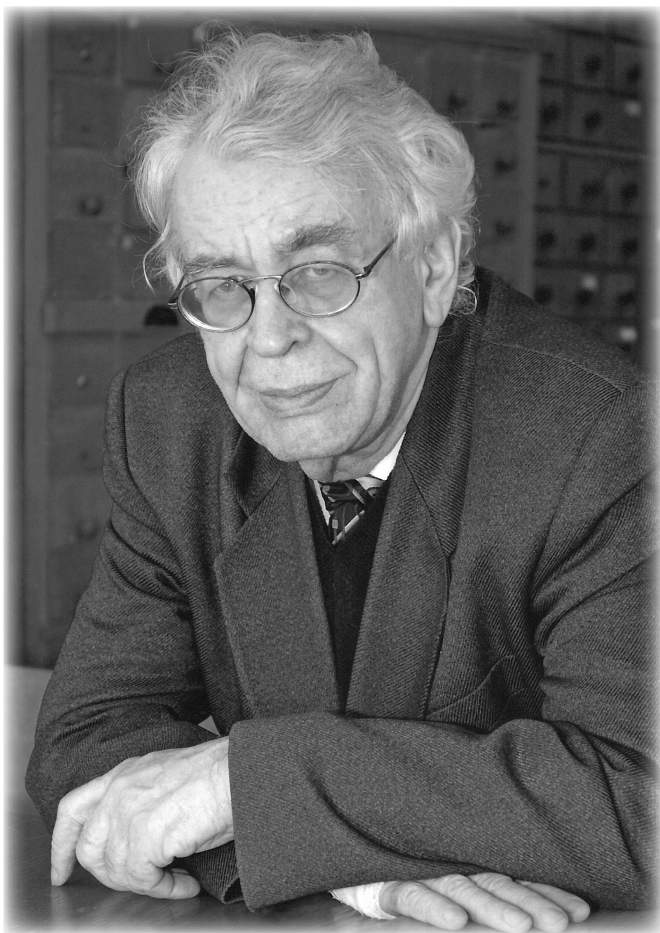
Записки
з ономастики

Збірник наукових праць

Випуск 17

Opera
in onomastica

Fascicullum XVII

Юрій Олександрович Карпенко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

Записки з ономастики

Збірник наукових праць

Випуск 17

Opera in onomastica

Fascicillum XVII

*Пам'яті
доктора філологічних наук, професора,
члена-кореспондента НАНУ
Юрія Олександровича Карпенка,
з нагоди 85-річчя з дня народження*

Одеса
«Астропринт»
2014

УДК 801.311/.313(066)

ББК 81.031.4я5

3-324

Видання засновано доктором філологічних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України **Юрієм Олександровичем Карпенком** у 1999 році

Редакційна колегія:

д-р філол. наук **О. Ю. Карпенко** (*відп. редактор*),
д-р філол. наук **Т. Ю. Ковалевська** (*заст. редактора*),
канд. філол. наук **Е. В. Босва** (*відп. секретар*)

д-р філол. наук **О. І. Бондар**,
д-р філол. наук **В. О. Горпинич**,
д-р філол. наук **М. І. Зубов**,
д-р філол. наук **В. М. Каліпкін**,
д-р філол. наук **І. М. Колегасва**,
д-р філол. наук **Т. М. Корольова**,
д-р філол. наук **В. В. Лучик**,
д-р філол. наук **Ю. Л. Мосенкіс**,
д-р філол. наук **Є. С. Отін**,
д-р філол. наук **О. Б. Ткаченко**,
д-р філол. наук **Є. М. Черноіваненко**

Рекомендовано до друку вченою радою факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. (*Протокол № 2 від 14.10.2014 р.*)

«Записки з ономастики» внесено до переліку № 4 наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата філологічних наук: Постанова Президії ВАК України № 2–02/2 від 9.02.2000 // Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 2. — С. 74; Постанова ВАК України № 1–05/3 від 14.04.2010

Збірник зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України 05.07.2004 р. Свідоцтво: серія КВ № 8934

(Мова видання: українська, російська, болгарська, англійська, польська, чеська)

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2014

**ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ
ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА,
ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАНУ Ю. О. КАРПЕНКА**

1954

Мовознавча робота у Чернівецькому державному університеті. — Українська мова в школі, 1954. — № 5. — С. 95–96.

1956

История форм количественных числительных в украинском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Черновцы, 1956. — 18 с.

1957

История числительных три — четыре в украинском языке. — В кн.: Научный ежегодник Черновицкого гос.ун-та за 1956 год. — Черновцы, 1957. — Т. 1. — Вып. 1. — С. 216–217.

Лексика огородництва в буковинських говорах. — В кн.: Тезиси докладов XIII отчетной научной сессии проф.-преп. состава Черновицкого гос. ун-та. — Черновцы, 1957. — С. 241–243.

Програма-питальник для збирання матеріалів до обласного словника буковинських говорів. — Чернівці, 1957. — 32 с. *Соавтори: Чередниченко І. Г. (редактор), Вихристюк М. С., Леонова М. В., Лимаренко В. С., Лук'янюк К. М., Прокопенко В. А., Станівський М. Ф., Тофан М. С., Мітюніна Л. П.*

1958

Давня слов'янська назва десяти тисяч — тьма. — В кн.: Научный ежегодник Черновицкого гос. ун-та за 1957 год. — Черновцы, 1958. — С. 160–162.

Деякі назви культурних рослин у буковинських говірках. — В кн.: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов: Наук. зап. Чернівецького держ. ун-ту. Серія філологічних наук. — Чернівці, 1958. — Т. 31. — Вип. 7. — С. 105–120.

До питання про слов'янські назви річок Буковини. — В кн.: Доповіді та повідомлення Ужгородського держ. ун-ту. Серія філологічна. — Ужгород, 1958. — № 3. — С. 30–31.

До походження назв буковинських річок (Слов'янські назви). — В кн.: Вісті Чернівецького відділу Географічного товариства Союзу РСР. — Чернівці, 1958. — Вип. 1. — С. 181–192.

Історія східнослов'янського числівника сорок. — В кн.: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов: Наук. зап. Чернівецького держ. ун-ту. Серія філологічних наук. — Чернівці, 1958. — Т. 31. — Вип. 7. — С. 23–32.

Історія числівника два в українській мові. — Наук. зап. Чернівецького держ. ун-ту: Збірник наукових робіт аспірантів. — Чернівці, 1958. — Вип. 4. — С. 20–41.

Лексический состав «Синонимы славеноросской», украинского словаря XVII в. — В кн.: Тезисы докладов XIV отчетной научной сессии проф.-преп. состава Черновицкого гос. ун-та. — Черновцы, 1958. — С. 179–180.

1959

Давньоруські словотворчі елементи в сучасній українській топоніміці. — В кн.: Питання історичного розвитку української мови: Тези доповідей міжвузівської наукової конференції. — Харків, 1959. — С. 51–52.

Зауваження до пояснення виразу «на Иткиль». — Українська мова в школі. — 1959. — № 5. — С. 93.

Історія східнослов'янського числівника дев'яносто. — Наук. зап. Чернівецького держ. ун-ту. Серія філологічних наук. — Львів, 1959. — Т. 32. — Вип. 8. — С. 107–115.

Програма спеціального курсу «Українська топоніміка». — Чернівці, 1959. — 10 с.

Програма спеціального курсу «Українська топоніміка». — 2-е изд. — Чернівці, 1966. — 11 с.

Суфіксальний словотвір прикметників у мові Ю. Федьковича (-н-, -ськ-, -ов-). — В кн.: Юрій Федькович. Статті та матеріали: Наук. зап. Чернівецького держ. ун-ту. Серія філологічних наук. — Чернівці, 1959. — Т. 38. — Вип. 9. — С. 203–216.

1960

Застосування математичних методів у топонімічних дослідженнях. — В кн.: Питання прикладної лінгвістики. Тези доповідей міжвузівської наукової конференції. — Чернівці, 1960. — С. 7–8.

Зразки матеріалів до словникових статей обласного словника буковинських говорів. — В кн.: Міжвузівська наукова конференція з питань укладання обласних діалектологічних словників. Тези доповідей. — Чернівці, 1960. — С. 50–51.

Інструкція до укладання словникових статей обласного словника буковинських говорів. — В кн.: Міжвузівська наукова конференція з питань укладання обласних діалектологічних словників. Тези доповідей. — Чернівці, 1960. — С. 47–49.

Місце і функції топонімічного матеріалу в обласному словнику буковинських говорів. — В кн.: Міжвузівська наукова конференція з питань укладання обласних діалектологічних словників. Тези доповідей. — Чернівці, 1960. — С. 18–20.

Об образовании восточнославянских национальных литературных языков. Вопрос № 8: В чем заключается специфическое своеобразие соотношения и взаимодействия народнорусских и церковнославянских элементов в русском литературном языке XVI-XVII вв. сравнительно с белорусским и украинским литературными языками того же времени? — Вопросы языкознания, 1960. — № 2. — С. 62–63.

Словообразование названий населенных пунктов в памятнике конца XIV в. «А се имена семь градомъ рускымъ, и далнимъ и ближнимъ». — В кн.: Научный ежегодник Черновицкого гос. ун-та за 1959 год. Отдельный выпуск. Филологический факультет. — Черновцы, 1960. — С. 275–278.

Службове слово же у мові І. Вишенського. — В кн.: Научный ежегодник Черновицкого гос. ун-та за 1958 год. Отдельный оттиск. Кафедра украинского языка. — Черновцы, 1960. — С. 124–127.

Ступені порівняння прикметників в українській мові. — Українська мова в школі, 1960. — № 1. — С. 7–13.

Учбово-методичні вказівки з курсу історичної граматики української мови. — Київ, 1960. — 44 с.

Хроникальные заметки. — Вопросы языкознания, 1960. — № 4. — С. 159–161.

1961

Відтопонімічні утворення в мові В. Стефаніка. — В кн.: Творчість Василя Стефаніка. Тези доповідей міжвузівської наукової конференції. — Чернівці, 1961. — С. 40–42.

Возможности и пределы статистики в изучении топонимических названий (на украинском материале). — В кн.: Тезисы докладов межвузовской конференции по применению структурных и статистических методов исследования словарного состава языка. — М., 1961. — С. 62–83.

Есперанто. — Українська радянська енциклопедія. — Київ, 1961. — Т. 4. — С. 525.

Кипчацька мова. — Українська радянська енциклопедія. — Київ, 1961. — Т. 6. — С. 365.

Конференція з прикладної лінгвістики. — Українська мова в школі, 1961. — № 1. — С. 90–92.

Короткий питальник для збирання топонімічних назв Чернівецької області. — Чернівці, 1961. — 9 с.

Про словник мови Івана Вишенського. — В кн.: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов, кн.2: Наук. зап. Чернівецького держ. ун-ту. Серія філологічних наук. — Львів, 1961. — Т. 42. — Вип. II. — С. 34–44.

Словотвір сучасних назв населених пунктів Чернівецької області. — В кн.: Праці X Республіканської діалектологічної наради. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. — С. 169–175.

Слов'янський і романський елементи в топоніміці Буковини. — В кн.: Тези доповідей IV Міжвузівської республіканської славістичної конференції. — Одеса, 1961. — С. 67–69.

Сокращенная стенограмма выступления. — В кн.: Актуальные проблемы славяноведения. Материалы первого координационного совещания по актуальным проблемам славяноведения: Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР. — М., 1961. — № 33–34. — С. 242–243.

1962

Давньоруська основа словотвору української топоніміки. — В кн.: Питання історичного розвитку української мови. — Харків, 1962. — С. 290–297.

Куриус. — Українська радянська енциклопедія. — Київ, 1962. — Т. 7. — С. 522.

Лудольф. — Українська радянська енциклопедія. — Київ, 1962. — Т. 8. — С. 284.

Нанайська мова. — Українська радянська енциклопедія. — Київ, 1962. — Т. 9. — С. 489–490.

Огузька мова. Орхоно-єнісейські написи. — Українська радянська енциклопедія. — Київ, 1962. — Т. 18. — С. 258,386.

Про проект програми спецкурсу з української топоніміки для школи. — В кн.: Питання топоніміки та ономастики. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. — С. 178–181.

Рошош/Роша/, Рошешний, Росошани Чернівецької області та споріднені топоніми України. — В кн.: Питання топоніміки та ономастики. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. — С. 72–79.

Рошош/Роша/, Рошешний, Росошани Чернівецької області та споріднені топонімічні назви УРСР. — В кн.: I Республіканська топонімічна нарада. Тези доповідей. — Київ, 1959. — С. 56–58.

Топоніміка і її місце в лексичному складі мови (Лекція). — Чернівці, 1962. — 23 с.

Що таке математична лінгвістика. — Українська мова в школі, 1962. — № 1. — С. 10–15.

1963

Взаимодействие украинского и молдавского языков в топонимике Буковины. — В кн.: Региональное совещание по молдавско-руско-украинским языковым, литературным и фольклорным взаимосвязям. Тезисы докладов. — Кишинев, 1963. — С. 32–33.

Названия населенных пунктов Черновицкой области. — В кн.: Матеріали XIX наукової сесії Чернівецького держ. ун-ту. Секція філологічних наук. Тези доповідей. — Чернівці, 1963. — С. 91–94.

Слов'яно-романські взаємини у буковинській топоніміці. — В кн.: Славістичний збірник. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. — С. 158–170.

Стилистические возможности топонимических названий. — В кн.: Питання стилістики української мови в її взаємозв'язку з іншими слов'янськими мовами. Тези доповідей міжвузівської наукової конференції. Відп. редактор Ю. О. Карпенко. — Чернівці, 1963. — С. 17–20.

Субстантивовані прикметники — назви населених пунктів Буковини (З нарисів словотвору буковинської топоніміки). — В кн.: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. — В кн.: Наук. зап. Чернівецького держ. ун-ту. Серія філологічних наук. — Львів, 1963. — Т. 57. — Вип. 18. — С. 23–30.

Функції топонімічних назв у творах О. Ю. Кобилянської (До питання про топонімічну стилістику). — В кн.: Творчість Ольги Кобилянської. Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої сторіччю з дня народження письменниці. — Чернівці, 1963. — С. 59–60.

1964

Источники микропонимики. — В кн.: Микропонимия (Тезисы совещания). — М., 1964. — С. 4–6.

Можливості застосування математичних методів у лінгвістичних дослідженнях. — В кн.: Республіканська наукова конференція з питань методології мовознавства (Тези доповідей). — Київ, 1964. — С. 40–43.

О синхронической топонимике. — В кн.: Принципы топонимики. — М.: Наука, 1964. — С. 45–57.

Тезисы. — В кн.: Принципы топонимики. Материалы к совещанию. — М., 1962. — С. 12–14.

Перевод на немецк. язык: Über synchronische Toponomastik. — В кн.: Sowjetsche Namenforschung. — Berlin, 1975. — S. 73–63.

Опыт спецкурса топонимики на филологическом факультете. — В кн.: Принципы топонимики. — М.: Наука, 1964. — С. 141–142.

Особливості гідронімічного словотвору (на матеріалі назв річок Чернівецької області). — В кн.: Українська діалектологія і ономастика: збірник статей. — Київ: Наукова думка, 1964. — С. 185–193.

Тези: Особливості гідронімічного словотвору (на матеріалі річкових назв Чернівецької області). — В кн.: Друга республіканська ономастична нарада (тези). — Київ, 1962. — С. 119–121.

Топоніміка гірських районів Чернівецької області. Конспект лекцій. — Чернівці, 1964. — 80 с.

Топоніміка художнього тексту (На матеріалі повісті О. Ю. Кобилянської «В неділю рано зілля копала»). — В кн.: Тези доповідей XX наукової сесії Чернівецького держ. ун-ту. Секція філологічних наук. — Чернівці, 1964. — С. 73–77.

1965

Гідронімія Черемошу і Верхнього Серету (Порівняльний аналіз). — В кн.: III Республіканська ономастична (гідронімічна) конференція: Тези. — Київ, 1965. — С. 40–43.

Діахронічний словотворчий аналіз топонімії (На матеріалі топонімії Вижницького та Сторочинецького районів Чернівецької області). — В кн.: Тези доповідей XXI наукової сесії Чернівецького держ. ун-ту. Секція філологічних наук. — Чернівці, 1965. — С. 48–54.

Проблема варіантів в топонимике. — В кн.: Всесоюзная конференция по топонимике СССР: Тезисы докладов и сообщений. — Л., 1965. — С. 17–20.

Топонімія східних районів Чернівецької області. Конспект лекцій. — Чернівці, 1965. — 62 с.

Топонімія центральних районів Чернівецької області. Конспект лекцій. — Чернівці, 1965. — 76 с.

1966

Взаимосвязь географических терминов и топонимов. — В кн.: Местные географические термины в топонимии: Тезисы докладов и сообщений. — М., 1966. — С. 6–9.

Еще о топонимической префиксации. — В кн.: Конференция по топонимике северо-западной зоны СССР: Тезисы докладов и сообщений. — Рига, 1966. — С. 59–62.

Назви річок Верхнього Серету. — В кн.: Тези доповідей XXII наукової сесії Чернівецького держ. ун-ту. Секція філологічних наук. Відп. редактор Ю. О. Карпенко. — Чернівці, 1966. — С. 91–95.

Становление восточнославянской топонимии (Закономерности словообразования). — В кн.: Изучение географических названий: Вопросы географии, № 70. — М.: Мысль, 1966. — С. 7–18.

Топонімічні варіанти. — В кн.: Ономастика: Республіканський міжвідомчий збірник. — Київ: Наукова думка, 1966. — С. 29–36.

Українсько-молдавська взаємодія в оронімії Буковини. — В кн.: Восточнославянско-восточнороманские языковые, литературные и фольклорные связи: Тезисы докладов и сообщений межвузовской научной конференции. Отв. редактор Ю. А. Карпенко. — Черновцы, 1966. — С. 35–37.

1967

История этимологического метода в топонимике. — В кн.: История топонимии в СССР: Тезисы докладов. — М., 1967. — С. 7–9.

Свойства и источники микротопонимии. — В кн.: Микротопонимия. — М.: Изд-во МГУ, 1967. — С. 15–22.

Топонімічна система і системність топонімії. — В кн.: Повідомлення Української ономастичної комісії. — Київ: Наукова думка, 1967. — Вип. 2. — С. 3–12.

Топонимия Буковины: Автореф. дис. ... доктора филол. наук. — Киев, 1967. — 29 с.

1969

Велика літера і власні назви. — Українська мова і література в школі, 1969. — № 2. — С. 22–28.

Из наблюдений над украинской оронимией. — В кн.: Оронимика. — М., 1969. — С. 20–23.

Особливості оронімічного словотвору (на матеріалі буковинської оронімії). — В кн.: Питання словотвору східнослов'янських мов: Матеріали міжвузівської республіканської наукової конференції. — Київ: Наукова думка, 1969. — С. 117–119.

Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область. — Київ, 1969. — 704 с. *Ю. А. Карпенко — член редколлегии этого коллективного труда. Ему принадлежит большинство топонимических справок и сведений о первых упоминаниях описываемых сел, а также (совместно с Я. С. Гайсенюком) статья-очерк «Рукишин», С. 652–660.*

Початок топонімічних студій у Новоросійському університеті (1865–1880). — В кн.: IV Республіканська ономастична конференція: Тези. — Київ: Наукова думка, 1969. — С. 201–203.

Розвиток української літературної мови на Буковині. — В кн.: Розквіт економіки і культури Радянської Буковини: Матеріали конференції, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. — Львів, 1969. — С. 146–149.

1970

История этимологического метода в отечественной топонимике. — В кн.: Развитие методов топонимических исследований. — М.: Наука, 1970. — С. 9–19.

Лингвистика — география — история (Проблемы топонимического этимологизирования). — Советское славяноведение, 1970. — № 4. — С. 64–70.

О семантике собственных имен. — В кн.: Актуальные проблемы лексикологии: Тезисы докладов и сообщений Всесоюзной научной конференции. — Минск, 1970. — С. 89.

Пра ўстойлівасць тапаніміі. — В кн.: *Пытанні беларускай тапанімікі: Матэрыялы Першай беларускай тапанімічнай канферанцыі.* — Мінск: Вышэйшая школа, 1970. — С. 26–30.

Тезисы: Об устойчивости топонимии. — В кн.: *Першая беларуская анамастычная канферанцыя. Тапанімія: Тэзісы дакладау.* — Мінск, 1967. — С. 5.

Топонімічнае ўзаємодзя ўкраінскай і молдаўскай мов. — *Мовознаўства*, 1970. — № 5. — С. 49–57.

Топонимы и географические термины (вопросы взаимосвязи). — В кн.: *Местные географические термины: Вопросы географии*, № 81. — М.: Мысль, 1970. — С. 36–45.

Як запісваць географічны назвы. — *Українська мова і літаратура ў школе*, 1970. — № 7. — С. 81–84.

1971

Західно- і південнослов'янські зв'язки топоніміі Одещини. — В кн.: *Українська культура в її інтернаціональних зв'язках: Тези доповідей і повідомлень Восьмої української славістичної конференції.* — Київ, 1971. — С. 48–50.

Матеріали до словника буковинських говірок. Відп. редактор В. А. Прокопенко. — Чернівці, 1971. — Вип. 1. — 98 с.

Введение. Словарные статьи на буквы А-Г. *Ю. А. Карпенко — член редколлегии и автор статей на буквы А-Б (с. 7–48).*

Те саме, 1971. — Вип. 2. — 60 с. Г-Ж.

Те саме, 1972. — Вип. 3. — 85 с. З-Й.

Те саме, 1976. — Вип. 4. — 119 с. К.

Ю. А. Карпенко — член редколлегии до 4-го выпуска включительно. При составлении 4-го выпуска (буква К) использованы материалы Ю. А. Карпенко.

Те саме, 1978. — Вип. 5. — 99 с. Л-М.

Те саме. Відп. редактор К. М. Лук'янюк. — Чернівці, 1979. Вип. 6. — 107 с. Н-О.

Походження астрономічних назв. — *Українська мова і літаратура ў школе*, 1971. — № 4. — С. 87–91.

Словотворче зіставлення гідронімів басейнів Черемошу та Верхнього Серету. — В кн.: *Питання гідроніміки: Матеріали III Республікан-*

ської ономастичної (гідронімічної) наради. — Київ: Наукова думка, 1971. — С. 86–93.

1972

Велика Ведмедиця. — Мовознавство, 1972. — № 2. — С. 59–66.

Назви зоряного неба: Галактика. — Знання та праця: Щомісячний науково-популярний журнал ЦК ЛКСМ України для юнацтва, 1972. — № 9. — С. 22–23.

Назви зоряного неба: Нові сузір'я. — Знання та праця, 1972. — № 11. — С. 28.

Назви зоряного неба: Старі сузір'я. — Знання та праця, 1972. — № 10. — С. 28.

О перенесении названий: Участие Центра в формировании топонимов Одесской области. — В кн.: Топонимия Центра: Тезисы докладов. — М., 1972. — С. 21–23.

Планета Плутон. — Русская речь, 1972. — № 1. — С. 60.

Про становлення української літературної мови на Буковині. — В кн.: Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів: Тези доповідей та повідомлень. — Київ: Наукова думка, 1972. — С. 23–26.

Четверта відміна іменників. — Українська мова і література в школі, 1972. — № 10. — С. 23–33.

1973

Как назвать спутники Юпитера? — Земля и Вселенная, 1973. — № 6. — С. 55–58.

Назви зоряного неба: Астеризми. — Знання та праця, 1973. — № 7. — С. 29.

Назви зоряного неба: Астероїди. — Знання та праця, 1973. — № 5. — С. 28–29.

Назви зоряного неба: Зорі. — Знання та праця, 1973. — № 1. — С. 26–27.

Назви зоряного неба: Комети. — Знання та праця, 1973. — № 6. — С. 27.

Назви зоряного неба: Метеорити. — Знання та праця, 1973. — № 8. — С. 28–29.

Назви зоряного неба: Метеорні потоки. — Знання та праця, 1973. — № 9. — С. 24.

1971

Назви зоряного неба: Планети. — Знання та праця, 1973. — № 3. — С. 29.

Назви зоряного неба: Поверхня Місяця. — Знання та праця, 1973. — № 12. — С. 26–27.

Назви зоряного неба: Супутники планет. — Знання та праця, 1973. — № 4. — С. 26–27.

Параметры ономастической типологии (на восточнославянском материале). — В кн.: Тыпалогія і ўзаемадзеянне славянскіх моў і літаратур: Тэзісы дакладаў і паведамленняў II рэспубліканскай канферэнцыі. — Минск, 1973. — С. 119–120.

Творення загальних назв від власних. — Українська мова і література в школі, 1973. — № 10. — С. 23–30.

Топонімія Буковини. — Київ: Наукова думка, 1973. — 238 с.

Українська ономастика. Програма для спеціального курсу для студентів філологічного факультету. — Одеса, 1973. — 17 с.

Те саме, 2-е вид. — В кн.: Збірник програм спецкурсів кафедри загального і слов'янського мовознавства. — Одеса, 1979. — С. 16–29.

Что значит имя Днестр? — В кн.: Земля и люди. Популярный географический ежегодник. — М.: Мысль, 1973. — С. 215–217.

Die Onomastik und die Arbeiten der Klassiker des Marxismus — Leninismus. — In: Der Name in Sprache und Gessellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik: Deutsch-Slawische Forschungen sur Namenkunde und Siedlungsgeschichte, № 27. — Berlin, 1973. — S. 129–134.

1974

Актуальні проблеми вивчення топонімії Північного Причорномор'я. — В кн.: Питання ономастики Південної України. Доповіді та повідомлення V Республіканської міжвузівської ономастичної конференції. — Київ: Наукова думка, 1974. — С. 9–15.

Поверхня Марса. — Знання та праця, 1974. — № 3. — С. 26.

Про критерії поділу власних і загальних назв. — В кн.: Повідомлення Української ономастичної комісії. — Київ: Наукова думка, 1974. — Вип. 10. — С. 3–10.

Про реєстр академічного «Словника української мови». — В кн.: Інформаційні матеріали Наукової ради з проблеми «Закономірності

розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй». — Київ: Наукова думка, 1974. — Вип.16. — С. 6–9.

Русская ономастика. Программа специального курса для студентов филологического факультета. — Одесса, 1974. — 17 с.

То же, 2-е изд. — В кн.: Сборник программ по специализации кафедр общего и славянского языкознания. — Одесса, 1976. — С. 32–50.

Словотворчі стосунки власних і загальних назв у східно-слов'янських мовах. — В кн.: Тези доповідей та повідомлень міжвузівської наукової конференції з питань східнослов'янського іменного словотвору. — Київ: Наукова думка, 1974. — С. 8–9.

Топонимическая реконструкция географии и географическая реконструкция топонимии. — В кн.: Actes du XIe Congrès international des sciences onomastique. — Sofia, 1974. — V.1. — P. 465–473.

Тезисы — В кн.: Actes du XIe Congrès international des sciences onomastique: Resumés des communications. — Sofia, 1972. — P. 114.

Третя відміна іменників (На допомогу студентів-заочнику). — Українська мова і література в школі. — 1974. — № 11. — С. 17–26. *Співавтор: М. М. Фащенко.*

1975

Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). — В кн.: Повідомлення Української ономастичної комісії. — Київ: Наукова думка, 1975. — Вип.13. — С. 3–10.

Наука? Или — не наука? — В кн.: Советский коллекционер. — М.: Связь, 1975. — Вип.13. — С. 100–104.

Перевод на болг. язык: Наука ли е филателията? — Филателен преглед, 1976. — № 2. — С. 8–9.

Собственные и нарицательные названия небесных тел в рукописи XVIII в. «Краткое изъяснение о крузѣ земном». — В кн.: Вопросы ономастики. — Свердловск, 1975. — Вип.10. — С. 135–141. *Соавтор: Л. Ф. Фомина.*

Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв. — Мовознавство, 1975. — № 4. — С. 46–50.

Типология топонимических композитов. — В кн.: Вопросы ономастики, кн. 2: Труды Самаркандского гос. ун-та. Новая серия. — Самарканд, 1975 (на титульном листе — 1974). — Вип.264. — С. 45–49. *Соавтор: А. М. Скляренко.*

Топонімія північно-східної Одещини. Конспект лекцій. Відп. редактор Ю. О. Карпенко. — Одеса, 1975. — 88с. *Соавтори: А. Т. Бевзенко, К. Е. Гагкаев, Г. Ю. Касим, Н. Г. Рядченко, Л. П. Стычишына, Л. С. Терешко.*

Хроніка. — Мовознавство, 1975. — № 2. — С. 94–95.

Югославские следы в топонимии юга Украины. — *Onomastica Jugoslavica*, 1975. — № 5. — С. 67–80. *Соавтор: А. К. Смольская.*

Bibliographia onomastica 1972–1973, Slavic. — *Onoma.* — 1975. — V.19. — № 1–2. — Р. 204–209. *Соавторы: Т. Горячева, И. Дуриданов, К. Зайцева, Л. Зеленко, М. Тылова, И. Шимунович, М. Карась, В. Путанец.*

Bibliographia onomastica 1972–1973, Ukrainian. — *Onoma.* — 1975. — V.19. — № 1–2. — Р. 290–296. *Соавторы: К. Б. Зайцева, Л. П. Зеленко.*

1976

До походження астроназв (Молочний Шлях). — Мовознавство, 1976. — № 4. — С. 50–56.

На мовознавчих кафедрах університетів та педінститутів. — В кн.: Інформаційні матеріали Наукової ради з проблеми «Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй»: Збірник наукових статей. — Київ: Наукова думка, 1976. — Вип.21. — С. 18–19.

Основы научного исследования. Программа спецкурса. — В кн.: Сборник программ по специализации кафедры общего и славянско-го языкознания. — Одесса, 1976. — С. 3–5.

Перевод на укр. язык: Основы наукового дослідження. — В кн.: Збірник програм спецкурсів кафедри загального і слов'янського мовознавства. — Одеса, 1979. — С. 3–4.

То же, 2-е изд., испр. и доп. — В кн.: Програма спецкурсів і спецсеминарів по специализации «Русский язык». — Одесса, 1980. — С. 3–5.

Разноязычная топонимия и границы топонимической системы. — В кн.: Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen: Linguistische Studien. Reine A. Arbeitsberichte 30. — Berlin, 1976. — S.83–93.

1977

Топонимия болгарских сел Одесской области: Вопросы топонимического взаимодействия языков. — В кн.: Историческая ономастика. — М.: Наука, 1977. — С. 189–208.

Bibliographia onomastica 1974, Slavic. — Onoma. — 1977. — V. 20. — № 2–3. — P. 462–465. *Соавторы: Т. Горячева, И. Дуриданов, К. Зайцева, Л. Зеленко, М. Тылова, И. Шимунович, К. Рымут.*

Bibliographia onomastica 1974, Ukrainian. — Onoma. — 1979. — V. 20. — № 2–3. — P. 511–516. *Соавторы: К. Б. Зайцева, Н. М. Матковская.*

1978

Астронимика. — В кн.: Ономастика. Проблемы и методы (Материалы к XIII Международному ономастическому конгрессу). Сборник обзоров. — М., 1978. — С. 189–206.

Названия планет Солнечной системы. — Onomastica, 1978. — Т. 23. — S. 35–46.

Становлення української літературної мови на Буковині. — Мовознавство, 1978. — № 1. — С. 38–48.

Топонімія південно-східної Одещини. Методичні вказівки. Відп. редактор Ю. О. Карпенко. — Одеса, 1978. — 83 с. *Соавторы: А. Т. Бевзенко, Г. Ю. Касим, Н. Г. Рядченко, Л. П. Зеленко, Э. Э. Минкевич.*

1979

Bibliographia onomastica 1975–1976, Slavic. — Onoma. — 1979. — V.23. — № 2–3. — P. 553–559. *Соавторы: Т. Горячева, И. Дуриданов, К. Зайцева, Л. Зеленко, М. Тылова, И. Шимунович, К. Рымут.*

Bibliographia onomastica 1977–1978, Ukrainian. — Onoma. — 1979. — V.23. — № 2–3. — P. 653–660. *Соавторы: К. Б. Зайцева, Н. М. Матковская.*

1980

Междвузовские лингвистические сборники РСФСР. — В кн.: Русское языкознание. — Киев: Вища школа, 1980. — Вып.1. — С. 129–132. *Соавтор: С. А. Красножен.*

О функциях собственных имен. — В кн.: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. Slovenská onomastická koenferencia. Zbornik materiálov. — Bratislava: Veda, 1980. — S. 9–16.

Перевод на немецк. язык: *Zu den Funktionen der Eigennamen. — Namenkundliche Informationen. — 1977. — № 31. — S. 10–17.*

Ономастические серии. 1. — В кн.: Вопросы ономастики. Собственные имена в системе языка. — Свердловск, 1960. — Вып. 14. — С. 150–156. *Соавтор: Э. Э. Минкевич.*

Предисловие. — В кн.: В. Ф. Шишов. Назарий Иванович Букате-вич. Методические материалы к спецкурсу «Русисты Одесского уни-верситета». — Одесса, 1980. — С. 3.

Предисловие. — В кн.: В. Ф. Шишов. Николай Владимирович Павлюк. Методические материалы к спецкурсу «Русисты Одесского университета». — Одесса, 1980. — С. 3.

Признаки молодости топонимической системы. — В кн.: Перспекти-вы развития славянской ономастики. — М.: Наука, 1980. — С. 48–57.

Селенонімія. — *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. Venováno VI. Šmilauerovi k osmdesátým pátým narozeninám, 1980. — T.21. — № 2–5. — с.1. — S. 374–389.*

Школьное и вузовское преподавание языка. — В кн.: Методологи-ческие и методические вопросы интенсификации преподавания рус-ского языка. Методические указания. — Одесса, 1980. — С. 38–40. *Соавтор: Т. С. Прокофьева.*

1981

Гідроніми Нижнього Подністров'я. За редакцією Ю. О. Карпен-ка. — Київ-Одеса: Вища школа, 1981. — 112 с. *Соавторы: А. Т. Бевзен-ко, Л. П. Зеленко, Г. Ю. Касим, Э. Э. Минкевич, Н. Г. Рядченко.*

Названия звездного неба. — Серия «Литературоведение и языкознание». — М.: Наука, 1981. — 184 с.

Практические задания по исторической грамматике русского языка. Для студентов III и IV курсов стационара. — Одесса, 1981. — 27 с.

Пушкинский ономастикон «Повести Белкина». — В кн.: Русское языкознание. — Киев: Вища школа, 1981. — Вып.2. — С. 80–86.

Специфика имени собственного в языке и речи. — В кн.: *Proceedings of the 13th International Congress of Onomastic Sciences. — Warsaw. — Krakow, 1981. — V.1. — P.79–89.*

Тезисы — в кн.: *Nomina appellativa et nomina propria.* Резюме ре-фератов XIII Международного конгресса по ономастике. — Краков, 1978. — С. 115.

Топонимическая серия Московского филиала Географического общества СССР. — В кн.: Топонимика зарубежных стран. — М., 1981. — С.106–117. *Соавтор: В. А. Колесник.*

Bibliographia onomastica 1977–1978, Slavic. — Onoma. — 1981. — V.25. — № 1–3. — P. 206–210. *Соавторы: Т. Горячева, И. Дуриданов, К. Зайцева, Л. Зеленко, М. Тылова, И. Шимунович, К. Рымут.*

Bibliographia onomastica 1977–1978, Ukrainian. — Onoma. — 1981. — V.25. — № 1–3. — P. 277–281. *Соавторы: К. Б. Зайцева, С. А. Красножен.*

1982

О гидронимах Днепр, Днестр, Турунчук. — В кн.: Русское языкознание. — Киев: Вища школа, 1982. — Вып.4. — С. 11–14.

Ономастика. — Українська радянська енциклопедія. — 2-е вид. — Київ, 1982. — Т. 8. — С.19.

Перевод на рус. язык Ономастика. — Украинская советская энциклопедия. — Киев, 1982. — Т.7. — С. 493.

Предисловие. — В кн.: В. Ф. Шишов. Петр Осипович Потапов (1882–1945). Методические материалы к спецкурсу «Русисты Одесского университета». — Одесса, 1982. — С. 5.

Украинско-русское лексическое взаимодействие в говорах Одещины. — В кн.: Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доповідей. — Ужгород, 1982. — С. 42–43.

1983

Вступ до мовознавства. — Київ-Одеса: Вища школа, 1983. — 190 с.

Имя прекрасной дамы. — В кн.: Русское языкознание. — Киев: Вища школа, 1983. — № 7. — С. 87–95.

Предисловие. — В кн.: В. Ф. Шишов. Михаил Васильевич Беляев (1885–1948). Методические материалы к спецкурсу «Русисты Одесского университета». — Одесса, 1983. — С. 5.

Проблемная лекция по русскому языку. — В кн.: Проблемы высшей школы. Республиканский научно-методический сборник. Совершенствование практической подготовки студентов. — Киев: Вища школа, 1983. — С.39–43.

1984

Друга відміна іменників. — Українська мова і література в школі. — 1984. — № 2. — С. 29–34.

Замечательный юбилей (К 100-летию со дня рождения Н. И. Букаевича). — Русский язык в школе, 1984. — № 5. — С. 101–102. *Соавтор: Д. С. Ищенко.*

Культура русской речи в национальных республиках. — Киев: Наукова думка, 1984. — 254 с.

Лингвострановедческий потенциал собственных имен и его использование при обучении русскому языку иностранных учащихся. — В кн.: Лингвострановедение в обучении русскому языку иностранных учащихся на начальном этапе: Тезисы докладов межвузовской научно-методической конференции / Под ред. Е. М. Верещагина. — Одесса, 1984. — С. 86–87.

Методология и методика лингвистических исследований. — В кн.: Программы спецкурсов и спецсеминаров опорной кафедры русского языка. — Одесса, 1984. — С. 19–24.

О словаре русских говоров Одесщины. — В кн.: Русское языкознание. — Киев: Вища школа, 1984. — Вып.9. — С. 94–98.

Ономастические загадки В. П. Катаева. — Русская речь, 1984. — № 4. — С. 9–14.

Рабочая программа по исторической грамматике русского языка. — Одесса, 1984. — 42 с.

Специфика имени собственного в общенародном языке и художественной литературе. — В кн.: XV Internationaler Kongreß für Namenforschung. Resumés der Vorträge und Mitteilungen. — Leipzig, 1984. — S. 88.

Специфика ономастики. — В кн.: Русская ономастика. Сборник научных трудов / Отв. редактор Ю. А. Карпенко. — Одесса, 1984. — С. 3–16.

Столітній ювілей. — Мовознавство, 1984. — № 5. — С. 63–64.

Томсон. — Українська радянська енциклопедія. — 2-е вид. — Київ, 1984. — Т. II. — С. 299.

Перевод на рус. язык: Томсон. — Украинская советская энциклопедия. — Киев, 1984. — Т. II. — С. 299.

Onomastic bibliography 1979–1981. Ukrainian. — Onoma, 1984. — V.27. — № 1–3. — P. 264–267. *Соавторы: К. Б. Зайцева, Т. Ф. Шумарина.*

Принципы изучения словарного состава русского языка в высшей школе // Пути улучшения подготовки учителей русского языка. Сборник статей из опыта работы. — К.: Рад. школа, 1984. — С. 72–76.

1985

Имена планет. — В кн.: Рассказы о русском языке. Книга для учителя. — Минск: Народная асвета, 1985. — С. 105–111. *Раздел монографии «Названия звездного неба» (см. № 173). Перепечатка по 1-му изданию.*

Марсианские названия. — В кн. Zbornik v Část Petru Skoku o stotoj obljetnici rodenia (1881–1956). — Zagreb, 1985. — S. 229–235.

1986

Волосожар, Стожари, Квочка... Астрономічні знання в народних назвах Плеяд. — В кн.: Наука і культура. Україна. Щорічник. — Київ: Знання, 1986. — Вип.20. — С. 323–327.

Глибокі дослідження в галузі лінгвогеографії. Атлас української мови: В 3-х т. — Т.1. — Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. — Київ: Наукова думка, 1984. — 498 с. (9 допоміжних і 391 основна карта). — Мовознавство, 1986. — № 2. — С. 72–74.

Имя собственное в художественной литературе. — Филологические науки, 1986. — № 4. — С. 34–40.

Тезисы: Закономерности функционирования собственных имен в художественном произведении. — В кн.: Семантика языка и текста (К проблеме изучения русского языка в союзных республиках): Тезисы межвузовской научной конференции. — Кировоград, 1984. — С. 31–32.

Ономастическая насыщенность художественного текста. — В кн.: Исследования целого текста: Тезисы докладов и сообщений совещания. — М.: Наука, 1986. — С. 63. *Соавтор: А. А. Хрептулов.*

Проблема древнорусских гидронимов в бассейне Нижнего Днестра. — В кн.: Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. Збірник наукових праць. — Київ: Наукова думка, 1986. — С. 34–40.

Специфика имени собственного в художественной литературе. — Onomastica, 1986. — t.31. — s. 5–22. Резюме на франц. языке. — там же. — С. 303.

Выступление по докладу В. К. Журавлева. — В кн.: IX Международный съезд славистов. — Киев, сентябрь 1983 г. — Материалы дискуссии. Языкознание. — Киев: Наукова думка, 1986. — С. 36.

Выступление по докладу Р. Леча. — Там же. — С. 82–83.

Выступление по докладу Т. Б. Лукиновой. — Там же. — С. 100–101.

Выступление по докладу И. Пабис и Ц. Йотовой. — Там же. — С. 87–88.

Выступление по докладу П. Филковой. — Там же. — С. 52–53.

Выступление по докладу Р. М. Цейтлин. — Там же. — С. 234.

1987

Методы изучений лексики языка. — Черновцы, 1987. — 208 с. *Коллективна монографія. Депонована в ІНІОН, № 31140 від 11.09.87. Ю. О. Карпенкові належить розділ «Методы определения лингвострановедческой значимости собственных имен», с. 10–14.*

Ономастика новой прозы В. П. Катаева // Язык и стиль произведений В. П. Катаева, К. Г. Паустовского и Л. И. Славина: Сб. науч. тр. — Одесса, 1987. — С. 25–33.

Об основных тенденциях развития современного русского языка // Linguistische Arbeitsberichte. — Leipzig, 1987. — Heft 63. — S. 57–63.

Onomastic Bibliography 1982–1984. Slavic // Onoma. — 1987. — V. 28. — N. 1–3. — P. 278–282. *Співавтори: І. Дуріданов, Т. Горячева, М. Новакова, К. Римут, П. Шимунович.*

Onomastic Bibliography 1982–1984: Ukrainian // Onoma. — 1987. — V. 28. — N. 1–3. — P. 347–350. *Співавтори: К. Б. Зайцева, Н. В. Сапригіна.*

Методические указания по самостоятельной работе студентов по изучению курса исторической грамматики русского языка. — Одесса, 1987. — 40 с.

Синтез назвознавчих студій. Теория и методика ономастических исследований. — М.: Наука, 1986, 256 с. — Мовознавство, 1987. — № 4. — С. 73–75.

Теоретическая ономастика и практика перевода собственных имен на славянские языки. — В кн.: IX Республіканська славістична конференція. Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів: Тези доповідей і повідомлень. — Одеса, 1987. — Вип. 1. — С. 165–167.

Образный смысл слова, вынесенного в заглавие художественного текста. — В кн.: Семантика языка и текста (К проблеме изучения русского языка в союзных республиках). Вторые Кировоградские семантические чтения: тезисы межвузовской научной конференции. — Кировоград, 1987. — С. 146–147.

1988

Современное развитие ономастической системы // Актуальные вопросы русской ономастики: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Ю. А. Карпенко. — К.: УМК ВО, 1988. — С. 5–14.

Предисловие // Актуальные вопросы русской ономастики: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Ю. А. Карпенко. — К.: УМК ВО, 1988. — С. 3–4.

Заглавия произведений В. П. Катаева: Ономастические наблюдения // Русское языкознание. — К.: Вища школа, 1988. — Вып. 17. — С. 36–41.

Про основні тенденції розвитку сучасної російської мови // Мовознавство. — 1988. — № 2. — С. 15–23.

Функционально-лингвистическое исследование учебно-профессиональной речи в целях оптимизации обучения иностранных студентов языку специальности // Актуальные проблемы и перспективы развития обучения русскому языку как иностранному. — К., 1988. — С. 12–19. *Співавтор: Л. І. Хрентулова.*

Лексика молдавского происхождения в «Словаре русских говоров Одесщины» // Учені Одеського державного університету: Проф. Андрій Володимирович Недзвідський: Тези доповідей. — Одеса, 1988. — С. 76.

Повышение эффективности СРС при изучении истории языка // Каталог аннотированных материалов научно-методической конференции профессорско-преподавательского состава «Проблемы совершенствования учебно-воспитательного процесса и повышения эффективности самостоятельной работы студентов». — Одесса, 1988. — С. 18.

Поэтика фантастической антропонимии: «Марсианская хроника» Р. Брэдбери // Респ. науч.-метод. конференция «Актуальные вопросы романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков в вузе»: Тезисы докл. — Самарканд, 1988. — С. 106. *Співавтор: О. Ю. Карпенко.*

Хронологическая глубина диалектной лексики // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков: Тезисы докл. — Днепропетровск, 1988. — Ч. 2. — С. 151–153. *Співавтор: Л. І. Дем'янова.*

1989

Русский язык и современность: Общественные функции, развитие, изучение и преподавание / Под ред. М. А. Карпенко и К. Буттке. — К.: Вища школа; Лейпциг: Энциклопедия, 1989. — 206 с. *Колективна монографія. Ю. О. Карпенко у співавторстві з Л. І. Колоколовою написав розділи «Современное развитие русской ономастической системы». — С. 107–109 та «Лингвострановедческий потенциал русской ономастики и его реализация» — С. 183–190.*

Введение // Библиографический указатель по топонимике и славянскому языкознанию с методическими рекомендациями: Владимир Александрович Горпинич. — Кировоград, 1989 /на титул. стор. — 1988/. — С. 1–4.

Назви об'єктів на поверхні планети Венери // Мовознавство. — 1989. — № 5. — С. 17–22.

Ономастический компонент стихотворений М. Ю. Лермонтова // Актуальные вопросы современного лермонтоведения: Языкознание: Материалы и метод. рекомендации. — К.: УМК ВО, 1989. — С. 44–46.

Ономастическое новаторство А. С. Пушкина // Вопросы творчества и биографии А. С. Пушкина: Тезисы докл. и сообщ. обл. науч. конф. — Одесса, 1989. — С. 6–9.

Проблемы исторической топонимии на территории позднего заселения // Всесоюзная научно-практическая конф. «Исторические названия — памятники культуры»: Тезисы докл. и сообщ. — М.: Наука, 1989. — С. 38–39.

Символічна функція власних назв у поезіях Т. Шевченка // Т. Г. Шевченко і загальнолюдські ідеали: Тези допов. та повід. на обл. міжвузів. науково-теоретич. конф., присвяченій 175-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. — Одеса, 1989. — Ч. 2. — С. 18–20.

1990

Словарь русских говоров Одесщины / Отв. ред. Ю. А. Карпенко. — Одесса, 1989. — Вып. 2 К-П. / Баранник Л. Ф., Гукова Л. Н., Демья-

нова Л. И. и др. — 333 с. *Ю. О. Карпенко* — відповідальний редактор і співавтор словника: додав, переробив чи розширив словникові статті на всі літери (від К до П).

Абсурдна адаптація // Соціалістична культура. — 1990. — № 1. — С. 34–35.

Наложение полисемии как художественный прием: В творчестве Б. Л. Пастернака // Матеріали міжвузівської наукової конф. «Семантика мови і тексту». — Івано-Франківськ, 1990. — Ч. 1. — С. 85–87.

Onomastic Bibliography 1985–1987: Slavic // *Onoma*. — 1990. — V. 29. — n. 1–3. — P. 306–309. *Співавтори: Т. Горячева, І. Дуріданов, М. Новакова, К. Римут.*

Onomastic Bibliography 1985–1987: Ukrainian // *Onoma*. — 1990. — V. 29. — n. 1–3. — P. 364–369. *Співавтори: Н. Лушпаєва, Е. Радковська.*

Toponymie des Planeten Merkur: Onomastische Analyemse // *Namenkundliche Informalitionen*. — Leipzig, 1990. — Beiheft 13/14 *Studia Onomastica VI: Ernst Eichler zum 60. Geburtstag*. — S. 107–117.

Місце і роль текстології в освоєнні реальних і потенціальних можливостей мови і мовлення // Шляхи посилення практичної спрямованості у викладанні близькоспоріднених /української і російської/ мов: Тези доповід. обл. міжвузів. наук.-метод. конф. — Одеса, 1990. — С. 10–11. *Співавтор В. П. Дроздовський.*

Онімизація і трансонімизація як словотвірний акт // Шоста республіканська ономастична конференція: Тези доповід. і повідомлень. — Одеса, 1990. — Ч. 1. Теоретична і історична ономастика. Літературна ономастика. — С. 35–37.

Патронимы в системах реального именования и в художественном тексте // XVIIth International Congress of Onomastic Sciences: Abstracts. — Helsinki, 1990. — P. 177. *Співавтор О. Ю. Андрєєнко.*

С — Ш, З — Ж // Академик Василий Михайлович Истрин: Тезиси докл. обл. науч. чтений, посвященных 125-летию со дня рождения ученого-филолога. — Одесса, 1990. — С. 30–32.

1991

Вступ до мовознавства. — Вид. 2-е, перероб. та доповн. — К. — Одеса: Либідь, 1991. — 280 с.

Функции собственных имен в произведении Ю. К. Олеси «Ни дня без строчки» // Язык и стиль произведений И. Э. Бабеля, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Ю. А. Карпенко. — К.: УМК ВО, 1991. — С. 83–95.

Предисловие // Язык и стиль произведений И. Э. Бабеля, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Ю. А. Карпенко. — К.: УМК ВО, 1991. — С. 3–4.

Про назви творів Ліни Костенко // Культура слова (Київ). — 1991. — Вип. 41. — С. 13–22.

Теоретическая ономастика и практика перевода собственных имен на славянские языки // Развитие духовной культуры слов'янских народов: зб. наук. праць. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 111–123.

Что такое СИЗИФ? // Русская речь. — 1991. — № 3. — С. 156–159. *Співавтор О. Ю. Андрєєнко.*

Борьба И. А. Ефремова против культовых названий // Вторая Всесоюзная науч.-практ. конф. «Исторические названия — памятники культуры»: Сб. материалов в 3 вып. — М., 1991. — Вып. 2. — С. 81. *Співавтор О. Ю. Андрєєнко.*

В. И. Григорович — зачинатель ономастических исследований в Новороссийском университете // Профессор Виктор Иванович Григорович: Тезисы докл. обл. науч. чтений, посвященных 175-летию со дня рождения ученого-слависта. — Одесса, 1991. — С. 20–23.

«Реквием» А. Ахматовой и собственные имена // Вторые Ахматовские чтения: Тезисы докл. и сообщ. — Одесса, 1991. — С. 85–87.

Хроникальные заметки // Вторая Всесоюзная науч.-практ. конф. «Исторические названия — памятники культуры»: Сб. материалов в 3 вып. — М., 1991. — Вып. 3. — С. 184–185.

1992

Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І. М. Железняк. — К.: Наук. думка, 1992. — 274 с. *Ю. О. Карпенко — автор розділу «Астронімія і поганський світ».* — С. 186–196.

Проблемы типологии литературной ономастики: Имена собственные в поэзии Беллы Ахмадулиной и Лины Костенко // Літературна ономастика української та російської мов: Взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — К.: НМК ВО, 1992. — С. 92–102.

Передмова // Літературна ономастика української та російської мов: Взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — К.: НМК ВО, 1992. — С. 3–4.

Игра в отчества // Русская речь. — 1992. — № 2. — С. 92–95.

Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору // Мовознавство. — 1992. — № 4. — С. 3–10.

Onomastic Bibliography 1988–1989: Slavic // *Onoma*. — 1992. — V. 30. — п. 1–3. — Р. 223–230. *Співавтори* Т. Горячева, І. Дуріданов, М. Новакова, К. Римут.

Onomastic Bibliography 1988–1989: Ukrainian // *Onoma*. — 1992. — V. 30. — п. 1–3. — Р. 301–306. *Співавтори* І. М. Колегаєва, Т. Ю. Ковалевська.

Онут — брат Славути // До витоків назви Буковина: 600-річчя першої писемної згадки: Тези доп. та повід. 2-ої Буковинської історико-краєзнавчої конф. — Чернівці, 1992. — С. 52–53.

Типологія поетичної онімії: (М. Бажан, Б. Пастернак, П. Тичина) // Шляхи посилення ефективності практичного курсу української мови та виховання читацької майстерності: Матеріали обл. міжвузів. наук.-метод. конф. — Одеса, 1992. — С. 19.

1993

Відродити історичні назви болгарських сіл Одещини // Актуальні проблеми відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні: Тези допов. і повід. Всеукр. наук. конф. — Одеса, 1993. — Ч. 2. — С. 167–172.

Питання типології літературної ономастики // Проблеми контрастивної лінгвістики: Тези міжвузів. наук. конф. — Кіровоград, 1993. — С. 102–103.

Безымянность как ономастический прием А. А. Ахматовой // Третьи Ахматовские чтения: Матеріали обл. науч. конф. — Одесса, 1993. — С. 9–12.

Українська гіпотеза // Мовознавство. — 1993. — № 5. — С. 3–8.

Инославянские компоненты в топонимической системе юга Украины // XI Міжнародний з'їзд славістів: Слов'янське мовознавство: Доповіді. — К.: Наук. думка, 1993. — С. 185–200. *Співавтори*: Ф. П. Сергєєв, А. К. Смольська, В. О. Колесник.

Тези, з тією ж назвою і тим же авторським колективом: XI. Medzinarodny zjazd slavistov: Zbornik resume. — Bratislava: Veda, 1993. — S. 666. Доповідь виголошена А. К. Смольською на XI Міжнародному з'їзді славистів у Братиславі 6.09.1993р. Матеріали обговорення доповіді: XI. Medzinarodny zjazd slavistov: Zaznamy z diskusie k prednesenym referatom. — Bratislava, 1998. — S. 585–586 (виступили: А. Лома, А. К. Смольська).

Мовний статус білин // Третьи Волковские чтения: Материалы обл. научн. конф. — Одесса, 1993. — С. 8–10.

1994

Методичні вказівки до курсу «Народознавство». Частина 1. Український етногенез та глотогенез. — Одеса, 1994. — 27 с.

Астронимика // Русская энциклопедия: Русская ономастика и ономастика России: Словарь / Под ред. О. Н. Трубочева. — М.: Школа-Пресс, 1994. — С. 21–28.

Днепр // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк: ДонГУ, 1994. — Вып. 1. — С. 63–65.

Наймення України у М. В. Гоголя: період «Миргорода» (1832–1835) // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса: ОДУ, Друкарський двір, 1994. — Вип. 1. — С. 21–29.

Нотатки про ономастику Миколи Куліша // Мова та стиль творів І. О. Буніна, М. Г. Куліша, Ю. І. Яновського: зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — К., 1994. — С. 81–94. *Співавтор: О. Ю. Андрєєнко.*

Вступне слово // Мова та стиль творів І. О. Буніна, М. Г. Куліша, Ю. І. Яновського: зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — К., 1994. — С. 3–4.

Реєстри Війська Запорізького і проблема постановня українських прізвищ // Питання історичної ономастики України. — К.: Наук. думка, 1994. — С. 182–201.

Onomastic Bibliography 1990–1991: Slavic // Onoma. — 1994. — V.31. — № 1–3. — P. 221–225. *Співавтори: Т. Горячева, І. Дуриданов, М. Новакова, К. Римут.*

Onomastic Bibliography 1990–1991: Russian // Onoma. — 1994. — V. 31. — № 1–3. — P. 266–279. *Співавтори: Т. Горячева, І. М. Колегаєва, Т. Ю. Ковалевська.*

Onomastic Bibliography 1990–1991: Ukrainian // *Онома.* — 1994. — V. 31. — № 1–3. — P. 280–289. *Співавтори: І. М. Колегаєва, Т. Ю. Ковалевська.*

Die Entwicklung der ukrainischen Onomastik von 1985–1991 // *Namenkundliche Infonnationen.* — Leipzig, 1994. — № 65/66. — S. 69–79.

Ономастичний гумор Миколи Куліша // Сатира і гумор в українській літературній традиції: Матеріали Всеукраїнської наук. конф. — Чернівці, 1994. — С. 254–256. *Співавтор О. Ю. Андрєєнко.*

Русско-украинские параллели функционирования литературной ономастики: Владимир Маяковский и Михайль Семенко // *Русский язык и литература в современном диалоге культур: Тезисы докладов VIII Международного конгресса МАПРЯЛ.* — Регенсбург, 1994. — С. 103–104.

Слово-заключення: В полоні потєбнянських філологічних ідей. III. За круглим столом — молоді науковці // Роль філологічної спадщини О. О. Потєбні в гуманізації і гуманітаризації педагогічної і філологічної освіти: Тези і матеріали міжвуз. наук.-теоретич. конф. — Одеса, Ізмаїл, Білгород-Дністровськ, 1994. — С. 118.

Українська древність так званої Новоросії: Лінгвістичні аспекти // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса: ОДУ, Друкарський двір, 1994. — Вип. 1. — С. 67–69.

Те саме // Наук.-практич. конф. «Українське національне відродження: Проблеми, прогнози, державна політика»: Тези виступів. — Одеса, 1995. — С. 100–101.

Як формувалась українська літературна мова на Буковині // Українська мова на Буковині: Матеріали Всеукраїнської наук. конф., присвяченої 160-річчю від дня народження Юрія Федьковича. — Чернівці: Рута, 1994. — С. 5–7.

1995

Методичні вказівки до курсу «Народознавство». Частина II. Українська ментальність. — Одеса, 1995. — 27 с.

Національний аспект мови О. Ольжича // Міжнародна наук. конф. «Українська національна ідея: Минуле, сучасне, майбутнє»: Матеріали доповідей. — Одеса, 1995. — С. 115–117.

О. Потєбня — зачинатель українського народознавства // Філософська і соціологічна думка. — 1995. — № 1–2. — С. 23–38.

Переклад рос. мовою: А. Потєбня — зачинатель украинского на­родоведения // *Философская и социологическая мысль*. — 1995. — № 1–2. — С. 23–38.

Питання про найдавніші форми слов'янського язичництва: Оно­мас­тичний аспект // *Acta onomastica*. — Praha, 1995. — R. 36. — S. 91–100.

Проблема мовної приналежності білин // Щорічні записки з укра­їнського мовознавства. — Одеса: ОДУ, Друкарський двір, 1995. — Вип. 2. — С. 10–19.

М. М. Коцюбинський та І. О. Бунін: ономастичні паралелі // Щоріч­ні записки з українського мовознавства. — Одеса: ОДУ, Друкарський двір, 1995. — Вип. 2. — С. 28–30. *Співавтор: О. Ю. Андрєєнко.*

Слов'янська єдність та її розпад: Спроба реконструкції // Пам'ятки писемності східнослов'янських мов XI–XVIII століть. — К., 1995. — Вип. 2. Матеріали конф. пам'яті Л. П. Жуковської. — С. 42–46.

Українські географічні назви латинкою: Міркування ономаста // Від­творення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іно­земними мовами: Міжнародна наук. конф.: Доповіді та повідомлен­ня. — К., 1995. — С. 14–21.

Українські звуки і та и: дві фонєми чи одна? // *Мова. Часопис / Гол. ред. Ю. О. Карпенко*. — Одеса: ОДУ, 1995. — № 1–2. — С. 56–61.

Словарь русских говоров Одесщины. Введение // *Мова. Часопис / Гол. ред. Ю. О. Карпенко*. — Одеса: ОДУ, 1995. — № 1–2. — С. 111–115.

Словарь русских говоров Одесщины. Абаза — баниться // *Мова. Ча­сопис / Гол. ред. Ю. О. Карпенко*. — Одеса: ОДУ, 1995. — № 1–2. — С. 115–122. *Співавтори: В. О. Попова, М. Г. Шатух, Л. І. Дем'янова.*

Передне слово // *Мова. Часопис / Гол. ред. Ю. О. Карпенко*. — Одеса: ОДУ, 1995. — № 1–2. — С. 3.

Назви зоряного неба // Програми поглибленого вивчення словес­ності у середній загальноосвітній школі. — К., 1995. — С. 39–42.

1996

Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Уч­бовий посібник для студентів філологічних факультетів. — Одеса: Чорномор'я, 1996. — 143 с.

Акустична класифікація звуків сучасної української літературної мови // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса: ОДУ, Друкарський двір, 1996. — Вип. 3. — С. 22–30.

Постання назви *гуцули* // Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні: Матеріали міжнародної наук.-практич. конф. — Одеса, 1996. — Частина 2. Особливості формування національної самосвідомості і культури. — С. 92–95.

Про найдавніші форми слов'янського язичництва // Слов'янський збірник. — Одеса: Астропринт, 1996. — Вип. 1–2. — С. 42–49.

Слов'янська міфологія і український фольклор // Мова та стиль українського фольклору: зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 22–33.

Вступне слово // Мова та стиль українського фольклору: зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 3–5.

Чи існував скотарський етап слов'янського язичництва? // Мовознавство. — 1996. — № 2–3. — С. 12–17.

Як і коли виникла українська мова // Третій Міжнародний конгрес українців: Мовознавство. — Харків, 1996. — С. 75–80.

Review of Onomastic Publications in Independent Ukraine: 1992–93 // *Onoma*. — 1996. — V. 32. — P. 33–36. *Співавтор: І. М. Колегаєва.*

Детронізація Велеса не відбулась // Матеріали Міжвузівської міжнародної наук. Кирило-Мефодіївської конф. — Одеса, 1996. — С. 21–22.

1997

Ми — одесити. Експериментальний навчальний посібник з краєзнавства для учнів шкіл, ліцеїв, гімназій / За заг. ред. С. В. Козицького. — Одеса: Маяк, 1997. — 317 с. *Колективна праця 29 авторів. Ю. О. Карпенко — співавтор частини VI посібника — «Мова і культура» (с. 241–316).*

Велес залишається на троні // Восточноукраїнський лінгвістический сборник. — Донецьк: Донеччина, 1997. — Вып. 3. — С. 34–39.

Володимир Олександрович Горпинич: До 70-річчя від дня народження // Питання мовознавства: Зб. праць на честь 70-річчя В. О. Горпинича. — Кіровоград, 1997. — С. 4–7.

Мовні проблеми Одеси // Питання мовознавства: Зб. праць на честь 70-річчя В. О. Горпинича. — Кіровоград, 1997. — С. 96–103.

Ономастичні параметри фольклорних жанрів // Роди і жанри літератури: Зб. наук. праць за матеріалами міжвуз. конф., присвяченої пам'яті Г. А. В'язовського. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 222–223.

Походження назви *Україна* — загальної і власної // Ономастика та етимологія: Зб.наук. праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк. — К., 1997. — С. 81–89.

Пропозиції до нового видання «Українського правопису» // Український правопис: Так і ні. Обговорення нової редакції «Українського правопису». — К.: Довіра, 1997. — С. 130–131.

То звідки ж походить назва *лемки*? // Народознавчі зошити. — 1997. — № 6 (18). — С. 353–357.

Найдавніші гідронімічні шари Українських Карпат // Питання сучасної ономастики. VII Всеукраїнська ономастична конференція. Статті та тези за матеріалами конф. — Дніпропетровськ, 1997. — С. 81–82.

1998

Гуцульська й бойківська гідронімія та оронімія Східних Карпат, спільне й відмінне // Народознавчі зошити. — 1998. — № 3 (21). — С. 244–248.

Кельтська гідронімія Східних Карпат // Слов'янський збірник. — Одеса: Астропринт, 1998. — Вип. 3. — С. 49–54.

Те саме: Слов'янська ономастика: Зб. наук. праць на честь 70-річчя П. П. Чучки. — Ужгород: Ред.-вид. відділ комітету інформації, 1998. — С. 120–126.

Предисловие // Я. Майстровой. Улицы Одессы: Справочник по топонимии старой части города. — Одесса, 1998. — С.3–4.

Проблематика числа в славянской мифологии и Числобог «Велесовой книги» // Число — язык — текст: Сб. статей к 70-летию А. Е. Супруна. — Минск: Белгосуниверситет, 1998. — С.100–109.

Фонологічна історія українського вокалізму (на загальнослов'янському тлі) // Мовознавство: XII Міжнародний з'їзд славістів: Доповіді української делегації. — 1998. — № 2–3. — С. 78–91.

Тези: Фонологическая история украинского вокализма (на общеславянском фоне) // XII Międzynarodowy Kongress slawistów. Streszczenia referatów i komunikatów. Językoznawstwo. — Warszawa: Energia, 1998. — S. 262.

Фракійська гідронімія Українських Карпат // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса: ОДУ, 1998. — Вип. 5. — С. 10–20.

Онімія Українських Карпат // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса: ОДУ, 1998. — Вип. 5. — С. 10–20.

1999

Гоголівська Русь: Збірник «Миргород» // Україна: Наука і культура: Щорічник. — К.: Генеза, 1999. — Вип. 30. — С. 236–240.

Карпатська оронімія: древні українсько-болгарські зв'язки // Наша школа (Одеса). — 1999. — № 2–3. — С. 153–156.

Мовна ситуація в Одесі на загальноукраїнському фоні // Рідна мова — запорука безсмертя нації: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції. — К.: Книжкова палата України, 1999. — С. 11–16.

Некарпатські назви Карпат // Записки з ономастики: зб. наук. праць. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 1. — С. 1–7.

Праслов'янська оронімія Українських Карпат // Записки з українського мовознавства. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 7. — С. 17–26.

Проблема фракійської оронімії Українських Карпат // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 2. — С. 25–28.

Проблеми германської гідронімії Українських Карпат // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса, 1999. — Вип. 6. — С. 42–45.

Тихий Дунай // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк: Донеччина, 1999. — Вип. 5. — С. 3–9.

Космічні назви: Програма шкільного факультативного курсу // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 1. — С. 119–127.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (1–3) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 1. — С. 104–106.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (4–6) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 2. — С. 99–102.

Іллірійська проблематика гідронімії Українських Карпат // Записки з українського мовознавства. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 8. — С. 9–16.

Головна форма слов'янського язичництва // Слов'янський збірник. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 6. — С. 146–152.

Національне ім'я — національний символ // Проблеми сучасного літературознавства: Зб. наук. праць. — Одеса: Маяк, 1999. — Вип. 4. — С. 20–22.

Етюд про долю // Мовознавство. — 1999. — № 4–5. — С. 9–14.

Праслов'янська гідронімія в Українських Карпатах // Мова. Часопис. — Одеса: ОДУ, 1999. — № 3–4. — С. 42–48.

Проблема іллірійської гідронімії в Українських Карпатах: іллірійське чи слов'янське? // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 3. — С. 37–44.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (7–9) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 3. — С. 103–106.

Оронім Карпати // Acta onomastica. — Praha, 1999. — Ros. 40. Veriovano k 100 vyrocinarozeni Jana Svobody, DrSc. — S. 75–79.

2000

Українська мова. Енциклопедія / Співголови: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. — К.: Укр. енциклопедія, 2000. — 752 с.

Ю. О. Карпенко автор 18 статей цієї фундаментальної праці: Алонім (с. 19), Букатевиц (с. 54–55), Власні назви (с. 79–80), Деонімізація (с. 126), Дроздовський (с. 150), Етнонім (с. 164), Космонім (с. 258–259), Мовознавство (с. 334–336), Одиниці мови (с. 393–394), Онімізація (с. 404), Ономастика (с. 404–405), Ономастика поетична (с. 405), Перейменування (с. 427–428), Рівні мовної структури (с. 513), Томсон (с. 636), Філологія (с. 697–698), Функції мови (с. 714–716), Чередниченко (с. 726).

Томсон Олександр Іванович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. Одеса: Астропринт, 2000. — Т. 4: Р-Я. — С. 223–225.

Мовна ситуація в Одесі: вивіски, реклама, назви вулиць // Мовні норми рекламного тексту: Матеріали «круглого столу». — Одеса: Астропринт, 2000. — С. 5–9.

Про назву Карпати // Збірник лінгвістичних праць до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. — Ізмаїл, 2000. — С. 16–20.

Древні попередники ороніма Карпати // Onomastické práce. — Praha: Ustav pro jazyk cesky AV CR, 2000. — Svazek 4. Sbornik rozprav k sedemdesatym narozeninam Ivana Lutterera. — S. 199–204.

З праслов'янської оронімії Східних Карпат // Записки з українсько-го мовознавства. — Одеса: Астропринт, 2000. — Вип. 9. — С. 51–60.

Укр. врода — рос. урод // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. — Ужгород, 2000. — С. 241–245.

Мова топонімів — мова землі: Онімизація тексту як художній засіб у романі Ліни Костенко «Берестечко» // Історико-літературний журнал (Одеса). — 2000. — № 5. — С. 75–80.

Дванадцять провідних персонажів роману Ліни Костенко «Берестечко»: ономастичні спостереження // Записки з українського мовознавства. — Одеса: Астропринт, 2000. — Вип. 10. — С. 109–122.

Українське народознавство // Програми дисциплін кафедри української мови. — Одеса: Астропринт, 2000. — С. 126–140.

Попередня офсетна публікація: **Українське народознавство** // Програми дисциплін кафедри української мови. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 153–174.

Вступне слово // Там само / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — С. 3–6.

Попередня офсетна публікація: **Вступне слово** // Там само / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — С. 3–8.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (10–12) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2000. — Вип. 4. — С. 108–111.

2001

Словарь русских говоров Одесщины: В 2 т. — Одеса: Астропринт, 2000–2001. — Т. I. А-О. — 369 с; Т. II. П-Я. — 293 с. *Ю. О. Карпенко — відп. ред. (у складі редколегії з 4-х чоловік), керівник авторського колективу (у складі 17 чоловік) та співавтор.*

Прослідки доіндоєвропейської оронімії в Українських Карпатах // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 2. — С. 43–52.

Проблема давньоєвропейської гідронімії в Українських Карпатах (1) // Мова (Одеса). — 2001. — № 5–6. — С. 40–44.

Проблема давньоєвропейської гідронімії в Українських Карпатах (2) // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 3. — С. 40–46.

2001

Давньоєвропейська гідронімія в Українських Карпатах // Мовознавство. — 2001. — № 6. Матеріали наукових читань, присвячених 80-річчю від дня народження О. С. Мельничука. — С. 27–31.

Власні назви в художній літературі // Наукові записки Кіровоградського держ. ун-ту. — Кіровоград, 2001. — Вип. 37. Серія: Філологічні науки (мовознавство). — С. 170–172.

Про онімію роману Ліни Костенко «Берестечко» // Записки з українського мовознавства. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 11. — С. 81–91.

Ономастичний пошук триває: Міркування про власні назви в романі Л. Костенко «Берестечко» // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецьк: Донеччина, 2001. — Вип. 7. — С. 3–11.

Про антропонімію роману «Берестечко» Ліни Костенко // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 5. — С. 62–67.

Ще раз про критерії виділення частин мови // Мовознавство. — 2001. — № 3. На пошану академіка НАН України М. Русанівського з нагоди його 70-річчя. — С. 76–80.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (13–15) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 5 — С. 99–103.

2002

Slowianska onomastyka. Encyklopedia. — Warszawa; Krakow: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 2002. — Т. 1. — 535 s. *Ю. О. Карпенко* — автор статті: **Назви на межових — етнічних та мовних — обширах.** — С. 231–236.

Праслов'яни в Українських Карпатах: свідчення гідро- та оронімії // Мовознавство: Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі українців. — К.: Пульсари, 2002. — С. 278–282.

Гуцульська та бойківська гідронімія: глotoхронологічна методика аналізу // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук, праць. — Ужгород, 2002. — Вип. 6. Збірник пам'яті Кирила Галаса. — С. 99–104.

Праслов'яни в Українських Карпатах // В просторстві філології. К 70-летию со дня рoдження Е. С. Отина. — Донецьк: Юго-Восток, 2002. — С. 158–164.

Українська ментальність: палеолінгвістичне декодування (1) // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса: Астропринт, 2002. — Вип. 5. — С. 75–80.

Проблема нульових афіксів у слов'янських мовах // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецьк: Донеччина, 2002. — Вип. 8. — С. 326–334.

Метеорити / Із циклу «Назви зоряного неба» // Урок української. Науково-публіцистичний журнал-дайджест. — 2002. — № 10 (44). — С. 21. *Передрук статті, опублікованої в 1973 р.*

Антична міфологія як поетична зброя // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2002. — Вип. 6. — С. 93–108.

Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко — як діагноз» // *Linguistica slavica*. Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк. — К.: Кий, 2002. — С. 75–83.

Євген Степанович Отін: Спроба наукової лірики // В пространстве филологии. К 70-летию со дня рождения Е. С. Отина. — Донецк: Юго-Восток, 2002. — С. 7–13.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (16–18) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2002. — Вип. 6. — С. 135–139.

2003

Slowipanska onomastyka. Encyklopedia. — Warszawa; Krakow: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 2003. — Т. 2. — 620 s. *Ю. О. Карпенко автор статей: Гірські назви (оронімія). — С. 206–208, Власні назви в художній літературі. — С. 452–456.*

Українська ментальність: палеолінгвістичне декодування (2). *Бог* // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Збірник на честь 70-річчя В. В. Німчука. — Житомир, 2003. — Вип. 10. — С. 162–170.

Топонімія як носій етногенетичного коду // Записки з українського мовознавства. — Одеса: Астропринт, 2003. — Вип. 12. Українська ментальність: діалог світів. — С. 120–125.

Ойконімія північно-західної Одещини // Проблеми інтерпретації і рецепції художнього тексту. — Одеса: Астропринт, 2003. — С. 66–72.

Своє і чуже в українській мові // Магічне світло імені. *Studia Slovakistica*. До 75-річчя професора П. П. Чучки. — Ужгород: Мистецька лінія, 2003. — Вип. 3. — С. 86–89.

Гумористичний принцип у літературній ономастиці // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2003. — Вип. 7. Власні назви у мові та художньому мовленні. — С. 36–45.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (19–21) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2003. — Вип. 7. Власні назви у мові та художньому мовленні. — С. 122–124.

2004

Українська мова. Енциклопедія // Співголови: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. — 2-е вид., випр. і доп. — К.:Укр. енциклопедія, 2004. — 821 с. *Ю. О. Карпенко — автор тих же 18 статей, що в першому виданні енциклопедії (див. 374), але в більшості випадків — з доповненнями та змінами: Алонім (с. 19), Букатевич (с. 57), Власні назви (с. 83–84), Деонімізація (с. 135), Дроздовський (с. 162), Етнонім (с. 179), Космонім (с. 276), Мовознавство (с. 363–365), Одиниці мови (с. 426), Онімізація (с. 437), Ономастика (с. 437–438), Ономастика поетична (с. 438), Перейменування (с. 463–464), Рівні мовної структури (с. 551–552), Томсон (с. 689), Філологія (с. 758–759), Функції мови (с. 7), Чередниченко (с. 792).*

Літературна ономастика Ліни Костенко. Монографія. — Одеса: Астропринт, 2004. — 215 с. *Співавтор — М. Р. Мельник.*

До проблеми футурологічної лінгвістики // Мовознавство. — 2004. — № 4. — С. 8–14.

Лінгвістичний доробок Артема Амвросійовича Москаленка // На честь 100-річчя від дня народження Артема Амвросійовича Москаленка. — Одеса: Астропринт, 2004. — С. 22–30.

Людність Українських Карпат у гідронімах та оронімах // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Мовознавство. — Тернопіль: ТИПУ, 2004. — Т. 2 (12). — С. 102–121.

Лінгвістичний доробок Артема Амвросійовича Москаленка // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецьк: Донеччина, 2004. — Вып. 9. — С. 516–524.

Іменування людини як об'єкт і засіб гумору //ДОКСА: Зб. наук. праць з філософії та філології. — Одеса: ОНУ, 2004. — Вип. 5. Логос і праксис сміху. — С. 114–123.

2005

Словник буковинських говірок / Наук. ред. Н. В. Гуйванюк, К. М. Лук'янюк. — Чернівці : Рута, 2005. — 688 с. *Юрій Карпенко — член редколегії й один із співавторів Словника.*

Динаміка прикметникового словотвору // Мовознавство. — 2005. — № 3–4. — С. 105–111.

Лінгвістичні фактори відповідності бренд-ергоніма та рекламного слогана // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки

і прогнози на рубежі двох тисячоліть. Матеріали III Міжнародної наук.-практичної конференції. — Тернопіль, 2005. — С. 172–173. *Співавтор* — А. Ковалевська.

Ще раз про гумористичний принцип включення онімів у художній текст // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2005. — Вип. 8. — С. 67–78.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (22–24) // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2005. — Вип. 8. — С. 120–129.

Ономастичні міркування // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2005. — Вип. 9. — С. 11–17.

Етнічна історія Українських Карпат за даними гідронімії та оронімії // Студії з ономастики та етимології 2005. — К., 2005. — С. 63–79.

2006

Вступ до мовознавства. — К. : Академія, 2006. — 334 с.

Гумористична ономастика // Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. — 2006. — № 2/3. — С. 19–25.

Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. Навчальний посібник, рекомендований Міністерством освіти України. — К. : Академія, 2006. — 367 с. *Співавтори* О. І. Бондар, М. Л. Микитин-Дружинець. *Ю. О. Карпенко автор розділів «Фонетика» та «Фонологія», С. 7–110.*

Гумористичний принцип у літературній ономастиці // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2003. — Вип. 7. Власні назви у мові та художньому мовленні. — С. 36–45.

Феномен Валерія Михайловича Калинкина // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк, 2006. — Вып. 10. — С. 333–340.

Ой ти, дівчино, з горіха зерня : мовознавчі нотатки про Слово // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2006. — № 31. — С. 5–6.

Антропонімічні аргументи в історії слов'янської фонемі <ѣ> // Acta onomastica. — Praha, 2006. — Т. 47. — S. 265–271.

До проблеми слов'янської ономастичної діалектології: антропонімічна доля звука [ф] // Слов'янський збірник. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. — Вип. 12. — С. 8–15.

2007

Рец.: Стишов О. Посібник нового покоління // Українська мова. — 2007. — № 2. — С. 116–121.

Про вагомість кандидатського дослідження: Ономастичні студії драматичних творів Лесі Українки // Записки з ономастики. — Одеса : Астропринт, 2007. — Вип. 10. — С. 79–86.

Хіба в мові є тільки загальне? // Филологія в пространстве культуры. К 75-летию Е. С. Отина. — Донецк : Юго-Восток, 2007. — С. 153–158.

Історія й доісторія української мови. Мосенкіс Ю. Л. Українська мова в євразійському просторі. Трипільська генеза милозвучності та віддалені родинні зв'язки. — К.: А+С, 2006. — 223 с. // Українська мова. — 2007. — № 2. — С. 109–115.

Динаміка українських особових імен // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. — Чернівці, Рута, 2007. — Вип. 356–359. — С. 285–289.

Козацька специфіка гумористичної ономастики Петра Ребра // Співець козацького краю. — Запоріжжя, 2007. — С. 448–460.

Талановитий дослідник, видатний ономаст // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Мовознавство. — Тернопіль, 2007. — Т. 1 (16). — С. 5–14.

Про нас пишуть. Гумористична ономастика (фрагмент) // Весела Січ: Сміхопис Міжнар. асоц. укр. гумористів. — Запоріжжя: Весела Січ, 2007. — № 3–4 (13–14). — С. 136–140.

Шляхи прогностичного вивчення особових імен // Ономастика і апелювати : на пошану 80-річчя В. О. Горпинича. — Вип. 30. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. — С. 24–32.

Нове слово в історичній діалектології. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів XVI–XVIII ст. / Під ред. В. В. Німчука. — Житомир: Вид-во університету ім. І. І. Франка, 2006. — 446 с. // Українська мова. — 2007. — № 4. — С. 121–127.

Футурологічна ономастика (особові імена) / Вісник ОНУ. — Одеса, 2007. — Т.12. — Вип. 3. Філологія і мовознавство. — С. 5–10.

2008

Слово «козак» в українській мові // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2008, лютий. — № 5(153). — С. 39.

Літературна ономастика. Збірник статей. — Одеса, Астропринт, 2008. — 324 с.

Берегиня // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2008, березень. — № 8 (156). — С. 38.

Навколо східнослов'янської етнімії // Записки з ономастики. — Одеса : Астропринт, 2008. — Вип. 11. — С. 8–19.

Походження слова «кляуза» // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2008, квітень. — № 11(159). — С. 39.

Стилістика топонімії // Записки з романо-германської філології. — Одеса: Фенікс, 2008. — С. 53–59.

Діалектологія і ономастика // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі : до 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка. — К., 2008. — С. 86–88.

Спроба футурологічної ономастики (чоловічі імена) // Λογος ονομαστικῆς. — 2008. — № 2. — С. 25–28.

Журналіст // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2008, жовтень. — № 28(176). — С. 39.

Дещо про заголовки // Studia slovakistika. — № 8. — Ювілей. — Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2008. — С. 186–193.

Олексій Сильвестрович Стрижак, відомий український ономаст // Дослідження з ономастики: Серія «Бібліотека української ономастики». — К.: Пульсари, 2008. — С. 6–14.

Ономастична майстерність Богдана Мельничука як гумориста // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць на пошану професора Б. Мельничука з нагоди його 70-річчя. — Вип. 394–398. Слов'янська філологія. — Чернівці: Рута, 2008. — С. 54–57.

2009

Доля звука *ф* в українських особових іменах // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. — Серія: слов'янська філологія. — 2009. — Вип. 475–477. — С. 421–423.

Заголовколомки // Записки з ономастики. — Одеса : Астропринт, 2009. — Вип. 12. — С. 126–191.

Традиції та новаторство в розвитку українського іменника // Мовознавство, 2009. — Вип. 3–4. — С. 5–11.

Про методологію та методику ономастики як науки // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2009. — Вип. 10. — С. 282–289.

Вважай на дружні застороги ... Рец. Коваль С. В. Пірат пера. Вибране // Буковинський журнал. — 2009. — № 3–4. — С. 349–351.

2010

Дещо про вивчення власних назв // Українська мова. — 2010. — № 1. — С. 39–45.

УДК 81–119

*Н. И. Зубов***ЮРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ КАРПЕНКО
И ЕГО КАФЕДРА ОБЩЕГО
И СЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ¹**

Стаття присвячена деяким аспектам історії кафедри загального і слов'янського мовознавства ОНУ імені І. І. Мечникова. Представлений короткий нарис із науково-педагогічного життя її засновника і керівника члена-кореспондента НАН України, проф. Ю. О. Карпенка та його соратників і співробітників.

Ключові слова: кафедра загального і слов'янського мовознавства, ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеська ономастична школа, славістика, історія мовознавства.

В сентябре 1973 года меня, студента-первокурсника филологического факультета Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова (бывшего Новороссийского и сейчас национального) кафедра общего и славянского языкознания привлекла своим названием сразу же. Тогда же мы узнали, что кафедра была сформирована в 1968 г. в связи с переездом в Одессу из Черновицкого университета молодого и очень талантливого доктора филологических наук Ю. А. Карпенко (1929–2009)². Уже гораздо позже пришло понимание, что в известном смысле этот акт восстановил историческую справедливость: в Новороссийском университете с самого его основания в 1865 г. славистика и индоевропеистика (из которой и формировалось современное общее языкознание) занимали видное место. На соответствующих кафедрах славяноведения, русистики, индоевропеистики в разные времена работали такие выдающиеся филологи, как В. И. Григорович, В. В. Ягич, А. А. Кочубинский, А. И. Томсон, В. М. Истрин, Б. М. Ляпунов, М. В. Беляев и многие другие блистательные учёные.

¹ Статья представляет собой текст доклада, подготовленного к IV Карпенковским научным чтениям (Одесса, 6–7 ноября 2014 г.)

² См.: Н. И. Зубов, Л. Ф. Фомина. Юрий Александрович Карпенко и Одесская ономастическая школа // Слов'янський збірник. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. — Вип. XIV–XV. — С. 9–17.

В первый эшелон кафедральной команды во главе с проф. Ю. А. Карпенко вошли доценты К. Е. Гагкаев, Н. В. Павлюк, Н. Г. Рядченко, А. К. Смольская, ст. преподаватель Т. Т. Бевзенко. Уже к 10-летию юбилею кафедра обрела прочный научный фундамент в виде Одесской ономастической школы, возглавляемой Ю. А. Карпенко. Состав кафедры тогда активно пополнялся вторым эшелоном её новых членов, а также целым рядом аспирантов и соискателей. Среди них посчастливилось стать и мне.

К тому времени Н. В. Павлюк, будучи талантливым историком славянских языков и имея иные научные приоритеты, давно ушёл на заведование соседней кафедрой русского языка. Нам выпала удача слушать у него курс исторической грамматики. Помнится, почти каждую лекцию он начинал какой-либо лингвистической задачей и с удовольствием, с интригующей улыбкой постепенно выводил нас на верное решение, оставляя озарение маленького открытия. А ещё запомнился он изысканной одесской интеллигентностью, старомодной манерой приподнимать шляпу в приветствии на улице, абсолютной доброжелательностью и всегда внимательным мудрым взглядом.

Так же и Т. Т. Бевзенко вскоре после защиты кандидатской диссертации перешла на кафедру украинского языка, которую возглавлял её муж проф. С. Ф. Бевзенко, известный историк украинского языка и диалектолог. Она прекрасно знала польский язык, была красивой, яркой женщиной, контактной, доброй, матерински участливой в отношении к студентам. На празднованиях дня факультета во время традиционной пресс-конференции, когда студенты могли задавать преподавателям разные каверзные и весёлые вопросы, одним из коронных был вопрос к Степану Филипповичу: «Как Вы объяснялись в любви своей будущей жене?» А он, инвалид Великой Отечественной войны, которому трудно было ходить после тяжелейшего ранения, отвечал застывшей до звона, наперёд знавшей ответ аудитории: «Без слов!» И девичий зал взрывался ликованием!

Впрочем, подобные воспоминания будут приходить потом. Пока что кафедра общего и славянского языкознания предстала перед нами, первокурсникам, в лице двух доцентов — Н. Г. Рядченко и А. К. Смольской. За Нинелью Григорьевной стоял ореол её работы в Англии и на Кубе, где она преподавала русский язык как иностранный и, конечно же, ореол славы её мужа — известного одесско-

го поэта Ивана Рядченко. В выборе языковедческой специализации не последнюю роль для поколений студентов сыграли её лекции по введению в языкознание, которые она читала очень доходчиво и увлекательно. Она многое давала нам сверх программы. От неё мы узнали о студенте филологического факультета Одесского государственного университета М. М. Копыленко, который с третьего курса ушёл на войну, а после фронтов Великой Отечественной работал доцентом кафедры классической филологии ОГУ. Затем в 1957 г. уехал в Алма-Ату, где стал выдающимся казахским учёным с мировым именем, одним из первых наших этнолингвистов того времени. Узнали также о другом выпускнике ОГУ — В. В. Мартынове, 18 лет ушедшем на фронт, окончившем в 1948 г. филологический факультет ОГУ, заведовавшем кафедрой иностранных языков, а затем уехавшем в Минск, где он также стал учёным с мировым именем.

Помнится, с каким пиететом рассказывала нам Н. Г. Рядченко о К. Е. Гагкаеве — личности масштабной, колоритной, с кавказским темпераментом и амбициозной, человеком, состоявшим в научной переписке со многими западными учёными, в том числе с самим Э. Бенвенистом.

У нас потом проф. К. Е. Гагкаев читал общее языкознание на 5 курсе, читал иногда довольно сумбурно, эмоционально, ругательски ругал Бенедетто Кроче, Фосслера, нелингвистов, глоссематиков, менталистов с бихевиористами и прочая и прочая. Но при этом как-то так, между прочим, в итоге представляла целостная картина идей западной лингвистики. Мне самому не раз и не два приходилось убеждаться в эрудиции этого человека и понимать уже задним числом, что за услышанными в студенческие времена репликами, подсказками, замечаниями Константина Егоровича была скрыта его фундаментальная подготовка. Учёные Кавказа сегодня свято чтут его имя.

Всё же по-особому впечатлила А. К. Смольская. Первая лекция по старославянскому языку помнится как вчера: таблицы знакононеузнаваемой кириллицы и таинственной в начертаниях глаголицы, изображения икон Кирилла и Мефодия, ломающие наши атеистические стереотипы, Солунь, Хазарская миссия Константина-Кирилла, Крым, Херсонес, Велико-Моравское княжество, черноризец Храбр. «Какое доблестное имя!» — сказала тогда Аделаида Константиновна, улыбающаяся, увлечённая темой. Много-много времени

спустя, её уже почти 10 лет не было среди нас, мне случайно всплыл в Интернете отзыв кого-то из бывших её студентов: «Аделаида Константиновна знала старославянский как родной язык».

К студенческой науке привлекла меня тоже А. К. Смольская. Уже на старших курсах по поручению Ю. А. Карпенко были студенческие командировки в сёла Одесской области — Черногорку, Славяносербку, Сербы, где на месте мы отыскивали хоть какие-то крохи сведений о сербах-граничарах, основавших эти некогда военизированные поселения. Потом отдельный оттиск статьи, написанной в соавторстве с А. К. Смольской, где была и ссылка на нашу студенческую помощь в собирании материала, Юрий Александрович подарил каждому из нас с памятной надписью. Этот дорогой подарок на всю жизнь стал уроком научной корректности и образцом высокой нравственности учёного.

К сожалению, на русском отделении Юрий Александрович тогда лекций не читал. Поэтому мой научно-студенческий рост планировался под руководством А. К. Смольской. В её группе на втором курсе были получены основы знаний сербского языка, она же организовала для меня редкую по тем временам для университета командировку в летнюю школу сербохорватского языка в Югославии, с ней уже потом обсуждалась возможная тема будущих исследований — мне она виделась на материале немецких лексических заимствований в сербском языке. Кстати, судьбе было угодно, чтобы тема откликнулась к итоговым годам научной деятельности, когда я оставил филологический факультет и перевёлся профессором на факультет РГФ нашего университета.

А тогда сложилось так, что меня взял под своё руководство Юрий Александрович. Были многие студенческие конференции. Больше всего запомнилась конференция в 1978 г. в Екатеринбурге (тогда это был Свердловск). Кульминацией стала встреча с большим научным и личным другом Ю. А. Карпенко проф. А. К. Матвеевым. Александр Константинович, которого мы успели особенно полюбить за дни конференции и уже знали, что в близком окружении его зовут АКМ. Он специально собрал нас, гостей из других городов и республик огромной страны СССР, подробно расспрашивал о наших научных руководителях, передавал им приветствия. Тогда он прочитал нам лекцию о том, что такое филологическая наука, какой самоотда-

чи и какого непрерывного труда требует она от настоящего учёного. Если искать метафору для оценки этого события в моей жизни, то его можно сравнить с совершением хаджа в научную Мекку. С тех пор духовная связь с Екатеринбургом не прерывалась.

Тема моих научных исследований по славянской теонимии предопределилась встречей Ю. А. Карпенко с Н. И. Толстым, будущим академиком, основателем и главой Московской этнолингвистической школы, на одной из конференций, где Н. И. Толстой подчеркнул, что славянские духовные древности — одно из интереснейших направлений современной славистики.

В 1978 году после скоропостижной смерти Н. В. Павлюка Ю. А. Карпенко переходит сюда на заведование, переведя и меня в аспирантуру при этой же кафедре. А на кафедру общего и славянского языкознания возвратиться мне довелось только через 12 лет доцентом. Практически сразу же после возвращения выпала честь возглавить её. В какую-то из первых недель заведования состоялся долгий разговор с проф. А. К. Смольской о судьбе кафедры, её проблемах и перспективах. Попрощались мы в тот день научными союзниками. В определённом смысле с того разговора начался новый этап в жизни кафедры.

Надо сказать, что рядом с Аделаидой Константиновной было не просто. Она была генератором идей. А при этом в работе выявляла максималистскую требовательность, не мирилась с ленью, неисполнительностью. Кстати сказать, особенно высокую планку держала А. К. Смольская в моральных аспектах научной и преподавательской работы. При малейшем проявлении недобросовестности со стороны кого-либо из своих учеников Аделаида Константиновна бескомпромиссно и открыто резко отказывалась сотрудничать с ним. Столь же требовательным к научной добросовестности был и Юрий Александрович, который хотя и был гораздо деликатнее в выражении своего отношения, но сознательно недобросовестного ученика навсегда терял из поля зрения. Это тоже была школа воспитания научной нравственности.

Если же сравнивать Ю. А. Карпенко и А. К. Смольскую в целом, то первый был в научной жизни фигурой самодостаточно-равновесной. Я как-то назвал его гуманитарным Солярисом и потом не раз повторял эту мысль. Он знал всё. Он сам по себе был школой. Его

влияние на нас можно сравнить с гравитацией: она везде — и как бы без источника.

Для А. К. Смольской нужны были совершенно другие условия научного обитания — в центре она, а вокруг её подопечные: «А! Что говорила Аделаида Константиновна!» — любила сказать она с улыбкой при подходящем случае. Таким естественным центром была кафедра. Ей были отданы 40 лет жизни Аделаиды Константиновны из 45 лет на факультете и из 50 лет научно-педагогической деятельности в целом. Кафедру она любила превыше всего. Любила беззаветно. Кафедра была её жизнь, её оплот. Не одному студенческому поколению помнятся организуемые А. К. Смольской вечера в честь Дня славянской культуры и письменности 24 мая. А надо сказать, что празднование этой даты в стране было отменено после 1917 г. и только в 1985 г. объявлено официальным праздником. Так что А. К. Смольская, отмечая со студентами день, который православной церковью обозначен как День Солунских братьев, проявляла известное гражданское мужество в стране атеистической идеологии. К этому событию собиралась посильная складчина, накрывались столики, ставился сок, минералка, подавались чай, кофе, печенье, готовился концерт. Если была удача и в городе в этот момент оказывались туристы из славянских стран — такие туристы оказывались у нас на факультете, благо мы, гиды Международного бюро молодёжного туризма «Спутник», сплошь были либо студентами-старшекурсниками, либо выпускниками филфака, в том числе учениками Аделаиды Константиновны.

Сравнивая Ю. А. Карпенко и А. К. Смольскую, надо отметить ещё одну объединяющую их черту по отношению к своим ученикам. Оба были организаторами в преодолении разных ученических проблем: конференции, командировки, публикации, консультации других учёных, трудоустройство с рекомендациями и многое другое — всё это было при их участии. Однако и здесь они были разными. Юрия Александровича можно сравнить с ледоколом, который мощно и внешне легко прокладывает путь для следовавших в фарватере учеников. Аделаиду Константиновну я сравнил бы с осадным тараном, который терпеливо и методично пробивает брешь в бюрократических твердых. Не их вина, что не всегда им удавалось сделать для своих учеников то, что они хотели...

Самой большой любовью А. К. Смольской был сербский язык, Сербия и сербокроаты и слависты вообще. О ленинградских, московских, львовских, киевских, югославских коллегам она вспоминала часто. Эти коллеги, частью известные нам по учебникам или по научным публикациям, а большей частью мы слышали о них впервые, представляли живыми людьми, представляли в их характерах, эпизодами встреч, научных связей и взаимоотношений: выпускник Новороссийского университета и сербский академик С. М. Кульбакин, львовский сорабист К. К. Трофимович, сербокроаты и слависты московские В. П. Гудков, Т. П. Попова, А. С. Новикова, Г. Г. Тяпко, ленинградские П. А. Дмитриев, Г. И. Сафронов, сербские учёные Павле Ивич, Радмило Мароевич, Злата Бойович, Драгана Мршевич, Александр Лома, Милица Гркович, Лиляна Суботич и многие-многие другие... Она относилась к ним, и живым и уже ушедшим давно или в недавние годы, трепетно. Иногда казалось, что Аделаида Константиновна у нас — прикомандированный научный полпред кафедры славистики МГУ им. М. В. Ломоносова, или Ленинграда, или Белграда...

После Юрия Александровича Аделаида Константиновна стала подлинным мотором научной жизни кафедры. Она организовала кафедральный научный сборник. Его базой стала регулярная Международная Кирилло-Мефодиевская конференция, идейным вдохновителем которой и главным организатором тоже была А. К. Смольская. При этом она по-прежнему всегда умело украшала научные встречи: они проводились то на базе болгарского консульства, то в центре болгарской культуры, то в центре греческой культуры, то в Одесском литературном музее, на них приглашались интересные и знаковые люди — богословы, политики, дипломаты, артисты. Это всегда был праздник. Через наши очень скоро ставшие знаменитыми в Украине и заметными за рубежом конференции и через публикации в сборнике прошли многие будущие доктора наук и большие десятки будущих кандидатов наук. Для меня, например, реальный курс на докторскую диссертацию был взят именно благодаря этим конференциям при постоянном ободрении со стороны Юрия Александровича, Аделаиды Константиновны и ещё одного большого учёного — зав. кафедрой русского языка, профессора не только по должности, но и по большим научным и человеческим достоинствам Д. С. Ищенко. Это была лучшая триада факультетских учёных-языковедов своего поколения.

Состав кафедры тем временем постепенно менялся. В какой-то момент ушла, к большому общему сожалению, на пенсию Н. Г. Рядченко, посвятив себя приведению в порядок творческого архива умершего мужа. С большим огорчением расставался я с доц. В. М. Терзи, очень хорошим дипломированным филологом-болгаристом (Ленинградский университет) и кандидатом наук тоже в области болгарского языка. От кафедры отпочковалась во главе с проф. В. А. Колесник секция болгаристики, трансформировавшись в кафедру болгарской филологии. К слову сказать, в научной проблематике проф. В. А. Колесник на совершенно новом высоком научном уровне отразились замыслы-мечты первого декана историко-филологического факультета Новороссийского Императорского университета В. И. Григоровича об изучении болгарских переселенческих говоров Херсонской губернии. Это хороший пример переклички идей в науке.

А. К. Смольская, единственная из оставшихся до конца жизни на кафедре членов первого призыва, в последний раз пришла на работу в один из майских дней 2004 г. В кафедральной почте её ожидало приглашение из Белграда на традиционную осеннюю встречу сербистов в Дни Вука Караджича. Этими встречами она жила, всегда ожидала их с нетерпением. В этот раз не судилось... Не стало Аделаиды Константиновны 10 июня в том же году. А ещё через 5 лет 10 декабря 2009 г. ушёл в вечную жизнь и Ю. А. Карпенко. Закончился более чем сорокалетний срок его прижизненного духовного присутствия на созданной им кафедре общего и славянского языкознания, а с этим закончился этап профессоров первого призыва в истории кафедры.

В заключение хотелось бы коснуться одной особенности модуля существования Одесской ономастической школы. Как известно, научная школа требует трёх основополагающих элементов — глава школы с ярким комплексом научных идей, его ученики и последователи, организационная платформа (в общем случае — кафедра). Такой школой была школа Ю. А. Карпенко в период до его ухода с заведования кафедрой общего и славянского языкознания. Далее школа продолжилась под его же лидерством на кафедре русского языка и кафедре украинского языка. А с уходом из жизни Юрия Александровича центр школы, оставшейся жить в нас, его учениках, разнесённых и рассредоточенных по разным кафедрам, факультетам, вузам Украины, переместился на факультет романо-германской филологии

ОНУ им. И. И. Мечникова, где научное дело отца организационно и идейно продолжает его дочь зав. кафедрой грамматики английского языка, д. филол. н., проф. Е. Ю. Карпенко.

Второй научной линией кафедры общего и славянского языкознания естественно оказалась славистика, столь достойно возглавленная проф. А. К. Смольской и ставшая доминирующей после ономастики. Но сегодня с учётом рамок и регламента наших научных чтений нет времени обратиться к этой линии. Напомню только, что в этом году исполнилось 10 лет, как с нами нет Аделаиды Константиновны. Эта дата попадает в рамки славянских и славистических празднований Дня славянской культуры и письменности (Чехия празднует дату 5 июля). Вместе с тем сигнальный экземпляр сборника статей памяти А. К. Смольской, который нам только что продемонстрировал декан Е. М. Черноиваненко во время вступительного слова, даёт кафедре прекрасный повод отметить эту дату. Пользуясь случаем, прошу кафедру зарезервировать на презентации место для меня с докладом. А ведь мне есть что сказать о кафедральной славистике.

Сама же кафедра общего и славянского языкознания периода её руководителя Ю. А. Карпенко и его соратников ушла в историю Одесского национального университета им. И. И. Мечникова и осталась там навсегда яркой страничкой этой истории.

Спасибо всем присутствующим за внимание. Вечная наша благодарность тем, кто создал кафедру общего и славянского языкознания ОНУ им. И. И. Мечникова, кто нас выучил, образовал! Вечная благодарность нашему Учителю, в память которого мы сегодня собрались! Мы всех их помним с любовью.

Зубов Н. И.

ЮРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ КАРПЕНКО И ЕГО КАФЕДРА ОБЩЕГО И СЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Статья посвящена некоторым аспектам истории кафедры общего и славянского языкознания ОНУ имени И. И. Мечникова. Представлено краткое описание научно-педагогической жизни ее основателя и руководителя члена-корреспондента НАН Украины, проф. Ю. А. Карпенко и его соратников и сотрудников.

Ключевые слова: кафедра общего и славянского языкознания, ОНУ имени И. И. Мечникова, Одесская ономастическая школа, славистика, история языкознания.

Zubov N. I.

YURIY ALEKSANDROVICH KARPENKO AND HIS CHAIR OF GENERAL LINGUISTICS

The article is devoted to some aspects of history of Department of the General and Slavic Linguistics of Odessa I. I. Mechnikov National University. The short sketch from scientific and pedagogical life of its founder and head, and the corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Prof. Yu. A. Karpenko and his colleagues and employees is presented.

Key words: Department of the General and Slavic Linguistics, Odessa I. I. Mechnikov National University, Onomastic School of Odessa, Slavic studies, linguistics history.

УДК 811.161.2'42:883.3

Н. М. Бербер

АНТРОПОЕТОНІМІКОН ОПОВІДАННЯ «АПОКАЛІПСИС» МАРІЇ МАТІОС: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ПАРАМЕТР

У статті досліджено експресивно-виражальний потенціал антропоетонімів оповідання «Апокаліпсис» Марії Матіос, з'ясовано семантико-функціональні особливості власних назв з урахуванням їх асоціативно-сміслових зв'язків.

***Ключові слова:** поетоним, референт, антропоетонім, апелятив, пропріатив, поетонімопростір, асоціації.*

Антропоетоніми як невід'ємний елемент художнього твору давно привертають увагу дослідників. Сферу поетичної ономастики представлено, зокрема, роботами Ю. О. Карпенка, Л. О. Белея, В. М. Калінкіна, Е. В. Боевої, Т. І. Крупеньової, В. М. Галич, Г. П. Лукаш, М. Р. Мельник та ін., проте вивченню поетонімопростору сучасної літератури, на нашу думку, недостатньо приділяється уваги, а дослідження поетонімікону прозових творів М. Матіос фактично відсутнє, що зумовлює **актуальність** представленої розвідки.

Метою статті є комплексне дослідження антропоетонімікону оповідання «Апокаліпсис», з'ясування семантико-функціональних особливостей, зображальних можливостей пропріальної лексики, їх ролі у створенні художнього образу та у формуванні інтертекстуальності художнього твору.

Об'єктом дослідження є антропоетоніми оповідання «Апокаліпсис» М. Матіос. **Предмет аналізу** складають лексико-семантичні та функціонально-стилістичні особливості антропоетонімікону зазначеного художнього твору.

Оповідання «Апокаліпсис» присвячене Мойсеєві Фішбеїну — непересічній особистості, справжньому патріоту України. «Ця присяга, — зазначає І. Насмінчук, — спонукає читача згадати апокаліптичні візії вірша єврейського поета «Я вбитий був шістнадцятого року» [9:164]. «Ключова концепція-ідея, — зауважує І. Насмінчук, —

заявлена у заголовку, який вказує, що інтертекстом новели є Біблія. Апокаліпсис «провіщає» майбутнє людства боротьбу між антихристом і Христом, «кінець світу», встановлення на землі «тисячолітньої царства Божого» [9:164]. Інтертекстуальність твору позначилась на доборі М. Матіос антропоетонімів, провідна роль яких, як стверджує Л. Ю. Горнакова, — створення ономастичної аналогії, розкриття механізму активізації у свідомості читача особливих інтертекстуальних перегуків для адекватного сприйняття твору [1: 231].

Переpletення двох доль — української та єврейської — представлено, зокрема, в образах Тимофія Сандуляка і Естер Машталер. Розкриття близькості цих образів знайшло своє відбиття у поетонімному плані: 1) на рівні синтаксису. Вживання імен у сурядній єднальній конструкції: *поміж двома людьми — Тимофієм Сандуляком і Естер Машталер*; 2) в етимологічному плані. У дослідженні П. Чучки «Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник» зафіксовано прізвища *Санда, Сандей, Сандера*, етимологія яких пов'язана з розмовним ім'ям *Санда*, якому відповідає повне ім'я *Олександр* [13: 502]. Фаміліопоетонім *Сандуляк* та антропоетонім *Естер* близькі за семантикою — 'захищати' і 'рятувати': *Олександр* (з грец. *alexō* — захищаю і *anēr* (род. *andros*) — чоловік (буквально: мужній оборонець, захисник людей) [11: 84]), історична особа **Естер, із якою ототожнюється персонаж Естер Машталер, була рятувальницею єврейського народу від винищення у Персії**. Семантика імені *Тимофій* (гр.; *timē* — честь, *theos* — Бог (буквально: той, що шанує Бога) [11: 102]) відповідає сутності персонажа, який з того часу, як донька Хана-Анна подалася до лісу, «незмінно стоїть навколішки перед образом Матері Божої й читає беззвучну молитву» [8: 61]. Алюзійністю відзначається антропоетонім *Естер*. Семантичне розгортання пропріатива *Естер* відбувається через зв'язок його із бібліопоетонімом *Книга Естер* та власними назвами історичних осіб — *Естер, Аман, Мордехай*: *У Книзі Естер описано, як у давні часи в Персії царський міністр Аман зажадав знищити всіх юдеїв. Але цариця Естер та Мордехай розгадали задум Амана. І юдеї були врятовані* [8: 52–53]. Як бачимо, наявне порівняння-ототожнення персонажа Естер із царицею Естер: перська цариця рятувала свій народ, а жінка-матір Естер намагається рятувати своїх дітей від загибелі. Образ Естер — це уособлення люблячої Матері.

Невипадковим є авторський вибір родової пари імен *Андрій* та *Андрея*. Авторка відходить від основного критерію добору імен – їх реальність, – вводячи незафіксоване серед жіночого єврейського іменника ім'я *Андрея*. Проте робить це усвідомлено (*чомуś назвали Андреєю; А може, і в жидів є таке ім'я*). Ми вважаємо, що на це є декілька причин. По-перше, спільна етимологія імен є сюжетопороджуючою: штучно утворюючи дериваційними засобами пару *Андрій* – *Андрея*, авторка загострює протиставлення їх носіїв за зовнішністю (*русявий Андрій* – *чорненька дівчинка, яку чомуś назвали Андреєю*), що створює своєрідне тло для порівняння із іншим персонажем: *А НАВЕСНІ ЕСТЕР вродила дитину. / Русяву дівчинку. / І назвала її Ханюю. / Хана – то й Хана* [8: 56]. Звернімо увагу, що ім'я *Хана* вводиться аналогічно до введення імені *Андрея* – через автонімну конструкцію. Якщо ім'я *Андрея* Сандуляка подивовує, то ім'я *Хана*, настільки звичне для євреїв, не викликало зацікавлення: *Хана – то й Хана*. Це підтверджує авторську увагу до вибору поетонімів. По-друге, відтворюючи християнську традицію іменування за святцями (вжито геортопоетонім *на самого Андрея*), письменниця показує, що життя на єдиній території українців з євреями сприяє їх частковій асиміляції, ймовірно, тому й юдейка називає свою доньку за православним календарем. Поступово авторка замикає трикутник *Андрій* – *Андрея* – *Хана*, раз у раз наголошуючи на зовнішній схожості Хани із Сандуляковим хлопцем: *русяві кучері; русява, ніби їхній Андрійко, Хана – Анна* [8: 57]; *Хана-Анна, що з роками дедалі більше ставала схожою на Андрія* [8: 60]. М. Матіос неодмінно інтригує читача, показуючи незбагненність людської долі та Божої волі: *Сандуляків Андрійко, верткий і непосидючий, весело дражнив старшу Машталерову дівчинку сестричкою (сестричкою – авторський курсив)* [44], а згодом нею виявилась найменша Машталерка Хана. Крім того, єврейське ім'я *Хана* легко європеїзується (*Сандуляки називали найменшу Машталерчину доньку Анною і забавлялися з нею, як із рідною* [8: 56]) і, мабуть, тому було дане матір'ю-єврейкою доньці-наполовину українці, на відміну від єврейських імен *Йосип* та *Юдіта*, якими названо середульших дітей Машталерів. Важко не помітити й звукової близькості імен *Андрій*, *Андрея*, *Анна* та імен *Йосип*, *Юдіта*, що призводить до дистрибуції зазначених двох груп антропоетонімів. Щодо способів іменування персонажа Хани окреслимо наступні моменти. Сандуляки називали її Анною. Для матері Естер донька є

лише *Ханою*, Марія, жаліючи, що не може народити такої дитинки, називає дівчину *Ханою-Анною*, така номінація зафіксована ще раз, щоб увиразнити інформацію про корені дівчини — напівеврейки-напівукраїнки. Остаточне називання дівчини *Анною* сталося вже по смерті Марії, коли молода жидівка прийняла християнство і була визнана своїм батьком офіційно: *Невдовзі — за згодою Тимофія — переписалася на «Сандуляк», хоча по-батькові залишалася «Естерівна».* / У документах сільради *Анна значилася Тимофієвою донькою* [8: 60]. Народжена поза шлюбом, дівчина отримує ім'я по матері — *Естерівна* — і цей духовний зв'язок із найріднішою людиною, зв'язок, акумульований в імені, вона зберігає на все життя. «Явище перейменування, — підмічає Г. Тимошик, — відображає глибоке переосмислення ціннісних орієнтирів особистості, модифікацію (зміну) її статусу» [12: 144]. У новому статусі — свідомої українки та християнки — завершиться недовге, сповнене болю і страждань життя Хани-Анни: «*Анна Сандуляк донька Тимофія 1926–19...*» [8: 62]. Єдиний раз, у кульмінаційному моменті, М. Матіос вживатиме подвійне ім'я, де слов'янський варіант передує єврейському: *...А В СОРОК ВОСЬМОМУ Анна-Хана — наполовину Машталер, наполовину Сандуляк, замість нарешті вже віддатися за котрогось газдовитого парубка, з двома дівчатами з Пісків пішла до лісу* [8: 61]. Ад'єктив *Машталерчина* (донька), утворений від андроніма *Машталерка*, поданий у найближчому контексті паралельно із ад'єктивом *Машталерові*, похідним від прізвища *Машталер*, також є смислопороджуючим: *Сандуляки називали найменшу Машталерчину доньку Анною і забавлялися з нею, як із рідною: Естер частенько, за наполяганням Марії, залишала дитину в сусідів, сама пропадаючи із садовою та іншими сметанами-молоками на вижницькому торжку. А Марія — коли через паркан покрикувала на старших Машталерових дітваків...* [8: 56–57]. У такий спосіб підкреслено, що найменша донька Хана за походженням є Машталеркою лише наполовину, по матері. Чому ж Марія Матіос обирає європейський варіант *Анна* замість українського відповідника *Ганна*? По-перше, *Анна* — фонетичний варіант імені *Ганна*, поширений на західноукраїнських теренах [10: 111]. По-друге, очевидно, для письменниці сутнісним є вживання імен *Анна* і *Марія* поряд (пригадаймо двох сестер — Анну і Марію — з новели «Анна-Марія»). Вжиті разом, імена насичуються асоціативно-образними, алюзійними семантичними прирошеннями:

могилки *Марії й Анни, поміж Марією й Анною*. По-третє, серед факторів добору імені є й автобіографічний. У «Вирваних сторінках» знаходимо спогади письменниці від відвідання єврейського цвинтаря у Вашківцях. Серед безлічі загиблих жидів Марію Матіос вражає одна могила: «Багато жінок. А ось це карбування літер мені видалося особливим: *«Здесь похоронена Хана Едрайх, трагично погибшая, в расцвете 17 лет. Июнь 1941 г.»* <...> То що за трагічна історія спіткала *бідну Хану?*» [7: 308].

Емоційно нейтральними є називання дружини Тимофія, хоча не можна не зауважити, що для неї авторка обирає ключове ім'я — *Марія*. Марія стає символом Жінки з великим серцем, бо змогла прийняти в сім'ю позашлюбну доньку свого чоловіка, врятувавши її від загибелі в сім'ї матері-єврейки. Однією з причин добору імені *Марія* є те, що використання цього імені зумовлює появу алузійного християнського образу Диви Марії, що нав'язано новозавітною оповіддю-застереженням: *Йосип і Марія сховалися під осику від Ірода, всі дерева позмовкали, одна лиш осика шелестіла своїм листом... і вказала їх* [8: 41–42]. Отже, Естер і Марія — не лише представниці двох народів — єврейського та українського, а й уособлення двох релігій — юдейської і православної.

Алузійністю відзначається ім'я *Софія*. Своєю набожністю образ Софії викликає асоціації із ранньохристиянською Святою Софією, матір'ю Віри, Надії та Любові: *Доктори якось назвали той сон, але Софії було ніяково перепитувати про літургію, чи як їй воно почулося, бо Софія знала лише про літургію в церковній справі* [8: 65]. Мудрість жінки (*Софія* — з гр. мудрість [11: 181]) — в умінні цінувати людей, бачити головне. Проте, на відміну від Святої, жінка не зазнала щастя материнства. Свою бездітність Софія компенсує доглядом за свекром, який впав у літаргічний сон. Чи не у кожному творі Марії Матіос, під пером якої зазвучав гімн материнству, є своя Софія із невимовним жіночим горем.

З реального іменника взято прізвища другорядних і згадуваних персонажів. Ретельно добираючи антропоетоніми, зокрема єврейські, письменниця подбала і про їх етимологічне розмаїття: так, прізвище *Машталер* має польські корені, *Бухбіндер* та *Райх* — німецько-єврейські, а *Коган* і *Меламед* — єврейські. Етимологія прізвища *Коган* дозволяє зробити припущення щодо вибору антропоетоніма. Пріз-

вище *Коган* є видозміненим варіантом прізвища *Коен*, що вказувало на коенський статус носія, а, отже, спочатку прізвище сприймалось лише як родове прізвисько. Як і коени, Коган доносив юдейський закон Тори до людей, щоправда викарбовуючи його на камені: *Це каже тобі старий Фейгеле Коган, який нагадує живим про мертвих, а вони не завжди його чують* [8: 49–50]. Ім'я *Фейгел* (*Фейги, Фейга*) наявне у єврейському жіночому іменнику як варіант імені *Фейге*, що означає у перекладі з їдиша «птаха» [3]. М. Дорфман зазначає, що *фейгл, фейгеле* у перекладі з їдиша — «маленька пташка». Посилаючись на професора Геннадія Естеркіна, він наводить ще одне значення слова «пташка»: в їдишистському канцеляриті 20–30-х років так називали <...> пташку, значок V, котрим помічали у документах потрібний пункт [2]. Так само і різьбяр *Фейгел* помічає на надгробках найголовніше — закарбовує імена загиблих євреїв та українців, аби знали їх нащадки і зберегли світлу пам'ять про померлих, бо, застерігав старий *Фейгеле*, «камінь завжди скаже більше, ніж людина. І скаже тільки правду» [8: 49]. Крім того, беручи до уваги пряме лексичне значення слова *птаха*, відзначимо широке розповсюдження уявлення про птаху як уособлення душі людини як у давніх, так і у багатьох сучасних традиціях. Зокрема, як вісник смерті та символ душі голуб виступає й у християнській традиції [5]. Зважаючи на представлені аргументи, можемо припустити, що це жіноче ім'я має великий семантичний потенціал, і тому з чотирьох його варіантів (*Фейге* — *Фейги, Фейга, Фейгел*) єдиний фонетично найближчий до чоловічого — *Фейгел* — обраний авторкою для іменування чоловіка.

З реального єврейського іменника взято ім'я *Абрам* — варіант імені *Авраам* — означає у перекладі з їдиша «батько багатьох народів» [6: 20]. Ім'я *Абрам* співвідноситься з іменем старозавітного патріарха Авраама, який є прабадьком єврейського народу. В оповіданні ж *Абрам* — голова єврейської сім'ї.

Антропоедонім *Леон Райх* згадується у тексті лише раз: *А може, Шльома Бухбіндер, Абрам Машталер і Леон Райх, кожен зі своїм постійно поповнюваним кагалом старих і малих, самі не побажали плодити власні нестатки чи й мозолити очі менш успішним родичам та одновірцям* [8: 39–40]. Ім'я *Леон* (від д.-грец. Λέων — «лев») розповсюджене в країнах Західної Європи, зокрема у Німеччині. Його відповідником у єврейському чоловічому іменнику є ім'я *Лейб* (у буквальному пере-

кладі з їдиша — «лев»), а фонетично близьким — ім'я *Леві* [6: 52]. Відповідно до імені авторка добирає німецько-єврейське прізвище *Райх*, утворене від аналогічного прізвиська, яке, у свою чергу, походить від німецького прикметника *reich* — «заможний», «щедрий», «великий» або ж від єврейського слова *райх*, що у перекладі з їдиша також означає «заможний» [4]. Семантика прізвища, як бачимо, явно перегукується із символікою апелювання, що лежить в основі імені (Лев — цар звірів). Отже, вжиті разом, поетоніми *Леон* і *Райх* взаємозбагачуються семантичними відтінками.

Поетонім же *Ілля Руснак* включає єврейську та українську етимології. Прізвище *Руснак* побутувало, зокрема, на Буковині. Його походження пов'язують із етнонімом *руснак* [12: 495]. А ім'я *Ілля* — давньоєврейське і означає «мій Бог — Ягве» [11: 64]. З оповідання дізнаємось, що Ілля Руснак був українцем і учився в єврея Когана різьбярству по каменю, зокрема і юдейською мовою: «Там тепер порядкував майстер Ілля Руснак, котрого ще Коган учив різець у руках тримати», поки не «повибивають колись жидів якісь черкеси чи русаки [8: 62]. Отже, в образі Іллі Руснака, як і у етимологічній формулі імені персонажа, поєднано юдейське та українське. Етнопоетоніми *русаки* зафіксований в оповіданні «Апокаліпсис» 4 рази. Етнопоетоніми *черкеси* і *русаки*, входячи у текст із семантикою 'кати' (*Хто його знає, як воно може бути? Черкеси й русаки не лише юдейських чоловіків умертвляли [8: 48]*), 'загарбники-поневолювачі' та, зокрема, етнопоетоніми *русаки* зі значенням 'гвалтівники' зростають до синонімічних конотонімізованих етнопоетонімів з семантикою 'кати жидів', маркером чого виступає дейксис *якісь: повибивають колись жидів якісь черкеси чи русаки*. Така частота вживання етнопоетоніма *русаки*, його семантична рухливість в оповіданні «Апокаліпсис» створює тло для відтінення антропоетоніма *Руснак*.

Критерієм добору номінації *Хаїм Меламед* вважаємо поширеність кожного із компонентів. Так, дуже розповсюдженим серед євреїв є ім'я *Хаїм*, що у перекладі з їдиша означає «життя» [6: 40]. Прізвища, утворені від назв професій, за кількісними показниками також займають одну із домінуючих позицій. До них відноситься, зокрема, прізвище *Меламед*, утворене від апелювання *меламед* [4] — у ашкеназів учитель у хедері. Для двох згаданих персонажів М. Матіос не використовує у складі антропоетонімоформул прізвища, проте у лаконічній

формі апелятивно-поетонімного конвою вміщено основну інформацію про носіїв імені: *однорукий Марко — тесля з іншого сільського кута — Царини; той же однорукий Марко і старший син Шльоми Бухбіндера — Єгуда*. Ім'я *Марко* добре відоме у християнській традиції: Святий Євангеліст Марко — автор одного із чотирьох євангелій, де описано благовіщення та життя Ісуса Христа. Популярне єврейське чоловіче ім'я *Єгуда* у перекладі з їдиша означає «буде вихваляти бога» [6 : 42]. Отже, енциклопедичні складові семантики імен *Марко* та *Єгуда* збігаються, а самі пропріативи відзначаються алюзійністю.

Можемо зробити **висновок**, що асоціативно-образне переосмислення імен, їх алюзійний характер та авторська увага до етимології антропоетонімів підтверджують важливість поетонімної складової в організації художнього простору Марією Матіос. **Перспективу подальшого дослідження** вбачаємо у комплексному дослідженні поетонімпростору прозових творів сучасної письменниці.

Література

1. Горнакова Л. Ю. Поэтическое имя: опыт лингвокультурологического анализа / Л. Ю. Горнакова // Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ (Научный журнал). Вып. 4. — Иваново: Издание Ивановского гос. хим.-тех. ун-та, 2009. — С. 227–237.
2. Дорфман М. Ещё о том, что у евреев ниже пояса: Рассказы о еврейском языке с отступлениями [Электронный ресурс] / Михаэль Дорфман // Независимый бостонский альманах «Лебедь». — 03 июня 2007 г. — № 530. — Режим доступа: <http://lebed.com/2007/art5029.htm>
3. Иудаизм и евреи. Еврейские имена [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://toldot.ru/urava/fnames>
4. Иудаизм и евреи. Еврейские фамилии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://toldot.ru/urava/lnames/lnames_19097.html
5. Иванов В. В., Топоров В. Н. Птицы [Электронный ресурс] // Мифы народов мира: Энциклопедия / [Гл. ред. С. А. Токарев]. — М.: Советская энциклопедия, 1980. — Т. 1. — С. 389–406. — Режим доступа: <http://philologos.narod.ru/myth/mnminindex.htm>
6. Краткий словарь еврейских имен / [сост. Гиль П., Малер Й.] — 2-е изд. — Иерусалим: «Шамир», «Малер», 1989. — 128 с.
7. Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії / Марія Василівна Матіос. — Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2010. — 368 с.
8. Матіос М. Нація / Марія Василівна Матіос. — Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2007. — 256 с.

9. Насмінчук І. А. Біблія в системі художнього мислення Марії Матиос: новела «Апокаліпсис» / Ірина Анатоліївна Насмінчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. — Кам'янець-Подільський : ОЮМ, 2010. — Вип. 24. — С.162–166.
10. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: Навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. — К.: Либідь, 2001. — 240 с.
11. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник [за ред. В. М. Русанівського] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. — К.: Наукова думка, 2005. — 334 с.
12. Тимошик Г. Бібліантропоніми *Авраам — Сара, Йосип — Марія*: особливості рецепції в координатах українського мовнокультурного виміру / Галина Тимошик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2011. — Вип. 52. — С. 142–163.
13. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / Павло Чучка. — Львів : Світ, 2005. — 704 с. +XLVIII с.

Бербер Н. Н.

АНТРОПОЭТОНИМИКОН РАССКАЗА «АПОКАЛИПСИС» МАРИИ МАТИОС: ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫЙ ПАРАМЕТР

В статье исследован экспрессивно-выразительный потенциал антропонимов рассказа «Апокалипсис» Марии Матиос, выяснено семантико-функциональные особенности имён собственных с учётом их ассоциативно-смысловых связей.

Ключевые слова: *поэтоним, антропоэтоним, апеллятив, проприатив, поэтонимпространство, ассоциации.*

Berber N. N.

ANTHROPOETONYMICON OF THE SHORT STORY «APOCALYPSE» BY MARIA MATIOS: INTERTEXTUAL PARAMETER

The article investigates expressive potential of anthroponyms of the short story by Maria Matios. The semantic and functional features of anthroponyms considering their associative-semantic relations were found.

Keywords: *poetonym, anthroponym, appellative, propriative, poetonymospace, associations.*

УДК 811.161.2+ 347.78.034

Е. В. Боева, Т. І. Крупеньова

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ У ПЕРЕКЛАДАХ ТА ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті з'ясовано специфіку відтворення власних назв у перекладах Лесі Українки, а також висвітлено стилістичні особливості онімів в окремих перекладах авторки та її поезіях на грецьку, італійську, єгипетську тематику.

Ключові слова: *онім, антропонім, теонім, міфонім, літературний переклад.*

Власні назви у художньому творі є ключем до розуміння його концептосвіту. Саме в них криється авторське бачення персонажів, характерів, атмосфери твору. Працюючи над текстом, перекладач відтворює назви, виходячи з власного сприйняття твору. Власні назви як особливі номінативні одиниці не раз привертати увагу перекладознавців. Деякі вчені відносять їх до неперекладних слів, інші ж вказують на особливості перекладу власних назв, наголошуючи, що перекладачеві спочатку треба проаналізувати властивості оригіналу та виділити найсуттєвіші моменти. Мета відтворення власних назв засобами іншої мови в тому, щоб зберегти стилістику та семантику імені. Хоча в перекладі назва може викликати нові асоціації, втратити свою експресивну функцію, існує багато засобів компенсації неминучих втрат. Оскільки різні власні назви потребують різних підходів, спочатку треба визначити типи онімів та їхні функції. Крім того, слід враховувати такі моменти, як паратекстуальність — відношення до назви, передмови тощо та архітекстуальність — зв'язок з іншими текстами того самого жанру.

Власні імена становлять одну з високочастотних категорій лексики кожної мови, тому передача ономастичної лексики мови-джерела засобами іншої мови, тобто мови, на яку здійснюється переклад, вимагується ще більш виразно. Складність питання про передачу власних імен у перекладі зумовлена тим, що вони посідають специфічне місце в системі лексичних засобів мови і мають своєрідне, відмінне від усіх інших слів призначення у процесі спілкування людей. Цим по-

яснюється і специфічний підхід до відтворення ономастичної лексики порівняно з іншими лексичними одиницями: в процесі перекладу весь основний іншомовний матеріал з мови оригіналу перекладають готовими засобами — словами, що існують у мові, на яку перекладають (із врахуванням, звичайно, їхньої смислової відповідності), тоді як для передачі власних імен використовують зовсім інші засоби й способи і, крім того, висуваються інші критерії їхньої адекватної передачі. Недостатнє опрацювання у лінгвістичній літературі питань, пов'язаних із передачею власних імен, пояснюється насамперед тим, що ономастика є порівняно молодою наукою. І хоча в останні роки унаслідок її бурхливого розвитку було досягнуто помітних успіхів, ціла низка питань ще вимагає подальшого вивчення і дослідження. Щоправда, протягом останніх десятиліть з'явилася велика кількість публікацій з проблем ономастики; особливого розмаху набуло вивчення топоніміки, про що свідчать, зокрема, публікації більше п'ятисот статей і майже ста монографій, захист кандидатських і докторських дисертацій з цієї проблематики на матеріалі багатьох мов. Що стосується розгляду проблем ономастики в перекладацькій справі, зокрема теоретичного і практичного розв'язання питань відтворення онімів із мови-джерела засобами мови, що їх приймає, то тут у слов'янській лінгвістиці є чимало «білих плям». Причини цього слід вбачати, по-перше, у стані вирішення питань загальнотеоретичного характеру, по-друге, в тому, що дослідники, навіть звертаючись до питань передачі власних імен з однієї мови на іншу, залучають і аналізують радше матеріал генетично далеких мов (В. С. Виноградов досліджував це питання на матеріалі перекладів з іспанської, Ю. А. Сорокін — з китайської, А. Г. Гудманян, В. Ф. Березкін, В. І. Кузнецов — з англійської та німецької, М. Дубов — у перекладах античної літератури тощо), по-третє, недооцінюють, як правило, труднощі відтворення онімів із близькоспоріднених мов, які навіть при своїй звуковій близькості можуть бути по-різному оформлені в мові-джерелі й мові, що їх приймає, у плані граматичному, стилістичному, словотворчому і т. д. Навіть просте зіставлення даних фактичного матеріалу двох перекладів того самого художнього твору, зробленого різними перекладачами, свідчить про неблагополучний стан у відтворенні власних імен, оскільки в перекладах виявляються різноваріантність, непослідовність їх передачі, порушення правил граматичного й орфографічного оформлення онімів, не ка-

жучи вже про явні помилки, що подекуди трапляються у перекладах художніх творів.

Власні назви (оніми) — слова, що називають дійсний чи вигаданий об'єкт, особу чи місцевість єдину в своєму роді. Як зазначає Л. С. Бархударов, переклад власних назв у художньому тексті завжди орієнтований на досягнення комунікативно-функціональної ефективності. В цьому випадку прийнято говорити про безеквівалентну лексику [1: 93]. Незважаючи на те, що ця група лексики найважче піддається іншомовній трансформації, її еквівалентний переклад необхідний для досягнення рівноцінної ефективності впливу на читача. Термін «безеквівалентна лексика», яким позначені власні назви, не означає, що ці слова взагалі неможливо перекласти. Комунікативно-функціональний підхід до перекладу безеквівалентної лексики враховує специфіку онімів. Переклад власних назв відбувається шляхом: перекладацької транслітерації та транскрибування; описового перекладу; перекладу [1: 96]. В. С. Виноградов стверджує, що звичайні власні назви, як правило, транскрибуються або транслітеруються [2: 149]. Основним посередником передачі запозичених слів є практична транскрипція, а саме перекодування іншомовних слів у свої з наступним записом за допомогою літер алфавіту приймаючої мови без використання будь-яких додаткових знаків та без надання літерам додаткових значень (гр. *Andromache*, *Artemis*, *Achilleus* / укр. Андромаха, Артеміда, Ахіллес, Ахілл). Транскрипція пов'язана з точною передачею звучання іншомовного слова, а транслітерація — з написанням (гр. *Adonis*, *Diana*, *Eros* / укр. Адоніс, Діана, Ерос). Калькування — особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови-сприймача. Калькування своєрідно відображає суть перекладу як процесу біполярного: адже мета перекладу — перетворити цільовою мовою оригінальний текст. Така ж і суть калькування. Цей метод, що передбачає відтворення внутрішньої форми слова, а разом з нею — структури образного переносу значень, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення семантично містких неологізмів (лат. *Via Lactea* / укр. Молочний шлях / *Vía Láctea*).

Дослідженню літературного перекладу присвячено роботи Л. С. Бархударова, В. В. Виноградова, Я. І. Рецкера, В. С. Комісарова, Т. А. Казакової, І. В. Корунця, Р. П. Зорівчак.

Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні особливостей функціонування власних назв у перекладах Лесі Українки та її поезіях на грецьку, італійську та єгипетську тематику.

Зафіксовані у перекладах та поезіях на грецьку, італійську, єгипетську тематику власні назви можна поділити на антропоніми, топоніми, міфоніми та теоніми. До антропонімікону розглянутих творів зараховуємо імена реальних та імена вигаданих (чи гіпотетичних) носіїв. До реальних належать імена відомих письменників, митців, учених і мислителів, історичних діячів. Антропоніми в перекладах Лесі Українки виконують як номінативну, так і експресивно-оцінну функцію, а коли справа стосується найменувань історичних осіб — емотивну (тобто автобіографічні оніми, взяті з власного письменницького досвіду, відповідно такі, що відбивають особистий стосунок автора), характеристика яких в контексті варіюється, надаючи онімам і урочисто-піднесеного, й іронічного, сатиричного забарвлення. Крім того, такі антропоніми використані для розкриття часопростору та національного колориту. Це ж стосується й онімів у поезіях, смисловий простір яких зростає також за допомогою прийомів стилізації тексту (прийоми алітерації, симплоки, використання метафор, символізація), однак у цьому разі оніми виконують у більшості випадків лише хронотопічну функцію (вказівка на певний час і місце або лише на одну з цих двох координат): «...перш усього / Я не дівчина невинна, / А удруге — ще тим більше — / Я не в стані прочитати / Вірші **Пфіцера Густава** / І при тому не заснути!» [5: 254].

У перекладах з давньої єгипетської мови Леся Українка намагалася якнайточніше передати зміст тексту, не ставлячи на перше місце форму. Антропоніми в таких творах слугують для розкриття часопростору, тоді як розміреність вірша надає йому урочистого стилю і піднесеності: «Чув я слова **Імготена**, слова **Гордодуфа**, / тож-бо за тії слова прославляють їх так по всім світі, — / де ж тепер місто царів тих і що їм тепера належить?» [5: 305].

Найменування літературних персонажів привертають увагу з погляду негативної чи позитивної конотації, зокрема в поемі «Одіссея» оніми набувають яскравішого відображення за допомогою епітетів, повторів і виконують як номінативну, так і хронотопічну, а в деяких випадках і акумулятивну функцію (мається на увазі накопичення культурної інформації про систему онімів). Наприклад, ім'я *Айгісто-*

са в поемі постійно супроводжується такими словами, як «*легкодухий*», «*злий*», «*лихий*»: «*Яку згубу замислив той зломислений Аїгістос?*» [5: 65].

У досліджуваних творах Лесі Українки зафіксовані майже однакові різновиди топонімів: гідроніми (власні назви водних об'єктів), ойконіми (власні назви поселень), урбаноніми (назви внутрішньоміських топографічних об'єктів), ороніми (назви елементу рельєфу земної поверхні), хороніми (власні назви будь-яких територіально-адміністративних одиниць), інсулоніми (власні назви островів) [4: 35]. У перекладах більшість топонімів використана з метою відтворення часопростору з постійною вказівкою на певні історичні події, у деяких випадках — для вираження міфологічної культури певної країни, що може супроводжуватися символізацією онімів, увиразненням їхнього позитивного чи негативного забарвлення.

У поемі «Атта Троль» оронім *Ронсеваль* постає як багатофункціональна власна назва. По-перше, онім використаний не тільки для створення просторового колориту (*Ронсеваль* — долина в Західних Піренеях в Іспанії), а й цікавий з історичного погляду. Леся Українка у додатках наводить тлумачення географічної назви, при цьому вказуючи на те, що у свій час Ронсевальська долина стала свідком зіткнення басків та франкських військ Карла Великого, у якому загинув його небіж Роланд, що послугувало створенню знаменитого епосу «Пісня про Роланда». По-друге, автор зміщує дві історичні епохи, повертаючи читача до свого часу, внаслідок чого *Ронсеваль* символізується через ототожнення із синьою квіткою, яка у німецьких романтиків є символом невиразного прагнення людини до високого і безсмертного, і набуває тим самим відповідних ознак: «*Ронсеваль, долино слава! / Як твоє імення чую, / Затремтить, запахне в серці / Квітка синяя забута!*» [5: 204]. В іншому випадку онім саме через свою причетність до історичних подій набуває негативного забарвлення і деякою мірою символізує уже місце смерті: «*На долині Ронсевальській, / Там, в тім самім згубнім місці... / Там поліг і Атта Троль...*» [5: 263].

У перекладі твору Г. Гейне «Поворіт додому» гідронім *Рейн* не тільки виконує просторову функцію, але й виступає своєрідним культуронімом, є однією з найбільших річок Західної Європи і окрасою Німеччини. Поетеса передає захоплений стан автора, який нарешті повернувся додому: «*Гордо ми пливли по Рейні / І дивилися згори, / Як палав зелений берег / Од вечірньої зорі*» [5: 165].

Серед ойконімів у перекладах Лесі Українки можна виділити оніми, зафіксовані в уривку з поеми «Одіссея». У тексті, який, як уже зазначалося, має урочисто-піднесене забарвлення, оніми загалом виконують номінативну функцію і вказують лише на часопростір: «*Вітер здійнявся і з свистом повіяв, і дуже ми прудко / По многорибній дорозі примчалися і у **Герайстос** / Ми прибули уночі*» [5: 312]; «*А я простував до **Пілосо**, весь час не спинявся / Вітер, котрого для нас послав віяти бог ще вперше*» [5: 312].

Міфоніми й теоніми як у перекладах, так і поезіях Лесі Українки використовуються для відображення міфологічної дійсності, виконують хронотопічну й експресивну функцію, а також мають тенденцію символізуватися в певному контексті і переходити з одного класу онімів у інший. Міфонім *Харон* у поемі «Атта Троль» загалом має нейтральне забарвлення і використаний у тексті як засіб відтворення міфологічної культури країни. Нагнітання шиплячих та свистячих приголосних створює враження таємничості, неприродного спокою, дещо нагадує ковзання човна по воді: «*Може, озеро — то темні / Хвилі Стіксу? Прозерпіна / По мене замість **Харона** / Може, сих служниць послала?*» [5: 226].

У поезії на єгипетську тематику «Хамсін» міфонім *Хамсін* є міфоперсонімом, хоча поза контекстом це анемонім — вид оніма, власна назва стихійного лиха, включаючи вітри, урагани, циклони, тайфуни [4:29]. У поетичному тексті онім служить для відтворення міфологічної культури Єгипту. Йому притаманна експресивність, крім того, у контексті образ свавільного Хамсіна доповнюється новими рисами за рахунок порівняння його польоту з диким весіллям, ознака «*рудий*» допомагає розкрити образ божества через походження назви пустелі Сахари, звідки з'являється вітер, і яка етимологічно має зв'язок з прикметником *ashar* — пустельний, червонястого кольору.

Серед теонімів у перекладах Лесі Українки одразу ж привертає увагу онім *Геліос*, який не тільки використовується для розкриття міфологічного простору, бог сонця уособлює саме світло, на чому акцентує автор, вдаючись до повторів «*І зайшов **Геліос**, і темнота настала*» [5 : 29], «***Геліос** отже зайшов, і всі вулиці посутеніли...*» [5: 48]. У поемі «Одіссея» цей онім уживається досить часто, тому текст твору характеризується урочисто-піднесеним забарвленням: «***Геліос** вихопивсь, — озеро красне лишивши, / В небо міднясте, щоб там для*

безсмертних сіять...» [5: 307]. В іншому випадку вставка зменшено-пестливого «*візочок*» надає тексту відтінку ласкавості: «*Феб у сонцевім візочку / Поганяв огнистих коней, / І якраз до половини / Свій небесний шлях проїхав...*» [5 : 250].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що оніми, які відтворюють у перекладах зовсім інакше, ніж усі лексичні одиниці, вимагають особливої уваги перекладача, оскільки у природних імен та назв необхідно зберегти їхню національну своєрідність і колорит, а у «промовистих» імен — національно-культурну семантику, передати їх смисловим відповідником, відобразити їх внутрішню форму і художні функції. На відміну від оригінальних творів Лесі Українки, у яких апелятивні номінації переважають над власними назвами, у перекладах, зокрема в «Одіссеї» Гомера, зберігається достовірність, а оніми в контексті набувають певного емоційно-експресивного чи оцінного забарвлення, що якнайповніше відображає її індивідуальну стилістичну манеру написання творів. Основна мета використання онімів у творах письменниці — окреслення часопростору, міфологічної культури або ж національного колориту. Крім того, авторкою було використано не тільки предметно-понятійну інформацію онімів (у більшості випадків це стосується топонімів), але й актуалізовано їхню внутрішню форму із застосуванням семантичної трансформації (тропеїзації, символізації тощо).

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. — М.: Межд. отнош., 1975. — 240 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (Общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. — М.: ИОСО РАО, 2001. — 224 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. — Львів: ЛНУ, 1989. — 212 с.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. — М.: Наука, 1978. — 198 с.
5. Українка Леся. Твори (у 10 томах). Том 2 : Леся Українка / За ред. О. І. Корженевич. — К.: Держ. вид-во худ. літератури, 1963. — 358 с.

Боева Э. В., Крупенёва Т. И.

ОСОБЕННОСТИ ВОССОЗДАНИЯ ОНИМОВ В ПЕРЕВОДАХ И ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЛЕСИ УКРАИНКИ

В статье выявлена специфика воссоздания собственных имен в переводах Леси Украинки, а также определены стилистические особенности онимов в отдельных переводах автора и ее поэзии на греческую, итальянскую, египетскую тематику.

Ключевые слова: *оним, антропоним, теоним, мифоним, литературный перевод.*

Boyeva E. V., Krupeneva T. I.

PECULIARITIES OF RECREATING ONYMS IN TRANSLATIONS AND WORKS BY LESYA UKRAINKA

The article revealed the specifics of recreating proper names in translations by Lesya Ukrainka, and highlights the stylistic features of onyms in some translations of the author and her poetry of Greek, Italian, Egyptian thematic orientation.

Key words: *onym, anthroponym, theonym, mythonym, literary translation.*

УДК 811.161.2'373.232

О. В. Бурдунок

ВІДІМЕННІ ПРИЗВИЩА ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОЇ МИКОЛАЇВЩИНИ

У статті розглянуто лексико-семантичні особливості відіменних прізвищ північно-західної Миколаївщини.

Ключові слова: відіменне прізвище, особове ім'я, антропонімна основа, слов'янське автохтонне ім'я, християнське ім'я.

Власні особові імена — один із найдавніших класів антропонімів, який протягом тривалого часу виокремлював людину з-поміж собі подібних. Тому, в період, коли як новий клас спадкових назв почали формуватися прізвища, першоосновою для їх творення ставали на-самперед особові імена.

Прізвища, утворені від особових власних імен, були об'єктом наукового дослідження Ю. К. Редька, П. П. Чучки, Г. Є. Бучко, Л. Т. Масенко, С. Є. Панцьо, Т. В. Марталоги, Л. О. Кравченко, І. І. Ільченко, І. А. Корнієнко, Н. Ю. Булави, Ю. Б. Бабій, Ю. М. Новикової, Г. Д. Панчук, С. В. Шеремети, Л. О. Лісової та ін. Водночас прізвища північно-західної Миколаївщини взагалі та відіменні зокрема дотепер спеціально не вивчались. Тому на сьогодні залишається **актуальним** вивчення прізвищ зазначеної території, що дозволить виявити не лише їх регіональну специфіку, але й певною мірою доповнити відомості інших дослідників про прізвищеву систему півдня України та національний антропонімікон у цілому.

Об'єкт дослідження — відіменні прізвища північно-західної Миколаївщини (Арбузинського, Веселинівського, Врадіївського, Доманівського, Кривоозерського та Первомайського районів). **Предмет** дослідження — лексико-семантичні особливості відіменних прізвищ указанного регіону. **Мета** пропонованої розвідки — проаналізувати відіменні прізвища північно-західної Миколаївщини, виявивши їх специфіку. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити склад слов'янського та християнського іменника в основах досліджуваних антропонімів; встановити продуктивність тих чи

інших (чоловічих і жіночих) особових імен у складі відіменних прізвищ північно-західної Миколаївщини; простежити кількісні співвідношення між окремими групами досліджуваних прізвищ.

Порівняно з іншими лексико-семантичними групами прізвища, утворені від власних особових імен, становлять значну кількість не лише на території північно-західної Миколаївщини, але й в інших регіонах України. За свідченням дослідників, у Припорізькому регіоні їх налічують 2287 одиниць [3], Лемківщині — 2690 [8], Північній Донеччині — 2708 [2], Центральній та Східній Донеччині — 8112 [7], Середній Наддніпрянщині — 2366 [1], Північно-Правобережному Степі — 1700 [6]. На території північно-західної Миколаївщини нараховано 1535 одиниць відіменних прізвищ (7371 носій). При цьому 1399 прізвищ (7379 носіїв) — похідні від чоловічих імен, і лише 136 прізвищ (381 носій) — від жіночих імен. Як зазначає П. П. Чучка, «... причин такої диспропорції дві: а) у період формування прізвищ церковні святці містили більше чоловічих імен, ніж жіночих; б) звичай називати дитину за батьком серед українців завжди був поширенішим, ніж звичай іменувати за матір'ю» [15: 20].

Особові імена, засвідчені в основах прізвищ досліджуваного регіону, представлені автохтонними слов'янськими (термін *слов'янське автохтонне особове власне ім'я* введено в науковий обіг М. Л. Худашем [14] і уточнено М. О. Демчук [4: 13]) та християнськими іменами.

Відомо, що християнські імена почали входити до побутового вжитку після хрещення Русі, поступово витісняючи автохтонні слов'янські, в результаті чого «... відбулася заміна давніх автохтонних власних імен новими, християнськими іменами, основу яких становили введені у святці і церковний календар власні імена староеврейського, грецького і латинського походження» [14: 150]. Усталення християнського іменникб — тривалий і конкурентний процес: адже в той час, коли відбувалася адаптація християнських імен на українському ґрунті, слов'янські не могли зникнути, не лишивши в мовно-середовищі свого помітного сліду. Однак, як зазначає М. Л. Худаш, вони «... не могли також довго зберігати і своєї первісної функції чи номінативної властивості або й існувати як побічні власні імена паралельно із своїми конкурентами, не зазнавши відповідно номінативної трансформації» [14: 150]. Імовірно, з цим історичним процесом і варто пов'язувати той факт, що прізвища, похідні від слов'янських

автохтонних імен, в українському антропоніміконі становлять порівняно незначну кількість. Наприклад, на території Центральної та Східної Донеччини таких антропонімних одиниць виявлено дослідниками 300 [7], Середньої Наддніпрянщини — 596 [1], Північної Донеччини — 433 [2], Лубенщини — 181 [5].

На території північно-західної Миколаївщини виявлено 53 прізвища (193 носії), утворених від слов'янських автохтонних імен композитного та апелятивного походження. Серед зазначеної групи прізвищ 42 (142 носії) — походять від чоловічих імен; 11 (51 носій) — від жіночих. Пор., наприклад, найпоширеніші прізвища: *Славич* (24) < *Слава*, *Стасюк* (12) < *Стась* < *Стасій* / *Станіслав*, *Станкевич* (9) < *Станко* < *Станімир*, *Продан* (6) < *Продан* (< дієприкм. *проданий*), *Славік* (5) < *Слава*. Чимало зазначених прізвищ містять в своїх основах слов'янські автохтонні імена, в сучасному українському іменнику рідковживані. Пор., зокрема, *Жадан* (1), *Жданюк* (3) < *Ждан* (< д.-рус. дієприкм. *жъданъ*), *Заславчик* (1) < *Заслав* < *Ізяслав*, *Любкевич* (1) < *Любко* < *Любомир*, *Радік* (1) < *Радь(о)* < *Радислав*, *Троян* (3) < д.-рус. *Троянь* 'міф. істота, а також язичеське божество' тощо.

Цілком закономірно, що серед досліджуваних прізвищ помітно переважають похідні від особових імен християнського календаря. В кількісному відношенні вони становлять 1063 одиниці (5616 носіїв). При цьому 971 прізвище (5362 носії) — похідні від чоловічих імен, і лише 91 прізвище (253 носії) — від жіночих. Пор., зокрема, найпоширеніші прізвища, утворені від чоловічих хресних імен грецького походження: *Петренко* (112)¹, *Герасименко* (88), *Онищенко* (80), *Трофименко* (72), *Ніколаєнко* (63), *Харченко* (58), *Остапенко* (50), *Онищак* (50), *Федоренко* (50), *Пилипенко* (49), *Микульшин* (48), *Левченко* (46), *Мицик* (44), *Тищенко* (43), *Кириченко* (42), *Ніколюк* (42), *Костенко* (39), *Тарасенко* (37), *Михайленко* (37), *Фесенко* (36), *Степаненко* (35), *Нестер* (35), *Тофан* (35), *Денисюк* (35), *Хоменко* (32) тощо.

Досить поширені серед аналізованих антропонімів прізвища, утворені від чоловічих хресних імен латинського походження, а саме, 186 одиниць (966 носіїв), пор., наприклад: *Луценко* (61), *Павлюх* (42), *Павленко* (41), *Терещенко* (34), *Романенко* (32), *Мартинюк* (27), *Максименко* (27), *Павлюк* (25), *Пащенко* (25), *Омельченко* (21), *Гнатенко* (20), *Мартиненко* (19), *Романюк* (18) тощо.

¹ У дужках подано кількість носіїв.

Від чоловічих хресних імен давньоєврейського походження засвідчено меншу кількість прізвищ — 165 одиниць (814 носіїв), пор., зокрема: *Самойленко* (81), *Назаренко* (61), *Давиденко* (50), *Ищенко* (50), *Яковенко* (48), *Савченко* (40), *Савчук* (36), *Яценко* (29), *Гаврилюк* (24), *Ящук* (24), *Ильченко* (23), *Осипенко* (22), *Даниленко* (21) тощо. Зауважимо, однак, що найчастотнішим іменем в основах прізвищ північно-західної Миколаївщини виявилось чоловіче хресне ім'я *Семен* (38) давньоєврейського походження. Пор. цілу низку досліджуваних прізвищ, утворених від цього імені та його похідних форм: *Семанишин / Семанішин*, *Семененко*, *Семенець*, *Семенович*, *Семенченко*, *Семенчук*, *Семенюк*, *Семко*, *Сеник*, *Сениця*, *Сениченко*, *Сенишин*, *Сенів*, *Сенкевич*, *Сенчишак*, *Сеньків*, *Сенькович*, *Сенюта*, *Симченко*, *Синиченко*, *Синишин / Синішин*, *Синчук / Сінчук*, *Синькевич*, *Синько*, *Синькович*, *Синюта*, *Сімаченко*, *Сімашко*, *Сімчишин*, *Сініченко*, *Сінчак*, *Сінькевич*, *Сінькович*, *Сьомік*, *Сьомма*.

Варто зазначити, що чимала кількість сучасних відіменних прізвищ досліджуваної території містить в своїх основах застаріле або рідковживане ім'я християнського походження, пор.: *Адаменко*, *Адамчук* < д.-євр. *Адам*; *Бакуменко*, *Бакун* < гр. *Абакум*; *Гапіч*, *Гапчук*, *Гапоненко*, *Гапоченко* < *Гапон* < *Агафон*; *Амбросенко*, *Амброс* < гр. *Амбросій*; *Ананійчук*, *Ананко*, *Ананченко* < д.-євр. *Ананій*; *Дромашко* < гр. *Андромах*; *Барташевич*, *Бартошик*, *Бартош* < гр. *Бартоломій*; *Вакуленко*, *Вакула* < гр. *Вакула*; *Власенко*, *Власик*, *Влас* < гр. *Влас*; *Кашперук*, *Каспір* < гр. *Гаспар*; *Германович*, *Герман* < лат. *Герман*; *Гурик*, *Гуринович* < д.-євр. *Гурій*; *Дідоренко* < гр. *Діодор*; *Овсієнко*, *Овсіюк* < гр. *Овсій*; *Явтушенко* < *Явтух* < гр. *Євтихій*; *Махнюк*, *Махняк* < гр. *Єнімах*; *Йоєнко*, *Ювко* < д.-євр. *Юв*, *Йов*; *Засименко*, *Зосімов* < гр. *Зосим* тощо.

Як видно з наведених прикладів, в основах прізвищ північно-західної Миколаївщини представлені особові імена в різних розмовних варіантах. Переважно це адаптовані на народному ґрунті варіанти церковно-християнських особових імен. Кількість варіантів імені прямо пропорційна кількості утворених від нього прізвищ. Серед загального числа досліджуваних прізвищ виділяємо такі:

1. Прізвища, що повністю збігаються з офіційними формами особових імен «... перетворилися в прізвища шляхом переосмислення: індивідуальна назва (ім'я) предка стала без змін спільною назвою нащадків» [10: 12], тобто утворені лексико-семантичним

способом. Таких антропонімних одиниць нараховано 68 (203 носії), серед яких 65 прізвищ (199 носіїв) — із чоловічим іменем в основах, пор., наприклад, (від християнських імен): *Антон, Вакула, Влас, Герасим, Герман, Гнат, Данило, Дорош, Каленик, Капітон, Кіндрат, Лазар, Лукіян, Макар, Маковій, Мартин, Назар, Нестер, Пилип, Роман, Сидір, Симон, Теодор, Хома*; (від слов'янських імен): *Богдан, Борис, Продан*.

2. Прізвища, утворені від офіційних форм особових імен морфологічним способом, становлять 486 одиниць (3164 носії), зокрема, з чоловічим іменем в основі — 448 прізвищ (3064 носії). Така порівняно невелика продуктивність прізвищ цього типу пояснюється тим, що офіційні імена значно рідше вживаються в розмовній мові, ніж їх похідні форми, які здебільшого слугували основою для творення багатьох відіменних прізвищ. Серед антропонімів цієї групи на території північно-західної Миколаївщини, зокрема, виявлено: *Адаменко, Амбросенко, Артеменко, Архипенко, Василенко, Власенко, Гавриляк, Гнатенко, Давиденко, Данилюк, Дем'яненко, Денисюк, Єфименко, Іванів, Кирилюк, Клименко, Корнієнко, Кузьменко, Макаренко, Максименко, Матвієнко, Назаренко, Павлович, Панасюк, Пархоменко, Петренко, Пилипюк, Потапенко, Романенко, Степанюк, Тарасенко, Федоренко, Фоменко, Харитоненко, Якименко* тощо.

3. Прізвища, утворені від неофіційних форм особових імен, становлять найбільшу кількість — 1049 одиниць (4588 носіїв), у тому числі, з чоловічим іменем в основі — 958 одиниць (4320 носіїв). До таких прізвищ відносимо, зокрема, похідні від квалітативних форм особових імен, які мають значення суб'єктивної оцінки. Останні часто утворено від скорочених форм особових імен, що, як правило, з'явилися внаслідок своєрідної реакції мовців на громіздкі та незручні для користування в побуті особові імена. Скорочення, з одного боку, дає нову фонетичну модифікацію імені, породжену різними звуковими змінами; з іншого — виступає як особливий (регресивний) спосіб словотвору, в результаті чого з'являються нові варіанти імен та імена з новим емоційним відтінком [11: 336], які, в свою чергу, стають основою формування нових прізвищ.

Серед досліджуваних прізвищ північно-західної Миколаївщини, похідних від квалітативних й, зокрема скорочених, форм чоловічих особових імен, наведемо такі: *Артюшенко < Артюх < Артем* [13: 44],

Антосюк < *Антось* < *Антон* [13: 37], *Танасійчук* < *Танасійко* < *Танасій* < *Атанасій* [13: 283], *Вахненко* < *Вахно* < *Івахно* < *Івах* < *Іван* [13: 144], *Базилюк* < *Базиль* < *Василь* [9: 1, 22], *Бень* < *Бенедикт* [9: 1, 52], *Вінцюк* < *Вінцьо* < *Вінцент* < *Вікентій* [13: 66], *Гаврищенко* < *Гаврисько* < *Гаврись* < *Гаврило* [13: 78], *Демець* < *Дема* < *Дем'ян* [9: 1, 291], *Мищик* < *Миць* < *Мить* < *Дмитро* [13: 108], *Дорошук* < *Дорошко* < *Дорош* < *Дорофій* [9: 1, 326], *Юхненко* < *Юхно* < *Юхим* [13: 410], *Химчак* < *Химко* < *Єфим* [9: 2, 1122], *Саєнко* < *Сай* < *Ісай* [9: 2, 921], *Юсипенко* < *Юсип* < *Йосип* [13: 161], *Кришук* < *Крисько* < *Криштоф* < *Христофор* [13: 403], *Якушко* < *Якуха* < *Яків* [9: 2, 952] та ін.

Як зазначалося вище, прізвищ із жіночими іменами в основах серед досліджуваного матеріалу простежується досить незначна кількість. Однак, дослідники зауважують, що «...зібрані разом, вони становлять значний інтерес, оскільки певною мірою відображають становище жінки в далекі від нас часи» [12: 103]. Відомо, що здавна чоловік був головою родини і виступав як суб'єкт господарської діяльності. Тому й усі члени родини носили його прізвище. Лише в окремих випадках, коли через певні обставини обов'язки голови сім'ї виконувала жінка, наприклад удова, основою для творення прізвища могло стати жіноче ім'я. Цим і пояснюється той факт, що прізвищ, похідних від жіночих імен набагато менше, ніж похідних від імен чоловічих. На території північно-західної Миколаївщини нараховано 136 таких антропонімних одиниць (381 носій).

Головна роль у творенні прізвищ з жіночим іменем в основах належить, безперечно, хресним іменам грецького походження. Таких антропонімних одиниць на досліджуваній території виявлено 91 (253 носії), найпоширеніші це: *Марусенко* (20), *Гальченко* (17), *Марушак* (14), *Христенко* (10), *Мартич* (9).

Меншу кількість становлять прізвища, утворені від жіночих імен латинського походження, — 21 одиниця (51 носій), пор., наприклад, *Маринюк* (4), *Урсуленко* (3).

Порівняно незначну частину прізвищ, — 12 одиниць (29 носіїв), — утворено від жіночих особових імен давньоєврейського походження: *Євченко* (5), *Ганчо* (4), *Євич* (3), *Євчик* (2), *Ганноченко* (1), *Ганусяк* (1).

Досить небагато засвідчено прізвищ із жіночими слов'янськими автохтонними іменами в основах — 8 одиниць (41 носій): *Надежко* (19), *Надич* (3), *Надьожин* (3), *Вірко* (3), *Вірчак* (2).

Найпродуктивніше жіноче особове ім'я, виявлене в складі досліджуваних відіменних прізвищ, — давньоєврейське хресне ім'я *Марія* з похідними формами (12), пор., зокрема: *Манюта, Машин, Машурин, Марунчак, Марус, Марусенко, Марусій, Маруха, Марухненко, Марушак, Маришук, Мащенко* тощо.

Прізвища з жіночими особовими іменами в основах (незалежно від їхнього походження), утворені переважно від неофіційних форм цих імен, й становлять 91 антропонімну одиницю (268 носіїв), наприклад: *Вірко < Вірка < Віра* [13: 69], *Гасюк < Гася < Агафія* [13: 20], *Горпинченко < Горпинка < Горпина < Агрпина* [13: 22], *Кашук < Каська < Кася < Катерина* [9: 1, 451], *Марунчак < Марунка < Маруна < Марія* [9: 2, 657], *Оксанчук < Оксанка < Оксана* [13: 259], *Солощенко < Солошка < Солоха < Соломія* [9: 2, 993], *Соломіч < Солома < Соломія* [13: 342], *Хаврошин < Хавроха < Хавронія < Февронія* [13: 374], *Христенко < Христя < Христина* [13: 402] тощо. Натомість прізвищ, похідних від офіційних форм жіночих імен, засвідчено лише 38 одиниць (100 носіїв), серед яких, наприклад, *Євич, Катеринюк, Мариненко, Марфенко, Мартич* тощо. На досліджуваній території виявлено лише 3 прізвища (4 носії), основи яких повністю збігаються з офіційними формами жіночих особових імен: *Алла, Тереза, Фльора (Флора)*.

Отже, проведений лексико-семантичний аналіз відіменних прізвищ північно-західної Миколаївщини дозволяє констатувати. У прізвищевій системі зазначеного регіону прізвища, похідні від власних особових імен, становлять чималу кількість. Найпродуктивніші серед власних особових імен, що стали основою відіменних прізвищ, — церковно-християнські особові імена грецького походження (1062 прізвищ). Найбільше число відіменних прізвищ північно-західної Миколаївщини утворено від неофіційних форм особових імен, насамперед народно-розмовних, адаптованих на українському мовному ґрунті. В кількісному відношенні помітно переважають відіменні прізвища, утворені від чоловічих особових імен, що спричинено позалінгвальними факторами.

Література

1. Бабій Ю. Б. Прізвища сучасної Середньої Наддніпрянщини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ю. Б. Бабій; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2007. — 20 с. — укр.

2. Булава Н. Ю. Сучасні українські прізвища північної Донеччини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. Ю. Булава; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2005. — 20 с. — укр.
3. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Антропонімія Дніпровського Припорожжя і суміжних регіонів України: Монографія / За ред. доктора філол. наук, проф. В. О. Горпинича. — 2-ге видання, доповнене й виправлене. — Дніпропетровськ, Миколаїв, 2012. — Ономастика і апеллятиви, вип. 38. — 232 с.
4. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. — К., 1988. — 170 с.
5. Кравченко Л. О. Антропонімія Лубенщини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Л. О. Кравченко; Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. — К., 2002. — 21 с.
6. Марталого Т. В. Антропонімія північного Степу України: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Т. В. Марталого; Дніпропетр. держав. ун-т. — Дніпропетровськ, 1997. — 16 с.
7. Новикова Ю. М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Ю. М. Новикова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2008. — 22 с. — укр.
8. Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини. — Тернопіль: Тернопіль, 1995. — 125 с.
9. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: У 2 т. / Ред. Д. Гринчишин. — Львів, 2007.
10. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. — К.: Наукова думка, 1966. — 216 с.
11. Рульова Н. І. Чоловічі імена та їх структурно-словотвірні варіанти в основі прізвищ Західного Поділля / Н. Рульова // *Studia slovakistica* / упоряд.: С. М. Пахомова, Я. Я. Джоганик; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2008. — Вип. 8: Ювілей. — С. 333–345.
12. Суперанская А. В., Сулова А. В. Современные русские фамилии. — М.: Наука, 1981. — 175 с.
13. Трійняк І. І. Словник українських імен. — К.: Довіра, 2005. — 509 с.
14. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. — К.: Наукова думка, 1977. — 235 с.
15. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. — Львів: Світ, 2005. — 702 с.

Бурдунок О. В.

ОТЫМЕННЫЕ ФАМИЛИИ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ НИКОЛАЕВЩИНЫ

В статье рассмотрены лексико-семантические особенности отыменных фамилий северо-западной Николаевщины.

Ключевые слова: *отыменная фамилия, личное имя, антропонимная основа, славянское автохтонное имя, христианское имя.*

Burdunuk O. V.

THE SURNAMES DERIVED FROM THE NAMES OF NORTH-WESTERN MYKOLAYIV

The article describes the lexical-semantic features of surnames derived from the names of North Western Mykolayiv.

Key words: *surname derived from the names, personal name, anthroponymic stem, autochthonous Slavic name, Christian name.*

УДК 811.112.2'367.622.12'373.231'6(430)

Л. Н. Голубенко

СПЕЦИФИКА ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОБЩЕИЗВЕСТНЫХ СОБСТВЕННЫХ ИМЕН В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ НАИВНОЙ КАРТИНЕ МИРА

Статья посвящена проблеме интерпретации концептуальных и энциклопедических особенностей собственных имен, характеризующихся референциальной однозначностью в немецкоязычной наивной картине мира. Для определения и адекватной интерпретации исследуемых онимов так же, как и производных от них отонимических прилагательных, от реципиента требуется владение определенным комплексом концептуальных знаний аллюзивного контекста и концептуально-энциклопедической компетенцией.

Ключевые слова: собственное имя, референциальная однозначность, отонимические прилагательные, концептуально-энциклопедическая компетенция, аллюзивный контекст.

Ономастический фонд языка представляет собой систему, в которой каждый элемент в той или иной степени отражает национально-исторические характеристики соответствующего этноса, заключая в себе целый конгломерат информативно значимых исторических, социокультурных и эстетических факторов [4: 6].

Объектом нашего анализа стали имена собственные как составляющие духовной культуры народа, различающиеся степенью ценностных установок и принципа их актуализации, а **предметом** исследования послужил корпус общеизвестных собственных имен в немецкоязычной наивной картине мира.

К общеизвестным или референциально однозначным следует относить собственные имена, которые при определении их референциальной соотнесенности не нуждаются в поддержке контекста или речевой ситуации для большинства членов языкового коллектива. В условиях равной нулевой речевой мотивированности данные единицы обладают свойством автономности от окружения при идентификации объекта, в то время как референциально неоднозначные собственные имена обнаруживают репрезентативную недостаточность, являясь контекстуально зависимыми.

Значение референциально однозначного СИ включает в себя, помимо системного значения в виде ядерного компонента (общеизвестных, объективных компонентов семантики, отражающих особенности референта СИ), некоторые индивидуальные или групповые семантические признаки. У наиболее известных в наивной картине мира СИ они составляют обширный энциклопедический ореол имени, играющий важную роль при функционировании в речи.

Являясь производящей базой отонимических прилагательных, референциально однозначные СИ передают своим производным некоторые особенности своей семантики, в том числе энциклопедические признаки.

Цель нашей работы сводилась к выявлению функциональных особенностей референциально однозначных собственных имен и их адъективных дериватов в свете актуализации ими концептуально-энциклопедической информации.

СИ обозначает объект в различные моменты его жизни во всех качествах и проявлениях со всеми множествами его характеристик. В одних случаях при идентифицирующей номинации может быть актуально обозначение всего референта без спецификации его релевантных признаков, хотя и с проекцией на них, например: *Judejahn dachte an die Nacht des Reichstagsbrandes... Eine Epoche hatte begonnen! Eine Epoche ohne Goethe!* (W. Koeppen).

В других случаях релевантными в языковой коммуникации могут быть лишь определенные конкретные признаки, свойства референта СИ, что требует контекстуальной конкретизации этих признаков. Например: *Ihr Name ist Guernika — das heist Traurigkeit, Hass, Verbrechen, Einsamkeit* (A. M. Matute).

По аналогии с понятиями «языковая компетенция» Л. Блумфильда и «коммуникативная компетенция» Р. Бэлла мы вводим понятие «концептуально-энциклопедическая компетенция», которая определяется нами как осведомленность индивида в плане референциальной соотнесенности определенного СИ, его системного значения, а также характерных качеств, свойств и основных событий, соотносимых с его носителем (т. е. «энциклопедического значения» имени).

В случае отсутствия или недостаточной энциклопедической компетенции коммуникантов может отсутствовать их «информативное равенство», т. е. общая платформа, необходимая для общения [7: 30],

или даже возникать «эффект смысловых ножниц», например: *Die Frage ist allerdings, ob sich die Greggers nicht gefährlich Gehör verschaffen können in entsprechend beträchtlichen Kreisen* (H. Kant). Без знания некоторых деталей (*B. Engelmann (BRD) and St. Hermlin sind Initiatoren der Freidensbewegung innerhalb der Literatur; Dregger — ehem. Nazist, politischer Reaktionär — ist berühmt proamerikanistisch geinnt*) смысловая интерпретация этой мысли писателя затруднена.

Особенно возрастает роль концептуально-энциклопедической компетенции коммуникантов, активизации в сознании адресата всех его «тезаурусных ресурсов» при восприятии референциально однозначных СИ во вторичной номинативной функции — предизирующей, характеризующей. Благодаря своему яркому «концептуально насыщенному значению» референциально однозначные СИ превращаются в этом случае в антонимизацию — меткие психологические характеристики, в своего «гиперхарактеристики», отсылающие нас к аллюзивным историческим или литературным образам: *Der Mann vor mir war in einer logischen und poetischen Weise verrückt, ein Don Quichote, der gegen die Windmühlen der Zeit kämpfen wollte* (E. M. Remarque).

Основным механизмом использования референциально однозначного СИ в характеризующей функции является изменение его исходной референциальной соотнесенности, выделение каких-либо свойств первоначального референта и перенесение их на другого референта, который по этим свойствам сходен с первоначальным.

Таким образом, индивидуальные признаки объекта, его свойства, связанные с ним события, присутствующие в значении СИ и при идентифицирующем функционировании, при новом коммуникативном задании характеристики другого объекта актуализируются и переходят из вспомогательного плана в главный, из периферийных семантических компонентов в ядерные, например: *Ich trat hinaus, als ware ich, in einem fernen Vergleich, ein Achill, erwischt in Frauenkleidern* (E. M. Remarque).

Семантические и функциональные особенности референциально однозначных СИ отражаются и на семантико-функциональных характеристиках и адекватных дериватов.

Несмотря на общую характеристику прилагательных как предикативных слов, не указывающих на предметы, а приписывающих им признаки, и таким образом лишенных собственной предметной дено-

тации и референции [2 : 30; 1 : 170; 8 : 203]., производные адъективы частично заимствуют область референции исходного слова [5]. В силу своих ономастических генетических связей данные единицы занимают особое положение среди производных прилагательных. Жесткая связь с традиционным референтом исходного референциально однозначного СИ способствует относительной самостоятельности референциальной направленности отонимических прилагательных.

Референциальная определенность отонимических производных единиц, обусловлена свойством уникальной референции их производящих, предполагает в случае первичного значения ООП соотношение всей именной группы с традиционным референтом имени, например: *die Homerischen Epen, tirolerische Landschaft*, однако не снимает детерминированность отонимических прилагательных определяемым существительным в составе именной группы как семантически и синтаксически несамостоятельного слова.

При прямом употреблении, то есть при реализации своей первичной семиотической функции, указанный вид прилагательных связан в основном с реализацией категории посессивности, принадлежности, причем семантика посессивности допускает различные интерпретации в зависимости от характера «субъекта» и «объекта» [3: 4]. Связь с категорией качественности отмечается лишь в редких случаях.

«Субъектом обладания» в посессивных конструкциях с рассматриваемыми прилагательными выступают исходный антропонимический\топонимический объект или его производные, идентифицируемые с помощью контекста. Контекст подтверждает в этом случае совпадение семантической и структурной соотнесенности с исходным ономастическим объектом. «Объектом обладания» являются определяемые существительные, типовые группы которых детерминируют чаще всего и типовые лексические значения.

Так, например, у отантропонимических прилагательных отмечается обозначение «авторской принадлежности» (*Grimmsche Räuber-märchen, das ptolemäische System*);

– «фактической принадлежности» (*das Mindesche Haus, die Hauptsche Wirtschaft*);

– связи с жизнью и творчеством антропообъекта (*die Fontanesche Gesprächstechnik, Erasmisches Schicksal*) и другие виды семантической связи с исходным антропообъектом;

— а также отношения принадлежности к явлениям, обозначенным отантропонимическими существительными (*die sandinistische Front, jesuitische Maxime*).

У оттопонимических прилагательных отмечается обозначение «национальной и государственной принадлежности» (*türkische Gatarbeiter, chinesische Traditionen*):

— «государственной принадлежности» (*das französische Parlament, die Palästnensische Befreiungsorganisation*);

— «географической принадлежности» (*sorbische Dörfer, die indische Küste*);

— «национальной принадлежности» (*chinesische Vasen, japanisches Papier*) и других видов связи с исходным топообъектом;

— а также отношения связи с обозначениями жителей — этнонимические прилагательные (*die chinesische Einheitsleidung, deutsche Tüchtigkeit*);

— с обозначениями языка (*mit englischem Akzent, indische Girrlaute*);

— отношения принадлежности к явлениям, обозначенным оттопонимическими существительными (*das zionistische Regime, hellenistische Philosophie*).

При переносном употреблении отонимических прилагательных реализуется вторичная семиотическая функция для этих единиц. Приспособление идентифицирующих имен, выражающих локальные и посессивные отношения, к предидирующей функции особенно рельефно проявляет семантическое своеобразие исходного СИ, богатство его ассоциативного ореола. Заряд экспрессии, эмоциональная окрашенность данных лексем особенно велики при их окказиональном употреблении в виде антономазии: *Und nun beginnt eine Szene shakespearischen Masses, vergleichbar in ihrer drossartigen Unwahrscheinlichkeit vielleicht nur jener, da Richard III, vor dem Sarge des von ihm gemordeten Gatten um die Witwe wirbt und sie gewinnt* (S. Zweig).

При употреблении отонимических прилагательных в аллюзивном контексте отмечаются следующие способы актуализации концептуально-энциклопедической информации:

1) при актуализации узуального коннотативного отонимического производного: *Als Symbol der Unrast und des prometheischen Atheismus hat Ahasver ... eine literarhistorisch wichtige Rolle gespielt* (Geflügelte Worte);

2) при актуализации окказионального коннотативно-отонимического прилагательного: *Der antihöfische Satiriker Schupp wurde von der patrizischen Oberschicht Hamburgs als «Lukianischer Speivoge»l verleumdel* (Gefl. Worte);

3) переносное значение всего адекативно-субстантивного словосочетания или другой конструкции (при актуализации узуальных коннотативных единиц этой конструкции): *Sartre, Camus, Brecht waren iht böhmische Dörfer* (A. Kühn) (*j-m böhmische Dörfer sein — für j-n unverständliche, überkannte Dinge sein*);

4) переносное употребление адекативно-субстантивного словосочетания устанавливается из контекста. При этом наименование непосредственно сохраняет идентифицирующее-классифицирующее значение: *... und wenn sein Leben so früh endet und aus Mangel an grossem Schmerz und grellem Erlebnis und aus Mangel an grossem Schmerz und grellem Erlebnis und wilder Lebensweise kein Beethovensches Symphoniestück geworden ist, so kann es doch eine kleine Hadnsche Kammermusik gewesen sein, und das kann man nicht von vielen Menschenleben sagen* (H. Hesse).

При употреблении отонимических производных с изменением референциальной соотнесенности в некоторых случаях отмечается не характеризующее, а классифицирующее-идентифицирующее значение. Оно характерно, в первую очередь, для префиксально-суффиксальных отонимических производных.

Таким образом, анализ актуализованных значение референциально-однозначных собственных имен и их производных позволил констатировать, что характер референциальной соотнесенности собственного имени и отонимических прилагательных (первичный или вторичный) в целом определяет и тип функционирования единицы (классифицирующее-идентифицирующий или характеризующий), хотя отмечаются отклонения от этой взаимосвязи. Актуализованная концептуально-энциклопедическая информация, заложенная в прямом, метафорическом и ассоциативном пласте рассмотренных явлений демонстрирует богатство оттенков связей их семантических и концептуальных признаков. Их дальнейшее изучение в качестве ключевых факторов экспрессивной и идейно-тематической репрезентации авторских установок будет способствовать выявлению концептуально значимых скреп построения различных типов дискурса.

Литература

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
2. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. — М.: Наука, 1988. — 230 с.
3. Камова И. М. Типология посессивного значения: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. М. Камова. — М.: МГУ, 1985. — 18 с.
4. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика: Навчальний посібник / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Феникс, 2010. — 158 с.
5. Кубрякова Е. С. Языковое сознание и языковая картина мира / Е. С. Кубрякова // Филология и культура: Материалы 2-й Международной конференции: В 3 ч. — Тамбов: изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999. — Ч. 3. — С. 6–13.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-к, 2010. — 844 с.
7. Шаховский В. И., Сорокин Ю. А., Томашева И. В. Текст и его когнитивно-мотивные метаморфозы (межкультурное понимание и лингвоэкология) / В. И. Шаховский, Ю. А. Сорокин, И. В. Томашева. — Волгоград: Перемена, 1988. — 148 с.
8. Уфимцева А. А. Лексическое значение / А. А. Уфимцева. — М.: Наука, 1986. — 340 с.

Голубенко Л. М.

СПЕЦИФІКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЗАГАЛЬНОВІДОМИХ ВЛАСНИХ ІМЕН В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ НАЇВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття торкається проблеми інтерпретації концептуальних і енциклопедичних особливостей власних імен, які характеризуються референціальною однозначністю в наївній німецькомовній картині світу. Для визначення та адекватної інтерпретації досліджуваних онімів, так само, як і похідних від них відонімичних прикметників, вимагається володіння певним комплексом концептуальних знань алюзивного контексту і концептуально-енциклопедична компетенція.

Ключові слова: *власне ім'я, референціальна однозначність, відонімичні прикметники, концептуально-енциклопедична компетенція, алюзивний контекст.*

Golubenko L. N.

SPECIFICS OF INTERPRETATION OF POPULAR PROPER NAMES IN THE GERMANIC PICTURE OF THE WORLD

The article touches upon the problem of interpreting conceptual and encyclopaedic specifics of proper names which are characterized by referential monosemanticity in the naive picture of the world. An indispensable condition of the successful decoding of the nominations as well as the adjectives derived from them is the recipient's knowledge of the allusive context with conceptual and encyclopaedic competence.

Key words: *proper names, referential monosemanticity, adjectives derived from proper names, conceptual and encyclopaedic competence, allusive context.*

УДК 811.161.1'373.21

Л. Н. Гукова, Л. Ф. Фомина

ИЗУЧЕНИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НОМИНАЦИЙ НА УРОКАХ РУССКОЙ СЛОВЕСНОСТИ

Статья посвящена изучению географических номинаций на уроках русской словесности.

Ключевые слова: *топонимика, ономастика.*

Топонимика — лингвистическая наука, изучающая возникновение и функционирование географических названий. Она занимает пограничное положение на стыке географии, истории и языкознания и поэтому создает большие возможности для осуществления межпредметных связей в процессе изучения русского и иностранных языков. Действительно, любознательный ученик, для которого сегодня открыты широкие пути в мир путешествий, задаётся вопросом: а почему по-русски столица Франции называется *Париж*, а французы произносят *Пару* (фр. *Paris*); столица Австрии — *Вена*, в украинском *Відень*, а сами австрийцы называют ее *Вин* (нем. *Wien*)? Таких вопросов при изучении карты может быть много, и лишь учитель-филолог обладает необходимыми лингвистическими знаниями, чтобы дать на них исчерпывающий ответ (или, во всяком случае, знает, где его искать). Так, словесник объяснит, что *Париж* своей формой обязан польскому языку (пол. *Paruż*), который оказался посредником между французским и русским языками при освоении этого топонима. Точно так же форма *Відень* обусловлена польским посредством, в то время как русское название столицы Австрии пришло из французского *Vienne* или итальянского *Vienna* [10: 1, 290], восходящих к названию находившегося здесь между I и V вв. н. э. римского военного лагеря (лат. *Vindobona*, связанное с кельтским «угодя Виндоса», где *Виндос* — кельтское имя). В V в. римляне оставили этот укрепленный форпост, а оставшееся население называло это поселение кельтороманским словом *Vedunia* или старогерманским *Venia* [1, статья **Вена**]. Отсюда разнообразие форм при заимствовании и освоении слова разными европейскими языками.

Топонимы — географические названия — отражают историю и этнический состав отдельных территорий, их географический ландшафт, миграционные процессы и многое другое. И поэтому сотрудничество учителей географии, истории и словесника может дать интересные результаты. «Не вызывает также сомнения и то, что, обращаясь к географическим названиям, учителя языка и истории получают большое новое поле деятельности для внеурочной и краеведческой работы по своим предметам. В ансамбле географ — филолог — историк одинаково важна активная, заинтересованная работа каждого участника», — писал видный ономастолог Е. М. Поспелов [6:119].

Не менее важная роль принадлежит топонимике и при изучении курса художественной литературы. Подчеркивая стилистическую роль топонимов в художественном тексте, О. И. Фоякова пишет: «Топоним вносит в повествование конкретность и динамизм, живость и достоверность в обрисовке сюжетных линий и пространственных представлений героев. Одни топонимы создают реальный фон для развития сюжета и композиции, локализируют место действия, изображенного в произведении, и вместе с другими средствами стиля способствуют реализации всех уровней композиции произведения. Другие — однократно употребленные в авторской или прямой речи — тоже выполняют яркие стилистические функции в построении речевой характеристики персонажей или изображения внутреннего мира героев» [11:89].

В публицистике и особенно в художественном тексте с его преобладающей эстетической функцией, наряду с нейтральными, традиционно оформленными номинациями, отраженными на географических картах, имеются различные типы экспрессивно окрашенных названий, отражающих авторское мировидение, художественные интенции и в целом «художественную картину мира». Это поэтические синонимы, перифразы, авторские окказиональные обозначения.

Поэтические синонимы создаются разными способами. Они могут представлять собой парадигму, элементы которой маркированы исторически как различные временные срезы в номинационном процессе одного географического объекта. Таковы *Царьград — Константинополь — Стамбул* или *Кириландия — Карелия, Галлия — Франция, Троя — Илион, Петербург — Петроград*. Парадигматические отноше-

ния охватывают те названия, которые отличаются стилистически как книжно-поэтические и нейтральные номинации городов: *Одесса — Южная Пальмира, Петербург — Северная Пальмира, Москва — Белокаменная.*

Для учителя-словесника чрезвычайно важно соотносить представленное в тексте имя (или его функциональные эквиваленты) с референтом. А интерес и затруднения читателя, в данном случае ученика, чаще всего связаны именно с семантизацией образных поэтических синонимов к топонимам, топонимических перифраз и нуждающихся в идентификации описательных картин (дескрипций). Например, А. С. Пушкин нигде не даёт прямой номинации тому *безвестному селенью*, которое описательно семантизирует в стихотворении «Кирджали»: *В степях зеленых Буджака, Где Прут, заветная река, Обходит русские владенья, При бедном устье ручейка Стоит безвестное селенье. Семействами болгары тут В беспечной дикости живут, Храня родительские нравы* (Кирджали) [Все примеры из произведений А. С. Пушкина даем по: 7]. Благодаря молдавскому краеведу В. В. Тымчишину [9:56] в словаре «Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина» мы восстанавливаем этот топоним как **Болград**, город и районный центр в Одесской области, где Пушкин побывал в 1821 г., путешествуя со своим кишиневским приятелем Липранди по Бессарабии [3:77].

Топонимическая перифраза — образная описательная конструкция, заменяющая топоним (первичную номинацию) и репрезентирующая какие-либо его устойчивые или индивидуально выделенные признаки с помощью его разных когнитивных составляющих [3:19]. Перифраза — важное изобразительное средство, служащее для большей выразительности и действенности текста. Например, для поэтического языка XIX — XX вв. характерно было называть описательно страну или город по водному источнику, на котором он расположен: *брегами Невы* Пушкин именует *Петербург*, *брегами Енисея* — Сибирь, *брегами Дуная* — Бессарабию, *городом на Неве* называли в XX веке Ленинград, *городом на склонах Днепра* сегодня называют Киев. Таких в большей или меньшей степени устоявшихся топонимических перифраз немало: *вечный город* — Рим, *столица мира* — Париж, *третий Рим* — Москва. Поэт Федор Глинка (1786–1880) создает для Москвы целую гирлянду перифраз: *Процветай же славой вечной, Город храмов*

и палат, Град срединный, град сердечный, Коренной России град! (Москва) [8:105].

Для украинского ученика, несомненно, будут интересны перифразы топонима *Украина*. У Пушкина это — *наследие Богдана* в стихотворении «Бородинская годовщина» (*Куда отвинем строй твердынь? За Буг, до Ворсклы, до Лимана? За кем останется Вольнь? За кем наследие Богдана?*), и *родная земля, родной рубеж* в «Полтаве» (*О милый мой, ты будешь царь земли родной!*), и *Земля казаков* в «Записках бригадира Моро де Бразе» [3:343–344]. В современных украинских текстах исследователи отмечают большое разнообразие экспрессивных и перифрастических номинаций Украины. Среди них фольклорно-литературное *Ненька-Україна* (*Ой у лузі червона калина похилилася, Чогось наша Ненька-Україна зажурилася...*), *Українська держава, Українська Вітчизна* и даже *СШУ — Сполучені Штати України* (в романе В. Кожелянко «Дефіляда в Москві»). Они отражают высокую степень патриотизма, стремление к «самостійности», футурологические проекты персонажей романа [4:98–99].

Типы топонимических перифраз художественного текста разнообразны, но по структуре сводимы к следующим классам:

1) Перифраза строится из имен нарицательных, но отсылает к имени собственному — топониму, который замещается в данном отрезке текста: например, у Пушкина *юный град, младший брат* — «С-Петербург», *дальний град* — «Рим», *тихий град отцов* — «Финляндия» и др. *Прошло сто лет, и юный град, Полночных стран краса и диво, Из тьмы лесов, из топи блат Вознесся пышно, горделиво* (Медный всадник) [7, IV:393]; *И все несчастный тосковал, бродя по берегам Дуная, Да горьки слезы проливал, Свой дальний град вспоминая* (Цыганы) [7, IV:215].

2) Перифраза имеет в своем составе имя собственное (антропоним или топоним), но отсылает к другому ИС-топониму: *небо Шиллера и Гете* — «Германия», *небо Торквата* — «Италия»; *Приамов град* — «город царя Трои Приама», т. е. Троя. *Под небом Шиллера и Гете их поэтическим огнем душа воспламенилась в нем* (Евгений Онегин, гл. 2, ст. IX;) [7, V: 40]; *Пал Приамов град священный* (В. А. Жуковский, Торжество победителей) [8: 50]; *Небо Италии, небо Торквата, Прах поэтический древнего Рима, Родина неги, славой богата, Будешь ли некогда мною ты зрима?* (Е. А. Баратынский, Небо Италии...) [8:123].

3) Третью группу топонимических перифраз образуют такие конструкции, в которых главное слово — имя нарицательное — называет один из когнитивных признаков именуемого географического объекта, а зависимое является формой косвенного падежа исходного ИС (*скалы Кавказа* — «Кавказ», *башни Казани* — «Казань», *Терека вал* — «Терек»).

Например, *Как часто по скалам Кавказа Она Ленорой, при луне, Со мной скакала на коне!* (Евгений Онегин; гл. 8, ст. IV) [7, IV: 166]; *Оттоль сорвался раз обвал, И с тяжким грохотом упал, и всю теснину между скал Загородил, И Терека могущий вал Остановил* (Обвал) [7, III:138]. Перифразируемую инфомацию могут содержать и оттопонимические прилагательные (*Российская земля* — «Россия», *днепровские волны* — «Днепр», *очаковские стены* — «Очаков»). Например, у М. В. Ломоносова: ... *что может собственных Платонов и быстрых разумом Невтонов **российская земля** рождать* (Ода на день восшествия на престол Елисаветы Петровны, 1747 года) [8:11]; или у Г. Р. Державина: *Огонь, в волнах неугасимый, **Очаковские стены** жрет* (Осень во время осады Очакова) [8:22]. (Подробнее о топонимической перифразе см.: [2]).

Несомненно, привлекая внимание учащихся к разнообразным способам номинации географических объектов, поясняя их текстовый смысл и этимологию, учитель-словесник расширяет представление о выразительных возможностях языка, скрытых «обертонах смысла» художественного текста и словесном мастерстве великих языковых личностей. Но, как нам представляется, сегодня нельзя пройти и мимо тех новообразований в топонимической номенклатуре, которые широко выплеснулись в речевую коммуникацию молодежи, как полагает Е. С. Отин, из жаргонной речи с характерной для нее «тенденцией к максимальному «сжатию» звуковой оболочки небрежно и торопливо произнесенного слова» [5:198]. Это экспрессивно окрашенные номинации, образованные путем усечения официальных форм: *Алекс* (Александров), *Долгон* (Долгопрудный), *Днепр* (Днепропетровск), *Севас* и *Севаст* (Севастополь), *Симф* и *Симфер* (Симферополь). Мы, однако, не склонны драматизировать ситуацию и считаем, что употребление таких неофициальных форм характеризует сферу непринужденного общения и атмосферу благожелательности — скорее всего с установкой на шутовскую тональность.

По выражению Е. А. Земской, человек является настоящим героем современного словообразования. И этот человек — лингвокреативная личность. Создавая экспрессивные топонимы, он шутит, иронизирует, острит, ёрничает, зло насмешничает, словом, погружается сам и погружает пользователя этими дериватами в мир смехового очеловечивания окружающей действительности. Смеховой эффект достигается разнообразными способами: изменением и перестановкой звуков — *Краснодыр* (Краснодар), *Тарабары* (Татарбунары); переделкой, основанной на ассоциативной связи с другими географическими именами — *Барнео* (Барнаул), *Лохнесса* (Одесса); усечением с суффиксацией — *Зелик* (Зеленоград), *Златик* (Златоуст), *Ижик* (Ижевск), *Мурик* (Мурманск), *Марик* (Мариуполь); различными усложнениями производящей базы — *Сан-Харцызско* (Харцызск), *Брос-Анджелес*, *Сафьян-Франциско* (названия сел Одесской области — Броска и Сафьяны).

Аккумулятивная в подобных названиях смеховая стихия языка, так импонирующая молодежи, отражает, на наш взгляд, духовное здоровье тех, «кто может первым посмеяться над собой», а значит — духовное здоровье русских и украинцев. И вместе с тем в экспрессивно-стилистическом топонимиконе как своеобразном адеквате действительности просматриваются жизненные реалии и проблемы: лица современных политических деятелей (*Ельцинбург* — Екатеринбург, где родился Б. Н. Ельцин, *Санкт-Путинбург* — Петербург, родной город В. В. Путина), межэтнические отношения (*Басурманск* — Казань). Безусловно, глубокую озабоченность жителей промышленных городов вызывает их экологическое неблагополучие, нашедшее отражение в трагикомических наименованиях *Днепродым*, *Днепропыльдымск* (Днепродзержинск), *Некропетровск* (Днепропетровск), *Крепаторск*, *Крепаторовка* (Краматорск). В целом же юмористически трансформированные топонимы в своем семантическом содержании воплощают идею запущенности, захолустности, неустроенности многих городов и городишек на постсоветском пространстве.

Таким образом, современный русский язык (в широком понимании этого термина) дает широкую палитру способов номинации географических объектов, от нейтральных, отраженных на географической карте и тоже интересных в лингвистическом отношении, до экспрессивно окрашенных литературных и внелитературных обозна-

чений. Молодежный жаргон — языковой факт, языковая данность. И роль учителя заключается в том, чтобы у учеников формировалась четкая дифференциация различных стилистических пластов национального языка, понимание противопоставленности книжной и разговорной речи, уместности употребления тех или иных языковых средств в зависимости от конкретной сферы общения, что способствует в целом повышению речевой культуры учащихся.

Литература

1. Википедия. Свободная энциклопедия. Электронный ресурс
2. Гукова Л. Н. Топонимическая перифраза: введение в проблематику / Л. Н. Гукова, Л. Ф. Фомина // *Λογος оноμαστικῆς*. — 2006. — № 1. — С. 72–80.
3. Гукова Л. Н. Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина: Словарь. Пособие для учителя / Л. Н. Гукова, Л. Ф. Фомина. — Одесса: Астропринт, 2008. — 292 с.
4. Максимюк М. В. Особливості функціонування топонімів у романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві» / М. В. Максимюк // *Λογος оноμαστικῆς*. — 2006. — № 1. — С. 97–103.
5. Отин Е. С. «Все менты — мои кенты...» (Как образуются жаргонные слова и выражения) / Е. С. Отин. — Изд. 2-е, испр. и доп. — Донецк: Юго-Восток, 2010. — 228 с.
6. Поспелов Е. М. Топонимика в школьной географии: Пособие для учителей / Е. М. Поспелов. — М.: Просвещение, 1981. — 144 с., карт.
7. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. — М.: Изд-во АН СССР, 1962–1966.
8. Три века русской поэзии / Сост. Н. В. Банников. — Изд. 3-е. — М.: Просвещение, 1986. — 750 с.: ил.
9. Тымчишин В. В. Пушкин в Молдавии. / В. В. Тымчишин. — Кишинев: Тимпул, 1979. — 80 с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка в 4 т. / Макс Фасмер. — Изд. 2-е, стер. — М.: Прогресс, 1986. — Т. 1.
11. Фоянкова О. И. Имя собственное в художественном тексте: Учебное пособие / О. И. Фоянкова. — Ленинград: ЛГУ, 1990. — 104 с.

Гукова Л. М., Фоміна Л. Ф.

**ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ
МОВИ**

Стаття присвячена вивченню географічних назв на уроках російської мови.

Ключові слова: *топоніміка, ономастика.*

Gukova L. N., Fomina L. F.

**THE STUDYING OF GEOGRAPHICAL NAMES AT THE LESSONS
OF THE RUSSIAN LANGUAGE**

The article is dedicated to the studying of geographical names at the lessons of the Russian language.

Key words: *toponymy, onomastics.*

УДК 81'373.2–2:82–17

С. Е. Дворянчикова

ИЗ НАБЛЮДЕНИЙ НАД ПОЭТОНИМАМИ РОМАНА Я. ГАШЕКА «ПОХОЖДЕНИЯ БРАВОГО СОЛДАТА ШВЕЙКА»

Рассматривается способность поэтонимов обуславливать построение комического контекста вокруг себя как ядра высказывания. Подчеркивается важность информации, концентрирующейся в номинативных единицах, которая способствует созданию неповторимого мира сатирического романа Я. Гашека «Похождения бравого солдата Швейка».

Ключевые слова: комическое, коннотация, контекст, семантика, поэтоним.

Роман Ярослава Гашека «Похождения бравого солдата Швейка» — бесценный вклад в золотой фонд мировой сатиры. В образе Швейка, будто сошедшего со страниц произведения, ожившего и ставшего интеркультурным символом, а в языке — именем нарицательным, воплощаются как черты национальной культуры, так общечеловеческие характеристики.

Среди обративших внимание на произведение видим не только лингвистов или профессиональных критиков, но и писателей: А. М. Горького, П. Г. Богатырева, Л. Ленча, С. И. Востокову, И. А. Бернштейн, Г. Г. Шубина, Н. М. Зимянину, Н. П. Еланского, П. М. Матко, Ю. Н. Щербакова, Б. С. Санжиева, С. И. Антонова, А. М. Дунаевского, В. И. Шевчук, И. М. Лозиньского, П. Г. Богатырева, С. В. Никольского, С. И. Востокову [3]. Критики замечают, что литературный язык Я. Гашека отличает «лаконичность, острота и меткость слова, искусная светотень» [1: 9], в полной мере эти слова приложимы и к работе автора над поэтонимией романа.

Актуальность нашего исследования определяется общей тенденцией поэтономологических изысканий к прояснению влияния имен собственных на произведения комических жанров, провозглашения их особого статуса, изучения структурно-семантической и ассоциативно-коннотативной специфики проприальной лексики и ее возможностей в создании смешного.

Целью статьи является исследование поэтики онимов и контекстов в романе Я. Гашека «Похождения бравого солдата Швейка».

В своей работе «Комическое как эффект осознания намеренно заложенных противоречий контекста» мы доказываем, что комический эффект может быть обусловлен контрастными отношениями между содержанием контекста и семантикой или узуальными (во всяком случае — репрезентативными) коннотациями поэтонима [2 : 21]. Н. Ю. Степанова отмечает, что юмористическая функция контраста (маркерами которого являются антонимы, а фигурами — образное сравнение, метафора, гиперболла, аллюзия и ирония) незаслуженно недооценивается [4 : 19]. Задача исследователя при анализе смешного состоит в том, чтобы определить, каким образом взаимодействуют контрастирующие компоненты высказывания.

Так, комическое в отрывке из романа Я. Гашека заключается в изображении ситуации, в которой образованный человек времен Первой мировой войны решил перенять учение одного из основателей христианской религии — Аврелия Августина, жившего в IV–V вв., в той части, где решительно отрицается реальность Антиподы как топонима и антиподов как обитателей диаметрально противоположных пунктов земного шара. Многовековой спор о существовании Антиподы связан в истории науки с познанием шарообразности земли и земного тяготения. Как известно, спору положили конец лишь географические открытия к. XV — н. XVI вв. (Х. Колумб, Ф. Магеллан и др.). Настоятель же объявляет несуществующей открытую много веков назад Австралию: *A ten děkan na stará kolena dal se do studování svatýho Augustina, kterýmu říkají, že patří mezi svaté Otce, a dočet se tam, že kdo věří v protinožce, má být prokletej. Tak si zavolal svou posluhovačku a povídá k ní: 'Poslouchejte, vy jste mně jednou povídala, že váš syn je strojní zámečnick a odjel do Austrálie. To by byl mezi protinožci, a svatý Augustin přikazuje, aby každý, kdo věří v protinožce, byl proklet.' 'Jemnostpane,' povídá na to ta ženská, 'vždyt' můj syn mně posílá z Austrálie psaní a peníze.' 'To je mámení d'ábelské,' říká na to pan děkan, 'žádná podle svatýho Augustina neexistuje, to vás jen ten antichrist svádí.' V neděli je veřejně proklet a křičel, že Austrálie neexistuje¹*

¹ Настоятель этот на старости лет принялся изучать святого Августина, которого причисляют к лику святых отцов церкви. Вычитал он там, что каждый, кто верит в антиподов, подлежит проклятию. Позвал он свою служанку и говорит: «Послушайте, вы мне как-то говорили, что у вас есть сын, слесарь-механик, и что он уехал в Австралию.

[6; 1; 12]. Здесь «сталкиваются» агиопоэтоним *Augustin*, топоним *Austrália* в значениях 'реально существующее место'; 'место жительства несуществующих антиподов, подлежащих церковному проклятию'; 'несуществующее, дьявольское место'.

Бравый солдат Швейк своеобразно объясняет причину гибели вулканического острова Мартиника в ночь на 8 мая 1902 г.: *Když tenkrát ta sopka Mont Pelé zničila celý ostrov Martinique, jeden profesor psal v Národní politice, že už dávno upozorňoval čtenáře na velkou skvrnu na slunci. A vona, ta Národní politika, včas nedošla na ten vostrov, a tak si to tam, na tom vostrově, vodskákali*² [6; 1; 13]. На остров *Martinique* не доставили австрийскую газету *Národní politika* — и жители не знали о том, что местный ученый обнаружил пятно на солнце, и, как следствие, — не подготовились к катастрофе. В противоречие вступают свойства компонентов антиномии *возможный — невозможный; важный — неважный*; также нарушаются причинно-следственные отношения: извержение вулкана *Mont Pelé* — неполучение газеты.

Контекст, в котором обнаруживаются намеренно заложенные противоречия между реальностью и вымыслом персонажа, разворачивается от имени недоучки, который с иронией рассказывает о том, как он был редактором журнала «Мир животных» и предпринимал разные ходы для увеличения читательского интереса к изданию: *Přibývala mně nová zvířata každým dnem. Sám byl jsem velice překvapen mými úspěchy v těchto oborech. Nikdy jsem si nepomyslel, že je třeba zvířenu tak silně doplnit a že Brehm tolik zvířat mohl vynechat ve svém spise Život zvířat. Věděl Brehm a všichni ti, kteří šli po něm, o mém netopyřovi z ostrova Islandu, 'netopyřu vzdáleném', o mé kočce domácí z vrcholku hory Kilimandžáro pod názvem 'pačucha jelení dráž-*

Если это так, то он, значит, стал антиподом, а святой Августин повелевает проклясть каждого, кто верит в существование антиподов». «Батюшка, — отвечает ему баба, — ведь сын-то мой посылает мне и письма, и деньги». «Это дьявольское наваждение, — говорит ей настоятель. — Согласно учению святого Августина, никакой Австралии не существует. Это вас антихрист соблазняет». В воскресенье он всенародно проклял ее в костеле и кричал, что никакой Австралии не существует.

¹ Здесь и далее при цитировании произведения Я. Гашека «Похождения бравого солдата Швейка» (электронный вариант) первая цифра в квадратных скобках обозначает порядковый номер источника в списке литературы, вторая — часть, третья — главу.

² Когда вулкан Монпеле уничтожил целый остров Мартинику, один профессор написал в «Национальной политике», что давно уже предупреждал читателей о большом пятне на солнце. А «Национальная политика» вовремя не была доставлена на этот остров, вот они там, на этом острове, и загремели.

divá?¹ [6; 2; 3]. В риторическом вопросе, начинающемся *věděl Brehm a všichni ti, kteří šli po něm*, присутствуют придуманные виды животных, которых «исследователь» для наукообразия снабдил «ареалом» — топонимами с коннотацией *чужой, незнакомый, неизвестный* для Австрии: остров *Исландия*, гора *Килиманджаро*. Имя *Альфреда Эдмунда Брема* (1829–1884) — немецкого ученого-зоолога, автора знаменитой научно-популярной работы «Жизнь животных» — вводится для подчеркивания абсолютной вымысленности «открытых» видов животных.

В следующем примере комический эффект достигается синтаксическим параллелизмом «итоговых» констатаций, содержащих топпоэтоним: *Tím skončila (byla zakončena) <...> debata o Itálii: Baloun mezitím úsilovně o něčem přemýšlel, až nakonec otázal se se strachem Vaňka: «Prosím, pane rechnerfeldvébl, vy tedy myslíte, že kvůli tý válce s Itálií budete fasovat menší mináž?»*

«To je nabíledni,» odpověděl Vaněk.

«Ježšmarjá,» vykřikl Baloun, sklonil hlavu do dlaní a seděl tiše v koutku.

Tím skončila v tomto vagóně definitivně debata o Itálii.

<...> neboť hejtmán Ságner, kterému přinesl batalionsordonanc Matušič ze stanice večerní vydání Pester Lloyd, řekl, dívaje se do novin: «Tak vida, ta Weinerová, kterou jsme viděli v Brucku vystupovat pohostinsky, hrála zde včera na scéně Malého divadla.»

Tím byla zakončena ve štábním vagóně debata o Itálii? [6; 3; 2]. Топоэтоним Италия, употребленный с актуализацией коннотирующей

¹ С каждым днем у меня прибавлялись новые животные. Я сам был потрясен своими успехами в этой области. Мне никогда раньше в голову не приходило, что возникнет необходимость столь основательно дополнить Брема, и что у Брема в его «Жизни животных» могло быть пропущено такое множество животных. Знал ли Брем и его последователи о моем нетопыре с острова Исландия, о так называемом «нетопыре заморском», или о моей домашней кошке с вершины горы Килиманджаро под названием «пачуха оленья раздражительная»?

² Балоун между тем напряженно и долго о чем-то размышлял и наконец с трепетом спросил Ванека: «Простите, господин старший писарь, вы думаете, из-за войны с Италией нам урежут пайки?» «Ясно как божий день», — ответил Ванек. «Иисус-Мария!» — воскликнул Балоун, опустив голову на руки, и затих в углу.

Так в этом вагоне закончились дебаты об Италии.

<...> капитан Сагнер, которому ординарец батальона Матушич принес со станции вечерний выпуск «Пестер-Ллойд», просматривая газету, воскликнул: «Послушайте, та самая Вейнер, на гастролях которой мы были в Бруке, вчера выступала здесь на сцене Малого театра!»

На этом прекратились дебаты об Италии в штабном вагоне.

семь 'общая беда', намеренно иронически противопоставляет офицеров и солдат, штабной и солдатский вагоны. Наличие «сниженных» коннотаций, характеризующих говорящих, определяет принцип подбора онимов, так, в штабном вагоне говорят о маленьком городе *Bruck an der Leitha* (Брук-ан-дер-Лайта — окружной центр в Австрии с населением не более 8 тыс. чел.), артистка выходит на сцену *Malüho divadla* (Малого театра).

Рокировка планов, связанных с подменой антропонима *Франц Иосиф* ойконимом *мост Франца-Иосифа* возникает неожиданно в романе: *Poručík Dub byl v civilu profesorem češtiny <...>. V písemných pracích předkládal svým žákům témata z dějin rodu habsburského. V nižších třídách strašil žáky císař Maxmilián, který vlezl na skálu a nemohl slézt dolů, Josef II jako oráč a Ferdinand Dobrotivý. Ve vyšších třídách byla ta témata ovšem spletenější, jako kupříkladu úloha pro septimány: «Císař František Josef I, podporovatel věd a umění», kteráž práce vynesla jednomu septimánovi vyloučení ze všech středních škol říše rakousko-uherské, poněvadž napsal, že nejkrásnějším činem tohoto mocnáře bylo založení mostu císaře Františka Josefa I v Praze¹ [6, 3, 2].* Сначала перечисляются онимы представителей династии Габсбургов, биографию которых учили подопечные *Дуба*. При этом актуализируется ассоциация, связанная с апелятивом *dub* (чешск. 'дуб') [5 : 159] — *глупый*, дополняя эмоциональную характеристику героя. Деятельность учителя *Дуба* подкрепляется фактической экстралингвистической информацией. Так, в австрийских школьных хрестоматиях *císař Maxmilián* (император Максимилиан I) изображался как искусный охотник на серн; *Císař František Josef I* (Франц-Иосиф) представлялся «другом народа», который сам пахал землю [1 : 762]. Автор «вынуждает» завершить абсурдом эту комически-«идиллическую» цепочку ученика седьмого класса, который, в свою очередь, «заставляет» *Франца-Иосифа* выполнять «замечатель-

¹ Подпоручик Дуб в мирное время был преподавателем чешского языка <...>. Он задавал своим ученикам письменные работы на темы из истории династии Габсбургов. В младших классах учеников утрашали император Максимилиан, который влез на скалу и не мог спуститься вниз, Иосиф II Пахарь и Фердинанд Добрый. В старших классах темы были более сложными, например, в седьмом классе предлагалось сочинение «Император Франц-Иосиф — покровитель наук и искусств», из-за этого сочинения один семиклассник был исключен без права поступления в средние учебные заведения Австро-Венгерской монархии, так как он написал, что замечательнейшим деянием этого монарха было сооружение моста императора Франца-Иосифа I в Праге.

нейшее деяние» — *строить мост. Мост императора Франца-Иосифа I в Праге* — мост имени Франца-Иосифа. К его постройке Франц-Иосиф, разумеется, никакого отношения не имел. Так, комическая действительность не приемлет созданный ею же самой вымысел, наказывая доверчивого учащегося, — ему запретили продолжать обучение в Австро-Венгерской монархии.

Комический эффект очередного события: *Poručík Dub odcházel brúče: «U Filippi se sejdeme.» «Cože ti říkal?» obrátil se k Švejkovi Jurajda. «Ale dali jsme si schůzku někde u Filipy»¹ [6; 3; 2]* — основан на двояком понимании конструкции с именем собственным *u Filippi*. Поручик Дуб выражает замысловатую угрозу. *Филиппы* — город во Фракии, где в 42 г. до н. э. войска Антония и Октавия победили Брута и Каспия. Фраза стала крылатой и обозначает 'придет час расплаты'. А Швейк воспринял баталионим *Филиппы* как наименование какого-то «злачного места», трактира, где назначают свидания [1 : 762].

Как показало исследование, комическое, обусловленное противоречиями контекста и рокировкой планов речевого сообщения, достаточно широко представлено в произведении Я. Гашека «Приключения бравого солдата Швейка». Для комического таких видов характерно наличие частей контекста, вступающих в отношения взаимоотталкивания. Поэтонимы (зачастую их несколько) при этом аккумулируют «антонимические» семы, впитывают и проецируют их на контекст, а также оказываются способными их генерировать, становясь ключами для восприятия эстетического явления. Имена собственные также могут проявлять чрезвычайную смысловую наполненность, демонстрируя динамику в ходе разворачивания контекста; их уместно сравнить с вращающимися пространственными фигурами, непрерывно открывающими взгляду различные свои грани.

Литература

1. Гашек Я. Похождения бравого солдата Швейка : [перевод и примеч. П. Богатырева ; вст. ст. Д. Заславского] / Гашек Ярослав. — Кишинев : Учебно-педагогическое издательство Молдавской ССР «Шкоала Советикэ», 1958. — 767 с. (прим. — с. 753–765).

¹ Подпоручик Дуб, уходя, проворчал: «Мы встретимся у Филипп.» «Что он тебе сказал?» — спросил Швейка Юрайда. «Мне назначили свидание где-то у Филиппа»

2. Дворянчикова С. Е. Комическое как эффект осознания намеренно заложенных противоречий контекста (на материале произведений О. Генри и Т. Пратчетта) / С. Е. Дворянчикова // Германістика XXI століття: традиційні й новітні аспекти дослідження та викладання : матеріали міжнародної наукової конференції. — Горлівка : Видавництво ГДГПІМ, 2010. — С. 20–23.
3. Никольский С. В. Творчество Ярослава Гашека и Россия [Электронный ресурс] / С. В. Никольский. — Режим доступа : <http://www.gashek.org.ru/razdel-ar-at-179/>
4. Степанова Н. Ю. Контраст как средство создания комического эффекта : лингвостилистический аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Ю. Степанова. — М., 2009. — 20 с.
5. Чешско-русский словарь: 62 000 слов : в 2 т. / [под ред. Л. В. Копецко-го, И. Филиппа, О. Лешки]. — М. : Сов. Энциклопедия : Гос. педагогич. изд-во ; Прага : Чехословацкая акад. наук. — 1973. — Т. 1. А — О. — 1973. — 580 с. ; Т. 2. Р — Z. — 1973. — 864 с.
6. Hašek J. Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války [Электронный ресурс] / Jaroslav Hašek. — Режим доступа : <http://mujweb.cz/vladimir.fuksa/svk%20web/>

Дворянчикова С. Є.

**ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ЗА ПОЕТОНІМАМИ РОМАНУ Я. ГАШЕКА
«ПРИГОДИ БРАВОГО ВОЯКИ ШВЕЙКА»**

Розглядається здатність поетонімів обумовлювати побудову комічного контексту навколо себе як ядра висловлювання. Підкреслюється важливість сконцентрованої в номінативних одиницях інформації, яка сприяє створенню неповторного світу сатиричного роману Я. Гашека «Пригоди бравого вояки Швейка».

Ключові слова: *комічне, конотація, контекст, семантика, поетонім.*

Dvoryanchikova S. Ye.

FROM OBSERVATIONS OF POETONYMS OF THE NOVEL «THE FATEFUL ADVENTURES OF THE GOOD SOLDIER ŠVEJK DURING THE WORLD WAR» BY J. HAŠEK

Ability of the poetonym to stipulate the construction of comic context around itself as the nuclear part of sentence is examined. Importance of information is concentrated in nominative units which helps to create the unique world of the satirical novel «The Fateful Adventures of the Good Soldier Švejk During the World War» by J. Hašek.

Key words: *comic, connotation, context, semantics, poetonym.*

УДК 811.111–26. 347.78.034

И. М. Дерик

**МАЛАЯ ПРОЗА А. П. ЧЕХОВА В АНГЛИЙСКОМ
ПЕРЕВОДЕ (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗА
«ДАМА С СОБАЧКОЙ»)**

В статье представлен анализ различных переводов рассказа А. П. Чехова «Дама с собачкой» на английский язык, предпринята попытка выделить в существующих переводах ключевые отличия, свидетельствующие о вариативности в интерпретации чеховского видения мира и конструировании переводчиками индивидуальных смыслов. Все анализируемые переводы были выполнены приблизительно в одно время английскими филологами, специализирующимися на изучении творчества А. П. Чехова с опорой на перевод К. Гарнетт, однако характеризуются существенными отличиями как в содержательном, так и в выразительном плане. При исследовании учитывались типологические особенности языка оригинала и перевода. Одним из важных выводов является тот факт, что характер и степень распространенности переводческих стратегий и способов их реализации зависит от степени погружения переводчика в культуру и мир автора оригинала.

Ключевые слова: *анализ, перевод, отличия, вариативность, интерпретация, видение мира, индивидуальный смысл, типологические особенности, переводческие стратегии.*

Основной проблемой, с которой сталкиваются современные мастера художественного перевода, является соблюдение равновесия между формой и содержанием, стилистическим своеобразием и авторским мироощущением. Одно невозможно без другого, и все же решающую роль фактора личности переводчика при выборе приоритетного начала отрицать нельзя.

Творчество А. П. Чехова давно ассоциируется не только у русскоязычных, но и у иностранных мастеров словесности с загадочной русской душой, своеобразной «исповедью» мыслящего, тонко чувствующего человека. Врач по профессии и по призванию, Антон Чехов, стал воистину безжалостным хирургом человеческих пороков и одновременно «врачевателем душ». Он блестяще продемонстриро-

вал, что можно многое выразить не только в романе, повести и эпопее, но и в «малых» литературных формах (рассказе, новелле, эссе).

Характерологические детали могут быть разными — забор, арбуз, собачка, разбитая тарелка, письмо, шрам, древесная стружка... Со страниц бессмертных рассказов А. П. Чехова и новелл его последователей на нас смотрят лица людей, как две капли воды похожих на нас самих, со всеми нашими пороками, страхами, добродетелями, маленькими победами и поражениями.

Вот она антропоцентрическая парадигма литературы в действительности — интересно, не что происходит в реальном мире, а как это преломляется во внутреннем мире людей, будь то семейная трагедия, супружеская измена, детская шалость, болезнь...

Проблематика работы определяется как выявление потенциальных трудностей передачи имплицитного содержания чеховских рассказов средствами английского языка с учетом различий в ментальных картинах мира культуры-донора и культуры-реципиента. Актуальность темы подтверждается большим количеством научных работ о переводе А. П. Чехова на английский язык. Так, источниками для написания послужили публикации о творчестве А. П. Чехова и переводах его рассказов в английской критической литературе последних лет — критические обзоры С. Л. Флеминга, М. Бейкер [5], анализы переводов К. Гарнетт, Р. Форда, Р. Певира и Л. Волохонской [6; 7; 8; 9]. Новизна данного исследования прежде всего в попытке выделить разноуровневые языковые средства манифестации чеховского идиостиля, успешность адекватного воспроизведения которых определяет качество выполненных переводов и их художественную ценность.

Английский читатель получил возможность ознакомиться с творчеством А. П. Чехова на привычном ему языке только в 20-х годах 20-го века, благодаря опубликованным в то время переводам Констанса Гарнетт. В героях А. П. Чехова странным образом материализовалось слегка идеализированное представление англичан о русском характере и «загадочной русской душе». В 1923 г. в Англии вышла первая книга о А. П. Чехове — монография Уильяма Джерхарди «Антон Чехов», которая, способствуя пониманию стиля и мировоззрения русского писателя, была и остается выдающимся вкладом в английскую чеховиану.

В 1926 году новеллы А. П. Чехова рекомендовали начинающим писателям в качестве образца. Писателя считали убедительным реалистом и противопоставляли его творчество романтическим новеллам английских классиков «*short story*» — Э. А. По и О' Генри. Визитной карточкой А. П. Чехова стала его способность видеть в малом большое, в обычном неприметном человеке масштабные свершения или чувства. Многие чеховские рассказы — это, по сути, сценки из жизни обыкновенных людей, занятых своими обыкновенными делами. Они, по-видимому, вполне соответствуют определению «куска жизни» — случайно взятые люди, занятые своими обычными делами в случайно выбранный момент. Это, своего рода, литературный кинематограф братьев Люмьер — выхваченный из темноты кадр.

Другими отличительными особенностями чеховского рассказа оставались трагизм изображаемого и ненавязчивость авторского присутствия — в них не ощущалось ни морализации, ни диктата создателя-творца — герои словно были предоставлены сами себе и жили своей обычной жизнью. В статье «Впечатления от русской литературы» А. Беннетт сравнивал А. П. Чехова с Ги де Мопассаном. Имя А. П. Чехова неизменно упоминается в английской критике в связи с психологической новеллой Кэтрин Мэнсфилд, открывшей новое направление в современной англоязычной прозе. Умение А. П. Чехова выносить на поверхность внутреннее состояние персонажа, эксплицитировать его и через яркие детали доносить до читателя привлекло к его творчеству внимание постмодернистских авторов, привнесших в литературу новую технику «потока сознания» — М. Пруста, В. Вульф, Дж. Джойса.

О чеховском реализме принято говорить в англоязычных литературных кругах в связи с творчеством мастера короткого рассказа, американского новеллиста Джона Чивера и лауреатки Нобелевской премии по литературе 2013 года, канадской писательницы Элис Манро. По мнению критиков, с А. П. Чеховым их объединяет глубокое проникновение в человеческую психологию, интуитивное понимание эмоциональной подоплеку повседневной жизни.

Мастерство переводчика, его внутреннее «языковое чутье» особенно важны при переводе беллетристики высшего качества, при воссоздании своеобразия авторского индивидуального стиля. Перед переводчиками А. П. Чехова стояла непростая задача — донести до

читателя чеховскую пронизательность в живописании персонажей и передать всю палитру стилистического своеобразия его рассказов.

Задачи данного исследования определялись главным образом его целью и были сформулированы следующим образом: определить потенциально трудные для воспроизведения психологические моменты, охарактеризовать выражающие их языковые средства и оценить адекватность их передачи в переводах различных авторов. Материалом служил чеховский рассказ «Дама с собачкой» и различные редакции его переводов, а именно: «The Lady with the Dog», «The Lady with the Pet Dog», «The Lady with the Lapdog». Объектом исследования явились равноуровневые языковые средства реализации индивидуального стиля А. П. Чехова, предметом — стратегии и способы перевода, используемые различными авторами для передачи отмеченных лингвистических особенностей на материале английского языка.

Детальный предпереводческий и переводческий лингвистический анализ проводился на базе узкой выборки, соответственно 150 языковых единиц оригинального текста и по 150 единиц в двух анализируемых переводах.

Методологический аппарат включал методы анализа, в частности критического анализа теоретических источников и лингвистического анализа равноуровневых языковых средств в исходном тексте, интерпретационный метод, методы синтеза и индукции для определения авторской идеи в исследуемом произведении, метод сопоставительного анализа для сравнения стратегий и способов переводов в различных редакциях.

Материал узкой выборки общим количеством 150 лексических единиц был структурирован следующим образом: были выделены три тематические подгруппы явлений в тексте оригинала, эксплицировавших авторскую картину мира и являвшихся своеобразными маркерами неповторимого чеховского идиостиля — характерологические детали (ключевые характеристики в описании внешности и чувств персонажей и окружающей их обстановки), слова-реалии (национально и культурно маркированная безэквивалентная лексика) и стилистические приемы (фразеологизмы, метафоры, метонимии, эпитеты, гиперболы, параллелизм, повторы, образные сравнения).

Далее были исследованы тексты переводов рассказа «Дама с собачкой» на английский язык, выполненных К. Гарнетт, Р. Фордом,

Р. Певиром и Л. Волохонской. В результате выполненного переводческого анализа было установлено, что более поздние переводы основывались на базовом переводе К. Гарнетт. Для удобства количественные данные были сведены в таблицы и представлены в процентном соотношении относительно общего объема исследования (150 лексем по каждому переводчику).

В ходе исследования была установлена вариативность в переводах в части выбора переводческих стратегий и способов их реализации. Так, было установлено, что в переводе, выполненном Р. Певиром и Л. Волохонской, реализованы стратегии компрессии и компенсации в части воспроизведения повторов, образных сравнений, метафор и эпитетов, применена стратегия форенизации при передаче исторически и культурно маркированных лексем и фразем.

В переводе Р. Форда происходит своеобразное наложение картины мира переводчика на картину мира автора, в результате чего стратегии экспликации и компенсации становятся явно доминирующими — часто используется контекстуальная замена, причем выбор осуществляется в пользу более семантически отдаленных, но стилистически выпуклых языковых единиц (напр. высокопарное «*pursuit*», «*absorb*» вместо нейтрального «дела» и разговорного «отхватывают»), применяется трансформация добавления (эмоционально насыщенное наречие «*always*» с оттенком пейоративности в значении раздражающего, повторяющегося действия, аналог «вечно»; наречие «*just*»), преобразование простых метафорических эпитетов в развернутую метафору, использование характерной для английского языка эмфатической синтаксической структуры с формальным подлежащим «*there*», функциональная замена глаголов на герундий, использование *Subjunctive Mood*, семантическая замена (напр. «арестантские роты» переводятся как «*prison*»; «шпиц» преобразуется в «*Pomeranian dog*») и описательный перевод национально маркированных единиц.

Оригинал: «Уже он мог съест целую порцию селянки на сковородке...» [6: 497].

Перевод Р. Певира и Л. Волохонской: «*He could eat a whole portion of selyanka from the pan.*» [7:369].

Перевод Р. Форда: «*He could already eat a whole plateful of salt fish and cabbage.*» [8: 354].

Оригинал: «*Это была женщина высокая, с темными бровями, прямая, важная, солидная и, как она сама себя называла, мыслящая. Она много читала, не писала в письмах «ъ»...*» [6: 490].

Перевод Р. Певира и Л. Волохонской: «*She was a tall woman with dark eyebrows, erect, imposing, dignified, and a thinking person, as she called herself. She read a great deal, used the new orthography...*» [7: 361].

Перевод Р. Форда: «*She was a tall, erect woman with dark eyebrows, staid and dignified, and, as she said of herself, intellectual. She read a great deal, used phonetic spelling...*» [8:347].

Оригинал: «*Сидя в павильоне у Верне, он видел, как по набережной прошла молодая дама...; за нею бежал белый шпиц.*» [6:490].

Перевод Р. Певира и Л. Волохонской: «*Sitting in a pavilion at Vernet's, he saw a young woman...; behind her ran a white spitz.*» [7:361].

Перевод Р. Форда: «*Sitting in Verney's pavilion, he saw, walking on the sea-front, a fair-haired lady...; a white Pomeranian dog was running behind her.*» [8:347].

Также был сделан вывод, что Р. Певир и Л. Волохонская отдают предпочтение абзацно-фразовому переводу, в то время как Р. Форд переводит, главным образом, поэлементно. Экспериментальный материал, представленный в статье для наглядности и подтверждения сделанных выводов, сформирован отобранными из анализируемого рассказа чеховскими характерологическими деталями и вариантами их перевода. Данные о характере переводческих стратегий и способов, а также о степени их распространенности у различных авторов сведены в Таблицы 1 и 2, где перевод Р. Форда обозначается как П1, а перевод Р. Певира и Л. Волохонской как П2. Вариативность переводов Р. Певира и Р. Форда свидетельствует о конструировании переводчиками разных индивидуальных смыслов, что еще раз подтверждает важность личности переводчика и его видения семантики и прагматики оригинального произведения.

Данное исследование имеет перспективу как в части привлечения в качестве материала новых чеховских рассказов, так и в части изучения особенностей перевода на другие языки (украинский, немецкий, французский).

Таблица 1

**Характеристика стратегий перевода на английский язык рассказа А. П. Чехова
«Дама с собачкой», %**

Особенности оригинала	Стратегии перевода, %							
	экспликация		компрессия		доместикация		компенсация	
	П1	П2	П1	П2	П1	П2	П1	П2
характерологические детали	8 %	9 %	8 %	15 %	4 %	—	10 %	8 %
слова-реалии	9 %	14 %	4 %	14 %	6 %	—	11 %	7 %
стилистические приемы	15 %	5 %	2 %	16 %	8 %	—	18 %	12 %

Таблица 2

**Характеристика способов перевода на английский язык рассказа А. П. Чехова
«Дама с собачкой», %**

Особенности оригинала	Способы перевода, %							
	описательный перевод		замены		перестановки		добавления	
	П1	П2	П1	П2	П1	П2	П1	П2
характерологические детали	10 %	4 %	22 %	18 %	5 %	8 %	3 %	5 %
слова-реалии	11 %	6 %	10 %	16 %	4 %	7 %	3 %	5 %
стилистические приемы	15 %	4 %	11 %	15 %	3 %	7 %	3 %	5 %

Литература

1. Бабенко К. Г., Васильев И. Е., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста / К. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. — Екатеринбург, 2000. — 496 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт. — М., 1989. — 616 с.
3. Бахтин М. М. Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук / М. М. Бахтин. — СПб., 2000. — 337 с.
4. Сорокин Ю. Н. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры / Ю. Н. Сорокин. — Тверь, 2003. — 160 с.
5. Флеминг С. Л. Страницы о Чехове в английских исследованиях по истории и теории литературы [Электронный ресурс] / С. Л. Флеминг. — Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/chekhov/critics/ml1/ml1-454-.htm>.

6. Чехов А. П. Избранные произведения / А. П. Чехов. — Ярославль: Верхне-Волжское книжное издательство, 1975. — 700 с.
7. Stories by Anton Chekhov / Translated by Richard Pevear and Larissa Volokhonsky. — New York. Toronto. London. Sydney. Auckland, 2000. — 500с.
8. The essential tales of Chekhov / Translated by Richard Ford. — London, 1999. — 500с.
9. The Lady with the Dog and other stories by Anton Tchekhov / Translated by Constance Garnett. — Pennsylvania State University, 2008–2012. — 186 p.

Дерік І. М.

**МАЛА ПРОЗА А. П. ЧЕХОВА В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ
(НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ «ДАМА З СОБАЧКОЮ»)**

У статті наведено аналіз різних перекладів оповідання А. П. Чехова «Дама з собачкою» на англійську мову, здійснено спробу визначити в досліджуваних перекладах ключові відмінності, що свідчать про варіативність у інтерпретації чеховського бачення світу та конструювання перекладачами індивідуальних смислів. Усі досліджувані переклади було здійснено англійськими філологами, які спеціалізувались на вивченні творчості А. П. Чехова з опорою на переклад К. Гарнетт, однак переклади характеризуються істотними відмінностями як у змістовому, так і у виразовому плані. Під час дослідження враховувались типологічні особливості мови оригіналу та перекладу. Одним із важливих висновків є той факт, що характер і розповсюдженість перекладацьких стратегій і засобів їх реалізації залежить від глибини занурення перекладача у культуру та світ автора оригіналу.

Ключові слова: *аналіз, переклад, відмінності, варіативність, інтерпретація, бачення світу, індивідуальний смисл, типологічні особливості, перекладацькі стратегії.*

Derik I. M.

***A. P. TCHEKHOV'S SMALL PROSE IN THE ENGLISH TRANSLATIONS
(ON THE BASIS OF THE SHORT STORY «THE LADY WITH THE DOG»***

The article deals with the analysis of the different translations of A. P. Tchekhov's short story «The Lady with the Dog» into English. It's been attempted to outline the key distinctive features which make evident the variability of Tchekhov's world view interpretations, resulting in the construction of individual senses. All the translations under analysis have been performed by English philologists who specialized in studying Tchekhov's works on the ground of C. Garnett's translation. Nevertheless, the translations are distinguished by essential differentiation in content and expression planes. Typological peculiarities of the source and target languages have been taken into account in the process of investigation. One of the important conclusions drawn is that the type and occurrence of translator's strategies and means of their realization depend on the depth of the translator's penetration into the author's culture and literary world.

Key words: *analysis, translation, distinctive features, variability, interpretation, world view, individual sense, typological peculiarities, translator's strategies.*

УДК [811.111:811.161.1:811.161.2]’373.2:165.194(043:5)

К. Д. Долбіна

СТРУКТУРА УЗУАЛЬНОГО СКРИПТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗООНІМІЧНОГО ФРЕЙМУ

Статтю присвячено аналізу результатів вільного асоціативного експерименту, який було проведено на матеріалі української, англійської та російської мов. Виокремлено типи реакцій, сформовано структуру асоціативного поля зоонімів-стимулів, встановлено асоціативні геіштальтні ядра аналізованих власних назв.

***Ключові слова:** зоонім, асоціативний експеримент, зоонімичний фрейм, узуальний скрипт, реакція, асоціативне поле, геіштальтне ядро.*

Останнім часом дослідження пропріальної лексики набули нового імпульсу завдяки створенню **когнітивної ономастики** [8, 5, 6, 7], яка вивчає «буття власних назв у ментальному лексиконі, форми концептуалізації власних назв і способи організації онімних концептів в онімні фрейми» [2: 140]. З когнітивної точки зору власні назви є «важливою частиною мови, яка породжує значення... Власні назви посідають місце у сітці значень, яка існує у нашому мозку» [29]. До речі, попри «молодість» когнітивної ономастики, у світі поширюється зацікавленість такими дослідженнями. Наприклад, в Університеті Глазго започатковано новий проект «Когнітивна топонімія», який сконцентровано на вивченні концептуалізації європейських топонімів [27]. Головною метою нашої роботи є з’ясування когнітивних структур організації онімичних одиниць у ментальному лексиконі носіїв української, англійської та російської мов, а також місце досліджуваних онімичних концептів у ментальних картинах світу цих етносів.

Зоонімичні концепти є фрагментами **концептуальної** та **мовної картини світу**, «перша з них... охоплює змістове, узагальнене знання про дійсність... Друга з них... являє собою переломлення елементів когнітивної картини світу крізь призму мовної свідомості, а саме крізь систему мовних значень» [18 : 6]. Ці два поняття було введено до гуманітарної парадигми відповідно Л. Вітгенштейном та В. фон Гумбольдтом.

Як постулює Ж. П. Соколовська, термін **картина світу** вживається для «означення сукупності уявлень людини про реальну дійсність» [22: 19], а **мовна картина світу** — це «сукупність всього мовного змісту, яка є відносно постійною та яка повільно еволюціонує у часі» [22 : 6]. **Концептуальна картина світу**, за дефініцією О. О. Селіванової, це «представлення у свідомості інтеріорізованого людиною світу», а **мовна картина світу** — це «фіксація результатів концептуалізації та категоризації світу в колективній свідомості» [20 : 300]. Тобто мовна картина світу суттєво пов'язана з концептуальною: «Креативний (сенсоутворювальний і культуротворчий, когнітивний і формотворчий) ПОТЕНЦІАЛ РІДНОЇ МОВИ глибинно закорінений у внутрішньому світі людини», тому «довколишній світ.. засадничо суб'єктивізований, «розчленований» і заново реінтегрований у новій континуальності — у континуальності світу мови» [9 : 16].

Детальний аналіз походження та розвитку терміна **мовна картина світу** надав О. Д. Огуй, який наводить його 50 дефініцій [17]. Вчений виокремлює дві парадигми розуміння цього терміна — класичну та когнітивну [17 : 15] — та зазначає, що мовна картина світу «виявляє себе як узвичаєне польове застосування системно організованого лексикону [, який]...служить для відображення світоглядної, когнітивної та перетворювальної діяльності індивіда в мовному соціумі» [17 : 16]. Через поняттєву сферу мовна картина світу базується саме на концептуальній картині світу, яка членує картину світу та є стрижнем мовної картини [17 : 17]. Картина світу, яку О. Д. Огуй розуміє як «сукупність уявлень про навколишню дійсність», є основою концептуальної картини світу, яка «в межах досвіду мовця опосередковано поділяє мовну картину світу на певні фрагменти», тобто мовна картина світу — це «історично складена в побутовій свідомості людей певного мовного колективу та історично відображена в лексиконі сукупність досвідних уявлень про світ (КС), його облаштування, що через етноспецифічну концептуалізацію (ККС) відбивається в сукупностях лексем, організованих за семантикою в ЛСГ» [17 : 25].

У когнітивній парадигмі виокремлюють доволі різні картини світу, зокрема топонімну [3], хрононімну [15], хрематонімну [24]. Так само вважаємо за потрібне виділити **зоонімну картину світу**, основним засобом вивчення якої у даній розвідці є психолінгвістичний експеримент, який уможливить розуміння етнічної зоонімної картини світу

кожної з досліджуваних мов з подальшим порівнянням та висвітленням спільного й відмінного.

У нашому аналізі хід дослідження йде від індивідуального ментального лексикону до загальномовного онімічного фрейму, від мовної до концептуальної картини світу, тому «дуже важливо встановити співвідношення індивідуального у мові та загального, встановити межі припустимих коливань індивідуального мовлення порівняно з мовою колективу» [10 : 6]. Весь культурний, духовний світ етносу є закодованим у його мові, «саме тому мова відображає культурно-національну ментальність її носіїв» [12 : 111]. Інакше кажучи, «Асоціативний тезаурус є відображенням образу світу даної культури» [25 : 103].

У когнітивній лінгвістиці мова дефінується як «засіб доступу до мисленнєвої, ментальної, інтелектуальної та інтеріоризованої у голові (мозку) людини діяльності» [11 : 69]. Одним з провідних методів когнітивних досліджень, який дозволяє «об'єктивувати» (тобто вербалізувати) концепти за допомогою різних словесних форм» [11 : 107], є асоціативний експеримент, у якому «конструюються мережі асоціацій у свідомості індивіда й етносвідомості» [21 : 115], завдяки чому чітко виявляється структурна організація знань у ментальному лексиконі. Вільний асоціативний експеримент слугує «цінним джерелом інформації» та є дуже корисним у дослідженні «психологічних еквівалентів «семантичних полів»» [13 : 9], які є синонімом відсутнього у той час у російській лінгвістиці терміна **фрейм** [8 : 236].

Асоціативний психолінгвістичний експеримент дійсно дозволяє пізнати індивідуальні, ідіолектні фрейми, у тім числі й онімні, а через встановлення асоціативних норм — також корпоративні та загальномовні фрейми [6 : 236]. У мисленні людина оперує концептами, тож такий експеримент дозволяє зрозуміти, з чого складається і як побудована матриця мовленнєвої поведінки людини [24 : 103]. Асоціативний експеримент є продуктивним інструментом у дослідженні концептів, ментальних процесів та концептуальної картини світу [15 : 104]. Семантичне наповнення зоонімічних концептів найкраще віддзеркалюється в їх асоціативному полі, яке, у свою чергу, можливо пізнати лише за допомогою асоціативного експерименту.

Оскільки нашим головним завданням є висвітлення структури асоціативного поля зоонімів, слід уточнити дефінування терміну **асоціація**: це «динамічний тимчасовий нервовий зв'язок між... психічни-

ми явищами... а також їхніми позначеннями в мові, який утворюється за певних умов на підставі рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули» [20 : 44]. Як зазначає О. О. Селіванова, типологія вербальних асоціацій є однією з найбільш дискусійних проблем психолінгвістики [20 : 45]. Вчена наводить приклади розподілу типів асоціацій Г. С. Щур, О. П. Клименко, Н. В. Уфимцевої, А. О. Лурії, Ю. М. Караулова, Т. В. Соколової. Завдяки величезній зацікавленості сучасного наукового загалу цей список можна продовжувати, але основним висновком буде те, що асоціати певним чином групуються, структуруються і, відповідно, віддзеркалюють когнітивні механізми процесів концептуалізації та категоризації.

У різних мовах є суттєвий збіг: асоціювання відбувається за обмеженою кількістю напрямків, які складають структуру асоціативного поля, причому зазвичай таких гілок асоціативної структури є не більше десяти [23 : 13]. Так, О. О. Селіванова пропонує «розробити ряд класифікаційних параметрів, у які вкладатиметься більшість уже встановлених типів», причому «треба враховувати рівневу ієрархію асоціацій, тобто їхню проекцію на мовну ієрархію, на структуру свідомості, психічний механізм реагування, концептуалізацію та категоризацію досвіду і т. ін.» [20 : 46].

Саме вільний асоціативний експеримент дозволяє окреслити асоціативне значення через аналіз та синтез асоціативної реакції на задане слово-стимул [28]. Вільний асоціативний експеримент має своєю перевагою «відносну легкість отримання масового експериментального матеріалу, що потім підлягає багатоаспектній обробці за багатьма параметрами» [26 : 167], причому «результати асоціативного експерименту підтверджують, що асоціативні відповіді ніколи не є випадковими. Вони відображають культурний фонд нації, її світогляд, який передавався з покоління в покоління, завдяки своїй значущості продовжують існувати в свідомості народу» [12 : 114].

Важливою науковою подією українського мовознавства стала поява «Українського асоціативного словника» у 2007 році. Перший том цієї обсяжної праці С. В. Мартінек структуровано «від стимулу до реакції», другий — «від реакції до стимулу» [28]. До того часу в українській лексикографії існувало лише два асоціативні словники, видані у 1979 та 1989 роках [1], крім того, у межах дисертаційного дослідження О. Ю. Карпенко було укладено невеликий онімічний асоціативний

словничок у 2006 році [7], а пізніше, у 2010 та 2012 роках з'явилися асоціативні словнички з хрононімною та хремотонімною лексики [15, 24].

Матеріалом цього дослідження послуговували результати вільного асоціативного експерименту, який було проведено із залученням 30 інформантів-носіїв англійської мови та такої ж кількості носіїв української та російської мов. Інформанти надали свою реакцію на стимул, який було подано на рідній мові. Всі словникові статті містять п'ять числових показників:

- 1) загальна кількість різних реакцій;
- 2) загальна кількість всіх реакцій;
- 3) кількість різних онімічних реакцій;
- 4) загальна кількість онімічних реакцій;
- 5) загальна кількість відмов.

Узуальні зооніми, які увійшли до нашої анкети, містять власні назви тварин, що реально існують чи колись існували у світі. Сюди ми включили зооніми таких всесвітньо відомих тварин, як *Larry* — кіт-мишолов у резиденції британських прем'єрів на Даунінг-стріт, який з 3 лютого 2011 року займає посаду Головного мишолова резиденції уряду Великобританії, чи *Bubbles* — шимпанзе, колишній домашній улюбленець Майкла Джексона, який довгий час мешкав з ним у одному будинку. Не лише завдяки відомості володарів тварини стають відомими, а й через власні чесноти, як, наприклад, *Белка* та *Стрелка* — відомі космонавти, та *Мастрояни* — талановитий горобець-актор з кінофільму Н. Михалкова «Сибирский цирюльник». Не всі з обраних тварин ще живі. Скажімо, *Пантелеймон* — кіт-перс, який був особливою принадою одного ресторану в Києві та здобув надзвичайну популярність серед відвідувачів закладу та мешканців міста, загинув при пожежі, а власниця ресторану вирішила встановити бронзовий пам'ятник тварині. Ступінь відомості у тварин-донорів стимулів для нашого експерименту теж різний — від всесвітнього до локального.

Опитування російськомовних респондентів дозволило нам отримати наступні реакції на узуальні стимули-зооніми:

1. Аліса 18/30/8/8/0 СГАОП — Аліса у Країні Мрій; Ліса-Аліса

Аліса — в стране чудес 6; лиса 4; *Страна Чудес* 4; девочка 2; сказка; 50 капель валерьянки; *Гостья из будущего*; *Страна Зазеркалье*; писатель детский; *Лиса*; платье; *Селезнёва*; чудо; чудеса; чудес; *Булычёв*; имя; *Чеширский кот*.

2. Белка и стрелка 11/30/1/1/0 СГАОП — політ у космос

космос 14; собаки 4; собака 3; ракета 2; собачки; собаки-космонавты; космонавты догагаринцы; космонавты; сказка; політ в космос; *Гагарин*.

3. Дорофей 25/28/5/5/2 СГАОП — кіт

кот 4; гусь; русское старинное имя; античность; *Греция*; имя; *Тимофеевич*; меланогастер (дрозофила); язычн. *Бог*; не знаю; летопись; сон; мальчик; медикаменты; подарок фей; волшебство; дедушка; славянин; трофей; греческий бог; морфий; шалфей; *Андрей*; *Ёлкин*.

4. Мастрояни 21/27/6/12/4 СГАОП — кіноактор М. Мастрояні, Італія

Марчелло 5; *Италия* 2; скрипка 2; *Марчело Мастрояни*- итал. артист; лидер; актер; кино; не знаю; конь; население; это кто?; древние славяни; режиссёр; паста; кавказец; *Грузия*; матрос; настроенье; магистраль; *Хиросима*; *Токояки*.

5. Маги 22/28/1/1/2 СГАОП — чародійство, Гаррі Поттер

Гарри Поттер 3; волшебники 2; волшебство 2; бульон 2; колдуны 2; волшебник; собака; колдовства; тайные знания; фокусы; заклинания; экстрасенс; чудеса; игры; друиды; чудо; гадалки; магическое деяние; кубик; кубики; нат; драги.

6. Эрмитаж 22/30/4/4/0 СГАОП — музей, живопис

музей 8; картины 2; выставка 2; галерея 2; картина; *Москва*, выставка для приезжих; *Питер*, сосредоточение искусства; картинная галерея; ретро; живопись; зал; *Санкт-Петербург*; большой коридор; беяш; экипаж; большое красивое здание; искусство; кафе; *Франция*; великолепный музей.

7. Вадик 24/30/4/4/1 СПАОП — хлопєць, друг

друг 3; парень 2; сосед 2; имя мужское; братан; брат; мужское имя; малочик; имя мальчика; мой родственник; *Длинный*; мужчина; *Юрдик*; гараж; имя; одноклассник; дитя; муж; парень; велосипед; маленький мальчик; друг, одноклассник; *Лада*; *Шинкарук*.

8. Буся 18/30/2/2/1 СГАОП — кіт, бабуся

кошка 10; собака 2; бусинка 2; бабушка 2; йокширский терьер; белая болонка с нашего двора; кот; малыш; бабуся; комплимент; котик; я; маникюрщица; имя крысы; бусы; какое-то домашнее животное; *Жучка*; *Дуся*.

9. Батыр 20/27/8/10/3 СГАОП — хан, очільник

хан 6; *татаро-монгольское иго*; *Хан*; овчарка; *Казахстан*; проізведеніє; *Бахчисарай*; пас; гопник; начальник *С-инженірінга*; *Sengin.*; директор; *С-инженірінг*; богатырь; монгол; певец *Батырхан Шукенов*; калмык; прозвище; історія; *Батый*; *Улан*; старорусское слово.

10. Кинг 18/30/7/14/1 СГАОП — Стівен Кінг, король

Стивен 7; король 5; лев 2; *Конг 2*; *Лютер Мартин Кинг* и *Кинг* — соврем. писатель; писатель; *Лютер*; перевод; ужасы; король лев; книги; конг; триллер; *Руплинг*; писатель; киноночь; *Стивен-король ужасов*.

Опитування україномовних інформанів дозволило укласти наступний словничок:

1. Фред 19/24/5/9/6 СГАОП — Фреді Крюгер, актор

Крюгер 3; актор 3; *Фреді Крюгер 2*; чоловік; віднесені вітром; ім'я чоловіка з *США*; фізика; бай-бренд; друг; *Гаррі Поттер*; хлопець; іноземець; *Фредді Мерк'юрі*; герой фільму; закон; науковець; герой; друг; *Зигмунд*.

2. Фунтик 15/30/1/10 СГАОП — мультфільм, свиня

мультик 7; свиня 4; порося 4; маленький 2; поросятко 2; фантик 2; персонаж із мультфільму; слоник; порося з мультфільму; фунт; мишка; папірець; цукерка; стерлінг; *Пунтик*.

3. Кася 24/30/5/6/0 СГАОП — коза, Катерина

коза 4; мася 3; коса 2; жаба; *Базя*; жінка; прізвисько; друг і черепаха; *Ася*; каша; дитя; ім'я; *Катя*; пестливе звертання; скорочення ім'я *Катя*; *Каста* (муз.група); не знаю; дівчина; дім; *Катерина*; мала; качечка; ім'я; киця.

4. Бос 16/30/2/2/0 СГАОП — очільник

начальник 12; шеф 3; голова 2; посада ректора; очільник компанії; біг-борд; *Барбос*; головний; пакет; відповідальний; бокс; сурок; собака; коса; біс; *Хюго*.

5. Чіта 18/26/4/4/4 СГАОП — пісня, танець

дріта 6; *Дріта* — *маргарита 2*; пісня 2; п'яниця; місто; дівчина; ім'я; *Чіта* (місто); *Чіта-дріта*; героїня фільму; дріта (танець); кицька; італійка; кішка; танець; мавпа; місто; собака.

6. Шоколад 23/30/2/3/0 СГАОП — солодощі, смачно

солодощі 5; какао 2; смачно 2; смакота 2; смачний та молочний; лісові горіхи; приємні солодощі; мармелад; чорний; гіркий; гарячий;

цукерки; дитина; «Корона»; «Мілка»; смак; напій; дитинство; настрої; зефір; «Корона»; смакота; шок.

7. Пантелеймон 12/30/1/1/1 СГАОП — Куліш, святий

Куліш 10; святий 5; письменник 4; чоловіче ім'я 2; свято; ім'я; храм; кіт; тато, пророк; вулиця; казак.

8. Венді 23/ 27/5/6/3 СГАОП — плем'я, невідомо

плем'я 3; *Ванда* 2; не знаю 2; невідоме слово; індіго; село; гори; назва племені; слониха з мультика; слон; *Каспер*; *Пітер Пенн*; дівчинка; персонаж з фільму; щось; машина; *Ганді*; окріп; англічанин; собака; загадка; *Фенди*; бренди.

9. Мідорі 17/28/4/5/2 СГАОП — помідори, Федора

помідори 10; *Федора* 2; місто 2; село; сидори; не знаю; ім'я; жінка *Мидора*; слов'янське ім'я; гори; *Мийдодир* (мультік); *Майори* (квіти); майоріти (виднітися); спиртне; салат; дари; мед.

10. Пломбір 7/30/0/0/0 СГАОП — морозиво, дитинство

морозиво 21; дитинство 3; смак 2; холод; спогади; йогурт; бригадир.

Анкетування англомовних учасників експерименту надало наступні результати:

1. Dolly 25/32/9/15/0 СГАОП — співачка, лялька

Dolly Parton 3; *Parton* 4; child 2; *Polly* 2; *Dolly Parton*, famous country singer; *Madison*; children's doll; sheep; evil; cute girl; sheep; *Barbi*; *Cabbage patch kids*; shoes; *Action man*; *Molly*; sweets; boyfriend's mum; the doll; toy; toys; dolls house; singer; reminds me of being a child; working 9 to 5 (song).

2. Larry 26/32/8/8/10 СГАОП — щасливий

happy 2; alone 2; *Harry* 2; loner 2; *Barry* 2; the lamb 2; A guy my mother dated; «*Bud*» *Melmun* (skit comedian); numbers television character; *Hagman*; window; happy as; farmer; lonely; the cat; *Bob*; person; I don't know; the elephant; boy; name; school; happy as *Larry*; lorry driver's name; *Larry the lobster*; *Lanky larry*.

3. Maru 26/29/8/8/3 СГАОП — іноземний

foreign name 2; place 2; food 2; A city in *South America*; *Maroon*; II; *Mara*; *The mighty boosh* (TV programme); foreign; sad; sea creature; never heard of it; exotic; *Fantasy Island*; *Tora*; lesbian; mushroom; love; unknown; food (dessert); *Mariang*(pudding); ocean; girl; bbamboo; *Bedknobs and broomsticks* (film); sounds like a herb.

4. Bubbles 24/32/5/5/0 СГАОП — купіль, бульбашки

bath 5; soap 3; pop 2; fun 2; an adult dancer; peaches; *Michel Jackson*; children; happy; water; blowing; happiness; *Mickle Jackson*; *Magee* (Scottish surname, character, book); *West ham* (football team); all the time; blowing bubbles- children; gum; playing; *Powerpuff Girls* (cartoon names); personal space bubble; bubbles; fun; bubbles in the air.

5. Max 27/31/8/8/1 СГАОП — собака, влада

dog 3; power 3; my friend in Odessa; *Headroom* (1st digital personal-ity creation); car; *Clifford*; God son; imum; boring; a million; *Maximillion*; movie; money; *Head Room*; *Powa* (tv character); geeza (dude); crisps; dog's name; night; names or size (minimum/maximum); strength; a million; name; friend; *Mad Max* (film character); *Maximillium*; *mighty max*. a kids boy from my childhood.

6. Baby Luv 23/32/3/3/0 СГАОП — кохання, пісня

love 4; song 4; weird 2; babies 2; Aww 2; nickname for a small girl; «*The supremes*» (band 60); pregnancy; songs; son or daughter; you; dolls; dauter; wrong; daughter; *Nicole Scherzinger* (singer); marsha; unknown; cute; music; puppies; sweets; a song by *diana ross*.

7. Gizmo 21/32/5/11/0 СГАОП — гремлін, технічний прилад

Gremlins 6; gadget 5; *Gremlin* 2; cartoon character 2; gadgets; dog; the dog; my dog; character from the movie 'Gremlins'; *The Flintstones* (space creature); techn; game; TV remote; name; cartoon; film; cat; electronics; controller; can't remember; a friend's dog is called *Gizmo*.

8. Witchitar 26/31/7/9/1 СГАОП — вільма, потойбічне

America 3; witch 3; witch craft 2; evil character in a children's play; *Kansas* (state) *Wichita* (city); magic; *Lineman* (song); guitar; what you on abat; scary witch; picture; witch doctor; place; *Avitar* (film); *Canada*; I don't know; food; wheelchair; witches; unknown; superstar; *Zombieland*; childrens TV; nothing; sounds like a character from a fantasy novel.

9. Hardey 27/31/6/9/2 СГАОП — Лорел, хлопчики

Laurel 4; motorbike 2; nobel character in a children's play; boys; hardware; *Ed*; hard working; clothes; peak-a-boo; dojjy name (weird); fatty; handy man; uncle; strong; man; hard man; comedian; *Boys* (*Hardy boys*); the dog; tough; unknown; friend; ale; *Lawrence*; *Hardy boys*; *Harley*; someone who is tough

10. Keiko 28/31/9/12/0 СГАОП — Японія

Japan 4; nickname of a friend of mine in *Florida U. S. A.*; cat name; boxing; camera; peak-a-boo; dojjy name; ugly; music note; restaurant; whale;

cat; *Jones*; sicko; cartoon; monkey; I don't know; *Coco*; fighter; unknown; chocolate; coffee; *Ikea*; *Cola*; *Atari* (*Manga* film) (anime film name); *Lilo and Stich*; kilo; *Hiako*; the name of a fish.

Всі отримані реакції було класифіковано у межах однієї мови, що уможливило встановлення певних зоонімічних універсалій, а також відмінностей у функціонуванні індивідуальних онімічних фреймів носіїв різних мов. Таким чином, співвідношення типів реакцій на матеріалі трьох мов можна унаочнити у наступній таблиці:

Таблиця 1

Співвідношення типів реакцій на узуальні зооніми

№	Тип реакції	Українська мова	Англійська мова	Російська мова
1	Гіперонімічні	40,4 %	45,8 %	56,6 %
2	Суміжні	8,7 %	7,5 %	10,1 %
3	Фонетичні	13,5 %	8,1 %	9,1 %
4	Меронімічні	2,5 %	5,5 %	8,1 %
5	Загадкові	3,8 %	8,1 %	7,1 %
6	Синонімічні	13 %	10,4 %	4 %
7	Квалітативні	20,2 %	7,7 %	4 %
8	Каузативні	0,6 %	7 %	1 %
	Загальна кількість	100 %	100 %	100 %

Проаналізувавши отримані дані щодо асоціативів узуальних зоонімів, можемо висновувати, що, по-перше, реакції реципієнтів не завжди вказували на саме той денотат, який було обрано для експеримента, як, наприклад, жодна реакція не відносилася до вівчарки Г. Стерлігова, ім'я якої є донором для назви першої радянської біржі «Аліса». Тобто за наявності більш відомого денотата, такого як головна героїня казок Л. Керролла, асоціативне поле аналізованого оніма наповнюється ним як більш потужним сугестогеном.

По-друге, семантичні гештальти асоціативного поля, які були сгруповані з поданих асоціативів, причому лише перші два сформували гештальтне асоціативне ядро, інколи доводилося вказувати лише у єдиній репрезентації. Це відбувалося через те, що асоціативне поле певного оніма мало однорідну семантичну структуру та сгрупувалося навколо єдиного референта.

По-третє, доволі близькими за кількісними показниками виявилися спроби інформантів віднайти гіперонім — кількість гіперонімічних реакцій складає 40,4, 45,8 та 56,6 % в українській, англійській та російській мовах відповідно. Тобто виходить назовні процес категоризації, в якому інформанти намагаються зрозуміти, що позначає поданий онім-стимул. Реакції за суміжністю та меронімічні також представлено у результатах опитування доволі симетрично — 8,7, 7,5 та 10,1 %; 2,5, 5,5 та 8,1 %. Можемо пояснити це тим, що метонімія є загальноприйнятною когнітивною операцією, яка призводить до економії зусиль у мовленні, мові та мисленні. Щодо фонетичних, співзвучних зі стимулом реакцій, вони представлені досить однорідно, тож можемо висновувати, що схильність до своєрідної лінгвальної гри з одночасним уникненням витрати зусиль на дійсне осмислення запропонованого зоонімічного стимулу є властивими для носіїв всіх трьох мов.

По-четверте, розбіжність спостерігаємо у дуже низькій кількості загадкових реакцій в україномовних реципієнтів (3,8 %), що можемо пояснити схожістю асоціативних тезаурусів як Експериментатора-1, так і Експериментаторів-2, тобто спільним місцем проживання, навчання, праці, близьким віком експериментатора та реципієнтів. Низький показник кількості синонімічних реакцій (4 %) при надвисокому гіперонімічних (56,6 %) дорівнює таким показникам у інших мовах. Цікавим також виявилися надто високий рівень квалітативних реакцій (20,2 %) в українській мові та каузальних в англійській (7 %), що може бути зумовлено кордоцентричністю української та раціоцентричністю англійської мов.

Література

1. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови / Н. П. Бутенко. — Л. : Вища школа, 1979. — 120 с.
2. Бучко Д. Словник української ономастичної термінології / Д. Бучко, Н. Ткачова. — Харків : Ранок, 2012. — 256 с.
3. Голев Н. Д. Единство онтологического и ментального бытия топонимической системы (к проблематике когнитивной топонимики) / Н. Д. Голев, Л. М. Дмитриева // Вопросы ономастики. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2008. — № 5. — С. 5–17.
4. Караулов Ю. М. Показатели национального менталитета и ассоциативно-вербальной сети / Юрий Николаевич Караулов // Языковое сознание и образ мира. — М., 2000. — С. 191–206.

5. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика / Олена Юрїївна Карпенко. — Одеса : Фенікс, 2010. — 158 с.
6. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Олена Юрїївна Карпенко ; Одеськ. нац. ун-т. — Одеса, 2006. — 416 с.
7. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія / Олена Юрїївна Карпенко. — Одеса : Астропринт, 2006. — 325 с.
8. Карпенко О. Ю. Асоціативне визначення семантичного наповнення онімічних концептів / Олена Юрїївна Карпенко. — Горлівка ; Донецьк, 2005. — 17 с.
9. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. — Львів : Літопис, 2002. — 304 с.
10. Клименко А. П. Вопросы психолингвистического изучения семантики / Клименко А. П. — Мн. : Вышэйшая школа, 1970. — 206 с.
11. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка / Елена Самойловна Кубрякова. — М. : Знак, 2012. — 208 с.
12. Кучерява О. А. Збереження етнічного коду нації у словах-символах (на прикладі асоціативного експерименту) / О. А. Кучерява, Л. І. Прокопенко // Актуальні проблеми менталінгвістики. — Черкаси : Брама, 2003. — Ч. 2. — С. 111–116.
13. Леонтьев А. А. Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах / Алексей Алексеевич Леонтьев // Словарь ассоциативных норм русского языка. — М., 1977. — С. 5–16.
14. Мартінек С. В. Український асоціативний словник : у 2 т. / С. В. Мартінек — Т. 1 : Від стимулу до реакції. — Л. : Вид-во ЛНУ, 2007. — 344 с.
15. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Валерія Юрїївна Неклесова; Південно-українськ. нац. пед. ун-т. — Одеса, 2010. — 230 с.
16. Огуй О. Д. Мовна та концептуальна картини світу / Олександр Дмитрович Огуй // Іноземна філологія. — Л., 2012. — Вип. 117. — С. 3–35.
17. Огуй О. Д. Мовна картина світу: проблема організації складників / Олександр Дмитрович Огуй // Мовознавство. — 2013. — № 4. — С. 15–26.
18. Поздняков Д. О. Англійська вербалізація концепту insanity (на матеріалі словників та художніх текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Д. О. Поздняков. — Одеса, 2013. — 20 с.
19. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — [3-е изд.] — Воронеж : Истоки, 2003. — 191 с.
20. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2010. — 844 с.
21. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.

22. Соколовская Ж. «Картина мира» в значении слов. «Семантические фантазии» или «катехизис семантики»? / Ж. Соколовская. — Симферополь : Таврия, 1993. — 231 с.
23. Титова Л. Н. Психолингвистический анализ словесных ассоциаций в русском и киргизском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Л. Н. Титова. — М., 1977. — 15 с.
24. Ткаченко Г. В. Англомовні хремотоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу : дис. ... канд. філол. наук : спеціальність 10.02.04 / Ганна Володимирівна Ткаченко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2012. — 236 с.
25. Уфимцева Н. В. Языковое сознание как отображение языковой реальности / *Наталья Владимировна Уфимцева* // Вопросы психолингвистики. — М. : Ин-т языкознания РАН, 2003. — № 1. — С. 102–110.
26. Цвяк Л. В. Психолінгвістичний експеримент як ефективний засіб дослідження семантичного ярусу мови / Л. В. Цвяк // Актуальні проблеми менталінгвістики. — Черкаси : Брама, 2003. — Частина 2. — С. 165–172.
27. Cognitive Toponymy Project. People and Places in Synergy // <http://cogtop.org>
28. Deese G. The Structure of Associations in Language and Thought / G. Deese. — Baltimore : The John Hopkins Press, 1965. — 216 p.
29. Sjoblom Adapting cognitive linguistics in onomastics: Do proper names produce meanings? // http://www.kognitive-sprachforschung.unimuenchen.de/events/2_dgkl/programme/programme_fri/abs_sjoblom.html

Долбина К. Д.

СТРУКТУРА УЗУАЛЬНОГО СКРИПТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗОО-НИМИЧНОГО ФРЕЙМА

В статье рассматриваются результаты свободного ассоциативного эксперимента, который был проведен на материале украинского, английского и русского языков. Выделены типы реакций, сформирована структура ассоциативного поля зоонимов-стимулов, установлены ассоциативные гешильтные ядра проанализированных имен собственных.

Ключевые слова: зооним, ассоциативный эксперимент, зоонимичный фрейм, узуальный скрипт, реакция, ассоциативное поле, гешильтное ядро.

Dolbina K. D.

USUAL SCRIPT STRUCTURE OF THE INDIVIDUAL ZOONYMIC FRAME

The article is dedicated to the analysis of the results of the free associative experiment carried out on the material of the Ukrainian, English and Russian languages. Types of reactions were singled out, the structure of the zoonymic stimuli' associative field was formed, associative gestalt cores of the analyzed proper names were established.

Key words: *zoonym, associative experiment, zoonymic frame, usual script, reaction, associative field, gestalt core.*

УДК 811.161.2'373.231

Т. И. Домброван

КЕЛЬТСКИЙ СЛЕД В АНГЛИЙСКОЙ АНТРОПОНИМИИ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ АНИЗОТРОПИИ ЯЗЫКОВОЙ МЕГАСИСТЕМЫ: ЛИНГВОСИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье с позиций диахронической лингвосинергетики излагается новый взгляд на кельтский пласт в системе английских антропонимов.

Ключевые слова: антропоним, анизотропия, лингвосинергетика, кельтский след, английский язык, история английского языка.

История становления и развития английского языка складывалась таким образом, что английский язык, как, пожалуй, ни один другой из европейских языков, подвергся значительному иноязычному влиянию. Однако степень этого влияния на различные подсистемы языка была разной и, как правило, обуславливалась сопутствующим действием ряда факторов политического, экономического и культурного планов.

Проблема межъязыковой коммуникации и, как следствие, межъязыковой интерференции традиционно вызывает интерес, но так и не нашла своего окончательного решения. В частности, степень включенности кельтского национально-культурного компонента в лексико-семантическое пространство английского языка изучена недостаточно [см., например, 1]. **Анализ публикаций** за последние годы показывает, что рассматриваемая проблема находится в поле зрения не только филологов, но и ученых смежных с филологией дисциплин когнитивного «зонтика», что позволяет раздвинуть рамки узкодисциплинарного подхода и выйти на новый — междисциплинарный уровень исследований.

Новый теоретический ракурс изучения вопросов, связанных с изменениями в различных подсистемах рассматриваемого языка в результате интерлингвальных контактов, предлагает лингвосинергетика — сравнительно молодое междисциплинарное направление в изучении языка как одного из многих аспектов когнитивной деятель-

ности человека. Не отрицая системной организации языка, лингвосинергетика дополняет филологическую традицию положениями о языке как об открытой, нелинейной, изменяющейся, самоорганизующейся системе. Развиваемая нами диахроническая лингвосинергетика позволяет выявить, описать и смоделировать регулятивные процессы самоорганизации на разных уровнях языковой системы, внести важные дополнения в теорию эволюции естественного языка как синергетической мегасистемы.

Цель данной статьи — рассмотреть с позиций диахронической лингвосинергетики степень влияния кельтских языков на мегасистему английского языка. Обращение к лингвосинергетике представляется **актуальным** и вызвано необходимостью методологического обновления современной науки о языке, основанного на междисциплинарном подходе к объекту изучения с учетом новейших достижений в области естествознания, что позволяет значительно расширить исследовательское пространство и обогащает науку о языке новыми приемами и методами научного анализа. Кроме того, актуальность предлагаемой работы определяется также возросшим интересом исследователей к кельтской культуре, истории и языкам (так называемое Кельтское Возрождение — The Celtic Revival).

Общеизвестно, что в первом тысячелетии до н. э. кельты населяли обширные территории в западной Европе. Они занимались земледелием, выращивали зерновые культуры, используя плуг и мотыгу, чеканили золотые и серебряные монеты, строили дороги. Кельты были язычниками и политеистами (т.е. поклонялись многим богам), а также верили в сверхспособности своих жрецов, называемых друидами. Археологические находки (железные мечи, копья, колесницы и т. п.) свидетельствуют о воинствующем характере кельтов. Однако историки высоко оценивают роль кельтов в процессе становления европейской культуры и ее сближения с южной античной средой [6].

В середине V в. н. э. с европейского континента на территорию Британских островов, к тому времени заселенную кельтами, сумевшими сохранить свой язык и культурные традиции, несмотря на длительное римское господство (с 50 г. до н. э. — первая половина V в. н. э.), пришли германские племена англов, саксов, ютов и фризов.

Захват чужой территории, разгром римско-кельтской культуры, установление своих правил, вытеснение и физическое истребление

местного населения привели к тому, что язык захватчиков стал господствующим, а поэтому не было необходимости в том, чтобы победители учили язык побежденных. Это в известной степени объясняет тот факт, что в современном английском языке сохранились лишь немногие слова кельтского происхождения — главным образом, топонимы и антропонимы. В этой связи Билл Брайсон писал, что, несмотря на длительное пребывание на Британских островах римлян (в течение 367 лет) и кельтов (по меньшей мере, 1000 лет), последние оставили после себя ничтожно малый след в обиходном английском: «in terms of everyday vocabulary it is almost as if they have never been...» [8: 50].

Ученые выделяют три этапа влияния кельтских языков на английский [см., например: 10: 91–93]. Первый этап (до 450 г.) касается кельтских заимствований германскими языками на континенте. Второй этап (450–1400 гг.) охватывает контакты английского и кельтских языков до и после принятия Христианства (VII в.). Третий этап — это влияние кельтских языков на английский после 1400 г.

Кельты, с XII в. до н. э. занимавшие значительную часть территории Европы и находившиеся на более высокой ступени культурного развития [4: 41], оказали влияние и на язык древних римлян, и на языки древних германцев. Полагают, что к континентальному пласту заимствований в латынь и германские языки относятся слова *carrus* «повозка, телега», *ass* «осел» (др.-англ. *assa* < кельтс. **as(s)in*), *dūn* «холм» (совр. англ. *down*), *iron* «железо» (< др.-англ. *īren* < кельтс. *jārn*), *lead* «свинец» (< др.-англ. *lēad* < кельтс. *lūaide*), названия рек *Rhine* (Рейн) и *Danube* (Дунай). Тесные межъязыковые контакты между населявшими Европу германцами, кельтами и римлянами усложняют возможность восстановить точную траекторию процесса заимствования: нередко кельтские слова попадали в германские языки посредством латыни, а не напрямую.

В древнеанглийский период после завоевания Британских островов германскими племенами из кельтских языков были заимствованы, главным образом, топонимы и обозначения местности (ландшафтные наименования), как, например, *Avon* от *afon* «река», *Dover* от *dwr* «вода», *loch* «озеро», *cumb* «глубокая долина», а также названия городов *Cardiff*, *Belfast*, *London*, название реки *Thames* и др. Существовала географическая дифференциация в употреблении тех или иных

заимствований. Так, некоторые заимствования отмечены только в северных областях — например, *luh* «озеро» встречалось в Нортумбрии, в то время как *cumb* «долина» чаще использовалось в уэссекском диалекте [10; 11: 3].

В период после XV в. английский язык заимствовал из кельтских языков Великобритании и Ирландии несколько существительных, из них (даты приводятся по словарю OED): в 1425 г. *clan* «клан» (гаэльск. *clann*), в 1450 г. *bard* «певец», в 1512 г. *plaid* «плед» (гаэльск. *plaide*), в 1571 г. *shamrock* «клевер; трилистник», в 1715 г. *whiskey* «виски», вытеснившее старое *usquebaugh* (гаэльск. *uisge beatha* — лат. *aqua vitae*) и др.

Интересно, что на протяжении всей истории заимствовались, главным образом, существительные. Прилагательные кельтского происхождения отмечены лишь в топонимах, как, например, в *Glenmore* «огромная долина» или *Kilmore* «большая церковь» (-more < кельтск. *moг/maг* «великий, большой»). Ни глаголы, ни предлоги не заимствовались в английский из кельтских языков [см.: 10: 93].

В целом, кельты оставили в английском языке незначительный след (по образному выражению Ч. Барбера, «капля в океане» [7: 106]) в сравнении с латынью и скандинавскими языками. Но в этой «капле» в сжатом виде содержится бесценная информация о некогда могущественных людях, населявших наш континент. И задача исследователя как раз и состоит в том, чтобы, по крупицам собирая знания, восстановить как можно более полную картину жизни давно ушедших столетий.

Объектом исследования в данной статье выступают антропонимы кельтского происхождения. Ранее [9] мы рассматривали композиционную структуру и семантику английских имен собственных кельтского происхождения. В частности, были выделены структурные типы антропонимов: 1) простые, состоящие из единственной — корневой — морфемы, например: *Chad, Evan, Ivor, Morna*; 2) дериваты, содержащие, помимо корня, суффикс, например: *Denzil, Tristram*; и 3) композиты, объединявшие, как правило, две основы, как в: *Aneurin, Cadwallader, Morgan* и др.

Композиционная структура предопределяет структуру семантическую и является основой для выделения моноконцептных и поликонцептных антропонимов (в зависимости от количества ре-

ализуемых в имени концептов). Так, например, муж. имя *Bruce / Brice* является простым по своей композиции и означает «быстрый, шустрый». Мужское имя *Cadwallader* является составным, имея две основы *cad* «битва, бой» и *gwaladr* «руководитель». В целом нам удалось составить список современных английских антропонимов кельтского происхождения, который насчитывает 70 мужских имен и 35 женских имен — своеобразное лингвистическое эхо далекого прошлого. И хотя удельный вес данных имен в общей антропонимии современной Великобритании невелик, это никак не умаляет важной роли анализируемого пласта имен собственных. С позиций лингвосинергетики, кельтский пласт имен может быть рассмотрен в качестве одного из проявлений анизотропии языковой мегасистемы.

Здесь с целью дальнейшего обсуждения представляется необходимым ввести понятие «анизотропия».

Термин *анизотропия* (англ. *anisotropy*) происходит от греческих слов *ánisos* «неравный» и *trypos* «направление» и обозначает зависимость свойств вещества или материала от направления воздействия на него. Анизотропия основывается на пространственной упорядоченности структуры той или иной субстанции. Этот термин широко используется в естествознании, особенно в материаловедении. Анизотропию рассматривают как характерное свойство кристаллов, обусловленное различной плотностью расположения атомов и молекул в кристаллической решетке в различных направлениях. Предполагается, что при упорядоченном расположении атомов, молекул или ионов силы взаимодействия между ними и межатомные расстояния оказываются неодинаковыми по различным направлениям. Простым примером проявления анизотропии может также служить бревно, которое легче расколоть вдоль волокон и сложнее перерубить поперек.

Совсем недавно в философии появилось сочетание «анизотропия времени» для выражения существования необратимых процессов.

В филологии термин *анизотропия* находим у З. Я. Тураевой в связи с исследованием метафоры и динамики семантики слова [5: 13]. Автор выделяет первичную анизотропию как онтологический признак метафоры и вторичную анизотропию, порождаемую текстом. В слове, по мысли З. Я. Тураевой, сталкиваются две тенденции — одна к

статичности и изотропии, другая к динамичности и анизотропии. Первая есть отражение стабильности языкового кода, вторая обнаруживает стремление к его постоянному обновлению в результате расширения познания как движущей силы прогресса [там же].

В контексте нашего исследования предлагаем использовать термин *анизотропия языковой системы*, понимая под ним скалярное свойство языковой системы противостоять (тогда можно говорить о низкой степени анизотропии) или поддаваться в той или иной мере внешним воздействиям, т.е. влиянию среды (в этом случае говорим о средней/ высокой степени анизотропии). Частным случаем анизотропии можно считать степень «сопротивляемости» *различных подсистем* языка к чужеродным элементам. В ряде своих работ [2; 3] мы показали, что подсистемы языка обладают разной анизотропией — проявляют неодинаковую степень устойчивости (если использовать термин синергетики) к внешним «уколам». Так, фонетическая система английского языка обладает низкой степенью анизотропии, поскольку проявляет известную устойчивость к иноязычному влиянию и сохраняет относительно равновесное, динамичное состояние. Напротив, высокая степень анизотропии характерна для лексической подсистемы языка.

Антропонимы образуют особую часть вокабуляра языка, это своеобразное хранилище культурно-исторического наследия прошлых поколений. Кельтский пласт в англоязычной антропонимике занимает важное место среди более многочисленных имен латинского и германского происхождения и может рассматриваться не только как результат межкультурной интеракции, но и как проявление анизотропии языковой мегасистемы.

Литература

1. Голубева К. Г. Кельтский след в лексико-семантическом пространстве английского языка : Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — Нижний Новгород, 2005. — 154 с.
2. Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики: Монография. — Одесса: КП ОГТ, 2013. — 346 с.
3. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка: Монография. — Одесса: КП ОГТ, 2014. — 400 с.
4. Росс Д. Шотландия: История нации (на англ.яз.)/ Дэвид Росс. — СПб.: КАРО, New Lanark: Geddes & Grosset, 2006. — 384 с.

5. Тураева З. Я. Язык и социальное взаимодействие / Зинаида Яковлевна Тураева // *Studia Linguistica. Язык в логике времени: Наследие, традиции, перспективы.* — Вып. XX. — СПб.: Политехника-сервис, 2011. — С. 9–28.
6. Широкова Н. С. Культура кельтов и нордическая традиция античности / Н. С. Широкова. — СПб.: Евразия, 2000. — 352 с.
7. Barber, Charles, Joan C. Beal and Philip A. Shaw. *The English Language: A Historical Introduction.* — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — 322 p.
8. Bryson, Bill. *The Mother Tongue. English. How it got that way.* — N. Y.: William Morrow and Co., Inc., 1990. — 270 p.
9. Dombrovan T. I. *The Semantics of Modern English Personal Names of Celtic Origin* / T. I. Dombrovan // *Записки з ономастики.* — Одеса: Астропринт, 2011. — Вип. 14. — С. 57–70.
10. Gelderen, Elly van. *A History of the English Language.* — Amsterdam: John Benjamins Publ. Co., 2006. — 344 p.
11. Hogg, Richard M. (ed.) *The Cambridge History of the English language.* — Volume 1, *The Beginnings to 1066.* — Cambridge: Cambridge University Press, 2005. — XXIII + 589 p.

Домброван Т. І.

КЕЛЬТСЬКИЙ СЛІД В АНГЛІЙСЬКІЙ АНТРОПОНІМІЇ ЯК ВИЯВ АНІЗОТРОПІЇ МОВНОЇ МЕГАСИСТЕМИ: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті з позицій діахронічної лінгвосинергетики викладено новий погляд на кельтський прошарок у системі англійських антропонімів.

Ключові слова: антропонім, анізотропія, лінгвосинергетика, кельтський слід, англійська мова, історія англійської мови.

Dombrovan T. I.

THE CELTIC TRACE IN ENGLISH ANTHROPNYMY AS MANIFESTATION OF LANGUAGE SYSTEM ANISOTROPY: A LINGUOSYNERGETIC APPROACH

From the point of view of diachronic linguosynergetics the article casts a new light on the Celtic component in the system of English anthroponymy.

Key words: anthroponym, anisotropy, linguistic synergetics, Celtic trace, the English language, history of the English language.

УДК 811.161.1:81'373.2

В. М. Калинин

ПОЭТИКА ОНИМОВ РАССКАЗА А. П. ЧЕХОВА «В ЦИРУЛЬНЕ»

Обсуждаются особенности использования выразительных свойств поэтонимов в коротком рассказе А. П. Чехова «В циркульне». Обращено внимание на литературно-исторический аспект: работу писателя над онимией рассказа. Показана важная роль топопоэтонимов в структуре произведения. Обращено внимание на некоторые вопросы теории поэтонимосферы.

Ключевые слова: поэтика, поэтоним, поэтонимосфера, топопоэтоним.

Привлекательность коротких рассказов А. П. Чехова как материала для изучения поэтонимосфер не только не вызывает сомнений, но с каждой очередной попыткой показывает всё новые и новые грани мастерства писателя. Кроме того, наблюдения над «устройством» конкретных поэтонимосфер, над функционированием их компонентов, структурой и свойствами связей внутри системы поэтонимов произведения обращает внимание исследователей на такие нюансы и свойства поэтонимии, которые ранее ускользали от их внимания, открывает доселе не изученные и в теоретическом плане не осмысливавшиеся свойства поэтонимосферы, обеспечивает проникновение в качества поэтонимосферы как системы, и в отношения между этой системой и онимным пространством языка. И если система онимов языка обслуживает мир, лежащий за её пределами (пользуясь определением Ю. М. Лотмана, — «внесистемную» реальность), а поэтонимия — «вторичную реальность», создаваемую художниками слова, то именно изучение поэтонимосфер открывает возможность «уразуметь», как в результате взаимодействия онимии и поэтонимии формируется единый универсальный язык онимного пространства и первичной, и вторичной семиотических моделирующих систем. И это далеко не полный перечень достоинств и преимуществ исследования поэтики онимов в коротких рассказах писателя.

Для исследователя, пытающегося не только описать поэтику собственных имён в том или ином произведении, но и понять выходящие

за рамки интересов простого дескриптивизма процессы и явления, свойственные онимному пространству языка, в чеховском наследии важны произведения, существующие, если так можно сказать, в «удвоенном» виде. Имеются в виду рассказы и другие произведения, подвергавшиеся серьёзной переработке для последующих (после первой) публикаций. Особый же интерес представляют произведения, в истории работы над которыми сохранились факты поисков в области онимии, зафиксированы случаи колебаний автора при выборе имён для персонажей или названий для мест, в которых происходят события повествования. Именно в этом смысле любопытно обсуждаемое произведение.

Рассказ «В цирюльне», впервые напечатанный в московском журнале «Зритель»¹ в 1883 году с заголовком «Драма в цирюльне», позднее вошёл в издание А. Ф. Маркса², для которого был существенно переработан и даже по-иному назван, чему будет уделено внимание после обсуждения свойств подсистем поэтонимосферы рассказа. Нужно добавить, что рассказ был известен и пользовался популярностью не только в России, но и за её пределами. Ещё при жизни автора он был переведён на венгерский, немецкий, польский, сербскохорватский, финский, чешский и шведский языки [2].

То, что А. П. Чехов всегда был внимателен и исключительно чуток к подбору имён для героев своих произведений, не подлежит сомнению. Однако исследователь поэтонимии обязан ответственно относиться ко всякого рода реконструкциям, особенно в области гипотез о раздумьях писателя, восстановления мотивов художественного решения, поиска факторов, определивших в конечном итоге выбор того или иного имени для персонажа, местности, вообще для любого объекта, имеющего в произведении собственное имя.

Два действующих лица (цирюльник и его клиент-крёстный) и два упоминаемых персонажа (дочь крёстного и её жених), получившие от

¹ «Зритель» — иллюстрированный литературный, художественный и юмористический журнал, издававшийся В. Давыдовым в Москве с сентября 1881 года по апрель 1883 года три раза в неделю, а с 1883 года — два раза. В апреле 1884 года издание было возобновлено и вновь прекращено в мае 1886 года.

² А. Ф. Маркс — русский книгоиздатель, выпускавший «для семейного чтения» популярный иллюстрированный журнал «Нива» (издавался в С.-Петербурге с 1869 по 1918 г.). Выпустил первое прижизненное одиннадцатитомное собрание сочинений А. П. Чехова.

автора собственные имена, составляют антропоэтонимную подсистему поэтонимосферы рассказа. Есть и упоминаемые, но не названные лица (тётушка, майорша, тётка жениха, папаша цирюльника): 1) «— **Тетенька** как поживают-с? — Ничего, живет себе. Намедни к **майорше** принимать ходила. Рубль дали». 2) «— В Златоустенском переулке его **тетка** в экономах. Хорошая женщина». 3) «— <...> когда мой **папаша** скончался, вы взяли диван и десять рублей денег и назад мне не вернули» [здесь и далее цит. по 7]. Их безымянное упоминание элегантно решает нарративную задачу: с одной стороны, насыщает фон повествования «живыми» лицами, с другой — экономит, а главное, выделяет онимные средства. Три названия внутригородских объектов, два из которых являются особым образом организованной микросистемой, представляют топоэтонимную подсистему поэтонимосферы небольшого рассказа. Всего, таким образом, в рассказе функционируют собственные имена семи объектов художественного мира или вторичной реальности.

Обратимся к антропоэтонимии рассказа.

Первым среди действующих лиц один раз полной антропоформулой, т.е. по имени, отчеству и фамилии, что в русской антропонимной системе «официально свидетельствует» об уважительном отношении, правда, в сопровождении пейоративной характеристики («неумытый, засаленный»), юмористически подкреплённой ироничным «но» («но франтовато одетый»), назван хозяин цирюльни «малый лет двадцати трех» **Макар Кузьмич Блесткин**. Продолжая «уничжать» своего «героя», А. П. Чехов, тем не менее, в авторском повествовании неизменно (всего 12 раз) называет «цирюльника» только по имени и отчеству: «На столике, таком же неумытом и засаленном, как сам **Макар Кузьмич**, всё есть: гребенки, ножницы, бритвы, фиксауара на копейку, пудры на копейку, сильно разведенного одеколону на копейку». Появление второго действующего лица, Ягодова, отмечено сменой именованя цирюльника. Крёстный использует в обращении уменьшительно-ласкательную форму: «**Макарушка**, здравствуй, свет! — говорит он Макару Кузьмичу, увлекшемся уборкой». Эта же форма обращения в речи Эраста Иваныча повторяется ещё трижды, в ситуации утешения и дважды в контексте просьбы: 1) «Назад не воротишь, **Макарушка**. Другую себе ищи невесту...»; 2) «Так я завтра приду, **Макарушка**»; 3) «Достриги, **Макарушка**. Полголовы еще осталось». Нейтральная

форма имени употреблена А. П. Чеховым во фрагменте прямой речи Ягодова, эксплицирующей его внутреннюю речь: «*Вот я и думаю в уме: пойду-ка к Макару*». А во второй раз в реплике критического характера, психологически исключающей возможность использования диминутива: «*Только какой же ты жених, Макар? Нешто ты жених? Ни денег, ни звания, ремесло пустяшное...*»

Небезынтересную информацию даёт обращение к внутренней форме всех компонентов имени этого персонажа. Фамилия **Блёсткин** в первом варианте рассказа (для журнала «Зритель») — *Блестелкин*. Незначительное, кажется, изменение. Ведь корневая морфема фамилии осталась неизменной. Однако перспектива анализа множества случаев переименования А. П. Чеховым персонажей, позволяет увидеть общую тенденцию в направлении перемен. Её можно сформулировать как стремление писателя уйти от прямо характеризующих «говорящих» имён или, по терминологии Е. С. Отина, юморонимов к именам, «говорящим» в подтексте, так сказать, от классицистической поэтики к реалистической. С этой точки зрения разница в восприятии первого и второго вариантов фамилии скрыта в их словообразовательной структуре: *Блестелкин* — отглагольное, а *Блёсткин* — отымённое образование, гораздо более распространённое в языке и потому более реалистичное.

Имя **Макар**, по А. В. Суперанской [6 : 151] и Н. А. Петровскому [4 : 147], происходит из греч. *makarios* — 'блаженный', 'счастливый'. А отчество **Кузьмич** (от имени *Кузьма*), по Н. А. Петровскому [4 : 137], образовано от греческого *kosmos* — 'мир', 'украшение', а по А. В. Суперанской [6 : 139], из греч. *Kosma*: *kosmos* — 'мир', 'порядок', 'мироздание', переносно, 'украшение', 'краса', 'честь'. К этому следует добавить, что ко времени работы над рассказом в русской литературе гремело имя Ф. М. Достоевского. А его роман «Бедные люди» уже около сорока лет волновал умы русской интеллигенции. Посему и роман Достоевского и его герой **Макар** Алексеевич Девушкин, конечно, в мыслях (здесь можно позволить себе сочетание «и в интертекстуальном культурном пространстве») А. П. Чехова присутствовали. Предположить, что А. П. Чехов внимательнейшим образом анализировал этимологии имени и отчества персонажа короткого рассказа и выбирал наиболее подходящие, соответствующие характеристике образа, было бы, как представляется, не вполне уместно. Но и исклю-

читать факт знания автором рассказа информации о происхождении этих онимов было бы недопустимым упрощением. Во всяком случае, по воле ли автора или независимо от неё, но «получилось то, что получилось». Всеми своими семантическими свойствами имя идеально дополнило содержательную характеристику образа: «неумытый, засаленный», «но франтовато одетый».

Крестный отец «цирульника», в прошлом сторож консистории¹, занимающийся «слесарством», в варианте рассказа для собрания сочинений получил имя *Эраст Иванович Ягодов*. Для именованя этого персонажа А. П. Чехов использовал три антрополоформулы: полную — имя, отчество, фамилия (1); имя, отчество (7); фамилия (2). По Н. А. Петровскому [4 : 233], имя *Эраст* происходит от греческого *erastos* — 'прелестный', 'милый'. По А. В. Суперанской [6 : 242], — связано с греческим словом *erastēs* — 'горячо любящий', 'влюблённый'. По-видимому, именно эта связь была основным мотивом при выборе Н. М. Карамзиным имени для героя «Бедной Лизы». Отсюда литературно-художественный флёр онима и, естественно, гипотетическая, но вполне возможная реконструкция «онимной ауры» в раздумьях А. П. Чехова при определении имени персонажа.

Отчество во всех случаях употреблено в аллегорической форме — *Иваныч*, в общем, характерной для русской разговорной речи. Отчество *Иваныч* настолько «стёртое», что ни о чем вроде бы не говорит, кроме того, что человек-то русский, хоть и *Эраст*. Но не наблюдателю «со стажем». По мнению Е. С. Отина, отчество *Иваныч* использовалось как условный заменитель всякого отчества, квазиотчество «равноценное квазиотчеству украинского происхождения *батькович*» [3 : 188]. Помочь понять роль этого русского отчества при явно нерусском имени *Эраст* может наблюдение Е. С. Отина над текстами А. П. Чехова. Анализируя сочетание *Шут Иванович (Иваныч)* автор словаря коннотативных собственных имён в русском языке отметил, что Шут Иванович — «выражение с фамильярно-пренебрежительной окраской (как правило, обращение), характеризующая часть которого (шут) сочетается с обобщающим отчеством. Ты что же это, Шут Иванович, на репетиции не приходил? (Чехов А. П. Актёрская гибель); Если здоровья не жаль, то хоть бы старость свою пощадил,

¹ Консистория — учреждения с административными и судебными функциями по православному церковным делам при епархиальном архиерее.

шут Иваныч (Чехов А. П. Лебединая песня); *Пуцай будет Измученков... Как хочешь, лишь бы вылечил... Хоть Шут Иваныч... Всё одно...* (Чехов А. П. Сельские эскулапы)» [3 : 188].

Фамилия **Ягодов** с прозрачной внутренней формой, на первый взгляд, тоже «говорящей ни о чём» в первом варианте рассказа для журнала «Зритель» выглядела иначе — **Драконов**, причём бывший сторож консистории был отставным фельдфебелем. В российской армии до 1917 г. это звание носили старшие унтер-офицеры в пехоте, инженерных войсках и артиллерии. В русской литературе и русском языковом сознании за корневой морфемой этой фамилии закрепились решительно пейоративные коннотации. Словом «дракон» в славянской мифологии называли сказочное чудовище, крылатого огнедышащего змея, Змея-Горыныча, иногда с кратным числу «три» количеством голов, пожирающего людей и животных. Когти льва и перепончатые, как у летучих мышей и летающих ящеров, крылья, да ещё и змеиный хвост дополняли картину. В переносном значении это слово употреблялось для обозначения жестокого, безжалостного человека. Особенно часто драконами называли унтер-офицеров, а в советское время «беспощадных», как иногда представлялось обиженным военнотружущим срочной службы, старшин-сверхсрочников, а чуть позже — прапорщиков. Фразу «Командир — настоящий дракон», — зафиксировал толковый словарь русского языка. В без сомнения известной А. П. Чехову комедии А. С. Грибоедова «Горе от ума» взбешённый «вольнотружущими» Скалозуб (диалог с Репетиловым) восклицает: / *Ученостью меня не обморочишь, / Скликай других, а если хочешь, / Я князь-Григорию и вам / Фельдфебеля в Волтеры дам. / Он в три шеренги вас построит, / А пикнете — так мигом успокоит* / [1 : 117]. Отсюда и мотивы именованья персонажа. Но так было в первой редакции рассказа. Перерабатывая рассказ для собрания сочинений, А. П. Чехов отказался и от «говорящей» фамилии, и от «бывшей» профессии персонажа. Отставной фельдфебель стал отставным сторожем консистории, а напряжённую семантическую ауру фамилии **Драконов** заменила нейтральная аура фамилии **Ягодов**. Налицо обдуманый до мелочей, в том числе онимных, творческий шаг писателя.

Упомянутые персонажи рассказа — дочь Ягодова и её жених — получили от А. П. Чехова имена. Дочь, как и положено в русской антропонимной системе, названа *Анной Эрастовной*. В «онимных

кладовых» А. П. Чехова, кроме оставшихся после романа Л. Н. Толстого «Анна Каренина»¹ впечатлений, кроме представления о популярности имени *Анна* в русском быту, как у человека верующего² и Новый завет читавшего почти наверняка имелось представление и о евангельской спутнице старца Симеона³, пророчице Анне⁴. Имя *Анна*, по мнению составителей наиболее авторитетных словарей русской антропонимии, имеет древнееврейские корни: образовано, согласно А. В. Суперанской, из др.-евр. *hannā* : h-n-n 'милость' [6 : 257] или, по Н. А. Петровскому, от *hēn* — 'грация', 'миловидность' [4 : 51]. Исходя из сказанного, с известной долей вероятности можно предположить, что интерес общества к «женскому вопросу», подогретый романом Л. Н. Толстого, сыграл не последнюю роль в выборе имени *Анна* для молодой девушки безропотно согласившейся с отцовским выбором жениха для неё. Отчество *Эрастовна* зафиксировано в словаре Н. А. Петровского [4 : 233].

Жених *Анны Эрастовны* по всем параметрам, в том числе, и по некоторым свойствам личного имени, выигрывает «соревнование» с бедным *Макаром Кузьмичём. Прокофий Петров Шейкин*, во-первых, «человек хороший», во-вторых, «в Златоустенском переулке (кстати, факт немаловажный и для поэтонимосферы рассказа. — В. К.) его тетка в экономах» и, наконец, «*Шейкин в артельщиках. У него в залоге лежит полторы тысячи*». Фамилия *Шейкин*, однако, с точки зрения «говорящести», совершенно нейтральная, даже в сравнении с по существу нейтральной, но погружённой в ауру иронии фамилией *Блестелкин / Блёткин*. Иное дело имя и отчество. Имя *Прокофий*, по данным словаря А. В. Суперанской, происходит из греч. *Prokorios* : *prokore* 'успех', 'преуспевание' [6 : 181]. Ещё более любопытное мнение высказано Н. А. Петровским. Об имени *Прокофий* в словаре за-

¹ Журнальная публикация романа «Анна Каренина» осуществлялась Л. Н. Толстым в 1875–1877 годах, а первое книжное издание — в 1878 г.

² О том, что А. П. Чехов был верующим, по свидетельству старшей сотрудницы музея А. П. Чехова в Ялте А. В. Ханило₂, в историко-литературных и музейных кругах предпочитали в своё время либо не говорить вообще, либо ограничиваться ни к чему не обязывающими фразами.

³ Старцу Симеону «было предсказано Духом Святым, что он не увидит смерти, доколе не увидит Христа Господня» (Лк, 2,26).

⁴ Пророчица Анна, «которая не отходила от храма, постом и молитвою служа Богу день и ночь» пророчила о приходе Господа в храм «всем, ожидавшим избавления в Иерусалиме» (Лк, 2,37–38).

писано: Прокофий — разговорное к Прокопий. «ПРОКОПИЙ <...> предположительно от греч. *prokopos* — вынутый из ножен, обнажённый, схвативший меч за рукоятку» [4 : 184]. Если А. П. Чехов знал, что имя *Прокофий* по-гречески значит 'успех', сомневаться в мотиве выбора имени не приходится. Под стать имени и отчество, отражённое в «крестьянской», без «вичей», форме. Произведенное от имени *Пётр* (из греч. *Petros* — 'камень' [6 : 177] или от греч. *petra* — 'скала', 'утёс', 'каменная глыба' [4 : 178]) отчество *Петров* гармонично развивает смысловое поле именованного персонажа.

Важно отметить, что в процессе переработки рассказа антропонимия, как, впрочем, и топоэтонимная составляющая поэтономосферы, подверглась редукции. Так, в первой редакции рассказа упоминались капитан *Насечкин*: 1) «*В прошлом годе у меня капитан Насечкин стригся*»; 2) «*У меня, небось, каждую неделю... капитан Насечкин бреется...*» — и полковница *Мухоморова*: «*Перед праздниками полковнице Мухоморовой кровь пушал...*» Оба упоминания из новой редакции рассказа были устранены. Из окончательной редакции исчезли и названия внутригородских объектов *Сокольники* и *Мясницкая*: 1) «*В прошлом годе в Сокольниках на мой счет вы все чай пили...*» 2) «*Хотел на Мясницкой поликмахерскую открыть... и на тебе!*»

Рассказ А. П. Чехова «В цирюльне» по жанру является юмористическим. Обычная реакция читающего такое произведение — смех. Вопрос, интересующий исследователя онимии, очевиден: использовались ли онимные средства в «порождении смешного»? Если бы в рассказе сохранилась фамилия Драконов, она несомненно вызвала бы улыбку. Но А. П. Чехов изменил смешную фамилию на нейтральную. Создаётся впечатление, что автор, стремясь подчеркнуть трагикомичность ситуации, усилил драматическую линию и ослабил комическое.

Несмотря на то, что других явных онимных указаний на смешное в рассказе вроде бы нет, это не совсем так. Для жителя Москвы начала 80-х годов XIX столетия о многом говорили использованные А. П. Чеховым названия двух районов, в которых происходили события рассказа. «Взвизгиванье больного колокольчика» оповещает цирюльника о появлении клиента, звучат приветствия, крестник и крёстный целуются: «*Даль-то какая! — говорит он (крёстный. — В. К.), кряхтя. — Шутка ли? От Красного пруда до Калужских ворот*».

А чуть позже, объясняя причину визита, Ягодов рассказывает: *«Вот я и думаю в уме: пойду-ка к Макару. Чем к кому другому, так лучше уж к родному. И сделает лучше, и денег не возьмет. Далеконько немножко, оно правда, да ведь это что ж? Та же прогулка»*. «Прогулка», связанная с возможностью постричься бесплатно, может стать для читателя источником комического только в случае, если он «расшифрует» иронический смысл слов *«от Красного пруда до Калужских ворот»* и *«далеконько немножко»*. Как же «далеконько» от Красного пруда до Калужских ворот? Если А. П. Чехов решил описать события рассказа как имевшие место в Москве (а предположить это можно), то на старых картах первопрестольной [5] можно, отыскав соответствующие микропонимы, определить и расстояние, проделанное бесплатной стрижки ради. *«Эраст Иваныч Ягодов, крестный отец Макара Кузьмича. Когда-то он служил в консистории в сторожах, теперь же живет около Красного пруда и занимается слесарством»*. Как рассказано в одном из путеводителей по Москве, шесть веков назад в пойме реки Чечеры располагалось «сельцо у города у Москвы над Великим прудом», принадлежавшее князю Василию I. Великий пруд так же, как и село на его берегу за красоту получил название Красный. Некогда Подмоскovie со временем стало Москвой. Во время написания рассказа глухая окраина Москвы ныне называется улица Краснопрудная и располагается между Ярославским вокзалом и Верхней Красносельской улицей. А пришёл Эраст Иваныч к *Калужским воротам* (в варианте для журнала «Зритель» — *Калуцкие ворота*). Калужскими ещё с XV века назывались ворота Земляного города, построенного по дороге на Калугу и охранявшего подступы к Москве. Ныне площадь, образовавшаяся после сноса укреплений Земляного города, называется Калужской. Это диаметрально противоположный Краснопрудненской улице район нынешней Москвы. Так что фраза *«от Красного пруда до Калужских ворот»* извещает читателя, что «прогулялся» Эраст Иваныч из одного конца Москвы в другой. Названный же в рассказе Златоуспенский переулок расположен в центре Москвы между Мясницкой улицей и Маросейкой. Так что упоминание *Златоуспенского переулочка* косвенным образом «повышало рейтинг» характеризуемого с его помощью лица. Интересно, что и в этом случае А. П. Чехов в окончательном тексте рассказа снял прямую характеристику. В первой редакции рассказа *«В Златоуспенском переулочке*

живет...» Прокофий Шейкин, а в окончательной «*В Златоустенском перелуке его тетка в экономаках*». Большая разнища.

Рассказ А. П. Чехова «В цирульне» наполнен литературными аллюзиями, эксплицируемыми с помощью собственных имен. Онимия рассказа оказывается благодаря этому включённой в «большую» поэтонимию русской литературы, в поэтонимосферу русской культуры, питающую и развивающую коннотативную ауру онимии русского языка.

Как отмечено выше, готовя собрание сочинений, А. П. Чехов изменил и заголовок рассказа: «Драма в цирульне» получила название «В цирульне». Эта перемена тоже связана с общей направленностью редакторских усилий на избавление рассказа от «лёгкого» юмора. Для раннего Чехова было характерно использование «жанровых» указаний, преимущественно из области драматического искусства, в названиях юмористических рассказов и фельетонов. Особенно часто в заголовках писатель использовал жанровое определение «сцена» или «сценка». Но в данном случае слово «драма» было, во-первых, использовано писателем в другом смысле ('несчастье', 'событие, приносящее глубокие нравственные страдания'; 'плохое развитие событий'), а во-вторых, «обратным движением» — от текста рассказа к заголовку — в такой степени пронизано иронией, что приобрело значение контекстуального антонима.

В заключение хочется отметить, что работать над совершенствованием «онимного мастерства»¹ А. П. Чехов не прекращал на протяжении всего творческого пути. Персонаж «Чайки» Треплев, сокрушаясь по поводу отсутствия писательского таланта, говорит: «*Тригорин выработал себе приемы, ему легко... У него на плотине блестит горлышко разбитой бутылки и чернеет тень от мельничного колеса — вот и лунная ночь готова, а у меня и трепещущий свет, и тихое мерцание звезд, и далекие звуки рояля, замирающие в тихом ароматном воздухе... Это мучительно*» [8 : 55]. Отчётливое понимание того, что средства выразительности, в том числе, онимные, должны, присутствуя в произведении в минимальном количестве, давать максимальный эстетический эффект, было для А. П. Чехова не только правилом, но и руководством к действию.

¹ Это словосочетание в несколько иной форме — «ономастична майстерність» — впервые в отношении творчества Лины Костенко употребил Ю. А. Карпенко. Оно было вдвойне удачно в то время, когда термином «ономастика» обозначалась и совокупность собственных имён, и наука, изучающая онимию.

Литература

1. Грибоедов А. С. Горе от ума / Изд. подготовил Н. К. Пиксанов при участии А. Л. Грищунина. — 2-е изд., доп. — М.: Наука, 1987. — 479 с
2. Опульская Л. Д., Чудаков А. П. Примечания // Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. Сочинения: В 18 т. / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. — М.: Наука, 1974—1982. — Т. 2. [Рассказы. Юморески], 1883—1884. — М.: Наука, 1975. — С. 467—559.
3. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имён. / Е. С. Отин — М.: ООО «А Темп», 2006. — 440 с.
4. Петровский Н. А. Словарь русских личных имён: ок. 2600 имён / Н. А. Петровский. — М.: Сов. энциклопедия, 1966. — 384 с.
5. План Столичного города Москвы. Приложение к «Адрес-справочнику г. Москвы» на 1897 год. — <http://www.retromap.ru/mapster.php#right=0818977...>
6. Суперанская А. В. Современный словарь личных имён: Сравнение. Происхождение. Написание / А. В. Суперанская. — М.: Айрис-пресс, 2005. — 384 с. — (От А до Я).
7. Чехов А. П. В цирюльне // Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. Сочинения: В 18 т. / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. — М.: Наука, 1974—1982. — Т. 2. [Рассказы. Юморески], 1883—1884. — М.: Наука, 1975. — С. 35—38.
8. Чехов А. П. Чайка: Комедия в четырех действиях // Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. Сочинения: В 18 т. / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. — М.: Наука, 1974—1982. — Т. 13. Пьесы. 1895—1904. — М.: Наука, 1978. — С. 3—60.
9. АВВУУ Lingvo x3. Электронный словарь: Выпуск 14.0.0.442. © АВВУУ, 2008/

Калінін В. М.

ПОЕТИКА ОНІМІВ В ОПОВІДАННІ А. П. ЧЕХОВА «У ЦИРУЛЬНІ»

Розглянуто особливості використання виразальних якостей поетонімів у короткому оповіданні А. П. Чехова «У цирюльні». Привернуто увагу до літературно-історичного аспекту праці письменника над онімією оповідання. Продемонстровано важливу роль топопоетонімів у структурі оповідання. Представлено роздуми щодо деяких питань теорії поетонімосфери.

Ключові слова: *поетика, поетонім, поетонімосфера, топопоетонім.*

Kalinkin V. M.

***POETICS OF ONYMS IN THE STORY «IN THE BARBERSHOP» BY
A. P. CHEKHOV***

Expressive properties of the usage of poetonyms in Chekhov's short story «In the Barbershop» have been discussed. The paper highlights literary-historical aspect of the writer's work on the onomastic world of the story. The importance of the influence of topoetonyms on the story structure has been shown. Some issues of poetonymosphere theory have been identified.

Key words: *poetics, poetonym, poetonymosphere, topoetonym.*

УДК 81'373.232(=163.2)(477.7)

В. А. Колесник

СПЕЦИФИКА ФАМИЛИЙ БОЛГАРСКИХ ПОСЕЛЕНЦЕВ ЮГА УКРАИНЫ

В статье рассматриваются специфика и способы образования фамилий болгарских поселенцев Юга Украины.

Ключевые слова: антропонимия, география фамилий, календарные имена, славянские имена, патронимические фамилии.

Одним из важных направлений в ономастике является территориальная антропонимика, ареальное изучение антропонимов. В ареальном аспекте лучше всего исследованы фамилии. По географии фамилий опубликовано немало работ на материале украинских, белорусских, русских и латышских фамилий (Ю. К. Редько, П. П. Чучка, В. О. Горпинич, Е. Медведь-Пахомова и др.). Исследования убедительно показывают, как сложнейшие вопросы исторических судеб народов, их различные миграции могут быть выявлены на ономастическом материале.

Рассмотрим этот вопрос на материале антропонимов болгарских переселенцев Юга Украины. Нами исследованы 25 болгарских сел в Одесской области. Зафиксировано более тысячи фамилий. Это фамилии в основном носителей восточных болгарских говоров. Об этом свидетельствуют исторические факты и особенности их фонетического облика, прежде всего рефлекс *ятя*.

Как известно, болгарские говоры традиционно делятся на восточные и западные по ряду фонетических, морфологических и лексических признаков, в том числе по рефлексам *ятя*: в западных говорах во всех позициях на месте *ятя* произносится *е* (*бел-бели, лето — летен, вера — верен*), а в восточных говорах так называемое *я променливо* (*бьял-бели, лято-летен, вьяра — верен*). Ряд фамилий отражают эту особенность говоров. Это прежде всего фамилии, содержащие лексемы с рефлексами *ятя*: *Бял, Ряпов, Желясков, Недялков, Цвятков* — характерны для восточных в том числе и для юго-восточных говоров (срв. западные варианты фамилий: *Железков, Неделков, Цветков*).

В исследуемом регионе наиболее распространенной из них является фамилия *Желязков* и имя *Желю*. Имена, содержащие корень со значением 'железо', характерны и для других балканских языков. В известном смысле его можно назвать антропонимическим балканизмом. В греческом, например, к лексеме со значением 'железо' восходит имя *Сидер*, а в турецком — *Демир*.

Производные от имени *Желязко* широко распространены в болгарских селах Юга Украины: *Желю*, *Жено*, *Жеко*, *Жечо* и др. Паспортная форма этих имен в Бессарабии — *Зиновий*. Это календарное имя редко употребляется у восточных славян и у болгар в метрополии. Частотность имени *Зиновий* у бессарабских болгар объясняется устойчивостью употребления имен, функционирующих в разговорной речи — *Желю*, *Желяско*, *Жеко*, *Жечо* и т. п. Почти каждая фамилия имеет своего *Желю*, например в Евгеновке: *Бардук Желю*, *Желю Кисе*, *Губански Желю*, *Желю Дундар* и др. Среди женских имен, восходящих к этому корню, наиболее распространенным является имя *Жейна*. В официальных документах его фиксируют как *Евгения* или *Зинаида*. От сокращенных форм имени *Желязко* образованы фамилии: *Желев*, *Жеков*, *Жечев*, *Жело* (Терновка).

Календарные имена были самыми частыми у болгар в XIX веке. Некоторые из них были кальками греческих личных имен. Так, имена *Недельо*, *Неделя* являются кальками греческих имен *Кириак*, *Кириаки*, которые восходят к названию дня недели — воскресенья (болг. *неделя*). Болгарские имена *Неделя*, *Недельо* распространены главным образом в восточной Болгарии. Они имеют много производных: *Недко*, *Недка*, *Недо*, *Неда*, *Нейка*, *Нейко*, которые встречаются во всех болгарских селах. От них образованы фамилии *Недков*, *Нейков*, *Неделев*, *Неделчев* и др. В *Виноградовке (Бургуджи)* в настоящее время, например, разговорное имя *Нейко* фиксируется в официальных документах как *Никодим*. Оно может быть уличным прозвищем всей семьи — *Нейкуви*. Так, Волкову Анну Зиновьевну называют по имени деда — *Нейку Ана*.

В числе самых частых, как известно, были те имена, которые повторяются часто в церковных святцах. Это, прежде всего, имена *Иван* и *Николай*, они являются самыми частыми не только у болгар, но и у русских и украинцев в XVIII–XIX вв. Специфика же болгарского именика заключается в повсеместном распространении и почти одинако-

вой частотности имен *Георги, Герги, Ерги и Димитрий, Димитър* (соотв. фамилий *Георгиев, Ергиев, Димитров, Димов* и др.) Их частотность обусловлена важной календарной функцией этих имен: *Гергьовден* (6 мая) и *Димитровден* (26 октября) — это самые почитаемые праздники у болгар, связанные с двумя важными периодами года в хозяйственной жизни народа. К большим народным праздникам относится в Болгарии и *Тодоровден*, с чем связано и распространение имени *Тодор* в болгарском именнике, а следовательно и фамилии *Тодоров*.

Бессуффиксные фамилии, совпадающие по структуре с личным именем, характерны для переселенцев первого этапа массового переселения 1801–1804 гг., особенно для сс. *Благоево* (Одесская обл.) и *Терновка* (Николаевской обл.): *Бошко, Брятко, Волчо, Волчан, Ганчо, Димо, Жело, Желяско, Киро, Мавродий, Минчо, Недо, Недельчо, Петко, Райчо, Скарлат, Стамат, Стамо, Станко, Цвятко, Черно, Яни Янко, Яно* (Терновка).

Наиболее частыми в Бессарабии оказываются патронимичные фамилии, образованные от личных имен, выражающие связь с предками, как, впрочем, и в Болгарии: *Стоянов* (в 20 селах) и *Иванов* (в 19 селах), за ними следуют — *Тодоров* (17), *Георгиев* (16), *Димов* (15), *Димитров* (13), *Волков* (*Вълков, Вълканов*) (14), *Желясков* (12), *Петров* (11), *Константинов, Русев, Станев, Николаев* (10), *Николов* (6), *Недов* и *Недев* (в 17 селах), а *Недялков*, от которого они образованы, в 6 селах и *Недельчев* (в 5 селах).

Перечисленные фамилии образованы как от календарных имен, так и от народных болгарских — *Стоян, Вълко, Желяско, Руси, Станьо, Недялко*.

Более 40 % фамилий образованы от сокращенных, уменьшительных форм личных имен: *Бончев* (от *Бончо*), *Бошков* (от *Бошко*), *Велев* (от *Вельо*), *Велчев* (от *Велчо*), *Ганчев* (от *Ганчо*), *Гичев* (от *Гичо*), *Гицов* (от *Гицо*), *Гочев* (от *Гочо*), *Гошев* (от *Гошо*), *Генков* (от *Генко*), *Дечев* (от *Дечо*), *Дечков* (от *Дечко*), *Димчев* (от *Димчо*), *Динчев, Дойков, Дойчев, Донев, Дончев, Дянков, Калчев, Манев, Милков, Милчев, Минков, Минчев, Мирчев, Митков, Михов, Нанков, Начев, Ненов, Ненков, Ненчев, Панов, Пенев, Пенков, Райков, Райнов, Рашков, Стоев, Стойков, Танев, Тонев, Чанев Янков, Янчев* и др.

Сокращенные двусложные открытые имена, от которых образованы эти фамилии, являются «самой живой, самой устойчивой и самой

продуктивной категорией личных имен, которая оформлялась на протяжении всей исторической жизни болгарского народа» [Иванчев, с.413]. Для этой группы сокращенных имен характерны уменьшительные по своему происхождению суффиксы *-ко*, *-ка*, *-чо*, они распространены на всей территории Болгарии. Наряду с общенациональными особенностями система болгарских личных имен отражает также и известные региональные отличия. Наиболее ярко обособленным с точки зрения антропонимической специфики оказывается район Северо-западной Болгарии. Это видно на примере однородного типа двусложных сокращенных имен со структурой СУСУ, распространение имен, содержащих в своем звуковом составе согласный *-ц-* (в начале имени или в суффиксной части). Среди фамилий это те, которые образованы с помощью суффикса *-ски*. В целом район Северо-западной Болгарии по мнению болгарских исследователей характеризуется более плотной концентрацией старинных черт в области топонимии и антропонимии [Иванчев, с. 424]. В юго-восточной Болгарии не найден ярко обособленный антропонимический тип в массовой концентрации, который противопоставлял бы эту часть Болгарии другой — северо-западной.

Широко отражены в фамилиях наименования профессий, чаще всего это, как известно, кузнец в русской антропонимии и других индоевропейских языках. В исследуемом регионе наиболее частой оказывается фамилия *Арабаджи* — 'тележный мастер, колесник', за ней следуют: *Дерменжи* — 'мельник', *Терзи* — 'портной', *Гайдаржи* — 'волынщик', *Фучеджи* — 'бондарь, делающий бочки' (для вина, разумеется), *Чобан* (и *Пастир*), что наглядно свидетельствует об образе хозяйственной жизни бессарабских болгар.

Примечательно, что все эти фамилии функционируют в Болгарии и в славяноболгарском варианте, соответственно: *Коларов*, *Воденичаров*, *Кожухаров*, *Бъчваров*. После Освобождения Болгарии от османского рабства многие слова турецкого происхождения, в том числе и имена собственные, были заменены соответствующими болгарскими. В Бессарабии они сохранились с турецкими корнями, реже встречаются фамилии со славянскими корнями: *Бъчваров* (Огородное), *Ковачев* (Владичены), *Кожухар* (Кубей) и др.

Среди отаппелятивных, обозначающих качество, особенности внешности или характера, наиболее частотны в Бессарабии фамилии:

Узун (14) — 'длинный, высокий', *Кичук* или *Къса* (6) — 'низкий, маленький' (относительно определенной этносом нормы), *Кара* (12) — 'черный', *Топал*, *Топалов* (11) — 'хромой'. Все они образованы от турецких лексем. Эти фамилии преобладают в селах со смешанным болгаро-гагаузским населением (Кубей, Дмитровка, Жовтнево, Каланчак и др.).

Среди этнических наиболее распространенными в регионе являются фамилии Арнаут (6), Арнаутов (10) — 'албанец', и Грек, Греков (10), Гречанлы, Урум, Урумов, реже Маджар ('венгр'), Маджаров.

Оттерриториальные фамилии фиксируют, как правило, название поселения, из которого прибыли переселенцы: *Дерели* (в с. Новые Трояны) из с. Дерекьой (Малко Търновско), *Капаклы* (в с. Каменка) — село в Сливенском или Варненском округе, *Карасели* (в г. Болград) — с. Кара Саралии (Сливенско), *Малашль* (в г. Болград) — в Плевенском или Шуменском округе, *Мачински* (в с. Каменка) — село в Северной Добрудже, *Садаклиев* (в с. Криничное) — с. Садък в Старозагорском округе, *Сайтарлы* (в сс. Владичены, Калчево) — от названия села в Хасковском округе, *Сарабейски* (в с. Калчево) — от с. Сарабей (Пазарджишко), *Каралаш* (в с. Каменка), *Киризли* (в г. Болград) и др. От топонима образована фамилия *Чеглатонев* (в с. Кубей) — от названия с. Чеглай, Средецко [Войникова, с. 283] + Тонев = Тонев от Чеглай. Ст. Илчев фиксирует фамилию *Чеглайски* в Грудово, Бургас, 1893 [Илчев, с. 537]. Фамилии *Галач* и *Галац* (у гагаузов) — образованы от топонима Галац (в Румъния).

Каждый населенный пункт имеет определенный набор фамилий, по которым можно идентифицировать их жителей. Так, только для Задунаевки характерно сочетание фамилий *Малев*, *Градесков*, *Вакаренков*, *Загорец*, для Огородного — *Алавацкий*, *Буруков*, *Чепразов*, *Пинти*, для Криничного — *Агура*, *Атмаджов*, *Кирчиков*, *Великов*, для с. Кирнички — *Друмов*, *Дафнев*, *Каражеков*, *Пастир*, *Диниглов*, для Каменки — *Каралаш*, *Мындру*, *Турица*, *Глиба*, Евгеновки — *Бардук*, *Тьер*, *Дундаров*, для Червоноармейского (Кубей) — *Кърмъзь*, *Труфкин*, *Устоянов*, *Чеглатонев*, *Чекан*, *Киор*, *Гетман*, *Галач* (и *Галац*), *Сюлемез*. Фамилия *Кисеогло* характерна для выходцев из с. Ровное (Купоран), *Деде* — для жителей с. Яровое (Гюльмен), *Кичук* чаще всего встречается в Дмитровке (Дельжилер).

Таким образом, антропонимы имеют свои локальные особенности. И только сочетание специфических черт формирует специфику антропонимного пространства того или иного региона. География

каждого антропонима имеет свой ареал, поэтому важно знать, где он возник. Родиной фамилии *Новак* является село Ореховка, *Войников* — Краснознаменка, *Дамаскин* — Богатое, *Брага* — Табаки, *Амуров* — Бановка, *Каназирски*, *Перели*, *Парапан* — Калчево, *Варимез* — Василевка, *Ламбант* — Зализничне, хотя они встречаются и в других бессарабских селах.

Следует отметить, что 1) в исследуемом регионе гиперчастотностью обладают производные от имен Недялко и Желяско (*Желев*, *Жеков*, *Жечев*, *Женков*, *Жечков* и др.), что характерно для Северо-восточной Болгарии; 2) патронимичные фамилии, образованные от личных имен, преобладают в селах, где преобладают славянские архаичные элементы в диалектной системе и этнокультуре — Виноградное (Хасан-Батыр), Владичени, Голица, Задунаевка, Криничное, Благоево, Терновка и некоторые другие; 3) для носителей фракийских говоров и балканских ямбольских характерны фамилии с преобладанием тюркской корневой морфемы, что характерно и для жителей сел со смешанным населением — болгаро-гагаузским.

Большая часть фамилий бессарабских болгар образована от болгарских этноразличительных имен и их сокращенных уменьшительных форм. Обилие бессуфиксных фамилий турецкого происхождения является данью эпохи, в которой они возникли и доказательством их болгарского происхождения. Данные антропонимии подтверждают более сильное влияние турецкого и греческого этнических элементов в Юго-восточной Болгарии.

Высокая мобильность населения заметно выравнивает состав фамилий и сглаживает региональные различия в результате миграций. Процесс интеграции длителен, однако темпы его возрастают. Поэтому следовало бы активизировать работу по сбору региональных антропонимов — официальных и неофициальных (что еще более важно, но не является предметом данного исследования).

Литература

1. Войникова А. Селища с българско население в Югозападния Буджак / Алла Войникова — Велико Търново: ИК Знак '94, 2008. — 302 с.
2. Горпинич В. О. Болгарські прізвища в сучасному антропоніміконі Бердянщини / В. О. Горпинич — Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2010. — 320 с.

3. Дерменжи М. М. Село Червоноармейское (Кубей) Болградского района Одесской области. 180 лет со дня основания / М. М. Дерменжи. — Болград, 1989. — 380 с.
4. Иванчев Св. Антропонимические зоны в Болгарии // Материалы XI Международного ономастического конгресса (София, 28.У1–4.УП. 1972). — София, 1974. — С.411–425).
5. Илчев Ст. Речник на личните и фамилните имена на българите./Стефан Илчев. — София: БАН, 1969. — 628 с.
6. Ковачев Н. Честотно-етимологичен речник на личните имена у българите / Николай Ковачев. — Велико Търново, 1995. — 466 с.
7. Колесник В. А. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь / Валентина Колесник. — Одесса: Гермес, 2001. — 228 с.
8. Парзулова М. Село Нова Ивановка (Одеска област) в светлината на езиковата археология. Украинская Булгарика / Марианна Парзулова — Одеса, 2006. — 174 с.

Колесник В. А.

СПЕЦИФІКА ПРІЗВИЩ БОЛГАРСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті розглядаються специфіка та засоби творення прізвищ болгарських поселенців Півдня України.

Ключові слова: антропонімія, географія прізвищ, календарні імена, слов'янські імена, патронімічні прізвища.

Kolesnik V. A.

THE SPECIFICS OF BULGARIAN SURNAME FORMATION OF THE SOUTH UKRAINIAN INHABITANTS

The article deals with the specifics and the ways of Bulgarian surname formation of the South Ukrainian inhabitants.

Key words: anthroponymy, geography of surnames, calendar names, Slavic names, patronymic surnames.

УДК 811.161.1'373.21:821.161.1 Пушкин

Ю. О. Костялко

ГИДРОНИМЫ В ЛИРИКЕ А. С. ПУШКИНА

В статье представлено исследование особенностей функционирования гидронимов в лирике А. С. Пушкина. Определены состав, структура и способы презентации гидронимов. Показан личностный параметр характеристики онимов в языковой картине мира А. С. Пушкина.

Ключевые слова: гидроним, потамоним, мифогидроним, лирика, языковая картина мира.

Исследование имен собственных в художественных произведениях в лингвистике представлено трудами Карпенко Ю. А., Михайлова В. Н., Поспелова Е. М. и др., но в этих работах внимание уделяется по преимуществу антропонимам. Топонимы в художественном контексте изучены меньше, но как отмечает Немировская Т. В., они «подчиняются общим законам художественности текста, экспрессивны и стилистически насыщены. Это они вычерчивают пространственную доминанту художественного текста» [5:114], поэтому исследование этого класса онимов чрезвычайно актуально. Их изучению посвящены работы Немировской Т. В., Фоянковой О. И., Никольского А. А., Мотыгина С. Ю., Девятайкиной Г. Л. и др. Но гидронимы в лирике А. С. Пушкина пока не были предметом специального исследования, чем и объясняется наше обращение к данной теме.

По определению Подольской Н. В., гидроним — это вид топонима, «собственное имя любого водного объекта, природного или созданного человеком, в т. ч. океаноним, пелагоним, лимноним, потамоним, гелоним» [7:46–47]. Гидронимы на протяжении многих веков и донныне занимают важное место в жизни человека. Они несут в себе очень значимую информацию о языковой картине мира народа, т. к. малоизвестны случаи переименования водных объектов. Цель данной статьи — проследить, как представлены гидронимы в языковой картине мира А. С. Пушкина.

В задачи статьи входит:

- 1) определить состав и структуру гидронимов в лирике А. С. Пушкина;
- 2) показать особенности их функционирования;
- 3) выявить личностный параметр характеристики гидронимов в языковой картине мира А. С. Пушкина.

Наше внимание к лирической поэзии А. С. Пушкина определяется тем, что лирика — это «один из трех основных родов литературы, выдвигающий на первый план субъективное изображение действительности: отдельных состояний, мыслей, чувств, впечатлений автора, вызванных теми или иными обстоятельствами, впечатлениями» [13]. «В лирике поэта создается очень обобщенный, но тем не менее явно ощутимый образ самого поэта, в его симпатиях и антипатиях, в его глубоко индивидуальном отношении к окружающему миру» [2:411].

Мы представляем здесь наблюдения над гидронимами в лирических произведениях А. С. Пушкина: I — III т. Полного собрания сочинений: В 10 т. / А. С. Пушкин. — М.: Изд-во АН СССР, 1962–1966. [9; все примеры даём по этому изданию].

В лирике А. С. Пушкина представлено 36 наименований водных объектов и более 100 их употреблений. Мы наблюдаем здесь широчайший пространственный континуум, который представляет как географию России, так и мировую географию. Например, водное пространство России представлено гидронимами *Нева*, *Дон*, *Волга*, *Москва-река* и др., а мировое — *Висла*, *Эльба*, *Темза*, *Тибр* и др.

Среди гидронимов, представленных в произведениях А. С. Пушкина, можно выделить подлинные (реальные) и вымышленные (нереальные). К подлинным относятся гидронимы, которые существуют или когда-либо существовали: *Терек*, *Кама*, *Немен*, *Морава*, *Подкумок*, *Прут*, *Ворскла*, *Тясмин*, *Арагва*.

В подгруппу вымышленных относим античные мифологические гидронимы. Правда, природа их не совсем одинакова: одни являются вымышленными мифическими названиями водных объектов, связанных с Аидом (*Флегетон* (5), *Ахерон* (2), *Стигийские болота* (2), *Лета* (1), *Коцит* (1), *Стикс* (1), другие — реальными (*Иппокрена* (4), *Кастальский источник* (2), *Пеней* (1), *Рубикон* (1), но семантическая структура последних в контексте лирических произведений напол-

няется мифологическими смыслами, специфически окрашивает их и делает эти гидронимы возвышенными. Например, *Кастальский источник* (*Кастальский ключ*) — реальный родник на горе Парнас, около Дельф (в Центральной Греции). В Древней Греции Кастальский ключ почитался как священный ключ бога Аполлона и муз, дарующий вдохновение поэтам и музыкантам [3:162]. А. С. Пушкин в шутилке «Послании к Великопольскому, сочинителю «Сатиры на игроков»», высмеивает Великопольского, который осуждал картежников, но сам являлся таковым. В этом послании поэт именует *Кастальский источник* — *Кастальскими водами*, и данный дескриптив содержит имплицитную информацию — «поэтическое вдохновение». *Некто, мой сосед, В томленьях благородной жажды, Хлебнув Кастальских вод бокал, На игроков, как ты, однажды Сатиру злую написал* (Послание к Великопольскому; т. III, с. 51–52).

Рубикон, небольшая река на Апеннинском полуострове, известна благодаря крылатой фразе «*перейти Рубикон*», означающей готовность к решительным действиям, сделать бесповоротный шаг, совершить решительный поступок. Так имя географического объекта, утратив первоначальное значение «*река*», получило образную характеристику со значением 'решительный поступок', 'точка невозвращения'. А. С. Пушкин отражает в стихотворении «Кинжал» это важное событие истории, когда Юлий Цезарь в 49 году до н. э. перешел с войском через реку Рубикон, границу Италии, и начал этим гражданскую войну: *Шумит под Кесарем заветный Рубикон, Державный Рим упал, главой поник закон* (Кинжал; т. II, с. 37).

Среди мифогидронимов, которые отображают потусторонний мир, чаще всего употребляется *Флегетон* (5) — огненная река подземного мира, Аида [3:348]; по 2 раза употреблены *Ахерон*, *Стигийские болота*. Например, в сатирическом стихотворении «Тень Фонвизина» речь идет о находящемся в загробном мире Д. И. Фонвизине, которому захотелось увидеть земной мир, и он в сопровождении Харона выплывает на свет и оказывается в России. А. С. Пушкин для отображения мира мертвых использует указанные проприативы с заложенной в них информацией, сложившейся еще в древности. Данные мифогидронимы соответствуют идее и содержанию произведения: *Флегетон* (значение указано выше), *Ахерон* — река печали и слез в аду, через которую Харон перевозил души умерших [15]; *стигийские*

долины в значении *Стигийские болота* — все эти водные источники являются топографическими компонентами Аида [3:321]. «*Позволь на время удалиться, — Владыке ада молвил он,* — *Постыл мне мрачный Флегетон* (Тень Фонвизина; т. I, с. 164). *В раю, за грустным Ахероном, Зевая в рощице густой, Творец, любимый Аполлоном, Увидеть вздумал мир земной* (Тень Фонвизина; т. I, с. 164). *Но где певец Екатерины?» — «На берегах поет Невы». — «Итак, стигийския долины Еще не видел он?»* (Тень Фонвизина; т. I, с. 170).

Мифогидроним *Лета* — река забвения в подземном царстве, вода которой заставляла души умерших забыть жизнь на земле; в переносном смысле *Лета* — символ забвения [3:188]. В лирике А. С. Пушкина этот гидроним представлен в составе ономастической парадигмы: наряду с собственно номинацией реки употребляются её описательные, образные именованья и перифразы, отсылающие к мифониму: *брега Леты, берег вод забвенья, сень берегов забвенья, ключ забвенья*. Стихотворения, в которых автор упоминает гидроним *Лета*, раскрывают тему жизни и смерти; например, «*Моё завещание друзьям*»: *Хочу я завтра умереть И в мир волшебный наслажденья, На тихой берег вод забвенья, Веселой тенью отлететь...* (Мое завещание друзьям; т. I, с. 134). В стихотворении «*Три ключа*» автор рассуждает о сути человеческого бытия, которое заключено в трех составляющих — *ключе юности, Кастальском ключе* (источнике вдохновения) и *ключе забвенья* (заката жизни). *Кастальский ключ волною вдохновенья В степи мирской изгнанников поит. Последний ключ — холодный ключ забвенья, Он слаще всех жар сердца утолит* (Три ключа; т. III, с. 14). В заглавии стихотворения «*Прозерпина*» вынесен мифологический антропоним, который отсылает читателя к поэтической семантике мифонима: *Прозерпина — богиня подземного царства. Ада гордая царица Взором юношу зовет, Обняла — и колесница Уж к аиду их несет; Мчатся, облаком одеты; Видят вечные луга, Элизей и томной Леты Усыпленные брега* (Прозерпина; т. II, с. 179).

В зависимости от специфики обозначаемых объектов среди обнаруженных единиц можно выделить следующие классы гидронимов:

1) потамонимы — вид гидронимов, обозначающих собственные имена рек. В лирических произведениях А. С. Пушкина представлены имена больших рек — *Дунай (5)/ Истр (1), Волга (4), Дон (5), Днепр (2)*; и есть имена небольших рек — *Подкумок (1), Арагва (1), Луговка (1)*;

2) **лимнонимы** — вид гидронимов, обозначающих собственные имена озер, прудов: *Кагул (1)*;

3) **пелагонимы** — вид океанонимов, обозначающих названия морей или его частей: *Эвксин (1)*, *Адриатическое море (1)*;

4) **гелонимы** — вид гидронимов, обозначающих собственные имена болот, заболоченных мест: *Стигийский берег (1)* — это мифологический гелоним, описательная конструкция к названию болота в Аиде.

По структуре гидронимы в лирике А. С. Пушкина можно охарактеризовать как состоящие из одного слова (*Буг, Ворскла, Тясмин, Кама*) и из нескольких, представляющих собой словосочетания (*Адриатическое море, Кастильский ключ*).

В семантике любого топонима, в том числе и гидронима, вслед за В. А. Никоновым, можно выделить три слоя: собственно топонимическое значение (т. е. номинативное), дотопонимическое (этимологическое) [4:55] и посттопонимическое — образное, стилистическое (оно возникает в процессе функционирования) [6:240]. Собственно топонимическое значение присутствует у каждой анализируемой нами единицы — иначе не было бы смысла её включать в текст. Но набор представленных в анализируемом материале гидронимов связан с тематикой лирических произведений, с интенциями и картиной мира языковой личности. Этимологическое значение во многих гидронимах со временем стирается, утрачивается, но это не мешает им выполнять номинативную, идентифицирующую функцию. Так, многие потамонимы России и других стран имеют дотопонимическое (этимологическое) значение '*река*', т. е. представляют собою родовое наименование водоёмов данного типа. Например, *Нева* — название происходит из финского *Nevajoki* '*болотистая река*' [8:285]. Историческая форма *Danuv* указывает на связь гидронима *Дунай* с иранским *danu* '*река*' [8:147]. *Днепр* впервые упоминается под названием *Борисфен*, что может быть осмыслено из древнегреческого как '*северная река*' [8:142]. Название реке *Дон* дано иранскими народами, некогда жившими на территории Северного Причерноморья, на языке которых *дон* — '*река*' [8:144]. Имя собственное *Терек* генетически восходит к древнетюркскому (хунно-булгарскому) термину со значением '*родник, ручей, источник*' и, следовательно, гидроним *Терек* — '*река*' [8:414].

Кроме того, гидронимы можно охарактеризовать по их информационно-стилистической функции [4:37]. Например, полное назва-

ние *Черное море* не встречается в лирике А. С. Пушкина, хотя 9 раз употребляется в «Истории Петра». *Черное море* на протяжении истории сменило несколько названий. Например, древние греки называли его *Понтом Аксинским*, то есть 'негостеприимным морем'. Позднее, после удачного освоения его берегов греческими колонистами, море стало называться *Понтом Эвксинским* ('гостеприимное море'). Есть упоминания и о том, что в античности Чёрное море называли и просто «морем» (pontos). До XV — XVI вв. употреблялось также название *Русское море*. В «Повести временных лет» говорится «А Днепръ вътечетъ в **Понтьское море** тръми жерелы, еже море словеть Русское...» [14]. А. С. Пушкин использует усеченную, разговорную форму древнегреческого названия — *Эвксин*. Объясняется выбор этой номинации, видимо, авторской интенцией: в стихотворении «Опять увенчаны мы славой» А. С. Пушкин упоминает греческого поэта Тиртея и греческого патриота Ригу, перечисляет те места, где велась освободительная война греков с турками: *И дале двинулась Россия, И юг державно облегла, И пол-Эвксина вовлекла В свои объятия тугие* (Опять увенчаны мы славой; т. III, с. 148). В стихотворении «К Овидию» автор сопоставляет свою судьбу с судьбой сосланного на берег Черного моря Овидия и, чтобы достоверно передать античную географию, он употребляет древнегреческое название реки Дунай — *Истр* (т. II, с. 67): *Там холодной Скифии свирепые сыны, За Истром утаясь, добычи ожидают...* (К Овидию; т. II, с. 67). В данном случае гидроним выполняет информационно-стилистическую и локально-темпоральную функцию, которая заключается в том, что гидроним соотносится не только с водным объектом, но и с историческим временем [10:74].

Компонент образности вносится также использованием непрямых номинаций водных источников. В стихотворение «Кто знает край, где небо блещет...» поэт представляет образ Италии. Хотя А. С. Пушкин никогда не пересекал границ России, он прекрасно изображал чужие земли. Образная конструкция *Адриатическая волна* и антропоним *Торкватто*, сопрягаясь в контексте стихотворения, отображают дух Италии: *Где пел Торкватто величавый; Где и теперь во мгле ночной Адриатической волной Повторены его октавы* (Кто знает край, где небо блещет; т. III, с. 55).

Название пограничной реки *Арпачай*, разделявшей Россию и Турцию, А. С. Пушкин заменяет описательной конструкцией — *Арпачай-*

ская струя, с целью передачи событий истории, а именно: Русско-турецкой войны 1828–1829 годов. Таким образом, включая название водного источника в динамичный сюжет (*отдохнув от злой погоны, чуя родину свою*), автор отсылает читателя к историческим данным: *Отдохнув от злой погоны, Чуя родину свою, Пьют уже донские кони Арпачайскую струю* (Дон; т. III, с. 124).

Вторая разновидность стилистической функции — эмоционально-стилистическая — проявляется в том, что гидронимы функционируют в лирике А. С. Пушкина, как правило, не изолированно, они сопровождаются эпитетами, приложениями; употребляются метафорические, метонимические формы и сравнительные обороты, которые актуализируют те или иные признаки денотата. Например, в стихотворении «К морю», которое было написано в связи с отъездом А. С. Пушкина из Одессы, автор дает художественно-определятельную характеристику гидрониму, которая реализуется в описательных, экспрессивно-окрашенных характеристиках, эпитетах, в конструкциях сравнения [3:11]. Например, *Прощай, свободная стихия! В последний раз передо мной Ты катишь волны голубые И блещешь гордою красой* (К морю; т. II, с. 198). *Как друга ропот заунывный, Как зов его в прощальный час, Твой грустный шум, твой шум призывный Услышал я в последний раз* (К морю; т. II, с. 198). А. С. Пушкин в этом стихотворении ярко, красочно и образно отобразил прелесть морской стихии, внешний вид, цветовые впечатления, психологическое восприятие моря. *Прощай же, море! Не забуду Твоей торжественной красы И долго, долго слышать буду Твой гул в вечерние часы. В леса, в пустыни молчаливы Перенесу, тобою полн, Твои скалы, твои заливы, И блеск, и тень, и говор волн* (К морю; т. II, с. 198). В указанных выше примерах выделяются признаки референта: *свободная стихия, волны голубые, гордая красота, торжественная красота, грустный шум, шум призывный, гул, скалы, заливы, блеск, тень, говор волн*.

Автор, как великий мастер русского слова, не просто упоминает и называет тот или иной водный объект, а создает целые ряды образных характеристик этих объектов. Так, например, *Нева* характеризуется как *шумная* (К сестре; т. I, с. 47), *мрачная* (Вольность; т. I, с. 323), *широкая Нева взволновалась* (Чу, пушки грянули! крылатых кораблей; т. III, с. 273), *хладные прелести Невы* (N. N. (В. В. Энгельгардту); т. I, с. 353), *Нева пальбой тяжелой Далеко потрясена* (Пир Петра Первого;

т. III, с. 350–351), *берега Невы* (Тень Фонвизина; т. I, с. 170; 19 октября; т. II, с. 273), *река* (Пир Петра Первого; т. III, с. 350, 351). *От суеты столицы праздной, От холодных прелестей Невы, От вредной сплетницы молвы, От скуки, столь разнообразной, Меня зовут холмы, луга...* (N. N. (В. В. Энгельгардту); т. I, с. 353). *Широкая Нева Без ветра, в ясный день глубоко взволновалась, Широкая волна плеснула в острова...* (Чу, пушки грянули! крылатых кораблей; т. III, с. 273). Данные примеры показывают, как красочно, образно и эмоционально А. С. Пушкин передает красоту реки (*прелести Невы*), указывает на характер течения (*шумная Нева*), параметры (*широкая Нева*), наделяет ее чувствами (*Нева взволновалась, мрачная Нева*), которые присущи живому существу, т. е. использует художественный троп — олицетворение. В следующем примере *Нева* используется в составе словосочетания, которое является перифразой к топониму Петербург. *Я пью один, и на берегах Невы Меня друзья сегодня именуют...* (19 октября; т. II, с. 273).

Гидроним *Москва* в лирике А. С. Пушкина представлен такими характеризующими определениями: имя собственное + приложение (*Москва-река*); словосочетаниями, которые указывают на особенности берега реки (*каменистый берег*) и на характер течения (*тихих берегах*); дескриптив к гидрониму *Москва* (*берега Москвы*). Например, *И вдруг, бела, как вновь напавший снег Москвы-реки на каменистый берег, Как легка тень, в глазах явилась юбка...* (Монах; т. I, с. 25). *На тихих берегах Москвы Церквей, венчанные крестами, Сияют ветхие главы Над монастырскими стенами* (На тихих берегах Москвы; т. II, с. 146).

Характеризуя реку *Терек*, автор отображает: своеобразие течения — *Где Терек играет в свирепом веселье* (Кавказ; т. III, с. 137); *Оттоль сорвался раз обвал, И с тяжким грохотом упал, И всю теснину между скал Загородил, И Терека могущий вал Остановил* (Обвал; т. III, с. 138); *Меж горных стен несется Терек, Волнами точит дикий берег, Клопочет вокруг огромных скал* (Меж горных стен несется Терек; т. III, с. 159); психологическое восприятие — *Но тише Терек злой стремится, Луч солнца ярче засиял* (Отрывки; т. III, с. 161); *Как зверь живой, ревет и воет — И вдруг утих и смирен стал. Все ниже, ниже опускаясь, Уж он бежит едва живой* (Меж горных стен несется Терек; т. III, с. 159). В данных характеристиках мы видим, как автор восхищается красотой и могуществом горной реки. Для этого великий художник использует разнообразные образные средства: название-перифраза

к топониму *Терек* (*Терека вал*), сравнение (*Как зверь живой, ревет и воет*), олицетворение (*бежит едва живой*).

В лирике А. С. Пушкина проприатив *Неман* употребляется 2 раза и пишется с гласной -е- во втором слоге: *Немен* (т. III, с. 53). Можно предположить, что такое написание связано с различными вариантами произношения гидронима в разных языках: например, в литовском языке *Netūnas* (*Нямунас*), белорусском *Нёман*, иногда *Неманец*, немецком *Metel* (*Мемель*), польском *Niemen* [13]. В стихотворении «Сто лет минуло, как тевтон» река *Немен* становится главным объектом и свидетелем вражды двух народов — литовцев и немцев. *Между враждебными берегами Струился Немен* (Сто лет минуло, как тевтон; т. III, с. 53). *Ток Немена гостеприимный, Свидетель их вражды взаимной, Стал прагом вечности для них; Сношений дружных глас утих, И всяк, переступивший воды, Лишен был жизни иль свободы* (См. Сто лет минуло, как тевтон; т. III, с. 54). *Лишь хмель литовских берегов, Немецкой тополью плененный, Через реку, меж тростников, Переправлялся дерзновенный* (Сто лет минуло, как тевтон; т. III, с. 54). С помощью перифразы *ток Немена* автор образно сообщает о реке Неман / вариант — *Немен*. Всего в трех предложениях автор сумел охарактеризовать течение реки — *струился Немен*, динамику её психологического восприятия персонажами лирико-драматического сюжета — *гостеприимный, свидетель вражды, праг вечности*. Так из приведенных выше примеров мы видим, что автор в описательных конструкциях, которые являются средством изобразительности, выделяет наиболее значимые признаки водного источника.

Имя собственное *Дунай* употребляется в составе названий-перифраз, которыми именуется Бессарабия: *берега Дуная* (В. Л. Давыдову; т. II, с. 41, К Овидию т. II, 70), *Дунайские берега* (Баратынскому; т. II, с. 102). *И с горя на берегах Дуная Бунтует наш безрукий князь...* (В. Л. Давыдову; т. II, с. 41). *Еще донныне тень Назона Дунайских ищет берегов...* (Баратынскому; т. II, с. 102). И в составе словосочетания, которое является уточнением местоположения города Томы. *В своих элегиях он ясно назначает местом своего пребывания город Томы (Тоті) при самом устье Дуная* (Из ранних редакций; К Овидию; т. II, с. 384). В описательных характеристиках автор передает историческое прошлое Дуная и географических объектов, которые связаны с гидрономом.

Гидронимы, представленные в заглавиях стихотворений «Дон», «Меж горных стен несется Терек», «Наполеон на Эльбе», выполняют функцию определения пространственных отношений, на фоне которых разворачивается сюжет. В этой позиции ярко реализуется информационно-стилистическая и экспрессивно-стилистическая функции онимов.

Сквозными гидронимами в лирике поэта являются *Волга* (4) и *Дон* (5). Они воплощают фольклорно-национальный колорит, отражают менталитет русского народа. Например, *Волга* — это символ России, родины. Именно поэтому А. С. Пушкин использует те образные конструкции, которые употребляются в фольклоре и стали общенародными. Он пишет: *матушка Волга* (Песни о Стеньке Разине; т. II, с. 333), *Волга-матушка* (Песни о Стеньке Разине; т. II, с. 333), *Волга, мать родная* (Песни о Стеньке Разине; т. II, с. 333). *В волны бросил красную девицу, Волге-матушке ею поклонился* (Песни о Стеньке Разине; т. II, с. 333). *Как промолвил грозен Стенька Разин: «Ой ты гой еси, Волга, мать родная!»* (Песни о Стеньке Разине; т. II, с. 333).

В литературе и фольклоре за гидронимом *Дон* закрепилось значение «Дон батюшка», которое и отразил в своей лирике А. С. Пушкин. Под непосредственным впечатлением увиденного Дона А. С. Пушкин написал стихотворение «Дон», в котором отобразил красоту реки и где автор приветствует его при встрече, как отца [11]. *Блеща средь полей широких, Вон он льется!.. Здравствуй, Дон! От сынов твоих далеких Я привез тебе поклон* (Дон; т. III, с. 124). Автор обращается к реке как к отцу, т.е. используется литературный троп олицетворение. В ярких, образных характеристиках реки А. С. Пушкин передает информацию о характере течения реки *тихий Дон* (Дон; т. III, с. 124), о его психологическом восприятии *Дон заветный* (Дон; т. III, с. 124), *Блеща средь полей широких, Вон он льется!* (Дон; т. III, с. 124), *прославленный брат* (Дон; т. III, с. 124). Еще Анненков П. В. отмечал, что стихотворение «Дон» исполнено «блеска и радости» [1:210].

Имена собственные характеризуются единичностью референта, но если в топониме допускается совмещение в значении нескольких объектов, тогда можно говорить об омонимических топонимах. Например, топоним *Кагул* — это город на юге Молдавии, а также река на территории Молдавии, Одесской области Украины и озеро в низовьях Дуная. В лирике А. С. Пушкина озеро *Кагул* представлено следующи-

ми описательными характеристиками *Кагульские берега* и *кагульский берег*. *Глядите: вот герой, стеснитель ратных строев, Перун кагульских берегов* (Воспоминания в Царском Селе, т. III, с. 156). *О, сколь он для тебя, кагульский берег, поносен!* (Воспоминания в Царском селе, т. I, с. 84). Его использование важно для отображения исторических событий — победы над турками при реке Кагуле в 1770 г., которую одержали русские войска под руководством гр. П. А. Румянцева.

В лирических произведениях А. С. Пушкина есть гидронимы, которые упоминаются лишь однажды — *Буг (1), Ворскла (1), Тясмин (1), Арагва (1), Висла (1)*; другие же повторяются несколько раз: *Немен (2), Волга (4), Дон (5), Дунай(5), Терек (6), Нева (10)*. Некоторые гидронимы функционируют в исходной форме (*Висла, Буг, Ворскла, Эльба, Тясмин, Арагва, Луговка*), а некоторые образуют семантико-стилистические парадигмы. Например, *Крона (5) — Каломона (4), Дунай (5) — Истр (1)*.

Таким образом, можно сделать вывод, что в ономастиконе А. С. Пушкина гидронимы отражают как широкое пространство России, так и мировое пространство. Наряду с подлинными гидронимами в лирике используются и античные мифогидронимы, которые выражают определенный объем заложенных в них сакральных значений. В исследованном материале представлены различные виды водных объектов, имена которых выполняют в художественном тексте номинативную, пространственно-временную, информационно-стилистическую и эмоционально-стилистическую функции, образуют парадигматические ряды. За счёт образных определений, сравнений, метонимии и метафоры гидронимы в лирике А. С. Пушкина обогащаются поэтическими коннотациями и становятся отражением языковой картины мира автора.

Литература

1. Анненков П. В. Материалы для биографии А. С. Пушкина / П. В. Анненков. — М.: Современник, 1984. — 476 с.
2. Городецкий Б. П. Лирика / Б. П. Городецкий // Пушкин: Итоги и проблемы изучения. — М.; Л.: Наука, 1966. — С. 407–416.
3. Гукова Л. Н. Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина: Словарь / Л. Н. Гукова, Л. Ф. Фомина. — Одесса: Астропринт, 2008. — 392 с.

4. Карпенко Ю. О. Стилістика топонімії / Ю. О. Карпенко // Записки з романо-германської філології. — Одеса: Фенікс, 2008. — Вип. 20. — С. 53–59.
5. Немировская Т. В. Некоторые проблемы литературной ономастики / Т. В. Немировская // Актуальные вопросы русской ономастики: Сб. научных трудов. — Киев: УМК ВО, 1988. — С. 112–122.
6. Никонов В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. — М.: Наука, 1974. — 278 с.
7. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. — М.: Наука, 1978. — 198 с.
8. Поспелов Е. М. Географические названия мира: топонимический словарь: Ок. 5000 единиц / Е. М. Поспелов. — 2-е изд., стереотип. — М.: Русские словари: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2002. — 512 с.
9. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. / А. С. Пушкин. — М.: Изд-во АН СССР, 1962–1966.
10. Фоянкова О. И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фоянкова. — Л.: ЛГУ, 1990. — 103 с.
11. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rvb.ru/pushkin/02comm/0502.htm>
12. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Неман>
13. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://literary_criticism.academic.ru/163
14. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Чёрное_море
15. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/2564/АХЕРОН

Костянюк Ю. О.

ГІДРОНІМИ В ЛІРИЦІ О. С. ПУШКІНА

У статті представлено дослідження особливостей функціонування гідронімів в ліриці О. С. Пушкіна. Визначено склад, структуру і способи презентації гідронімів. Показаний особистісний параметр характеристики онімів в мовній картині світу О. С. Пушкіна.

Ключові слова: гідронім, потамонім, міфогідронім, лірика, мовна картина світу.

Kostyanko Yu. O.

HYDRONYMS IN ALEXANDER PUSHKIN'S LYRICS

The research of the peculiarities of the functioning of the hydronyms in Alexander Pushkin's lyrics is represented in the article. The composition, structure and ways of presentation of hydronyms are defined. Personal specification of the characteristics of onyms in Alexander Pushkin's linguistic view of the world is shown.

Key words: *hydronym, potamonim, mythohydronym, lyrics, linguistic view of the world.*

УДК 81'373.2:821

Э. А. Кравченко

РЕДУПЛИКАЦИЯ КАК СРЕДСТВО ОБРАЗНОСТИ ПОЭТОНИМА И КОНТЕКСТА

Описан прием редупликации в структуре поэтонима ('имя-отчество'). Исследована мотивация удвоения; прокомментирована звуковая семантика, контрастные признаки в имени персонажа, прием «разлитого» повтора и др. Доказано, что повтор в произведениях Гоголя является доминантой поэтики комического.

Ключевые слова: контекст, повтор, поэтоним, поэтонимосфера, редупликация, семантика.

В русской прозе XIX–XX вв. удвоение в личных именах действующих лиц и упоминаемых персонажей является универсальным средством поэтики. Как правило, в антропонимной формуле 'имя-отчество' второй компонент выбирается по имени, т. к. звукосемантическая структура отчества должна гармонизировать (или диссонировать) с именем в соответствии с авторским замыслом. Замысел может заключаться как в подборе благозвучного имени-отчества, так и, наоборот, в разрушении мелодики двухкомпонентного поэтонима для создания комического эффекта, иронической ситуации и под. Производность отчества объясняется рядом причин, одна из которых лежит «на поверхности»: при именовании по родству, в ситуациях, связанных с межличностными отношениями персонажей и под., полное или уменьшительное имя употребляется чаще, чем 'имя-отчество'. Следовательно, в большинстве случаев первичным оказывается имя, которое фонетически и содержательно предопределяет отчество.

В русской литературе представлена галерея действующих лиц, чье отчество воспроизводит имя, хотя мотивация выбора такой онимной формы различна и зависима от жанровой принадлежности текста, системы персонажей, идейно-содержательной образности произведения и т. д. Прием редупликации (удвоения) в структуре 'имя-отчество' используется, например, в прозаических и драматических текстах А. Н. Островского («В чужом пиру похмелье»: *Тут Титы*

Брусков; «Женитьба Бальзамина»: *Лукьян Лукьяныч Чебаков*), Н. В. Гоголя («Ревизор»: *Антон Антонович Сквозник-Дмухановский, Лука Лукич Хлопов*; «Женитьба»: *Балтазар Балтазарович Жевакин*), И. А. Гончарова («Обломов»: *Илья Ильич Обломов*), И. С. Тургенева («Рудин»: *Михайло Михайлыч Лежнев*), Ф. М. Достоевского («Вечный муж»: *Павел Павлович Трусоцкий*; «Преступление и наказание»: *Петр Петрович Лужин*), А. П. Чехова («Иванов»: *Михаил Михайлович Боркин*; «Вишневый сад»: *Борис Борисович Симеонов-Пищик*; «Три сестры»: *Василий Васильевич Соленьий*), А. Белого («Петербург»: *Аполлон Аполлонович Аблеухов*), М. А. Булгакова («Мастер и Маргарита»: *Арчибалд Арчибалдович*; «Дни Турбиных»: *Виктор Викторович Мышлаевский*) и т. д.

Разумеется, в первую очередь подобные имена отражают принадлежность художественного произведения к реалистическому направлению, к традиции именования в русскоязычной культурной среде XIX–XX вв., однако такая мотивировка недостаточна и, в некоторых случаях, не беспорна.

Актуальность настоящей работы обусловлена недостаточной изученностью внутрисистемного взаимодействия собственных имен как компонентов поэтонимосферы. Повтор (тождественный, аллитеративный и др.) имен персонажей в целостном художественном тексте подтверждает идею системности поэтонимосферы, разрабатываемую В. М. Калинин, М. В. Бувеской и др., способствует ее структурированию и должному осмыслению.

Целью исследования является выявление специфики и функциональной нагрузки онимного повтора как одного из средств создания комического гротеска в произведениях Н. В. Гоголя «Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем», «Шинель», «Коляска», «Мертвые души».

В лекции, посвященной творчеству Гоголя, В. Набоков обращает внимание на ирреальность персонажей, чьи «причудливые имена-гибриды к лицу бесформенным или еще не сформировавшимся людям» [6:87]. Подчеркивая акустическую выразительность и необычность имен гоголевских персонажей, он иронизирует над критиками, увидевшими в Гоголе предшественника «натуральной школы» и реалистического живописания русской жизни [6:87]. Высказывания В. Набокова перекликаются с мыслями Б. М. Эйхенбаума, изложен-

ными в статье «Как сделана «Шинель» Гоголя», почти столетие являющейся классикой литературоведения. По Б. М. Эйхенбауму, гоголевские каламбуры построены «либо на звуковом сходстве, либо на этимологической игре словами, либо на скрытом абсурде» [8:50]. Звуковое воздействие выделено как особый прием: «звуковая оболочка слова, его акустическая характеристика становятся в речи Гоголя *значимой* (курсив автора — Э. К.) независимо от логического или вещественного значения» [8:48].

Звуковая семантика актуализирована в имени *Акакий Акакиевич*, сопровождаемом настойчивыми уверениями повествователя в закономерности его появления: «Может быть, читателю оно покажется несколько странным и выисканным, но можно верить, что его никак не искали, а что сами собою случились такие обстоятельства, что никак нельзя было дать другого имени, и это произошло именно вот как» [4:130]. Пристальное внимание к выбору имени, обладающему звуковой выразительностью, подготавливается, по мысли Б. М. Эйхенбаума, явно «выисканными» именами, которыми собираются назвать Акакия Акакиевича. В анекдоте о рождении и крещении родильнице предлагают выбрать имя по церковному календарю: *Моккий*, *Соссий* или *Хоздазат*; со второй попытки «вышли опять три имени: *Трифиллий*, *Дула* и *Варахасий*»; наконец, в третий раз попадают *Павсикахий* и *Вахтусий*. Все имена разочаровывают «матушку», готовую согласиться на *Варадата* или *Варуха*, но никак не на Трифилия и Варахасия, и словно вынуждают ее назвать сына по отцу: «Отец был Акакий, так пусть и сын будет Акакий». Таким образом и произошел Акакий Акакиевич» [4:130].

Известны черновые редакции «Шинели», где трехкратный подбор потенциальных имен персонажа имеет следующий вид: 1) *Еввул*, *Моккий*, *Евлогий*; 2) *Варахасий*, *Дула*, *Трефиллий* (*Варадат*, *Фармуфий* — имена, которые предпочла бы родильница); 3) *Павсикахий*, *Фрументий*, *Акакий*. Б. М. Эйхенбаум полагает, что в окончательной редакции имена производят «впечатление большей артикуляционной подобранности — своеобразной звуковой системы» [8:52]. Действительно, акустическая выразительность второго списка несомненна: аллитеративные повторы глухих согласных *к*, *х* становятся насыщеннее в первом (ср. : *Еввул*, *Моккий*, *Евлогий* — *Моккий*, *Соссий*, *Хоздазат*) и третьем онимном ряду (ср. : *Павсикахий*, *Фрументий*,

Акакий — Павсикахий, Вахтисий, Акакий). «Звуковой комизм этих имен, — замечает Б. М. Эйхенбаум, — заключается не в простой необычности (необычность сама по себе не может быть комической), а в подборе, подготавливающем смешное своим резким однообразием имя Акакия, да еще плюс Акакиевич, которое в таком виде звучит уже как *прозвище* (курсив автора — Э. К.), скрывающее в себе звуковую семантику» [8:52–53]. Вместе с именем-прозвищем *Акакий Акакиевич* «не состоявшиеся» имена образуют особую микросистему поэтонимосферы, основанную на странности и какофоническом звучании — нагромождении глухих *к* — *х*. В черновой редакции Гоголь делает специальное замечание: «Конечно, можно было, некоторым образом, избежать частого сближения буквы *к*, но обстоятельства были такого рода, что никак нельзя было этого сделать» [8:52].

Итак, комическое однообразие *Акакия Акакиевича* создается с помощью удвоения, однако не только звуковая семантика оказывается «действующим» приемом поэтики. С окончательным выбором имени анекдотический рассказ, который начинается с этимологизации фамилии, доводится до абсурда: «Фамилия чиновника была Башмачкин. Уже по самому имени видно, что она когда-то произошла от башмака; но когда, в какое время и каким образом произошла она от башмака, ничего этого не известно. И отец, и дед, и даже шурина, и все совершенно Башмачкины ходили в сапогах, переменяя только раза три в год подметки» [4:130]. Комический прием возникает с выюкнувшего неизвестно откуда шурина и заканчивается алогичным выбором: «пусть и сын будет Акакий». Комизм ситуации состоит в том, что благодаря звуковой выразительности выбранное имя не выбивается, а встраивается в систему недовоплощенных онимов (*Моккий, Соссий* и т. д.), усиливая дисгармонию за счет тождественной основы личного имени.

«<...> фамилии, или вернее — бред Гоголя, — пишет А. Белый, увидевший в фигуре повтора генезис гиперболы Гоголя, — выпучены ужасом пошлости, или хлещут, как кастаньеты, гротеском <...>» [1:216, 253]. Повторы в прозе Гоголя множатся, порождая фантазмагорических персонажей, имена которых находят художественное выражение в преувеличении через удвоение: *Петр Петрович* Петух («Мертвые души»), *Пифагор Пифагорович* Чартокуцкий («Коляска»), *Демьян Демьянович, Тарас Тарасович, Евтихий Евтихевич, Елевферий*

Елевфериевич («Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем») и др.

Ю. Манн обнаруживает в поэтике Гоголя противоположные, но взаимосвязанные приемы имянаращения персонажей. Первый заключается в неожиданном отклонении от нормы (ср. онимный ряд : *Николай, Иван, Елизавета, Марья, Перепетуя* в «Ревизоре»), другой — когда «обычное подается на фоне странного» [5:122]. Иллюстрируя последний прием, ученый подчеркивает необычность удвоенного имени *Пифагор Пифагорович*, сочетающегося с нормативной для языковой системы русского языка фамилией *Чартокуцкий*. А. Белый наделяет имя *Пифагор Пифагорович Чартокуцкий* «чином» гротеск [1:217]. Переплетение имени с высокой культурной репутацией и «говорящей», хотя и без прямых ассоциаций с чертом¹, фамилией порождает гротеск, который усиливают противоречия между формальным и содержательным планом имени. Во-первых, престиж протонима *Пифагор* снимается удвоением имени-отчества, во-вторых, апеллятивный компонент фамилии 'куцкий' (ср. *куций* 'короткий, обрубленный (о хвосте)', 'перен. Ирон. или пренебр. ограниченный, не выходящий за пределы чего-л.; неполный, урезанный' [7:156]) распространяется на имя-отчество *Пифагор Пифагорович*, внося дополнительные пейоративные семы, соотносенные с описанием скрюченной фигуры Чартокуцкого в финальной сцене повести. Кроме того, в имени актуализируется звуковая семантика, порождаемая разливным пренебрежительным звукоподражанием *пф* — *пф*, входящим в двухкомпонентную формулу онима и подчиненным главному повтору-удвоению.

В лекции «Николай Гоголь» В. Набоков отмечает особую манеру писателя «заставлять «второстепенных» персонажей высказывать при каждом повороте пьесы (романа или рассказа), чтобы на миг блеснуть своим жизнеподобием» и больше никогда не появиться на сцене [6:60]². Этот «Потусторонний мир, который словно прорывается сквозь фон пьесы, и есть подлинное царство Гоголя», — пишет На-

¹ Гоголь отказался от прямых ассоциаций с чертом в «Портрете» (1834), написанном на год раньше повести «Коляска», заменив во второй редакции прозрачную фамилию *Чертков* на *Чартков* [5, с. 97].

² Перефразируя А. П. Чехова, В. Набоков говорит, что «ружья Гоголя висят в воздухе и не стреляют; <...> обаяние его намеков и состоит в том, что они никак не материализуются» [6, с. 61].

боков по поводу упоминаемых лиц «Ревизора», расширяющих пространство пьесы, придавая ей «чрезвычайную сценичность» [6:66]. Излюбленный прием Гоголя — безымянность «недействующих» и «недействительных» лиц, которые не только создают иллюзию «заселенного» пространства фантастического города N, но усиливают образность «Ревизора» как гротескно-сновидческой пьесы.

Другие побочные персонажи «Ревизора», «Мертвых душ» и др. произведений оказываются чистыми фантомами, плодом воображения действующих лиц, которые зачастую наделяют их совершенно нелепыми именами. Вереница эфемерных лиц, имена которых напоминают, по словам Набокова, «клички, которые мы нечаянно застаем в тот самый миг, когда они превращаются в фамилии» [6:60], появляется в «Мертвых душах» в сцене бала у губернатора. Обворожительные приемы Чичикова не прельщают губернаторскую дочь, но герой, не замечая, что наскучил молодой даме, продолжает рассказывать «множество приятных вещей, которые уже случилось ему произносить в подобных случаях в разных местах: именно в Симбирской губернии у *Софрона* Ивановича Беспечного, где были тогда дочь его *Аделаида Софроновна* с тремя золовками: *Марьей Гавриловной*, *Александрой Гавриловной* и *Адельгейдой Гавриловной*; у *Федора Федоровича* Перекроева в Рязанской губернии; у *Фрола Васильевича* Победоносного в Пензенской губернии и у брата его *Петра Васильевича*, где были свояченица его *Катерина Михайловна* и внучатые сестры ее *Роза Федоровна* и *Эмилия Федоровна*; в Вятской губернии у *Петра* Варсонофьевича, где была сестра невестки его *Пелагея Егоровна* с племянницей *Софией* Ростиславной и двумя сводными сестрами — *Софией Александровной* и *Маклатурой Александровной*» [2:176–177]. Комментируя этот фрагмент, В. Набоков отмечает чужеземный (немецкий) облик некоторых имен, использованный, чтобы «передать отдаленность и зрительное искажение объекта находящегося словно в тумане»; последнее же имя в перечне (*Маклатура Александровна*) называет «верхом кошмарной бессмыслицы» [6:87]. В создании фантомов, получивших имена, но не утвердившихся на правах персонажей, участвует прием «разлитого» повтора. Имена повторяются в отчествах (ср.: *Софрон* Иванович — *Аделаида Софроновна*), отчества «размножаются» по мере прибывания многочисленных родственников: золовок, братьев, внучатых и даже сводных сестер (*Марья Гавриловна*, *Александра Гав-*

риловна, Адельгейда *Гавриловна*; Фрол *Васильевич* и Петр *Васильевич*; Роза *Федоровна* и Эмилия *Федоровна*; София *Александровна* и Маклатура *Александровна*). Имена удваиваются (*Федор Федорович*), повторяются (*София* Ростиславовна и *София* Александровна), потусторонние существа вползают в ткань романа, захватывая русские губернии и расширяя пространство странствий Чичикова. Метаморфозы имен, сменяющих друг друга с калейдоскопической поспешностью, порождают гиперболу, которая «находит свое художественное выражение в гротеске» [1:261].

Нагромождение двойников с именами, совпадающими в основе с отчеством, используется в сцене представления гостей на ассамблее у городничего («Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем»): «Позвольте, я перечту всех, которые были там: *Тарас Тарасович*, Евпл Акинфович, *Евтихий Евтихиевич*, *Иван Иванович* — не тот *Иван Иванович*, а другой¹, Савва Гаврилович, наш *Иван Иванович*, *Елевферий Елевфериевич*, Макар Назарьевич, Фома Григорьевич... Не могу далее! не в силах! Рука устаёт писать!» [3:231]. Возникает ощущение, что повествователь заговаривается, повтор здесь демонстративно «выпячивается» — персонажи становятся отражениями в зеркальном алогичном мире Гоголя, где мыслимы любые трансформации.

Итак, редупликация в антропонимной формуле 'имя-отчество' является одним из доминантных средств выражения комического гротеска в произведениях Гоголя.

Литература

1. Белый А. Мастерство Гоголя / А. Белый. — М. — Л. : Изд-во художественной литературы, 1934. — 324 с.
2. Гоголь Н. В. Мертвые души / Н. В. Гоголь // Н. В. Гоголь. Собрание сочинений в 6 томах. — М. : Государственное издательство художественной литературы, 1952. — Т. 5. — С. 7–259.
3. Гоголь Н. В. Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем / Н. В. Гоголь // Н. В. Гоголь. Собрание сочинений в 6 томах. — М. : Государственное издательство художественной литературы, 1952. — Т. 2. — С. 193–243.

¹ Иван Иванович Перерепенко имеет двойника, который дважды пытается «потеснить» главного героя «Повести».

4. Гоголь Н. В. Шинель / Н. В. Гоголь // Н. В. Гоголь. Собрание сочинений в 6 томах. — М. : Государственное издательство художественной литературы, 1952. — Т. 3. — С. 129–160.
5. Манн Ю. В. Поэтика Гоголя / Ю. Манн. — М. : Художественная литература, 1978. — 398 с.
6. Набоков В. Николай Гоголь / В. Набоков; [пер. с англ. Предисловие Ив. Толстого] // В. Набоков. Лекции по русской литературе. — М. : Независимая Газета, 2001. — С. 31–134.
7. Словарь русского языка : в 4 т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; [под. ред. А. П. Евгеньевой]. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Русский язык, 1983. — Т. 2: К — О. — 736 с.
8. Эйхенбаум Б. М. Как сделана «Шинель» Гоголя / Б. М. Эйхенбаум ; [сост. О. Эйхенбаум ; вступ. ст. Г. Бялого] // Б. Эйхенбаум. О прозе. О поэзии. сб. статей. — Л. : Худож. лит., 1986. — с. 45–63.

Кравченко Е. О.

РЕДУПЛІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ОБРАЗНОСТІ ПОЕТОНИМА І КОНТЕКСТУ

Описано прийом редуплікації в структурі поетоніма ('ім'я по батькові'). Досліджено мотивацію подвоєння; прокоментовано звукову семантику, контрастні ознаки в імені персонажа, прийом «розлитого» повтору тощо. Доведено, що повтор у творах Гоголя є домінантою поетики комічного.

Ключові слова: контекст, повтор, поетонім, поетонімосфера, редуплікація, семантика.

Kravchenko E. A.

REDUPLICATION AS THE MEANS OF IMAGERY OF POETONYM AND CONTEXT

The methods of reduplication in the structure of poetonym were described. The motivation of reduplication was investigated; the acoustic semantics, the contrasting features in the name of the character, the methods of distant reiteration were commented on. It is proved that the reiteration in Gogol's works is the dominant of comic poetics.

Key words: context, poetonym, poetonymosphere, reduplication, reiteration, semantics.

УДК 81'373.231+82.1(РОС)

В. В. Максимова

ПОЭТИКА ИМЕН ХУДОЖНИКОВ В ТВОРЧЕСТВЕ А. ВОЗНЕСЕНСКОГО

Представлено несколько интересных случаев функционирования репрезентативных собственных имен из группы поэтонимов, которыми в поэтических произведениях А. Вознесенский называл художников.

Ключевые слова: аллюзия, коннотема, контекст, поэтоним.

Образы художников занимают особое место в эстетическом пространстве поэта-интеллектуала А. Вознесенского, стремившегося создать «новый язык искусства» [14:10]. В его произведениях представлено значительное количество поэтонимов, омонимичных реальным именам живописцев: *Гойя, Врубель, Рембрандт, Модильяни, Рублев, Пикассо, Ван Гог, Рафаэль, Сальвадор Дали, Гоген, Ренуар, Филонов, Репин, Марк Шагал, Рубенс* и др. Чтобы осмыслить роль, отведенную творцу в художественной реальности А. Вознесенского, обратимся к некоторым стихотворениям поэта.

В стихотворении «Гойя» (1959) антропоэтоним—заголовок, являющийся омонимом фамилии испанского живописца Франсиско Хосе де Гойи (Francisco José de Goya) (1746—1828), занимает ключевую позицию. Имя этого художника обладает определенной, «устойчивой» семантикой в широком историко-культурном контексте. Великий Гойя — мрачный гений испанского романтизма, уникальность живописи которого состоит в изображении «странных и страшных» миров. Его картины наполнены мрачными гротескными образами, сам Гойя — «странник по заповедным уголкам человеческой души, снов и подсознания» [12]. Характеризуя серию гравюр «Бедствия войны», которая считается одним из наиболее известных произведений Гойи (наряду с «Капричос»), В. Прокофьев отметил в офортах присутствие «чего-то непередаваемо жуткого и в то же время завораживающего» [16:146].

В поэтономологии семантикой собственного имени принято считать совокупность представлений о его референте. Названные характеристики творчества художника и множество других позволяют

наиболее регулярные представления, связанные с именем *Гойи* в широком контексте культуры, квалифицировать как коннотемы в семантической структуре онима. Так, в содержание имени входят коннотемы-характеристики творческой манеры Гойи-графика: *'демоничность (дуэнде)'*, *'мрак'*, *'ужас'*, *'безумие'*, *'жуткие грезы'*, *'бессознательное'* и др. В произведениях русских поэтов имя испанского живописца несет традиционную историко-культурную семантику. В стихотворениях А. Ахматовой¹, К. Бальмонта², В. Хлебникова³, А. Вертинского⁴ «мучительный» и «жуткий» Гойя предстает как «художник чудовищных Грез». А. Вознесенский же назвал именем *Гойя* стихотворение, которое открывает антивоенную тему в его творчестве.

Новаторское понимание образа испанского художника сформировалось у поэта еще в детстве, о чем свидетельствует автобиографическая проза А. Вознесенского «Мне четырнадцать лет». В ней возникает смысловое соответствие *Гойя — война*: «Для меня же «Гойя» звучало — «война»» [6, 426]⁵. Вернувшись из ленинградской блокады, отец поэта привез книгу под названием «Гойя». Вознесенский пишет: «Я ничего об этом художнике не знал. Но в книге расстреливали партизан, мотались тела повешенных, корчилась война <...>. Все это связалось в одно *страшное имя — Гойя*» (выделено нами — В. М.).

В стихотворении, отражающем детские впечатления автора, преобладает «доразумный смысл» [3:186]. Недаром А. Квятковский приводит «Гойю» в числе образцов суггестивной лирики [7:290–292].

Приемы, формирующие содержательную образность стихотворения, сосредоточены вокруг имени, являющегося центром семантического и эмоционально-экспрессивного поля произведения⁶. Это самое «вознесенское», по словам Феликса Медведева, стихотворение [12] вслед за поэмой «Мастера» продолжает одну из главных тем

¹ Маска это, череп, лицо ли — / Выражение злобной боли / Что лишь Гойя мог передать [1, с. 278].

² Мне снился мучительный Гойя, / художник чудовищных Грез, — / Больная насмешка над жизнью, / над царством могилы вопрос [2, с. 65].

³ Шумите, синие березы. / Заря ночная, заратустрь! / А небо синее, моцарты! / И, сумрак облака, будь Гойя! / Ты ночью, облако, роопсь! [18, с. 99]

⁴ Я люблю Вас, моя сероглазочка, / Золотая ошибка моя! / Вы — вечерняя жуткая сказочка, / Вы — цветок из картины Гойя [4, с. 277–278].

⁵ В 1941 году Вознесенскому было 8 лет.

⁶ Поэтика «Гойи» рассматривается нами в отдельной статье [10].

творчества поэта — тему искусства. В стихотворении «Гойя» А. Вознесенский представляет свое видение Художника. В поэтонимологии принято совокупность перемен, происходящих с собственным именем и его семантической аурой квалифицировать как поэтонимогенез. В результате поэтонимогенеза «переосмысленное» имя испанского живописца становится символом человечности, величия духа, восставшего против войны.

В «Параболической балладе» (1959), где новаторски представлено имя французского импрессиониста Поля Гогена (Paul Gauguin) (1848–1903), смысловой доминантой выступает необыкновенная «траектория» судьбы художника, символизирующая бунтарский дух в искусстве. Коннотема 'изгой', актуализированная в поэтониме *Гойя* конструкцией «я-гой-я» через экспликацию звуковой формы имени, паронимически сближенного с апеллятивной лексемой *гой*, в антропоэтониме *Гоген* становится ведущей. Не соответствующие академическим стандартам картины импрессионистов получили известность благодаря «Салону отверженных», выставке, на которой были представлены забракованные авторитетными судьями работы. На автопортрете «Отверженные» (1888), посвященном и подаренном Ван Гогу, Гоген воплощает образ художника-импрессиониста, «презираемого и постоянно влачащего цепь перед лицом света». Автопортрет сопровождает комментарий: «< ...> этот Жан Вальжан, сильный и любящий, но преследуемый обществом и поставленный вне закона, разве он не олицетворяет также образ импрессиониста наших дней?» [цит. по 17]. Отметим, что у Гогена автопортрет выходит за рамки собственно портретного жанра. Это ставит загадки перед исследователями творчества художника. Гоген вводит автопортрет в картину. Часто он рисует себя на фоне другого портрета (Бернара — «Отверженные», Христа — «Автопортрет с желтым Христом»). Таким способом художник заставляет зрителя сопоставлять два образа. К подобному приему обращается А. Вознесенский, используя имя *Гогена* для создания символического «портрета» «Художника всех времен» в «Параболической балладе». Но если сам Гоген, подчиняясь традиции портретирования, выделяет собственное изображение как центральную фигуру рождаемого сопоставлением образа, то онимный эксперимент А. Вознесенского носит исключительно новаторский характер: поэт художественно переосмысливает конс-

тантность историко-культурной информации о носителе имени, его энциклопедичность. *Жил огненно-рыжий художник Гоген, / богема, а в прошлом — торговый агент* [5:27]. Здесь А. Вознесенский как бы «допускает ошибку»: Поль Гоген не был рыжим. Его волосы были иссиня-черными. Огненно-рыжим был Ван Гог. Именно в живописи Ван Гога оранжевый тон впервые обрел мистическое звучание. Интересно, что, несмотря на оценки социологов, считающих Ван Гога одним из трех самых известных художников в мире (наряду с Леонардо да Винчи и Пабло Пикассо), «ошибка» А. Вознесенского остается незамеченной даже искушенными в искусстве людьми. Вероятно, причиной этого является новизна поэтического приема, авторитет поэта, закончившего архитектурный институт, и, возможно, «ситуативное» сомнение читателя в своих знаниях, рожденное похожими именами и судьбами «отверженных» художников-новаторов.

Рассмотрим, как намеренная контаминация влияет на поэтику образа художника. Умышленное «искажение» исторической реальности А. Вознесенским показывает глубокое знание и понимание поэтом творчества Гогена. Своим лучшим произведением Гоген считал автопортрет «Христос в Гефсиманском саду» (1889), где художник представляет себя в образе Иисуса, но с огненно-рыжими волосами, что противоречит традиции, по которой рыжеволосым изображают Иуду.¹ По поводу этого нашумевшего полотна Гоген писал Ван Гогу: «Эта картина обречена на непонимание, поэтому я должен надолго ее спрятать». [цит. по 15] Автопортрет действительно вызывает множество споров. Сам же Гоген так объяснял главную идею полотна: «Я изобразил на ней себя. Но, кроме того, я хотел выразить боль низверженного кумира — боль настолько же бога, насколько и человека, Иисуса, всеми покинутого, оставленного учениками, на фоне пейзажа, такого же печального, как и его душа» [цит. по 8]. Автопортрет Гогена выражает одиночество и душевные страдания художников-мучеников, непонятых современниками, живших в нищете. Образ мученичества «подкрепляет» поэтоним Монмартр²:

¹ Согласно средневековому поверью Иуда был рыжим. В Большом англо-русском словаре слово «judas-coloured», дословно обозначающее «цвета Иуды», переводится как «рыжий». [14]

² Имя обладает мировой известностью. В этом районе Парижа всегда селились художники. В своё время жили там Поль Гоген и Ван Гог.

/ *Чтоб в Лувр королевский попасть из Монмартра, / он дал кругля через Яву с Суматрой!* [5:27]. Внутренняя форма урбанонима Монмартр — *Mons-Martyrum* — Холм мучеников [13]. Огненно-рыжий цвет волос Христа-Гогена, обладающий на картине особой символикой, по нашему мнению, является еще и аллюзией на Ван Гога. А. Вознесенский обыгрывает историческую случайность, по которой фамилии двух художников, чьи творческие отношения считаются самыми бурными в истории искусства, частично совпадают в произношении, а в русской орфографии еще и графически. В контексте «Параболической баллады» благодаря способности историко-культурного имени конденсировать энциклопедическую информацию антропоним *Гоген* сочетает в себе представления о двух референтах: один художник угадывается через огненно-рыжий цвет волос, другой — через определение именем. Организованная поэтом конкуренция между стимулами, практически одинаково сильными по способности актуализировать в памяти подготовленного читателя историко-культурные образы, обуславливает слияние двух имен в одно. С одной стороны, «ошибка» А. Вознесенского вскрывает общую сущность «рыжих», непохожих на других, отвергнутых обществом, художников, с другой же — обостряет конфликт между ними, затрагивая тему авторства в искусстве. В результате рождается обобщенный, обозначающий всех Творцов образ, выразительность которого многократно умножается ономастическим экспериментом поэта.

В произведениях А. Вознесенского главным героем может быть и безымянный художник. Например, в стихотворении «Яблокопад» (1981), история создания которого связана с посещениями автором дома Пикассо, имя испанского живописца-новатора умалчивается, но подготовленный читатель может восстановить его с помощью контекста и автобиографической повести А. Вознесенского «О». Одна из причин безымянности хозяина дома скрывается в желании автора прославить не отдельного художника, поэта или композитора, но воспеть Творца. В «Яблокопаде» поэтика умолчания особо многогранна. Название стихотворения является анаграммой, в которой зашифрованы имена кумиров А. Вознесенского — Александра Блока (*яБлокопад*) и, в более сокрытой форме (с инверсией), Пабло Пикассо (*яблокоПад*), текст произведения наполнен соответствующими

аллюзиями¹. В стихотворении автор представляет свою концепцию поэзии, в которой должны гармонично сосуществовать новаторство и традиционность. Здесь сопоставляются аполлоническое и дионисийское начала искусства. Имя *Блок* символизирует 'дух', 'идею', имя *Пикассо* — 'телесность', 'безумие'.

Обилие имен художников в произведениях А. Вознесенского объясняется интересом экспериментирующего поэта к изобразительному искусству, к «скрытым» творческого процесса (часто антропонимы, обозначающие художников, символизируют обобщенный образ Творца — «Гойя», «Параболическая баллада», «Яблокопад»). Поэт акцентирует внимание на «сопровождающих» имена *Пикассо* («Яблокопад») и *Гоген* («Параболическая баллада») коннотемах 'новаторство', 'бунтарский дух'. Не понаслышке знавший вкус отверженности шестидесятник А. Вознесенский в своих ранних произведениях особо выделяет в смысловой структуре поэтонимов, которые определяют Творцов, коннотему 'изгой' (*Гойя*, *Гоген*). Символом великого предназначения Художника становится антропоним *Гойя* («Гойя»).

Литетатура

1. Ахматова А. А. Поэма без героя / Анна Ахматова // Ахматова А. А. Сочинения: в 2 т. Стихотворения и поэмы. — М.: Худож. лит., 1986. — Т. 1. — С. 278.
2. Бальмонт К. Д. Аккорды / Константин Бальмонт // Избранное: Стихотворения; Переводы; Статьи. — М.: Худож. лит., 1983. — С. 65.
3. Барлас В. Я. Глазами поэзии: Об открытиях искусства и современных поэтах / В. Я. Барлас. — М.: Сов. писатель, 1986. — 288 с.
4. Вертинский А. Н. Сероглазочка / Александр Вертинский // Дорогой длиною... — М.: Правда, 1990. — 576 с., ил.
5. Вознесенский А. А. Параболическая баллада / Андрей Вознесенский // Вознесенский А. А. Собрание сочинений: В 3 т. / [вступ. ст. Л. Озерова]. — М.: Худож. лит., 1983. — Том 1. — С. 27–28.
6. Вознесенский А. А. Ров: Стихи, проза. — М.: Советский писатель, 1987. — 736 с.
7. Квятковский А. П. Поэтический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1966. — 376 с.

¹ Поэтика умолчания в «Яблокопаде» подробно разбирается нами в статье «В поисках «скрытым», или Право на прочтение» [9].

8. Левандовский А. П. Поль Гоген [Электронный ресурс] / Анатолий Петрович Левандовский. — Режим доступа до ресурсу: <http://www.litmir.net/br/?b=171337&p=45>
9. Максимова В. В. В поисках «скрытымным», или право на прочтение / В. В. Максимова // Язык и культура. — 2012. — № 15. — С. 176–187.
10. Максимова В. В. Поэтика имени *Гойя* в стихотворении А. Вознесенского «Гойя» / В. В. Максимова // Восточноукраинский лингвистический сборник. — 2008. — № 12. — С. 109–121.
11. Материалы сайта goia.ru
12. Медведев Ф. Андрей Вознесенский. «Я тебя никогда не забуду» / Феликс Медведев. — Москва: Эксмо: Алгоритм, 2011. — 256 с.
13. Монмартр [Электронный ресурс] // Википедия — Режим доступа к ресурсу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%80>
14. Новый большой англо-русский словарь под общим руководством акад. Ю. Д. Апресяна (онлайн версия) [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу: <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Apresyan-term-55431.htm>.
15. Озеров Лев Андрей Вознесенский и его поэзия / Лев Озеров // Вознесенский А. А. Собрание сочинений: В 3 т. / [вступ. ст. Л. Озерова] — М.: Худож. лит., 1983. — Том 1. — С. 5–18.
16. Поль Гоген. Эпизоды из жизни: Влияние примитивных культур [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу: http://impressionnisme.narod.ru/GOGEN/epizode_gogon17.htm
17. Прокофьев В. Н. Гойя в искусстве романтической эпохи / В. Н. Прокофьев. — М.: Искусство, 1986. — 215 с.
18. Ревалд Д. Постимпрессионизм (от Ван Гога до Гогена) [Электронный ресурс] / Джон Ревалд. — Режим доступа до ресурсу: <http://www.litmir.net/br/?b=83152&p=45>
19. Хлебников В. Усадьба ночью, чингисхань!.. / В. Хлебников // Хлебников В. Творения. — М.: Сов. писатель, 1986. — С. 99.

Максимова В. В.

ПОЕТИКА ІМЕН ХУДОЖНИКІВ У ТВОРЧОСТІ А. ВОЗНЕСЕНЬСЬКОГО

Представлено декілька цікавих випадків функціонування репрезентативних власних імен з групи поетонімів, якими в поетичних творах А. Вознесенський називав художників.

Ключові слова: алюзія, конотема, контекст, поетонім.

Maximova V. V.

***POETICS OF PAINTERS' NAMES IN THE WORKS OF A. VOZNESEN-
SKIY***

Some interesting cases of functioning of the representative proper names from the group of poetonyms, which in poetic works by A. Voznesenskiy named painters, are presented.

Key words: *allusion, connotative sema, context, poetonym.*

УДК 811.133.1'373.2

М. Д. Марінашвілі

**АНТРОПОНІМІКОН РОМАНУ
ЕРВЕ БАЗЕНА «ЗМІЯ У КУЛАЦІ»
(комуникативно-прагматичний аспект)**

Стаття присвячена дослідженню номінації персонажів і ономастичних одиниць культурно-історичного фону роману Е. Базена «Змія у кулаці». Виявлено особливості антропонімікону роману; вивчено його комуникативно-прагматичну роль у контексті.

***Ключові слова:** художній текст, літературний онім, антропонім, культурно-ономастичний фон, комуникативно-прагматична функція.*

Літературна ономастика посідає особливе місце у лінгвостилістичному аналізі художніх творів. Літературні оніми — специфічна лексична категорія, дослідження якої дозволяє виявити особливості стилю автора. Система онімів разом з іншими мовними засобами реалізує авторську концепцію світобачення, сприяє побудові художнього образу [5: 14].

Оніми, здатні кодувати великий об'єм художньої інформації, є важливим смисло- і стильоутворюючим елементом інформаційного простору тексту; вони сприяють адекватному сприйняттю та інтерпретації літературно-художнього твору, парадигми творчості автора, а, отже, більш глибокому розумінню ідеї твору [10: 5]. В художньому тексті розкривається закладений в антропонімах прагматичний потенціал [15: 105].

Оніми художнього тексту («поетоніми», «естетичні оніми», «літературні оніми») є об'єктом досліджень цілої низки наукових праць ([3; 4; 5; 6; 9; 11; 16; 17; 20; 22] та ін.). Незважаючи на існування спеціальних досліджень онімів французьких художніх текстів (див., напр.: [7; 8; 10; 13; 18] та ін.), система антропонімів окремого художнього тексту, зокрема творів Ерве Базена, все ще залишається недостатньо вивченою.

Актуальність нашого дослідження визначається посиленням інтересу до прояву мовної особистості у художньому тексті у межах його антропоцентричної парадигми. Одним з пріоритетних напрямків су-

часної лінгвістики є вивчення індивідуально-авторської лексичної організації художнього тексту і ступеня участі у неї онімів.

Об'єктом дослідження є антропонімікон роману Ерве Базена «Virige au roing» («Змія у кулаці»).

Предметом безпосереднього аналізу стали лексико-семантичні та функціональні особливості антропонімів (антропонімів дійових осіб та культурно-ономастичного фону) досліджуваного роману.

Мета роботи полягає у визначенні особливостей антропонімікону роману «Змія у кулаці», виявленні індивідуально-авторських смислів і функцій онімів в тексті, їх ролі у створенні художніх образів.

Матеріалом дослідження послужили антропоніми роману Е. Базена «Змія у кулаці».

Ерве Базен — один з видатних представників реалізму у французькій літературі ХХ століття — народився 17 квітня 1911 року в набожній буржуазній сім'ї. Його дитинство пройшло у родовому маєтку. Через постійні конфлікти з владною матір'ю в отрочстві він кілька разів тікав з дому, поки у 20 років не покинув сім'ю остаточно. Конфліктні відносини з матір'ю надихнули письменника на роман «Змія у кулаці», який був опублікований у 1948 році. Цей роман — перший у трилогії «Сім'я Резо» («Les Rezeau»), яка є програмним твором письменника. Трилогія Е. Базена відноситься до жанру сімейного роману; це історія сім'ї Резо у чотирьох поколіннях. Роман «Змія у кулаці» розповідає про дитинство та отрочтво Жана Резо, про взаємовідношення між членами сім'ї Резо, потомками старинного дворянського роду. Основні персонажі роману: деспотична мати; батько, «псевдовчений», «псевдоголова» сім'ї, жалюгідна людина, яка не наслідуються захистити дітей перед деспотичною матір'ю; старший син Фреді — «псевдопервісток, який став другим, а точніше, другорядним»; молодший син Марсель, улюбленець матері і, нарешті, головний персонаж — середній син — дотепний, лютий бунтівник Жан Резо, від особи якого ведеться оповідання. Композиційним стрижнем всього оповідання є протистояння Жана Резо та його матері.

Оповідання має форму відкритої особистої розповіді з численними внутрішніми діалогами, що виявляють іронічне ставлення автора до життя, до своєї сім'ї, його особливу спостережливість, «яка дає письменнику найбагатші кольори у створенні сатиричних портретів, в описі манери поведінки та мовлення численних персонажів» [2: 11].

«Змія у кулаці» — роман у великій мірі автобіографічний, що про-
являється в його антропонімійній системі. Можна простежити чіткі
паралелі між іменами персонажів та реальними іменами членів сім'ї
Базенів. Так, справжнє ім'я Ерве Базена **Jean-Pierre Hervé Bazin** (в ро-
мані — **Jean Rézeau**). Батька Ерве Базена звали **Jacques Hervé Bazin**
(в романі — **Jacques Rezeau**). Мати Базена **Paule Guilloteaux** (в ро-
мані — **Paule Rezeau**, в дівочтві **Pluvignec**). Реальними є також імена
інших персонажів: бабусі Жана за батьківською лінією **Marie Rezeau**
(**Marie Bazin**), його знаменитого двоюрідного діда — члена Фран-
цузької Академії **René Rezeau** (**René Bazin**), його дядьки-протонотарія
Michel Rezeau (**Michel Hervé Bazin**), старшого брата **Ferdinand Rezeau**
(**Ferdinand Hervé Bazin**). Збережені в романі й імена гувернантки дітей
сім'ї Базенів Mlle **Ernestine Lion** та економки **Alphonsine** (**Alphonsine**
Gohier).

Антропонімний простір художнього тексту, його склад, відбір і
взаємодія антропонімів з контекстом визначається законом жанру,
художнім методом письменника, родом та видом літературного твору
і законами його будови, відповідністю змісту тексту, естетичним на-
вантаженням імені у найближчому та широкому контексті і багатьма
індивідуально-неповторними творчими особливостями стилю автора
в цілому [17: 38]. Система антропонімів роману «Змія у кулаці» визна-
чається, насамперед, його жанром. В тексті знаходимо імена предків
Жана Резо: **les barons de Saint-Elme, les vicomtes de Cherbaye, de Tanton,**
Claude Rezeau, Rose Taugourdeau, la petite arrière-grand-tante Rose-Ma-
riette Rezeau, l'arrière-grand-père Ferdinand, le grand-père Ferdinand, l'ar-
rière-grand-mère Pluvignec, Louis Rezeau та численних родичів: **René Re-**
zeau, Michel Rezeau, la comtesse Bartolomi, la baronne de Selle d'Auzelle,
la tante Torure, M. Pluvignec, Mme Pluvignec, la tante Alice, Alice II.

Всього в тексті роману нараховується 69 персонажів (дійових осіб
та згадуваних персонажів), з них 29 мають варіативні іменування. Під
варіантами ономастичної номінації розуміємо використання у різних
контекстах різноманітних формул іменування (за прізвиськом, за по-
вним або зменшувальним ім'ям та/або за прізвиськом).

В досліджуваному романі варіюють імена головних дійових осіб
і імена персонажів, найбільш значимих для оповідання. Наприклад:
Madame Rezeau — Paule Pluvignec — Paule — Rezeau-Pluvignec — Folcoche;
Jean Rezeau — Jean — Jean le Brasse-Bouillon — Brasse-Bouillon —

Monsieur Jean; Ferdinand — Frédie — Monsieur Frédie — Fred — Frédie la Chiffe — Chiffe; Marcel Rezeau — Marcel — Cropette; Thérèse Bartolomi — la comtesse Bartolomi — la tante Bartolomi — Thérèse; Mlle Ernestine Lion — Mlle Lion — Mlle Ernestine; le curé Toussaint Templerot — l'abbé Templerot — M. Templerot. Різноаспектні номінації суб'єктів відіграють важливу роль в організації структури тексту: багаторазове повторення іменування персонажа разом з уживанням варіантів є своєрідним засобом когезії тексту. Разом з тим варіанти антропонімів мають соціально-оціночну або контекстно-оціночну прагматику. Варіативність імені в художньому тексті може маркувати взаємовідношення персонажів у різноманітних комунікативних ситуаціях, соціальні, вікові та інші характеристики. Аналіз того, як персонажі називають один одного, дозволяє судити про їхні взаємовідношення та ставлення одного до одного [1: 84–86]. Наприклад, у листі Марселя, адресованому Жану, бачимо звертання у вигляді прізвиська, яке до того ж виглядає доволі комічно у супроводі етикетної форми «mon cher» («мій дорогій»), і офіційну підпис у вигляді імені та прізвища, якому також передують етикетні «Ton frige affectionné» («твій люблячий брат»):

«Mon cher Brasse-Bouillon, je suis heureux pour vous de ces excellentes vacances. [...].

Ton frère affectionné.

Marcel REZEAU [19: 92–93].

Весь роман Е. Базена пронизаний іронією, яка іноді переходить у сарказм. У першій частині роману, яка описує безтурботне життя Жана і Фреді під наглядом бабусі, переважає іронія та самоіронія. Наприклад, шестирічний Жан, задушивши гадюку, порівнює себе з Геркулесом у колисці (**Hercule au berceau**) [19: 17]. Описуючи історію роду Резо, Жан іронізує з приводу своєї приналежності до знаменитої («не в масштабах всієї планети, але, принаймні, за межами департаменту») сім'ї:

J'appartiens [...] à **la célèbre famille Rezeau**. Célèbre, évidemment, dans un rayon qui n'est pas celui de la planche, mais qui a dépassé celui du département [19: 22].

З появою на сцені мадам Резо іронічна тональність роману переростає у сатиру на деспотичну і святенницьку систему виховання. Крізь весь роман проходить протистояння Жана та його матері —

мадам Резо. Насамперед, Жан повстає проти тиранії матері, проте, як відзначає О. Євніна, бунт героя переростає сімейні рамки. Герой виступає не тільки проти сімейного свавілля, але й проти всього, що це свавілля підтримує та зміцнює: проти буржуазних класових принципів і церковних встановлень, проти святенництва, лицемірства і консерватизму. Головне кредо Е. Базена — рішуче скинення всіх мирських і релігійних традицій та авторитетів [19: 5–6].

Значне комунікативно-прагматичне навантаження у романі Ерве Базена несуть прізвиська. Як відзначає Ю. О. Карпенко, прізвиська є яскраво емоційними та експресивними, оскільки володіють емоційно-оцінною функцією. Вони наочно демонструють процес переходу пізнаних й відображених фактів об'єктивної реальності в емоційно-оцінні художні образи [6: 35]. Під прізвиськом нами розуміється додаткове неофіційне ім'я, яке дається людині у відповідності з його певними характеристиками, які торкаються його зовнішності, характеру, звичок, поведінки і т. д., а також модифіковані імена і прізвища, пестливі та емоційно-експресивно забарвлені іменування.

Прізвиська, вживані у романі «Змія у кулаці», можна поділити на дві групи: 1) формально мотивовані, створені від власної назви за фонетичною й семантичною асоціацією (**Fine** ← **Alphonsine**; **Frédie** ← **Ferdinand**; **Mado** ← **Madeleine**); 2) семантично мотивовані прізвиська, які вказують на зовнішній вигляд і фізичні особливості персонажа, його манеру поведінки, риси характеру (**Brasse-Bouillon**, **Folcoche**, **Chiffe**, **Petit-Jean Barbelivien**).

Прізвиська першої групи представлені зменшувально-пестливими формами власного імені, хоча й тут автор знаходить джерело для іронії. Так, зменшувальне ім'я економки сім'ї Резо **Fine** від **Alphonsine** — омонім прикметника *fin(e)* 'тонкий, проникливий' використовується у грі слів «*Fine*» ... *ne l'ýtait guire*» [19: 34] — Фінна проникливістю не вирізнялася.

Найбільш експресивними є семантично мотивовані прізвиська головних персонажів роману. Слід зазначити, що прізвисько матері Жана згадується на першій сторінці роману, коли герой-оповідач описує очі гадюки, яку він міцно стискає у кулаці. В її очах горять іскри вогню — ненависті. Таку ж ненависть Жану довелося бачити в очах своєї матері:

Elle avait de jolis yeux, [...], cette vipère, [...] des yeux de topaze brûlée, [...] tout pétillants d'une lumière que je saurais plus tard s'appeler la haine et que je retrouverais dans les prunelles de **Folcoche**, je veux dire de ma mère, ... [19: 17].

В подальшому викладі найуживанішим (191 слововживання) є прізвисько **Folcoche**, яке використовується також у скороченій версії **F** у словосполученні *Vengeance a Folcoche* (Помста Фолькоші) — **VF**, що Жан вирізає на корі дерев. Прізвисько *Folcoche* утворене складанням частин прикметника *folle* («божевільна, скажена») та іменника *cochon* («свиня»). Мадам Резо отримала його з легкої руки Фреді:

«La **folle!** La **cochon**ne!» Répétait-il en se déshabillant, si haut que ses injures traversaient la cloison. ... «**Folcoche!** Saleté de **Folcoche!**» [19: 45].

Зауважимо, що оповідач часто використовує офіційно-статусне іменування **Mme Rezeau** (63 слововживання), яке в його устах породжує почуття холодності, відсторонення, відсутності близькості між матір'ю та сином. Жак Резо звертається до дружини за ім'ям **Paule** (16 слововживань).

В сім'ї Резо давати прізвиська, як пояснює Жан, — це родовий звичай, який зближає її зі знатними сім'ями Стародавнього Риму, де прізвиська були обов'язковими. Прізвиська Жана (**Brasse-Bouillon**, можна перекласти як Шум-Бурум) і Фердинанда (**Chiffe** — тютя) можна зарахувати до характеризуючих. Прізвисько ж Марселя має етимологічно затемнену внутрішню форму: ... je n'ai jamais su pourquoi lui avait été attribué le sobriquet de **Cropette** (étymologie obscure) ... [19: 32].

Прагматичний ефект антропонімів посилюється у досліджуваному романі за рахунок їхнього використання з детермінативами, що зумовлено їх системними характеристиками. Власні назви у французькій мові не потребують наявності детермінативів, тому що вже згідно своєї референтної природи власна назва у висловлюванні завжди визначена, ідентифікована і не потребує ніяких додаткових граматичних показників [12: 214]. В деяких випадках детермінатив супроводжує власну назву, що санкціонується граматикою (див.: [20]), наприклад, означений артикль при прізвищі вказує на те, що йдеться про сім'ю (**les Rezeau, les Pluvignec**). Означений артикль вживається перед прізвищами також в розмовному мовленні: «Entrons chez moi, reprit Templerot. Vous ne serez peut-être pas aussi dorlotés que dans votre manoir, mais **la Marguerite** a fait pour le mieux» [19: 88]. Неозначений артикль дозволяє вказати на індивіда, який входить до складу кон-

кретної сім'ї: ... il n'est pas décent qu'**un Rezeau**, même si jeune, reste nu devant des domestiques [19: 19].

Проте, вживання детермінатива при власній назві створює й стилістичний ефект оцінки людини, сприяє появі або розширенню конотативного, характеризуючого мовленнєвого значення. Так, означений артикль у прикладі:

– **Le Cropette** a bien travaillé, constata Frédie [19: 93], враховуючи контекст (Кропет показав матері схованку братів), означений артикль додає характеризуючого значення, сприяючи вираженню почуття досади (можна перекласти як «цей паршивець Кропет»).

Неозначений артикль вживається перед антропонімом іноді для вираження іронії, презирства: Pour résumer mon p̄re d'un mot, c'était **un Rezeau** statique [19: 31], іноді для підкреслення пафосності ситуації: ... pour **un Rezeau**, le travail salarié n'apparaît pas comme tellement honorable [19: 103].

Особливої експресивності набувають в романі антропоніми, вживані з демонстративами і посесивами, у сполученні з означенням. Під впливом контексту детермінативи виражають найрізноманітніші оцінні значення, наприклад:

«**Mon pauvre Jacques**, dans quel état te mets-tu devant tes enfants ! [19: 49].

«Ce ne sont pas **ces richissimes Pluvignec** qui me prêteront un sou [19: 103].

Детермінативи тут втрачають свою основну функцію ідентифікації предмета мовлення і здійснюють функцію вираження емоційного ставлення суб'єкта мовлення до особи, що ідентифікується власним ім'ям.

Окреме місце в романі відведено священикам, які, по суті, займаються їх освітою, оскільки віддати дітей вчитися у колеж, на думку мадам Резо, — надто великі витрати. Як говорить Жан, абати — персонажі епізодичні, бо вони будуть постійно мінятися, але важливі: ... personnage, épisodique, il est vrai, mais important, parce qu'il sera toujours remplacé par un autre [19: 33]. Зневажливе та іронічне ставлення дітей до абатів-наставників відбивається, зокрема, у тому, що вони стали називати їх за номерами (**ABIV** et plus brièvement, **BIV**). З семи абатів в тексті наведено імена тільки чотирьох (**le révérend p̄re Trubel**; **Athanase Dupont** — **BV**; **le p̄re Vadeboncoeur** — **BVI**; **l'abbé Traquet** — **BVII**).

Культурно-ономастичний фон роману «Змія у кулаці» складають власні імена реальних історичних осіб, а також міфологічних і літературних героїв, тобто «імена-цитати» [1: 118].

В романі Е Базена використано такі референційні імена, або імена реальних осіб: політичних діячів: **Poincaré, Herriot**; королів та осіб королівських кровей: **Louis XVI, le prince de Galles**; письменників, філософів: **Disraeli, Perrault, Shelley, Hugo, Chateaubriand, Voltaire**; церковних діячів: **Pie XI, Pie VII**; вчених: **Michelet, Lenotre, Funck-Brentano, Gaxotte, Dauzat**.

Референційні імена, безумовно, важливі для створення художньої реальності. Вони є маркерами хронотопу, відбиваючи епоху, яка описується автором. В романі такими маркерами є, наприклад: Sa sainteté **Pie XI** (Пий XI), який був обраний папою Римським 6 лютого 1922 р.; le **curé d'Ars** — Жан-Батіст-Марі В'анней (1786–1859), який був канонізований у 1925 р. Проте не менш важливою є їх прагматична функція. Наприклад, принц Уельський згадується у відповіді Жана на репліку Фреді про його мерзенну краватку:

— Et puis après! Nous n'allons pas chez le **prince de Galles** [19: 83] (— Та й що! Не до принца Уельського їдемо). У 20-ті — на початку 30-х років ХХ століття принц Уельський (пізніше король Едуард VIII) був законодавцем мод.

В досліджуваному романі вживано значну кількість номінацій апостолів і святих християнства, відомих з сакральних текстів: **Adam, Eve, Mod'se, Saint Michel, l'apôtre Jacques, vierge Marie, Tarcisius, Jésus-Christ, Lazare, sainte Thérèse**, що зумовлено ідейно-художньою спрямованістю роману. Ерве Базен використовує й вигадані імена, а саме: імена персонажів літературних творів: **Tafardel, Chimčne**, а також міфологічні імена: **Hercule, Atrides, Moloch, Kali, Jupiter, Junon**.

В контексті роману міфоніми відіграють важливу роль у створенні образності. Так, описуючи свої відчуття після того, як мадам Резо увезли до лікарні, Жан говорить, що з її від'їздом «Ла Бельанжри» спустіло. Діти були задоволені, але їхню радість затьмарила розгубленість, неначебто шанувальників Молоха (в жертву якому приносили дітей) і Калі (богині жіночої руйнівної енергії і смерті) раптом позбавили їхніх злих богів. Дітям нічим було замінити своє божество — їхню мати:

Notre joie n'avait pas de boussole. Nous étions désorientés. J'imagine assez le désarroi des adorateurs de **Moloch** ou de **Kali**, soudain privés de leurs vilains dieux. Nous n'avions rien à mettre à la place du nôtre [19: 65].

Бібліоніми також сприяють створенню іронічної конотації образів. Наприклад, дядька Жана — протонотарій Мішель Резо — уподібнюється архангелу Михайлу, його небесному патрону в описі сцени, коли він войовничо топче вже мертву гадюку, яка не становить ніякої безпеки: ... que mon oncle, rassuré, se mit à retuer, martialement, à grands coups de talon, comme **saint Michel**, son patron [19: 19].

З іншого боку, розвінчуючи біблійні образи, Е. Базен іронізує над релігійним вченням. Так, голова гадюки, яку придушив Жан, нагадує трикутник (подібний символу бога, її одвічного ворога): ... une tête de vipère, c'est triangulaire (comme **Dieu**, son vieil ennemi) [19: 17]. Тут має місце іронічний натяк на християнську догму про трійцю та епізод з Біблії, який описує спокушання Єви дияволом в образі змії. Тему спокушання іронічно обіграно і в описі знаменитого роздвоєного жала гадюки (одне вістря націлено у Єву, друге — в Адама), яке схоже на виделочку для равликів:

Elle avait aussi de minuscules trous de nez, ma vipère, et une gueule étonnante, béante, en corolle d'orchidée, avec, au centre, la fameuse langue bifide — une pointe pour **Eve**, une pointe pour **Adam** —, la fameuse langue qui ressemble tout bonnement à une fourchette à escargots [19: 18]. Задущена змія в руках Жана схожа на в'ялий жезл Мойсея (en flasque bâton de **Mod'se**) [19: 18].

Біблійна образність в романі з елемента словесної гри становиться способом ідеального тлумачення реальності. Звернення до неї дозволило зрівноважити два художніх плани: ідеальний і матеріально-побутовий. Біблійні образи розширюють часові межі оповідання, вказуючи на вічну повторюваність подій [14].

Інтертекстуальні імена виконують непрямую характеристику дійових осіб, оточуючого середовища, оскільки вони первинно вже містять у собі ту чи іншу інформацію і є емоційно чи оцінно забарвленими. Літературні алюзії, герої творів, вкрапленні в художній текст, встановлюють зв'язок між смисловою структурою даного тексту та ідеями і образами книг, на які натякають ці імена. Наприклад, Жан порівнює щирість слів Хімени, персонажа трагікомедії Корнеля,

звернених до Сіда, в якого вона закохана «Йди, тебе я ненавидіти не можу», з щирістю почуття нелюбові Жана до своєї матері:

«Et si tu savais comme je ne t'aime pas! Je te le dis avec la même sincérité que le «va, je ne te hais point» de **Chimčne**, dont nous étudions en ce moment le cornélien caractčre [19: 54]. При цьому спостерігаємо підсилення антитези «любов/нелюбов» (ненависть для Жана не таке сильне почуття, як нелюбов).

Отже, антропоніми відіграють важливу роль у структурі тексту і в образній системі роману Ерве Базена «Змія у кулаці». Вони визначають суттєві особливості характерів персонажів, а також встановлюють зв'язки між образами і ситуаціями. Антропоніми дослідженого роману виявляють приховані смисли, релевантні для інтерпретації тексту; слугують ключем до його підтексту, актуалізують інтертекстуальні зв'язки роману. У контексті твору антропоніми набувають різноманітних конотацій — соціальних, культурних, історичних, емотивних, оцінних, асоціативних, сприяючи реалізації ідейно-художнього задуму автора.

Перспективним видається дослідження ономастикону двох інших романів трилогії «Сім'я Резо» — «Смерть коника» (1950) та «Крик сови» (1972), зважаючи на те, що вони належать до різних періодів творчості Ерве Базена і є стилістично неоднорідними. В них простежуються зміни в ідейно-художніх особливостях прози письменника, що, безумовно, відбивається в їх онімній системі.

Література

1. Виноградова Н. В. Имя персонажа в художественном тексте: функционально-семантическая типология: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.08 «Теория литературы. Текстология» / Н. В. Виноградова. — Тверь, 2001. — 213 с.
2. Евнина Е. М. Эрве Базен и его семейный роман / Е. М. Евнина // Bazin H. *Vipčre au poing. La mort du petit cheval. Cri de la chouette.* — М.: Editions du Progrčs, 1979. — С. 3–14.
3. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. — Донецк: Юго-Восток, 1999. — 408 с.
4. Карпенко О. Ю. Концептуалізація власних назв у художньому творі // Записки з ономастики / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2002. — Вип. 6. — С. 80–88.
5. Карпенко О. Ю. Літературна ономастика: збірник статей / Ю. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2008. — 328 с.

6. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филологические науки. — 1986. — № 4. — С. 34–40.
7. Ковалева Л. Г. Картина мира Анри Труайя сквозь призму антропонимии трилогии «Семья Эглетьер»: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / Л. Г. Ковалева. — Воронеж, 2013. — 24 с.
8. Литвин Л. В. Семантико-стилістичні особливості прізвищ персонажів у французьких художніх творах // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Зб. наук. праць. — Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2005. — Вип. 10. — С. 102–110.
9. Магазанник Э. Б. Ономапозитика, или «говорящие имена» в литературе / Э. Б. Магазанник. — Ташкент: Фан, 1978. — 146 с.
10. Меркулова Н. В. Французская эстетическая ономастика и ее функции в художественном тексте и интертексте: автореф. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / Н. В. Меркулова. — Воронеж, 2005. — 26 с.
11. Михайлов В. Н. Собственные имена как стилистическая категория в русской литературе / В. Н. Михайлов. — Луцк, 1965. — 54 с.
12. Попович М. М. Детермінованість / недетермінованість іменника у мовленні (на матеріалі французької мови) / М. М. Попович. — Чернівці: Рута, 2001. — 347 с.
13. Прийтенко Е. Г. Функции имен собственных в романе М. Пруста «В поисках утраченного времени» в оригинале и в русском переводе: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Е. Г. Прийтенко. — М., 2013. — 24 с.
14. Симонова Л. А. «Семья Резо» Э. Базена: диалог с прошлым (идейно-нравственные искания) // Русское литературоведение в новом тысячелетии: Сб. научн. статей. — М.: МГОПУ имени М. А. Шолохова, 2003. — Вып. 14. — С. 262–268.
15. Системные и дискурсивные свойства испанских антропонимов / Ю. А. Рылов, В. В. Корнева, Н. В. Шеминова, К. В. Лопатина, Е. В. Варнавская / Под ред. проф. Ю. А. Рылова. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 2010. — 390 с.
16. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал / В. И. Супрун. — Волгоград: Перемена, 2000. — 172 с.
17. Фоянкова О. И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фоянкова. — Л.: Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1990. — 103 с.
18. Хохлова В. П. Реминисцентные онимы в произведениях французских писателей-экзистенциалистов: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / В. П. Хохлова. — Воронеж, 2010. — 24 с.

19. Bazin H. Vipère au poing / Hervé Bazin // Bazin H. Vipère au poing. La mort du petit cheval. Cri de la chouette. — М.: Editions du Progrès, 1979. — P. 16–155.
20. Gary-Prieur M.-N. La modalisation du nom propre / M.-N. Gary-Prieur // Langue française. — 1991. — n° 92. — P. 49–64.
21. Grevisse M. Le Bon Usage / Maurice Grevisse. — 12ème éd. — Paris: Editions J. Duculot, 1991. — 1768 p.
22. Nicole E. L'ononastique littéraire / E. Nicole // Poétique. — 1993. — № 54. — P. 233–235.

Маринашвили М. Д.

**АНТРОПОНИМИКОН РОМАНА ЕРВЕ БАЗЕНА «ЗМЕЯ В КУЛАКЕ»
(коммуникативно-прагматический аспект)**

Статья посвящена исследованию номинаций персонажей и ономастических единиц культурно-исторического фона романа Э. Базена «Змея в кулаке». Выявлены особенности антропонимикона романа; изучена его коммуникативно-прагматическая роль в контексте.

Ключевые слова: художественный текст, литературный оним, антропоним, культурно-ономастический фон, коммуникативно-прагматическая функция.

Marinashvili M. D.

**ANTHROPONYMS OF HERVÉ BAZIN'S NOVEL «VIPER IN THE FIST»
(communicative and pragmatic aspects)**

The article is devoted to the research of characters' nominations and onomastic units of cultural and historical background of E. Bazen's novel («Viper in the Fist»). The features of anthroponyms in the novel are exposed; its communicative and pragmatic role in the context is studied.

Key words: literary text, literary onym, anthroponym, cultural and onomastic background, communicative and pragmatic functions.

УДК 81'373.2: 679.123

С. В. Насакина

РОЛЬ ТЕОНИМОВ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕПАРАТОВ

В статье проводится исследование собственных имён в рекламных текстах фармацевтических препаратов. Были выделены функции и определена роль теонимов.

Ключевые слова: *имя собственное, рекламный текст, теоним.*

Эффективность рекламного текста зависит от многих факторов: структура, лексико-стилистические средства языка, логичность изложения. Важность вербальной составляющей очевидна, так как «без рисунка можно создать рекламу, без слов же никогда» [1:49]. Современное понимание рекламного текста не привело исследователей к общепринятому определению, поэтому его изучение требует дальнейшего теоретического и практического исследования.

Рекламный текст находится в сфере интересов отечественных и зарубежных лингвистов (В. В. Зирка, О. В. Кирпичёва, Т. Ю. Ковалевская, А. В. Ковалевская, Т. Н. Лившиц, В. И. Охрименко, П. Б. Паршин, Ю. К. Пирогова, Ю. В. Сивак, Т. Н. Учёнова, Н. Г. Швец, E. Applegate, P. Bruthiaux, G. Cook, N. Janich, G. N. Leech, K. Lundmark, B. Sowinski и многие другие).

На сегодняшний день проведены диссертационные исследования структурно-стилистических, прагмалингвистических и психолингвистических, когнитивных и семиотических, гендерных и лингвокультурологических аспектов рекламных текстов, изучаются отдельные вербальные компоненты рекламных текстов (заголовка, слогана, товарного знака).

Все ономастические единицы в рекламных текстах фармацевтических препаратов значимы и системно организованы, и таким образом составляют ономастическое пространство, которое представлено практически всеми известными разрядами. В то же время, учитывая особый принцип иерархии **ономастического пространства** фармацевтических препаратов, который присутствует в рекламных текстах

фармацевтических препаратов, можно выделить **основные** разряды **имён собственных** (топонимы, эргонимы, прагматонимы, идеонимы, антропонимы) и **второстепенные** (хрононимы, зоонимы, фитонимы, космонимы и теонимы). **Теонимы** — собственные имена Бога, божества в любой религии, мифологии, пантеоне [3:170], по причине их редкого использования, играют второстепенную роль в исследуемом материале и находятся на периферии ономастического пространства рекламных текстов фармацевтических препаратов. Вместе с тем второстепенные онимы могут влиять на формирование идеи отдельного рекламного текста, поскольку удачный выбор имени собственного во многом определяет смысловую и эмоциональную направленность текста. Заметим, что теонимы, по мнению исследователей, с трудом поддаются заменам [5:229], поэтому они понятны для большого круга людей разных стран и эпох.

Объектом рассмотрения в данной статье являются рекламные тексты фармацевтических препаратов. Отметим, что, несмотря на большое количество работ, посвящённых исследованию рекламного текста, рекламные тексты фармацевтических препаратов ещё не подвергались тщательному анализу ономатологов. В качестве **предмета** исследования избраны теонимы в рекламных текстах фармацевтических препаратов.

Цель настоящей статьи состоит в изучении роли теонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов.

Для достижения цели данной работы сформулированы следующие **задачи**:

- описать корпус теонимов в исследуемом материале.
- определить специфику функционирования теонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов.

Материалом для нашей статьи послужила печатная реклама, размещённая на рекламных листовках и в буклетах на украинском и русском языках. Анализу подверглись 300 рекламных текстов.

Цель включения **теонимов** в рекламные тексты состоит в том, чтобы увеличить интерес аудитории к рекламируемому препарату. Высоким прагматическим потенциалом, на наш взгляд, обладают **теонимы**, которые выполняют роль символа в рекламных текстах, связывающего имя божества с рекламируемым лекарством. Действительно, в сознании каждого человека закреплены определённые

культурно-исторические символы, при упоминании которых возникают устойчивые ассоциации. Так, в следующем примере включение **теонима** *Афродита* — богини красоты, в рекламном тексте, помогает в создании образности и становится одним из факторов повышения эмоционально-оценочного отношения адресата к информации, например:

Медиобитин

*Ещё в глубокой древности греческая мифология подарила миру образ **Афродиты**. **Афродита** входила в число двенадцати великих небожителей Олимпа. А есть ли в наше время скульптор, способный создать **Афродиту** наяву? Как показывают открытия ученых, есть! На звание скульптора **Афродиты** вполне может претендовать биотин. А биотин — главный компонент препарата Медиобитин. Поэтому формула красивого и безопасного загара — Медиобитин + солнце.*

В данном примере с помощью **теонима** *Афродита* эксплуатируется архетип «Смерть-Возрождение», представляя картину обновления, преобразования тела женщины с помощью фармацевтического препарата.

Подчеркнём, что в рекламных текстах фармацевтических препаратов **теонимы** редко встречаются (0,3 % в украинском языке и 0,2 % в русском языке), что отличает современные рекламные тексты от текстов начала XX века, например:

Пилюли Ара

*Одна пилюля на ночь и с утра с **Богом** за роботу*

По мнению исследователей, «проприальная единица занимает главное место в конструировании рекламного текста» [2:16], а **теонимы**, на наш взгляд, конструируют картину реальности, к которой причастен реципиент и тем самым воздействуют на эмоциональную составляющую человеческого сознания, например:

Гепатоклин

*Согласно древнегреческому мифу титан **Прометей** был прикован к скале в наказание за то, что открыл людям тайну огня. И каждый день прилетал орел, чтобы клевать его печень, но каждую ночь она полностью восстанавливалась от повреждений. Возможно, это объясняется удивительной способностью упомянутого органа к регенерации, но вполне вероятно, что у титана были припасены лекарственные растения — остается только строить предположения о том, какой*

*истинный смысл вложили в этот миф наши предки. Неоспоримо одно: для современного человека как никогда актуальна проблема защиты и сохранения здоровья печени — органа, выполняющего в организме функции целой биохимической лаборатории. Те, кто является сторонниками сохранения и приумножения здоровья при помощи лекарственных растений, по достоинству оценят специальный пищевой продукт **Гепатоклин** от компании «FITO PHARMA Co., Ltd».*

Следует отметить, что, **теонимы**, встречаясь в рекламных текстах фармацевтических препаратов, наполняют их некоторыми дополнительными значениями, что усиливает суггестивное воздействие рекламного текста, например:

Ліксон: сон — це реальність

*Я сон пою, бесценный дар **Морфея**,
И науку, как должно в тишине
Покоиться в приятном, крепком сне.*

А. С. Пушкин

ЛІКСОН виробництва ДП «Дослідний завод ДНЦЛЗ» виявляє достатній снодійний ефект у хворих із порушеннями сну неорганічного походження; препарат добре переноситься пацієнтами; оптимальне поєднання синтетичної діючої речовини та рослинних компонентів дає змогу досягти достатнього снодійного ефекту при призначенні дози зопіклону більш ніж у двічі нижчої, ніж у референтного препарату.

Использование теонима *Морфей* в приведенном выше примере создаёт особую энергетику текста, преломляя ментальный, этнический и мифологический образ мира адресата. Очевидно, что можно проследить ассоциативную цепочку «бог сна Морфей — рекламируемое лекарство-здоровый сон».

В исследуемом материале **теонимы** использовались в экспрессивных целях, создавая определённую ауру рекламируемому препарату, например:

*У видатного воїна Троянської війни Ахіллеса, був лише один фатальний недолік: його п'ята. Його батьками були: смертний Пелетус і морська богиня **Тетіс**. Вони прагнули зробити сина безсмертним, купуючи його у водах річки Стікс. Коли Тетіс купала сина, то тримала його за п'яту, яка залишалась сухою, і в подальшому стала його вразливим місцем. Після перемоги над Троянським царевичем Гектором, Ахіллес був*

смертельно поранений в п'яту. Досить часто люди, які мають мікотичні ураження ступнів страждають від власних міфів, одним з яких є те, що такі проблеми пов'язані з поганою гігієною і лише косметичним дефектом.

Для уникнення зараження мікозом ступнів ... рекомендується постійне застосування зовнішніх протигрибкових препаратів, зокрема Кетозорал-Дарниця і Міконазол-Дарниця.

Теоним *Тетіс* активизує асоціації, которые опираются на приобретенные ранее знания о перечисленных в рекламном тексте персонажах. Такие теонимы конструируют в памяти адресата контекст, который по мнению исследователей, является «тем фильтром, который элиминирует и конкретизирует значение слова, образуя вокруг него круг ассоциаций» [4:164]. Различные разряды собственных имён часто используются в рекламных текстах фармацевтических препаратов, однако для успешного воздействия на аудиторию, необходимо учитывать фоновые знания адресата. Использование **теонима**, помимо привлечения внимания, обладает мощным потенциалом рекламного воздействия, поскольку включает адресат в социокультурную реальность и связывает мифические события и мифические персонажи с реальной жизнью человека, соединяя проблемы мифологических героев с проблемами современного человека.

Таким образом, возникнув в далёком прошлом, теонимы впитали в себя многовековой опыт человеческого общества и являются одним из базовых компонентов лексической системы любого языкового коллектива. Теонимы присутствуют в каждом языке и оказывают влияние на мышление человека, формируют его ментальный лексикон. Данное свойство активно используется в суггестивных текстах, поэтому перспективным будет исследование данного разряда онимов в политических, религиозных и рекламных текстах.

Литература

1. Берман Г. Реклама. — М.: Тип. изд-ва «Правда» и «Беднота», 1925. — 204 с.
2. Бенкендорф Г. Д. Имена собственные как терминологические элементы в статическом и динамическом аспектах (по материалам немецкого языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Бенкендорф Г. Д. — Київ, 1991. — 17 с.
3. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. — Харків: Ранок-НТ, 2012. — 256 с.

4. Дудок Р. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках: [монографія] / Дудок Р. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. — 358 с.
5. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в языке и речи / Карпенко Ю. А. // Літературна ономастика: Збірник статей. — Одеса: Астропринт, 2008. — С.221–235.

Насакіна С. В.

РОЛЬ ТЕОНІМІВ У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

У статті проведено дослідження власних назв у рекламних текстах. Визначено функції та роль теонімів.

***Ключові слова:** власна назва, рекламний текст, теонім.*

Nasakina S. V.

THE ROLE OF THEONYMS IN PHARMACEUTICAL ADVERTISING TEXTS

The article deals with the proper names in pharmaceutical advertising texts. The functions of the theonyms and their role in advertising texts are determined.

***Key words:** advertising texts, proper name, theonym.*

УДК 811.111'1'373.2

В. Ю. Неклесова

ОНІМНИЙ ЛАНДШАФТ УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕРНЕТУ У 2008 РОЦІ

Статтю присвячено дослідженню онімного ландшафту українського сектору Інтернету у 2008 році. Представлено поняття онімний ландшафт та засіб його дослідження. Приділено увагу феномену мемів в Інтернеті та їх роль в онімному ландшафті.

Ключові слова: *власна назва, Інтернет, мем, онімний ландшафт.*

Студії лінгвістичного ландшафту є сучасною галуззю у мовознавстві. Визначення, яке запропонували Р. Лендрі та Р. Борис, є центральним для подібних розвідок: «мова дорожніх знаків, рекламних білбордів, назв вулиць, назв місць, назв крамниць та надписів на державних будівлях становить собою форму лінгвістичного ландшафту певної території, регіону або агломерації» [6:25]. Цілком природним є той факт, що у лінгвістичному ландшафті досить часто трапляються власні назви, а в деяких дослідженнях [3] власні назви взагалі домінують над загальними кількісно і якісно. Якщо ж брати до уваги торговельні марки, то кількість їх величезна: на вулицях, вдома на екранах телевізорів та моніторах комп'ютерів. Цілком доречним у такий ситуації було б виокремити **онімний ландшафт**, який би містив усі розряди власних назв, які оточують певну людину у певний проміжок часу.

Отже, онімний ландшафт перетинається із лінгвістичним ландшафтом, однак у багатьох випадках виходить за це поняття. Лінгвістичний ландшафт концентрується на фізичних проявах мовлення у публічній сфері, онімний містить власні назви не тільки з соціуму, а й ті, що трапляються у приватному житті носіїв мови.

Сукупність ментальних просторів людей складає колективну пам'ять. Відмінність колективної пам'яті від пам'яті людини реалізується у такому аспекті: колективна пам'ять не пов'язана лише з однією індивідуальною нервовою системою. У певний проміжок часу вона закодована у широкій сітці свідомостей людей, їх вищої нервової діяльності у визначеній соціальній групі [4:51]. Так, части-

на колективної пам'яті закодована в особистості кожного носія, але формування та реалізація проявів здійснюється у групі. Знання, які втілено у цю систему є надбанням культури, вони мають властивість змінюватися, але з часом. Таким чином, домен культури є одним з найбільш стабільних, для зміни сутності та концептуального наповнення якого потрібно доволі багато часу [5:102–110, 120–121].

Зараз ми пропонуємо виявляти ономастичний ландшафт по кількості запитів у мережі Інтернет, адже, ми запитуємо про те, що нас цікавить. Сьогодні, коли Інтернет став невід'ємною частиною нашого життя, ми кожного дня звертаємося до нього. У. Еко наголошує, що дисплей — це ідеальна книга, де світ виражено у словах та розділено на сторінки [2]. Для багатьох ця книга стає енциклопедією та засобом спілкування.

У нашому дослідженні ми використали дані сервісу Google Zeitgeist [8]. Методика моніторингу популярності пошукових запитів в Інтернеті подається у процентному відношенні. Кількість падіння чи росту пошукових запитів наводиться за певний проміжок часу, зазвичай можна подивитись статистичні дані за місяць або рік. За 100 % приймається значення періоду, коли кількість запитів була найвищою, якщо ж даних виявляється недостатньо, система виводить значення ноль. Сервіси аналізують загальні анонімні дані, тобто ті, які знаходяться у широкому доступі. При визначенні найтипівіших трендів аналітики Google використовували загальну кількість запитів та виключили з корпусу даних спам і вирази, що повторювалися. Кожного року рейтинг запитів відкритий для громадськості, списки представлено за популярністю, від найбільшої до найменшої.

Рейтинги в Україні фіксуються з 2008 року. У перший рік було виокремлено 7 категорій: **Найстримкіше зростання**, **Рейтинг подорожей («Відпочинок в...»)**, **Рейтинг «Що таке...»**, **Рейтинг «Хочу змінити...»**, **Найпопулярніші публічні особи**, **Найпопулярніші запити**, **Рейтинг «Хто такий...»**.

Категорія **Найстримкіше зростання** у 2008 році містить сім власних назв: 1. *В контакте*, 2. *Одноклассники*, 3. *МТС*, 4. *mail.ru*, 5. *Вікіпедія*, 7. *qip*, 9. *Сафо*. Із них п'ять пов'язано із інтернет-технологіями: це соціальні мережі *Вконтакте* та *Одноклассники*, електронна пошта *mail.ru*, *Вікіпедія* — вільна енциклопедія, яку кожен може редагувати та *QIP* (від англ. *Quiet Internet Pager*) безкоштовна програма, яка до-

зволяє спілкуватись в режимі онлайн по протоколу ICQ. Дві інших — російська телекомунікаційна компанія *МТС* та український художній фільм *Сафо*.

Серед **Найпопулярніших запитів** знаходимо три власних назви: 2. *Київ / Киев*, 6. *Nokia*, 10. *Однокласники*. Отже, на другому місці серед найбільш запитуваних у 2008 році була столиця Київ, далі назви торгівельної марки *Nokia* та назва соціальної мережі *Однокласники*.

Категорії **Найпопулярніші публічні особи** та **Рейтинг подорожей («Відпочинок в...»)** самі по собі є орієнтованими на власні назви, то й не дивно, що вони повністю складаються із онімів, перший список — із антропонімів, другий — з топонімів.

Серед публічних осіб 2008 року усі пункти пов'язані зі світом шоу-бізнесу. Частина є російськомовним сектором, серед них зірки серіалу для підлітків 1. *Ранетки*, 3. *Настя Каменських*, частина україномовним: 2. *Ані Лорак*, 4. *Кличко*, 5. *Бумбокс*, 6. *Тина Кароль*, 9. *95 квартал* і частина англomовним та німецькомовним: 7. *Бритни Спирс*, 8. *tokio hotel*, 10. *Rammstein*. Однак слід зазначити, що поділ на російськомовних та україномовних є умовним, адже багато зірок використовують як українську так і російську мови у своїх виступах та інтерв'ю.

Серед місць, якими цікавилися українці для відпочинку, чотири пункти (1. *Крым*, 3. *Карпаты*, 5. *Киев*, 8. *Одесса*) в межах України, інші шість (2. *Турция*, 4. *Египет*, 6. *Болгария*, 7. *Черногория*, 9. *Хорватия*, 10. *Греция*) — за кордоном.

У рейтингу **«Хочу змінити...»** згадується одна власна назва 8. *qip*, про який ми вже писали вище. Список **«Що таке...»** також містить лише один онім, несподіваним та дивним є те, що онімом є 10. *Интернет*.

Останній рейтинг **«Хто такий...»** містить два поетоніми 3. *Кенни* та 6. *Ктулху*. Обидва є персонажами, які стали мемами. *Ктулху* — це персонаж із повістей Г. Лавкрафта, що є стародавнім богом, який спить на дні моря, якщо ж він прокинеться, то все живе згине. *Кенні* — персонаж мультсеріала «Південний парк», який має особливість — він ніколи не вмирає.

Обидві власні назви швидко стали Інтернет-мемами, перетворились на образи-концепти, які розповсюджуються Інтернетом. Вони стали діячими особами вигаданих історій, жартів, анекдотів. Також був задіяний графічний ресурс Інтернету, який став набагато потуж-

ним ніж мовленнєвий, з'явилося багато картинок, художніх інтерпретацій персонажів та міні-коміксів. Мем — поняття когнітивної ономастики, одиниця генетичної пам'яті культури в колективному позасвідомому статусу, використовувана як структура репрезентації знань і пов'язана з культурними архетипами етносів [1:136].

Такі мему є вербалізованими знаками культури, які вийшли із мережі у реальне життя, і потім, осмислені та прийняті носіями, повернулися із новими конотаціями та історією. Дослідники наголошують на тому, що вони є ідеями, які розповсюджуються мимоволі, настільки самостійно, що вважаються чимось подібним до мисленнєвого інфікування (thought contagion) [7:2]. Доволі поширеними мему стають лише на короткий період часу, і вже за кілька місяців, найдовше, за рік, забуваються більшістю людей.

Таком чином, у 2008 році український сегмент Інтернету цікавили зірки шоу-бізнесу, соціальні мережі та меметичні власні назви, які мають своє походження у літературі та мультсеріалах.

Література

1. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
2. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу: текст и гипертекст [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.gagin.ru/internet/10/32.html>
3. Ben-Rafael E., E. Shohamy, M. Hasan, A. N. Trumper-Hecht, Linguistic Landscape as Symbolic Construction of the Public Space: The Case of Israel / E. Ben-Rafael, E. Shohamy, M. Hasan, A. N. Trumper-Hecht // Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism. — Clevedon : Multilingual Matters Ltd, 2006. — P. 7–30.
4. Dudai Y. Memory From A to Z : Key words, Concepts, and Beyond / Y. Dudai. — New York : Oxford University Press Inc., 2004. — 344 p.
5. Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention / M. Csikszentmihalyi. — New York : Harper Perennial, 1996. — 380 p.
6. Landry R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study / Landry R., Bourhis R. // Journal of language and Social Psychology. — 1997. — № 16 (1). — P. 23–49.
7. Lynch A. Thought Contagion: How Belief Spreads Through Society / A. Lynch. — New York : Basic Books, 1996. — 182 p.
8. http://google-ukraine-blog.blogspot.com/2008/12/google-zeitgeist-2008-google-2008_22.html

Неклесова В. Ю.

ОНИМНЫЙ ЛАНДШАФТ УКРАИНСКОГО ИНТЕРНЕТА В 2008 ГОДУ

Статья посвящена исследованию онимного ландшафта украинского сектора Интернета в 2008 году. Представлено понятие онимный ландшафт и способ его исследования. Исследуется феномен мемов в Интернете и их роль в онимном ландшафте.

Ключевые слова: *имя собственное, Интернет, мем, онимный ландшафт.*

Neklesova V.

ONOMASTIC LANDSCAPE OF THE UKRAINIAN INTERNET IN 2008

The article dwells on the analysis of the onomastic landscape in the Ukrainian section of the Internet. The term «onomastic landscape» is defined, and the method of its analysis is offered. The case of Internet memes and their role in the onomastic landscape is studied.

Key words: *the Internet, meme, onomastic landscape, proper name.*

УДК 811.161.2'3732:821

О. Ф. Немировська

ВЛАСНЕ ІМ'Я ЗАГОЛОВНОГО ПЕРСОНАЖА У ЧАСОПРОСТОРОВІЙ СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті розглянуто функціонування та стилістичну роль власного імені заголовного персонажа історичної повісті О. Назарука «Роксоляна», його роль у побудові часопросторової парадигми твору.

Ключові слова: *безонімні номінації, власне ім'я, заголовок, художній контекст, часопросторова структура.*

Сучасний розвиток духовного потенціалу людини є тісно пов'язаним з актуалізацією його знань про оточуючий світ. Значна частина цих знань приходить до людини у вигляді текстової інформації, вербалізованого опису світу. Це «знання у мові» [8:145] часто передається за допомогою фольклору, художньої літератури, де мовні засоби підпорядковуються єдиній меті — художньому, образно-естетичному відображенню оточуючої дійсності. Особливе місце у системі мовно-стилістичних засобів посідає онімна лексика — складна розгалужена система власних імен (ВІ).

Беручи активну участь у реалізації авторського задуму, ВІ стають номінативно-характеристичними [5:111]. Такі ВІ не лише вказують на предмет мовлення, а й характеризують його [3:134]. І провідну роль у даному характеризуючому аспекті виконують ВІ заголовних персонажів (ЗП), що дають ім'я усьому художньому твору (ХТ).

Дія будь-якого ХТ завжди відбувається у певному часі і просторі. Стосовно творів на історичну тематику слід підкреслити — у **реальному** часі і просторі, де ВІ заголовного персонажа, що є своєрідним символом конкретної історичної доби, є стрижнем, хронотопічним каркасом у складній розгалуженій системі мовно-стилістичних засобів утворення часопросторової парадигми.

До проблеми вивчення заголовків у ХТ зверталось багато фахівців, як літературознавців, так і лінгвістів. Дослідження проводилися на матеріалі російської, української, західноєвропейської про-

зи (Л. О. Белей, Ю. О. Карпенко, Н. О. Кожина, В. А. Кухаренко, Т. О. Пермінова, Р. У. Таїч та ін.). Проте на матеріалі українського історичного роману даний аспект сьогодні залишається майже не вивченим, хоча, на нашу думку, саме українська історична проза, поезія, драматургія є багатющим джерелом досліджень у царині мовно-стилістичних засобів і, зокрема, в аспекті функціонування ВІ у творах на історичну тематику.

Отже, **темою** пропонованої розвідки є місце і роль ВІ заголовного персонажа (ЗП) в жанрі історичної прози; **матеріалом** послужила історична повість О. Назарука «Роксоляна», що є досить цікавою з т. з. функціонування ВІ ЗП у часопросторовій структурі (ЧПС) художнього контексту. **Предметом** нашого дослідження є функціонування ВІ головної героїні історичної повісті, що протягом розгортання сюжету зазнало численних трансформацій та переосмислень. **Мета** розвідки — продемонструвати роль ВІ ЗП у побудові ЧПС у жанрі історичної прози, де зазначене ВІ виконує функції номінації **реальної** історичної особи, що є головним персонажем повісті і один із варіантів іменування якої став назвою твору.

У ХТ ВІ ЗП ніколи не знаходиться осторонь від розгортання оповіді. Воно певним чином «задіяне» у лексико-семантичне поле твору і використовується автором у потрібному ракурсі. «Заголовок (і ВІ ЗП. — О. Н.) мусить бути виразним, стислим, змістовним, цікавим, легко вкладатися в пам'яті читачів» [6:61]. Саме таким — змістовним, стислим є ВІ-заголовок історичної повісті О. Назарука «Роксоляна», що органічно вписується автором у контекст і виконує одну з провідних текстоутворюючих функцій. Протягом розгортання оповіді заголовок-ВІ зазнає численних трансформацій, поступово нарощуючи, збагачуючи своє значення і здатність пробуджувати найрізноманітніші асоціації та уявлення. «Один і той же літературний персонаж в межах художнього тексту може іменуватися по-різному. Така змінність антропоніма залежить від того, кому він належить, хто його уживає, якими є взаємовідношення мовців та якою є мовна ситуація» [1:91].

Так, на початку твору головна героїня іменується **Настуя Лісовська** [7:5]. ВІ уперше вводиться в оповідь і є у невеликому контексті компонентом онімного масиву, що є закономірним при інформуванні читача про весільну подорож: «...із-за синьої смуги лісу показалися

чотири вози на порошнім шляху, що провадив зі **Львова** до **Рогатина**. На них їхали весільні гості. То старий **Дропан**, львівський купець, їхав з сім'єю в **Рогатин** женити свого одинака **Стефана** з дочкою **о. Луки Лісовського** — пароха при церкві **св. Духа**, на передмістю **Рогатина**. Молодий **Стефан Дропан**, що вже від двох літ любився в **Настуні Лісовській**, не пам'ятався з весільної радості» [7:5].

Починаючи з наступної сторінки і до кінця твору, весь контекст пронизує **ВІ Настуня**, що є найбільш уживаним з усіх варіантів номінації **ЗП** (241 раз). Це також є закономірним з т. з. фольклорного серпанку повісті; демінутивні **ВІ**, що іноді уживаються з означеннями (галичанка **Настуня** [7:22], бідна **Настуня** [7:25; 87], молоденька **Настя** [7:25]), також підкреслюють ставлення автора до головної героїні, що її тернистого шляху, що привів її з татарської неволі аж на найвищий щабель турецької ієрархії. «Така номінація актуалізує не тільки оповідну, а й емоційно-оцінну функцію оповідача, що має прагматичну настанову: спрямування читача на сприйняття, найбільш адекватне авторському задуму» [4:110].

Останнє уживання **ВІ Настуня** у контексті зустрічі двох колишніх товаришок по неволі утворює контрастну опозицію із заміниками-апелятивами **султанка**, **велика пані**, відтіняючи величність володарки Сходу і водночас пробуджуючи спогади, повертаючи її до юних років: «...почула несподівано з товпи жінок жидівських оклик у своїй рідній мові: — **О велика пані!** Змилосердися над нами!.. Глянула й той бік. Оподалік стояла її приятелька з **Кафи**, **Кляра**, з піднесеними, мов до молитви, руками. **Султанка** казала здержати свою лектику і, вся паленіючи на обличчі зі зворушення, вимовила тільки одно слово: — **Кляра!** — **Настуню!** — відповіла несміливо її товаришка зі школи невольниць» [7:328].

ВІ Настя уживається значно менше (54), воно є нейтральним, на перший погляд позбавленим будь-якої експресії, проте даний варіант також утворює перспекцію подальшого розгортання оповіді у часі і просторі: «**Хоч Настя** була веселої вдачі, але ся переломова хвиля в її життю настроювала її так поважно, що встала як у памороці» [7:14]; «З запертим віддихом слухала **Настя** старого повір'я турків про їх найбільшого мужа» [7:67]; «Се був перший член сім'ї падишаха, якого **Настя** побачила в столиці султанів» [7:80]; «Але як день почав умирати в улицах Царгорода, закрався неспокій і в серце **Насті**» [7:81]; «**Настя** спокійно привидлялася групам невольниць, біля яких станув купець» [7:85]; «**На-**

*стя відчинила двері й махінально оперла знов руку на залізній ґраті вікна (...) Не дивилася на молодого султана» [7:92]; «**Настя** махінально пішла за Сулейманом» [7:95]; «До краю збентежена несподіваним знайомством з найвищою особою на всім Сході, вертала **Настя** до своєї службової кімнатки» [7:104]; «**Настя** мовчки купалася, а серце її билося майже так, як учора, коли вперше побачила Сулеймана» [7:107]; «...дрібні, делікатні рученьки **Насті** зачали ламати велику і сильну державу падишаха, що простяглася на три часті світу...» [7:134]; «Молилася й **Настя** до Бога свого (...) **Настя** вся дрижала в обіймах Сулеймана» [7:154]. Наведені мікроконтексти свідчать про те, що звучання ВІ **Настя** є стишеним, проте його уживання є також влучним і вмотивованим. А в другому розділі, при описі страшного шляху, яким женуть людей до неволі, ВІ **Настя** і **Настуня**, словосполучення *мати Настуні*, *Настунина мати* разом із топонімами утворюють трагічну, болісну тональність: «А в тім часі далеко, на *Галицькій землі*, у *Рогатині*, хора *мати Настуні*, в тяжкім горю своїм (...) мала дивно виразний сон. Снилось матері, що її **Настя**, дочка-одиначка, йде *Чорним Шляхом* килиїмським і *Диким Полям* ординським (...) *Настунина мати* з плачем зі сну зірвалася і до *церковці св. Духа* зі своїм тяжким болем пошкандибала і *Матері Божій* свою бідну *Настуню* всею душею в опіку віддавала. А в тім самім часі далеко від неї, на *Чорнім шляху* килиїмським, на *Дикім Полі* ординським молоденька **Настя** материнську журбу відчувала» [7:25].*

Уся система номінацій ЗП чітко узгоджується з часопросторовими критеріями твору. Якщо ВІ **Настуня**, **Настя** пронизують майже всю повість, то інші варіанти ВІ вводяться у контекст поступово. Автор майстерно нарощує стишену, приховану експресію, вводючи онімізоване прізвисько *Хуррем* («та, що приносить радість» [9:121]), яке самотійно і у сполученні з численними мовними засобами уживається у контексті 217 разів: *невольниця Хуррем* [7:156]; *бліда Хуррем* [7:164]; *хасеке Хуррем* [7:193]; *султанка хасеке Хуррем*, «радісна мати принца» [7:194]; *мудра хатун Хуррем* [7:168]; *прегарна хатун Хуррем* [7:171]; *велика хатун Хуррем* [7:172]; *нова султанка Хуррем* [7:182]; *Ель Хуррем* [7:120]; *молода Ель Хуррем* [7:123]; *султанка Ель Хуррем* [7:183]; *прекрасна султанка Ель Хуррем* [7:277]; *його люба Ель Хуррем* [7:214]; *молода султанка Ель Хуррем* [7:184]; *моя жінка Ель Хуррем* [7:232]. Досить показовим є перше введення ВІ у контекст з акцентом на внутрішньому спокої героїні: «*Настуня мала* (...) *найспокійніше обличчя*

(...) *се надавало їй поваги навіть в очах дикої сторожі, яка, показуючи на неї ремінними нагаями, повторяла часто слово: «Хуррем!»* Догадувалася, що слово «Хуррем» значить: або спокійна, або безжурна, або весела» [7:18]. Отже, художній контекст «актуалізує ті смислові потенції, які є закладеними у слові як одиниці, що входить до певної тематичної групи» [2:373].

Введення наступного онімізованого прізвиська *Місафір* (гість, чужинка; дуже шанована [7:67]) із розгорнутими означеннями, разом із ВІ *Хуррем*, поглиблює експресію і утворює перспекцію майбутнього сходження *Настуні* до вершин влади: «*Найлюбіша жінка десятого султана буде Місафір*» [7:67]; «*Осліплений був (...) мріями молодої Місафір*» [7:126]; «*Султанка Місафір довго не могла заснути, розпам'ятовуючи в пустині дивне життя своє*» [7:302]; «*...напевно, справдиться старе передання турків і при десятім падишаху Османів царствувати буде могутня султанка Місафір*» [7:107]; «*...не було вже нікого, хто не знав би, що буде нова султанка Місафір, наймогутніша за всіх*» [7:123]. Таким чином, номінаційна партія ЗП ніби поділяється на декілька частин, що тісно переплітаються між собою.

Так, починаючи з восьмого розділу, після зустрічі з султаном *Суллейманом*, у контексті з'являються відповідні номінації, пов'язані із заголовком твору: *Роксоляна* [7:113]; *Роксоляна Хуррем* [7:98]; *прегарна Роксоляна Хуррем* [7:267]; *Хуррем Роксоляна* [7:210]; *султанка Роксоляна* [7:182]. Взагалі ЗЛ уживається порівняно небагато — 38 разів, проте кожне її введення у контекст є гранично вмотивованим: «*...знайшли вже бувшого їх монаха, і то з землі Роксоляни*» [7:113]; «*...ще не час казати про таємний план Роксоляни*» [7:131]; «*Великий султан Османів у квіті своєї молодості йшов поруч улюбленої жінки святими стежками Афону, як йшов колись прародич Роксоляни*» [7:153]; «*Старий Ібрагім (...) повідомив Абдуллага, що його звивають до султана, очевидно, в якимсь зв'язку з Роксоляною*» [7:181]; «*Хто не стояв під муром палат Роксоляни? (...) А часом з рідного краю Роксоляни стояли невольник чи невольниця, із-за старості літ випущені на волю*» [7:234]; «*І в тім блаженнім часі Роксоляни, коли спокій чула в душі своїй, прийшов на світ другий син її, Баязед, викапаний батько*» [7:263]; «*І молоденький син Роксоляни Селім взяв участь в поході*» [7:293]; «*Твої люде називають мене Роксоляна Хуррем*» [7:98]; «*Благословенна Роксоляна Хуррем (...) відокремлена була зараз по виході з наріжного будуару*

й одержала окремих невольниць...» [7:110]; «То була перша посада, яку дала **Роксоляна Хуррем** в палаті падишаха» [7:131]; «А велика пані, **Роксоляна Хуррем** сіла напроти нього так тихо і скромно, як колись, коли ще була невольницею в Кафі» [7:183]; «А біля нього їхала (...) улюблена жінка завойовника, прегарна **Роксоляна Хуррем**» [7:267]; «Бачили тільки, як ішла з плачем до султана його прегарна жінка **Хуррем Роксоляна**» [7:210]. Також словосполучення султанка **Роксоляна** пов'язане із заголовком твору і могутністю колишньої полонянки; воно виконує різні функції залежно від контексту — 1) зустріч із колишнім учителем: «Впровалили Абдуллага до кімнат султанки **Роксоляни**» [7:182]; «Довго ждав Абдуллаг у кімнатах султанки **Роксоляни**» [7:183]; «Так вірив побожний Абдуллаг і так учив високу ученицю свою, гарну і розумну султанку **Роксоляну**» [7:185]; 2) кара за образу султанки: «Так погіб Агмед-баша, перший дружба султанки **Роксоляни**» [7:211]; 3) зустріч з матір'ю: «... бог знає відки прийшла убога теща Сулеймана (...) взяла її в султанські кімнати султанка **Роксоляна**» [7:236]; 4) паломництво до святих місць: «Довжелезним гусаком сунула (...) каравана султанки **Роксоляни** до гори» [7:306]; «Султанка **Роксоляна** відпочила кілька днів» [7:309]; «Так відбула султанка **Роксоляна** свій другий **Гаддж**» [7:329]. Виразну експресію містить невеликий контекст, де виникає своєрідна асоціація-паралель: «В **Перлі Синаю** спочила **перла Царгорода** — султанка **Роксоляна**» [7:308].

Разом із **ВІ**, усі інші компоненти номінаційної партії **ЗП** вводяться у контекст з метою чіткої побудови **ЧСП** і правдивого відтворення історичних реалій; всі вони є експресивно налаштованими, однак їхнє звучання є як притишеним, так і досить потужним: *молода дівчина* [7:115]; *ся молода дівчина* [7:99]; *ся дивно відважна дівчина* [7:98]; *нова учениця* [7:55]; *ніжна квітка* [7:66]; *служниця* [7:102]; *одна з його служниць* [7:98]; *молода служниця* [7:103]; *бувши служниця* [7:174]; *нова жєнщина* [7:110]; *пані* [7:159]; *наша пані* [7:165]; *нова пані* [7:106]; *молода пані* [7:130]; *велика пані* [7:183]; *милостива пані* [7:203]; *найясніша пані* [7:260]; *незнакома пані* [7:298]; *та гарна пані* [7:299]; *жінка* [7:193]; *ся жінка* [7:218]; *та жінка* [7:102]; *така жінка* [7:127]; *безборонна жінка* [7:223]; *його жінка* [7:256]; *його будуча жінка* [7:153]; *його теперішня жінка* [7:182]; *люба жінка* [7:231]; *його люба жінка* [7:275]; *улюблена жінка* [7:153]; *наймудріша з жінок мослемських* [7:279]; *прегарний кісмет* [7:214]; *колишня рогатинська попадянка* [7:260].

Деякі безонімні номінації (БН) містять відверту негативну, зловісну експресію — «християнська собака» [7:156]; «знайда з Чорного Шляху» [7:164]; *знайда з Керван-Йолі* [7:157]; *та прибудда з Керван-Йолі* [7:164]. Таке забарвлення пов'язане із ненавистю, заздрістю мешканок султанського гарему до улюблениці Сулеймана. А дромонім *Керван-Йолі* (*Чорний Шлях*. — О. Н.) відтворює турецький мовний ареал; він закономірно вписується у контекст опису гаремних інтриг, спрямованих на подолання впливу дівчини-чужинки.

Окремі БН є безпосередньо пов'язаними із ВІ і утворюють номінаційні підсистеми. Так, БН *бідна дівчина з далекої країни* [7:148; 175]; *та тиха дівчина з далекої країни* [7:152]; *чужинка* [7:97]; *бліда чужинка* [7:156]; *бліда чужинка з далекої країни* [7:164]; *бліда чужинка, невольниця Хуррем* [7:111]; *та чужинка з далекої країни* [7:109]; *молода чужинка* [7:108]; *молода чужинка з далекої півночі* [7:130]; *молода чужинка з далекої країни* [7:166]; *чужинка-невольниця* [7:108]; *чужа-чужениця* [7:178] утворюють асоціації-паралелі з ВІ *Місафір* і *Рок-саляна*; з другим ВІ пов'язані також БН *хатун* [7:105]; *велика хатун* [7:158]; *султанка* [7:67]; *та султанка* [7:169]; *така султанка* [7:169]; *нова султанка* [7:173]; *будуча султанка* [7:175]; *теперішня султанка* [7:251]; *молода султанка* [7:181]; *могутня султанка* [7:199]; *велика султанка* [7:261]; *гарна султанка* [7:286]; *султанка Османів* [7:153]; *ся дивна жінка* [7:220]; *та дивна жінка* [7:218]; *жінка султана* [7:223]; *жінка падишаха* [7:199]; *улюблена жінка Сулеймана* [7:227]; *улюблена жінка падишаха* [7:183]; *ся жінка падишаха* [7:207]; *дивна жінка падишаха* [7:308]; *жінка халіфа* [7:310]; *жінка самого султана* [7:208]; *жінка могутнього султана* [7:206]; *жінка самого султана* [7:248]; *султанська жінка* [7:210]; *найлюбіша жінка десятого султана* [7:67]; *улюблена жінка завойовника* [7:267]; *жінка великого султана Сулеймана* [7:249]; *жінка десятого султана Османів* [7:183]; *найкраща зірка в палатах падишаха* [7:161]; *найкраща зірка в житті падишаха* [7:203]; *найкраща квітка в палатах падишаха* [7:163]; «*серденько серця султана Сулеймана*» [7:267]; *нова цариця* [7:265]; *уроджена цариця* [7:325]; *наймогутніша цариця світу* [7:123]; *наймогутніша з жінок султана* [7:201]; *найкраща з жінок падишаха* [7:207]; *найперша жінка нового султана* [7:243]; *радісна мати принца* [7:193]; *радісна мати принца Селіма* [7:201]; *молода матір принца Селіма* [7:237]; *щаслива мати принца* [7:191].

Неповторну тональність утворюють також БН-антономазії: *найкраща квітка в городі Аллага* [7:161]; *найгарніша квітка в городі Аллага* [7:326]; *чудова квіточка Едему* [7:202]; *найкраща квіточка Едему* [7:285]; *найцінніша перла держави Османів* [7:203]. Досить показовою є БН — описова конструкція з топонімічним центром *біла квітка з Лехістану* [7:182], що відтворює тюркський мовний ареал, вибудовує опозицію *Польща (Лехістан) — Туреччина*. Уживання хороніму *Лехістан* у мовленні старого вчителя *Абдуллага* є яскравим стилістичним прийомом, і закономірно вписується у контекст розмови турецьких персонажів — колишніх власників *Насті Лісовської* та її вчителя зі школи рабинь.

Чітку часопросторову локалізацію відтворює БН *кісмет Османів* [7:213], *прегарний кісмет* [7:214] у 15 розділі, де йдеться про подальшу долю Османської імперії. На думку багатьох учених, саме після владарювання *Сулеймана Великого* розпочався майже непомітний, проте неухильний занепад могутньої держави, що тривав кілька століть, і пов'язують це саме з приходом на османські землі *Насті-Роксоляни*. Контекст, насичений онімами, утворює виразну перспекцію подальшого руйнування й ослаблення імперії, а лексема *кісмет* (доля, рок [7:213]) надає йому пророчого звучання: «*А тоді червоний кришталевий владар турецьких султанів зачав переходити з любові великого султана в руки його жінки, з роду до влади не привичної, що прийшла Чорним Шляхом ординським і Диким полем килийським з далекої країни як бідна невольниця (...) То не жінка прийшла, то прийшов кісмет Османів. А мав він обличчя ангела і пальчики такі ніжні, як перші блиски сходячої зорі, а очі сині, як небо весною (...)* І піддався законодавець Османів, що буде робити *прегарний кісмет*, присланий незбагненою волею Аллага — *Чорним Шляхом степовим і Чорним морем бурливим...*» [7:213–214].

Таким чином, результати дослідження ВІ ЗП, його функцій і ролі у побудові часопросторової структури в історичній повісті О. Назарука «Роксоляна» демонструють його прагматичну спрямованість у контексті твору — змалювання життєвого шляху й етапів сходження до вершин влади реальної історичної особи — великої султанші-українки *Роксоляни* і пов'язаного з цим реального історичного часу і простору. Водночас заголовок актуалізує фольклорно-поетичну тональність, створюючи опоетизований образ величної володарки Сходу, стилізуючи оповідь під пісенну тональність. Ця подвійна спрямованість ВІ

ЗП зумовлена тематикою, жанром, ідейною спрямованістю твору, що визначає певні особливості використання і функціонування онімазаголовка, що об'єднує весь контекст у єдине й неподільне ціле.

Література

1. Аверьянова Н. А. Английский антропоним в художественном тексте / Н. А. Аверьянова // Художественный текст. Проблемы изучения: Тезисы выступлений на совещании. — М.: АН СССР, 1990. — С.91.
2. Виноградов В. В. О поэзии Анны Ахматовой / В. В. Виноградов // Виноградов В. В. Избранные труды. Поэтика русской литературы. — М.: Наука, 1976. — С.369–451.
3. Виноградов В. С. Лексические основы перевода художественной прозы / В. С. Виноградов. — М.: Наука, 1978. — 178 с.
4. Гончарова Е. А. Лингвостилистические способы номинации персонажей в литературном тексте и их значение для художественного смысла произведения / Е. А. Гончарова // Художественный текст. Структура и семантика: Межвуз. сб. науч. труд.. — Красноярск: КГПИ, 1987. — С.105–111.
5. Живоглядов А. А. Имена собственные в художественном тексте / А. А. Живоглядов // Художественный текст. Структура и семантика: Межвуз. сб. науч. труд. — Красноярск: КГПИ, 1987. — С.111–116.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. / І. М. Кочан. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 423 с.
7. Назарук Осип. Роксоляна: Історична повість / О. Назарук. — К.: Школа, 2008. — 336 с.
8. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. — М.: Наука, 1988. — 247 с.
9. Рощина Н. Роксолана / Н. Рощина. — Харків: Фоліо, 2013. — 123 с.

Немировская А. Ф.

СОБСТВЕННОЕ ИМЯ ЗАГЛАВНОГО ПЕРСОНАЖА В ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ СТРУКТУРЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В статье анализируются особенности функционирования и стилистическая роль собственного имени заглавного персонажа исторической повести О. Назарука «Роксоляна». Определяется его роль в построении пространственно-временной парадигмы произведения.

Ключевые слова: *безоимные номинации, собственное имя, заглавие, художественный контекст, пространственно-временная структура.*

Niemyrovska O. F.

THE PROPER NAMES OF THE TITLE PERSONAGE IN THE LOCAL AND TEMPORAL STRUCTURE OF THE ARTISTIC PROSE WORK

In this article the semantic features and stylistic role of the proper name of the title personage in the historical novel by O. Nazaruk «Roksolyana» are analyzed. Their role in the local and temporal structure of the literary work is revealed.

Key words: *appellative nominations, proper names, title, artistic context, local and temporal structure.*

УДК 81'253+811.111+008

О. В. Пеліна

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЯКІСНОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕОНІМНО-ПРАГМАТОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено вивченню особливих чинників відтворення українських власних назв на позначення об'єктів і предметів духовної та матеріальної культури під час їх перекладу англійською мовою. Описано труднощі, що виникають при перекладі даних розрядів онімної лексики сучасної української мови, в контексті англомовної лінгвокультурної комунікації. Зроблено аналіз варіативності і частотності використання різних перекладацьких способів відтворення українських артіонімів, бібліонімів, документаонімів, геортонаімів, порейонімів, фалеронімів, хрематонімів і хрононімів.

Ключові слова: чинники перекладу, способи перекладу, ідеонім, прагматонім.

Пропріальна лексика різних типів утворює значну частину словникового складу будь-якої мови. Національно-забарвлені власні назви віддзеркалюють історію, традиції, побут, релігію і культуру країни або народу, до мови яких вони належать. З розширенням міжетнічних контактів роль перекладу постійно зростає, а мистецтво перекладу вдосконалюється, тому проблема адекватного відтворення власних назв при перекладі з однієї мови на іншу була і залишається актуальним завданням перекладачів.

Актуальність даного дослідження викликана зростанням інтересу перекладознавчої науки до перекладу імен і власних назв з української мови на іноземні взагалі та відсутністю у сучасному перекладознавстві чітко аргументованої, вичерпної системи підходів до відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою, а також недостатньою впорядкованістю найбільш функціонально виправданих та семантико-стилістично адекватних способів перекладу окремих підкласів цих власних назв.

Мета дослідження полягає у визначенні основних чинників роботи перекладача, що працює над відтворенням англійською мовою

українських власних назв на позначення об'єктів і предметів матеріальної та духовної культури.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

– схарактеризувати принципи класифікації українських назв предметів матеріальної та духовної культури;

– виокремити чинники та способи перекладу українських ідеонімно-прагматонімних реалій;

– з'ясувати труднощі та проаналізувати особливості перекладу україномовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Об'єкт дослідження складають найменування предметів матеріальної та духовної культури, що відображають сучасну етно- і соціокультурну своєрідність українського менталітету і мови в аспекті перекладознавства.

Предмет дослідження становить лінгвістичний та екстралінгвістичний інструментарій відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Наукова вагомість дослідження полягає в тому, що до існуючого реєстру безеквівалентної лексики додано новий теоретичний і практичний матеріал ідеонімів і прагматонімів. При цьому теоретичний аспект полягає у визнанні того сьогодні ще дискусійного факту, що ідеоніми і прагматоніми — це складне лінгвокультурологічне явище, пов'язане з цілою низкою вагомих проблем, таких як умови збереження внутрішньої форми ідеонімів і прагматонімів, зміна їх змісту під впливом екстралінгвістичних чинників, специфічність функціонування цих одиниць тощо [1:2].

Практичний же аспект наукового значення цього дослідження зумовлено тим, що в ньому детально констатовано вираженість властивостей онімів в ідеонімах і прагматонімах та розроблено систему загальноприйнятих підстав для виділення головних способів перекладу ідеонімів і прагматонімів.

Під час опрацювання матеріалу дослідження було розмежовано перекладацький лінгвістичний інструментарій залежно від типів культурно-маркованих онімів, над якими працювали перекладачі. Знайдено багато спільного та відмінного у способах, застосованих до перекладу українських артіонімів, бібліонімів, гемеронімів, геортонімів, документонімів, хрононімів, порейонімів, фалеронімів, хрема-

тонімів англійською мовою та відзначено, що відмінності в їх перекладі виникають у зв'язку зі специфікою їх денотатів, а також метою, що поставлена перед перекладачем, та можливістю чи неможливістю знаходження влучних еквівалентів для відтворення вихідних власних назв [3:4].

Спільні риси при перекладі абсолютно полярних ідеонімів і прагматонімів можуть виникати, коли мова йде про менш професійне, дослівне перенесення назв з однієї мови до іншої чи, навпаки, при наявності специфічних умов перекладу, таких, як переклад стандартизованої номенклатури, вплив білінгвізму на створення назви, суб'єктивна оцінка матеріалу перекладачем, його недостатні або надлишкові фонові знання та інші екстралінгвістичні чинники [5].

Було виявлено, що перекладач, який працює з ідеонімно-прагматонімним матеріалом враховує у своїй роботі не лише трансформаційні особливості відтворення власних назв іноземною мовою, а й ті, що пов'язані з лінгвокультурною специфікою мови-донора і мови-реципієнта (*Святкова побілка, 2013. Інсталяція — White Celebration, 2013. Installation*). Наявним є приклад перекладу сучасного українського артіоніму, до складу якого входить традиційне національне поняття «побілка», що в англійській культурі розуміють як «біла фарба», «фарбування у білий колір» — *whitewashing*. У цьому випадку перекладач вдається до пошуку англійських відповідників і «перекручує» назву з метою бодай мінімального розуміння англійським відвідувачем вернісажу внутрішнього змісту, закладеного митцем, що створював інсталяцію. Доречніше було б перекласти цю назву, як *Festive Whitewashing* [6].

Врахування мовних, культурологічних і психологічних чинників повинне відбуватися однаковою мірою без ігнорування жодного з них для того, аби уникнути можливих «спотворень», «перекручувань» оригінального змісту онімів у мові перекладу, виникнення лакун чи надлишковості тощо [7:23].

Попередній перекладознавчий аналіз повинен застосовуватися фахівцем для оцінки змісту вихідного повідомлення, жанру і контексту, в яких воно міститься, мети, поставленої замовником, аудиторії, що сприйматиме інформацію стосовно перекладеного ідеоніму або прагматоніму. Навіть після застосування попереднього перекладацького аналізу існує певна ймовірність виникнення труднощів і похибок

у самому процесі перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою. Особливо, коли мова йде про опрацювання перекладачем великого обсягу ономастичного матеріалу, варто протягом усього процесу дотримуватися однієї стилістики та однакових принципів відтворення вихідної лексики (*Арка дружби народів — Friendship of Nations Arch / Kiev Arch of Friendship*). На перший погляд переклад ідеоніму видається більш-менш якісним. Однак, приголомшує те, що відтворення назви столиці України відбувається через транслітерування російськомовного варіанту *Киев* і взагалі не враховує, ба навіть нехтує традиціями, що склалися у сучасній українській культурі. У цьому випадку варто було б перекласти назву, як *Peoples' Friendship Arch* [8:88].

Також у роботі доведено, що окреслити конкретний лінгвістичний інструментарій для перекладу українських власних назв на позначення об'єктів і предметів матеріальної та духовної культури цілком можливо. Виведено класифікацію перекладацьких трансформацій, застосовну для відтворення ідеонімів і прагматонімів України засобами англійської мови у ситуаціях, коли перекладач працює над збереженням еквівалентності або досягненням адекватності перекладу. Було виокремлено спільні способи, притаманні перекладу як ідеонімної, так і прагматонімної лексики, незалежно від поставленої мети (*калькування, закономірний відповідник, комбінована реномінація*), та більш специфічні для окремих підкласів (наприклад, *транслітерування* в чистому вигляді притаманне гемеронімам і порейонімам, зрідка — артіонімам, бібліонімам, хремадонімам; *парафрастичного перекладу і морфолого-стилістичного та лексико-семантичного перечленування* зазвичай потребують артіоніми і бібліоніми, які відображають не лише менталітет народу в цілому, але й суто особисте світобачення митця) [9].

Формування українських ідеонімних і прагматонімних полів знає значного втручання білінгвізму на різних територіях держави. Найбільшою мірою існування саме російськомовних відповідників українській ідеонімній і прагматонімній лексиці, а також антропонімам, топонімам і апелювативам, що входять до їх складу, ускладнює процес або спотворює результат їх перекладу англійською мовою [1:47].

У дослідженні виокремлено як найчастотніші такі лексичні і комплексні лексико-граматичні способи перекладу, як генералізація, закономірні відповідники, калькування, конкретизація, парафрас-

тичний переклад, морфолого-стилістичне та лексико-семантичне перечленування, транслітерація, транскрипція, і запропоновано шляхи їх комбінування один з одним та з граматичними трансформаціями у перекладі для досягнення синтаксичної, семантико-стилістичної та прагматичної адекватності в перекладі, оптимальної інформативності та доцільності перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою [2:452].

Стосовно труднощів та особливостей перекладу українських власних назв на позначення культурних об'єктів і предметів, стало можливим стверджувати, що підбір різновидів перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності перекладу українських ідеонімів англійською мовою помітно відрізняється від вибірки, призначеної для досягнення тієї ж мети при відтворенні прагматонімів у такій само мовній парі. Це пов'язано з необхідністю враховувати різницю у сприйнятті реципієнтом інформації, що стосується абсолютно різних і, водночас, взаємозалежних культур — духовної та матеріальної. Адже, метою, яку ставить перед собою перекладач, може бути як передача прагматичного значення того чи іншого предмета культури, так і відтворення його внутрішнього духовного змісту. Звідси виникає рішення перекладача — відтворювати буквральність чи змістовність власної назви.

Таблиця 1.1

Кількісний аналіз використання перекладацьких трансформацій для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою (%)

Різнovid перекладацької трансформації	Кількість використаних трансформацій при перекладі ідеонімів	Кількість використаних трансформацій при перекладі прагматонімів
Генералізація	1,0	0,5
Закономірні відповідники	24,0	13,0
Калькування	32,0	42,0
Конкретизація	1,0	0,5
Парафрастичний переклад	23,0	13,0
Морфолого-стилістичне та лексико-семантичне перечленування	7,0	4,0
Транскрипція/транслітерація	12,0	27,0

Проаналізовані трансформації варіюються як у кількісному, так і у якісному планах, коли перекладачем вже з'ясовано, що стоїть перед ним – ідеонім чи прагматонім (Див. Таблиця 1.1). Найуживанішими у перекладі українських ідеонімів англійською мовою є **калькування** — 32,0 % (бібл. «*Польові дослідження з українського сексу*» — «*Fieldwork in Ukrainian sex*»), **закономірні відповідники** — 24,0 % (георт. *День захисника вітчизни — Men's Day*) та **парафрастичний переклад** — 23,0 % (арт. мозаїка «*Оранта*» — «*Oranta*» (*the Virgin Orans*) *Mosaics*). Менш уживаними є **транскрипція/транслітерація** — 12,0 % (бібл. «*Майн кайф*» — «*Majn Kajf*») і **морфолого-стилістичне та лексико-семантичне переленування** — 7,0 % (док. «*Рішення Земського собору про возз'єднання України з Росією*» — «*Decision of Zemskyy Sobor to accept Ukrainian lands under protection of Oleksiy Mukhailovych*»), також існують поодинокі випадки **генералізації** — 1,0 % (бібл. «*Народні оповідання*» — «*Tales of the Peoples*») та **конкретизації** — 1,0 % (бібл. «*Панські жарти*» — «*Nobleman's Jest*s»), що не так повно передають ідеологічну змістовність власної назви, як попередні трансформації, але зберігають первісну забарвленість назви.

Стосовно перекладу українських прагматонімів англійською мовою, картина вибору перекладацьких трансформацій докорінно відрізняється: під час перекладу пріоритетними є **калькування** — 42,0 % (фалер. *Медаль «За бездоганну службу» — Medal for Impeccable Service*) та **транскрипція/транслітерація** — 27,0 % (пор. *U-130 «Гетьман Сагайдачний» — U-130 Hetman Sahaydachniy*). Наступними за частотністю є **закономірні відповідники** — 13,0 % (хрем. *Одеський художній музей — Odessa Fine Arts Museum*) та **парафрастичний переклад** — 13,0 % (фалер. *Почесне звання «Заслужений діяч мистецтв» — Honored Artist of Ukraine*); виявлені також поодинокі приклади **морфолого-стилістичного та лексико-семантичного переленування** — 4,0 % (хрем. *Стадіон «Динамо» імені Валерія Лобановського — Dynamo Stadium*), **генералізації** — 0,5 % (фалер. *Медаль «Захиснику Вітчизни» — Medal for Defender of Country*) та **конкретизації** — 0,5 % (*Святогірський монастир — Sviatohirskyy Convent*).

Висновки. Відповідно до завдань дослідження було схарактеризовано принципи класифікації українських назв предметів матеріальної та духовної культури за денотатами, за етимологічним походженням та за перекладацькими трансформаціями; виокремлено мовні, куль-

турологічні і психологічні чинники та найефективніші способи їх перекладу (до них відносяться пошук закономірних відповідників, парафрастичний переклад та застосування комбінованої реномінації); з'ясовано труднощі («неперекладність» і «спотворення» перекладу, вплив суб'єктивного бачення реальності перекладача на якість перекладу, білінгвальна інтерференція у процесі перекладу та проаналізовано особливості перекладу україномовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою щодо відтворення внутрішнього духовного змісту назви, прагматичного значення оніму, національної культурно-маркованої приналежності назви та простежено як традиційний, так і необґрунтований вплив українсько-російського білінгвізму на формування українського ідеонімного та прагматонімного полів.

Наразі вивчення особливостей та чинників якісного перекладу українських власних назв на позначення об'єктів і предметів духовної та матеріальної культури англійською мовою має істотні **перспективи подальших досліджень** фахівців з перекладу в таких аспектах перекладознавства, як розробка теоретичних засад для опису відношень еквівалентності/адекватності, пов'язаних із ономастичною лексикою; зіставлення двох мов з метою вироблення потенційних одиниць еквівалентності; опис окремих труднощів перекладу, пов'язаних із проблемними мовними явищами.

Література

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 216 с.
2. Кияк Т. Р. Перекладознавство : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. — К. : Київський ун-т, 2009. — 544 с.
3. Лучик В. В. Про нові напрями української ономастики / Василь Лучик // Філологічні дослідження : зб. наук. пр. з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, доктора філолог. наук, проф. Юрія Олександровича Карпенка / МОН України, ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2009. — С. 144–146.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного [Текст] / А. В. Суперанская. — М. : Наука, 1973. — 367с.
5. Пелипенко О. А. Проблеми передачі власних назв при перекладі з української мови [Електронний ресурс] / О. А. Пелипенко // Підвищення

- конкурентоспроможності перекладацьких послуг : матеріали Всеукраїнського щорічного науково-практичного семінару з питань практики перекладу та підвищення конкурентоспроможності перекладацьких послуг, 4 червня 2005 року. — Київ : ВГО «Асоціація перекладачів України», 2005. — 4 с. — Режим доступу до статті : <http://www.uta.org.ua/data/loads/Pelypenko.pdf>
6. Пеліна О. В. Поняття «реалія» в перекладознавчому аналізі (на матеріалі перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою) / О. В. Пеліна // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. — Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. — № 16. — С. 181–186.
 7. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. — М. : ЭТС, 2000. — 192 с.
 8. Королева Т. М. Оценка качества перевода художественного текста / Т. М. Королева, Я. Логвина, Таркан Тектен // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. — Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. — № 17. — С. 87–93.
 9. Пеліна О. В. Адекватність перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою з використанням лінгвістичних, культурних і фонових знань перекладача / О. В. Пеліна // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки. — Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. — № 18. — С. 118–125.

Пелина Е. В.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ КАЧЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА УКРАИНСКОЙ ИДЕОНИМНО-ПРАГМАТОНИМНОЙ ЛЕКСИКИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящена изучению особых факторов передачи украинских имен собственных, обозначающих объекты и предметы духовной и материальной культуры, при переводе на английский язык. Описаны трудности, возникающие при переводе данных разрядов онимной лексики современного украинского языка, в контексте англоязычной лингвокультурной коммуникации. Произведен анализ вариативности и частотности использования различных переводческих способов передачи украинских артионимов, библионимов, документонимов, гемеронимов, геортонимов, порейонимов, фалеронимов, хремадонимов и хрононимов.

Ключевые слова: факторы перевода, способы перевода, идеоним, прагмадоним.

Pielina O. V.

MAJOR FACTORS OF QUALITATIVE TRANSLATION OF UKRAINIAN IDEONYMS AND PRAGMATONYMS INTO ENGLISH

The article deals with studying special factors of rendering Ukrainian proper names denoting objects of spiritual and material culture into English. The work describes difficulties in translation of these types of onomastic units of modern Ukrainian in the context of English linguocultural communication. The analysis of variety and frequency of different ways of translation when rendering Ukrainian artionyms, biblionyms, documentonyms, hemeronyms, heortonyms, poreyonyms, phaleronyms, chrematonyms and chrononyms in English is presented.

Key words: translation factors, ways of translation, ideonym, pragmatonym.

УДК 81'373.2:165.194

*Г. І. Приходько***КОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ**

Статтю присвячено розгляду когнітивної природи категорії оцінки. Підкреслюється, що категорія оцінки має свій власний когнітивно-дискурсивний потенціал.

Ключові слова: оцінка, когнітивно-дискурсивний, потенціал.

Проблеми становлення й функціонування понятійних категорій з точки зору їх ролі в розкритті когнітивної природи мови є актуальними в сучасному мовознавстві. Їх дослідження має не тільки лінгвальне, але й загальнонаукове значення. Однією з таких категорій є категорія оцінки. Оцінка охоплює в мові широкий діапазон мовних одиниць різних рівнів, дослідження яких становить особливий інтерес на сучасному етапі розвитку лінгвістики, бо співвідношення і взаємодія семантики та прагматики стали однією з центральних проблем мовознавства.

Мета запропонованої статті полягає в розкритті когнітивної природи категорії оцінки.

Відомо, що сутність категорії оцінки пояснюється теорією ціннісної спрямованості людської діяльності та свідомості, а коло її характеристик обіймає все те, що задано фізичною й психічною природою людини, її буттям і відчуттям [1:5]. Проте оцінювання виступає різновидом пізнавальної діяльності, адже у гносеологічному плані будь-який пізнавальний акт виражає ставлення суб'єкта до об'єкта, тобто містить акт оцінки. На це звертає увагу Г. В. Колшанський, який каже, що оцінний момент «є не що інше, як проведена суб'єктом розумова операція над предметом висловлювання (сприйняття, розуміння, узагальнення, висновку тощо), що являє собою оцінку в найбільш широкому її розумінні» [6:142].

Оцінювання — це процес, який має місце в будь-якій науці. Підтвердженням цього є той факт, що ціннісна орієнтація в багатьох випадках сприяла розвитку цілої низки напрямків не тільки в лінгвістичній галузі, але й у комп'ютерній техніці, генній інженерії та інших,

що свідчить про стійку інтеграцію наукових знань у межах когнітивної парадигми, яка за попереднім визначенням формувалася як інтердисциплінарна (когнітивна) наука.

Важливо зазначити, що оцінна діяльність не тільки когнітивна, але й прагматична за своєю сутністю, тобто її вивчення особливо шляхом прагмалогічного аналізу необхідно здійснювати з урахуванням такого її аспекту, як «моделі світів, котрі містяться у свідомості комунікантів» [5:65]. Отже, доречним для дослідження оцінки є положення про властивості моделей пізнання, зокрема, про динамічний розвиток когнітивних моделей у філогенезі, онтогенезі та у соціогенезі [3:24], оскільки оцінка детермінована соціально, економічно, політично, духовно та етнокультурно.

Значущість оцінки в мовній категоризації картини світу визначається тим, що з усієї сукупності довільно та мимовільно здійснюваних людиною психічних актів значна частина припадає на долю оцінних.

Оцінність лежить в основі самого процесу номінації. Отже, оцінка — це сутність мовної презентації позамовної дійсності. Мова препарує реальність, переструктурує її, а потім присвоює імена її об'єктам. У процесі еволюції мовної системи оцінка, проявляючись експліцитно, викристалізувалася в мовні одиниці — афікси, слова, окремі висловлювання.

Вважаємо за потрібне підкреслити важливість того, що оцінка прихована в самій мові, оскільки властивості одиниць містять потенційні можливості не тільки називати якесь явище, а й характеризувати його. А одним із засобів характеристизації і є оцінка. Отже, процес номінації протікає не прямо, а опосередковано через осмислення номінатором (суб'єктом) об'єкта оточуючої дійсності, тобто процес номінації має опосередкований, в багатьох випадках латентний характер.

Сучасне мовознавство, визначаючи свою парадигму як когнітивно-дискурсивну, визнає домінуючими два напрямки у дослідженні мовних одиниць — когнітивно-семантичний їх опис і їх дискурсивний аналіз. При цьому підкреслюється, що у такому визначенні парадигми увага дослідника повинна фокусуватися на двох головних і давніх проблемах мовознавства: мова і мислення / свідомість / знання (у широкому розумінні — предмет когнітивістики), мова як засіб / інструмент комунікації у соціо-культурному континуумі (предмет досліджень у сучасному дискурсивному аналізі) [2:17].

Спільним для цих моделей вивчення і опису мови являється її визнання поліфункціональною знаковою системою, виконуючою дві основні функції — когнітивну (гносеологічну) і комунікативну (дискурсивну), що і зумовлює два головних підходи до феномену «мова». У кожному з цих підходів склалася своя власна галузь дослідження, вималювалася своя проблематика, визначилися свої пріоритети. У комунікативній парадигмі знань мова досліджується у зв'язку з її роллю в реальному мовленні, де на перше місце виходить мовна особистість (*homo loquens*) і її соціо- і психодискурсивна діяльність. В когнітивній парадигмі вивчається людський інтелект, а мова визнається головною ментальною складовою всієї інфраструктури мозку, інструментом мовленнєво-мисленнєвих процесів, засобом позагенетичної передачі людського досвіду.

Обидва напрямки у розвитку лінгвістичної науки, маючи один і той же об'єкт дослідження, спочатку ставили різні цілі і, відповідно, вирішували різні завдання, що якоюсь мірою сприяло розмежуванню поглядів і розбіжності їх позицій відносно місця і ролі мови у соціумі. Разом з тим, одним із чільних принципів у кожному з цих напрямків став антропоцентризм, оскільки проблеми категоризації, фіксації, збереження, передачі знань здійснюються людиною. Постановка людини у центр наукових розвідок викликала підвищений інтерес до цілої низки лінгвістичних питань, відомих раніше як людський фактор у мові, а саме: мовна особистість, адресато-адресатна конфігурація комунікативної ситуації, мовні картини світу.

Розвиток суміжних наук — філософії, логіки, соціології, психології — сприяв переорієнтації наукової думки на інтегральний розгляд когнітивних і комунікативних аспектів мовленнєвої діяльності. Підґрунтям такої орієнтації стають фундаментальні уявлення про нерозривний зв'язок когнітивного й соціального, когнітивного і комунікативного, комунікативного і індивідуального.

Синтез цих двох базових функцій мови з позицій лінгвофілософських поглядів на її роль і місце у соціумі як раз і визначає у стрижневих своїх рисах інтегральну парадигму (систему, модель) сучасного мовознавства. У даному випадку прийнято говорити про інтегральну модель, оскільки мова йде про взаємозв'язок прагматичного аспекту з когнітивним, психологічним, риторичним, соціальним, аксіологічним.

Вивчення і опис мови з позицій інтегрального розуміння її природи і функцій стає провідним принципом лінгвістичних досліджень сучасного мовознавства, яке визначає в основних своїх рисах типовий образ сучасної лінгвістики, в якому відбиваються, як пише Г. А. Золотова, «системні властивості мовних одиниць, їх співучасть у комунікативному процесі» [4:14].

У руслі окресленої проблематики наше дослідження мислиться як таке, що висвітлює феномен оцінки з огляду на її багатоаспектність, її здатність дати повну й всебічну характеристику об'єкта, яка встановлюється на засаді таких факторів, як «рівень конкретності сприйняття, фонові припущення й очікування, відносно виділення конкретних одиниць і вибір точки зору (перспективи) на сцену, що описується» [7:73–74].

Інтегральне когнітивно-комунікативне розуміння мови дозволяє розглядати її одиниці як такі, що забезпечують комунікантів запасом певних символічних ресурсів, за допомогою яких вони (комуніканти) можуть будувати та оцінювати висловлювання завдяки заданій здатності до прийняття рішень та до категоризації. Мова постає в такому ракурсі як результат усіляких концептуалізацій, орієнтованих на аналіз ментальних репрезентацій мовних форм. При цьому під концептуалізацією розуміють «певний спосіб узагальнення людського досвіду, який мовець реалізує у висловлюванні» [8:7].

Інтегральна когнітивно-комунікативна модель розглядає мову як феномен когнітивного порядку, який використовується у комунікативній діяльності і має для цього необхідні одиниці, структури, категорії, механізми. У цій моделі як раз і посилюється синтез двох головних парадигм сучасної науки — комунікативної і когнітивної. Подолавши ізоляціонізм у інтерпретації базових функцій мови, сучасне мовознавство повертається до методологічно вивіреного принципу його вивчення й опису — від часткового (когніція, комунікація) до загального (гносеокомунікація), результатом якого стає розуміння мови і її природи у нерозривній єдності її пізнавальних і функціональних засад.

Завдяки інтегративному підходу до опису функціонування тих чи інших сфер мовної системи, можна одержати досить переконливі дані відносно механізмів вербалізації онтології позамовної дійсності. Інтегральна когнітивно-комунікативна модель изучения мови, по-

силиючись традиційним системо- і антропоцентричними підходами, підводить нас до усвідомлення тієї істини, що людина як істота, яка неминуcho систематизує та структурує свій життєвий світ тим чи іншим способом, фіксує отримані результати у вигляді різноманітних знань (понять, концептів, картин світу, фреймів, інформації) і репрезентує їх за допомогою семіотичного вербального коду — номінативних і предикативних одиниць.

При осмисленні змісту оцінки необхідно враховувати її динамічний аспект (пов'язаний з уявленням про призначення оцінки, тобто про її потенції) та статичний (пов'язаний з уявленням про результат). На наш погляд, ці два аспекти інтегровані у функції оцінки.

Категорія оцінки, виявляючись на всіх рівнях мови, фокусує різнорівневі засоби свого вияву в мовленні, що й дає нам підстави говорити про оцінку як категорію, що має власний когнітивно-дискурсивний потенціал.

При цьому когнітивно-дискурсивний потенціал оцінки ми трактуємо як арсенал засобів її реалізації, який є досить різноманітним: від лексичних (на рівні мови) до дискурсивних (на рівні мовлення), тобто перехід від функції-потенції у функцію-результат включається у процес трансформації мовних одиниць в одиниці мовлення та в його конкретні прояви у висловлюваннях і дискурсах. **Форми вираження оцінки різноманітні у просторі й часі, вони варіюються від експліцитних до імпліцитних.**

Окреслений підхід до розуміння мови, її структури і функцій зумовлює й концептуальну базу дослідження оцінки, яку ми визначаємо як когнітивно-дискурсивну: когнітивну, тому що оцінювання є одним із засобів гносеологічної активності у логосфері (виконання когнітивної функції); дискурсивну, тому що оцінні мовленнєві акти служать цілям інтерактивної взаємодії комунікантів (виконання комунікативної функції). Зрештою оцінні мовленнєві акти є середовищем у яких знаходять своє віддзеркалення епістемічні процеси, які оперують різними типами і структурами знань.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики / АН СССР Ин-т рус. языка: Отв. ред. В. П. Григорьев. — М.: Наука, 1984. — С. 5–23.

2. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы // Культура народов Причерноморья. — 2002. — № 29. — С. 17–23.
3. Гиздатов Г. Г. Когнитивная парадигма языка // Доклады VI Междунар. конф. «Семантика языковых единиц». — М.: СпортАкадемПресс, 1998. — Т. 1. — С. 24–26.
4. Золотова Г. А. О путях и возможностях грамматической науки (приглашение к дискуссии) // Вопр. филологии. — 1999. — № 3. — С. 13–18.
5. Карабан В. І. Прагмалогіка у мовознавстві // Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць. — К.: НМКВО, 1992. — С. 64–69.
6. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. — М.: Наука, 1975. — 231 с.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. — М.: МГУ, 1996. — 243 с.
8. Рахилина Е. В. О тенденциях развития когнитивной семантики // Изв. РАН: Сер. литературы и языка. — 2000. — Т. 59, № 3. — С. 3–15.

Приходько Г. И.

КОГНИТИВНЫЕ ПАРАМЕТРЫ КАТЕГОРИИ ОЦЕНКИ

В статье рассматривается когнитивная природа категории оценки. Особое внимание уделяется изучению ее когнитивно-дискурсивного потенциала.

Ключевые слова: оценка, когнитивно-дискурсивный, потенциал.

Prykhod'ko G.

COGNITIVE PARAMETERS OF CATEGORY OF VALUE

In this article the cognitive nature of the evaluation category is investigated. It is stressed that the evaluation category has its own cognitive-discourse potential.

Key words: evaluation, cognitive-discourse, potential.

УДК 811.111'373.22

Г. В. Ткаченко

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХРЕМАТОНІМІВ В ІV КОЛІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ХРЕМАТОНІМНОГО ФРЕЙМУ

В статті розглядаються особливості репрезентації хремотонімів в картині світу англomовної спільноти, які було встановлено за результатами проведення вільного асоціативного ономастичного експерименту. Увагу приділено опису ІV кола індивідуального хремотонімного фрейму.

Ключові слова: хремотонім, фрейм, скрипт, ІV коло індивідуального хремотонімного фрейму.

Наступна стаття присвячена вивченню головних компонентів індивідуального хремотонімного фрейму, що репрезентують англійські хремотоніми в картині світу носія англійської мови.

Мета статті полягає в з'ясуванні когнітивної природи хремотонімів ІV кола індивідуального хремотонімного фрейму та особливостей їх існування у ментальному лексиконі носіїв англійської мови. Об'єктом нашого дослідження є хремотоніми, що становлять собою певний компонент картини світу.

Орієнтація сучасної ономастики на виділення та дослідження механізмів репрезентації знань [1; 3], а також міждисциплінарний характер лінгвістичних студій [2 : 119] визначають актуальність порушеної проблеми.

Четверте коло індивідуального хремотонімного фрейму охоплює ті хремотоніми, про які людина щойно чула. Вони складають пасивний пласт ментального лексикону, є його периферією. Хремотоніми цього кола не мають значного поширення, вони відомі лише окремій частині мовної спільноти. Цікавим є й інший факт: власні назви предметів окресленого гатунку можуть бути відомі багатьом, але не беруть участі у комунікативному висловлюванні так часто, як пропріативи першого, другого та третього кіл. До четвертого кола індивідуального хремотонімного фрейму відносимо асоціації, які не відображають емоції та хвилювання респондентів, нема й спогадів (тобто

людина особисто не зустрічалася з цим предметом, не мала до нього відношення, просто десь почула про нього), якщо спогади присутні — то стимул відносимо до особового, індивідуального, притаманного першому колу. У четвертому і у наступному п'ятому колі зафіксована велика кількість реакцій, що залишаються не зрозумілими для дослідника, але на думку реципієнта є безпосередньо пов'язаними із стимулом. Такі асоціації зазвичай вважають помилковими, але ми трактуємо їх як індивідуальні прояви власного суб'єктивного досвіду респондентів.

За даними нашого асоціативного експерименту у четвертому колі індивідуального хремотонімного фрейму виокремлюємо зони дії таких скриптів: узуальний — 76 %, сакральнo-узуальний — 18 % та віртуально-узуальний — 6 %. Реакцій, які ідентифікують віртуальний, сакральний та віртуально-сакральний скрипти, отримано не було.

Хремотоніми, які репрезентують узуальний скрипт, складають найбільший відсоток у цьому колі. Всі пропріативи даної групи сприймаються як власні назви предметів, що реально існують, історичних, тих, які існували у минулому.

Avocet 34/95/17/51/5 — СГАОП «залізниця» складає 52 % і репрезентується такими реакціями: *locomotive, electric locomotive, nickname for locomotive, railway station*. ОЛ *locomotive* використана 17 разів. Однак у даному випадку можемо простежити і другорядний семантичний гештальт «рідкісний птах», що складає 12 % і, на який неможливо не звернути уваги (*bird, rare bird, Avocet is a rare English bird, Royal Society for the Protection of Birds*). *Avocet* — це британський рідкісний птах, який потребує захисту та турботи. З цією групою асоціацій пов'язана інша група (*Margaret Thatcher, Prime Minister, ex-PM*), яка інформує про те, що Маргарет Тетчер, колишній прем'єр-міністр Британії, дала назву цьому потягу на честь рідкісного у Великій Британії птаха. Наявні онімні асоціати пов'язують стимул із реаліями повсякденного життя, змальовують маршрут та надають енциклопедичну інформацію щодо залізничної справи: *King's Cross, Channel Tunnel, High Speed Trains, Sleepers*.

Diamond Skull 46/104/2/5/3/ СГАОП «дорогоцінний череп» складає 49 %. Стимул відносимо до 4 кола узуального скрипту, адже цей шедевр мистецтва є реальним предметом довколишнього світу, але не відбився у пам'яті індивідів настільки, щоб бути віднесеним до 1, 2

чи навіть 3 кіл. Респонденти не досить чітко сформуvalи уявлення про хрематонім. Багато асоціативних реакцій вказують на належність цього предмету до об'єктів археологічних знахідок: *skeleton, thing, culture, glass, history, refinement, archeology*; але інша група реакцій відносить хрематонім до сфери прикрас, адже сам череп не є історичною знахідкою, а становить собою штучно зроблений предмет, який було інкрустовано діамантами: *diamonds, expensive, jewelry, includes pink diamond*.

У стимулі *Little John* 31/97/13/49/3 превалюють асоціації, пов'язані з асоціативним гешталтом «ноттінгемський дзвін» і складають 76 %. Кожна асоціація у даній тематичній групі плідно пов'язана одна з іншою і створює начебто ланцюг із онімних реакцій: *bell — dome — Nottingham Council House — in the Market Square — the City — London — England*, який можна розшифрувати як: дзвін, що знаходиться у куполі Ноттінгемської Ради в Сіті, а Сіті, у свою чергу, — частина Лондона, який є одним із міст в Англії. На узуальний характер вказують такі реакції-дескрипції: *high dome, iconic symbol, clock mechanism*.

One Penny Stamp 40/99/10/25/1 — семантичний гешталт «історія британської філателії» складає 56 % і репрезентує узуальний скрипт у четвертому колі індивідуального хрематонімного фрейму. Історичні реалії відображаються за допомогою ОЛ, які фіксують стимул у зоні дії узуального скрипту: *post, letter, postage, stamp, first stamp, postage, England stamp from 1841*. Наявні онімні асоціати різних розрядів, які фіксують стимул як представник узуального скрипту і надають про нього додаткову інформацію: *England, printed on Jacob Perkins' press, World War*, що можливо ідентифікувати як «англійська марка часів Світової Війни, надрукована за допомогою механізму Якоба Перкінса».

Patiala Necklace 38/102/5/10/1 — СГАОП «дорогоцінна прикраса» містить 45 % і вказує на знання про існування всесвітньовідомого дорогоцінного кольє. ОЛ відображають наявність енциклопедичних знань про дорогоцінність (*expensive jewelry, jewelry, gift, light yellow octahedral crystal*), а онімні асоціати розповідають про історію його існування: *India, the De Beers, Maharaja of Patiala, Cartier*.

Наступний стимул плідно пов'язаний із попереднім, оскільки діамант *The De Beers Diamond* 32/104/6/13/2 є компонентом намиста Патіала. СГАОП «незвичайний діамант» складає 45 % і відносить хрематонім до зони дії узуального скрипту: *world's diamond supply*,

centerpiece for a ceremonial necklace, diamond, light yellow crystal. Реакція *unique (5)* скерована на розпізнавання стимулу як назви незвичайного, унікального, але реально такого, що існує. Серед ОЛ превалюють реакції, пов'язані із всесвітнім діамантовим запасом, діамантовими штольнями, які знаходяться у Південній Африці, та місцем виявлення відомих діамантів: *South Africa, world's diamond supply, De Beers Mine, mines.* Наявні реакції-ідентифікації, що свідчить про володіння знаннями щодо характеристики діамантів: *light yellow crystal, partially cut, seventh largest faced diamond in the world.*

The Eaton Diamond Shirt 31/98/4/4/2 репрезентується семантичним гештальтом «унікальний одяг» і охоплює 67 % серед усіх реакцій. Стимул відносимо до зони дії узуального скрипту 4 кола індивідуального хремотонімного фрейму за відсутністю індивідуальних реакцій, скерованих на розпізнавання хремотоніма як близького до Я-особистості. Майже всі асоціації репрезентують загальний характер (*money, shop, the most expensive, to wear, encrusted by diamonds*). Найчастотнішими реакціями стали *expensive, money, unique, creative*, що свідчить про сприйняття даного стимулу не як предмета одягу, а як дорогоцінного експоната, який подорожує світом (*touring the world*). Наявні асоціати, що характеризують предмет як звичайну сорочку: *shirt, clothing, made of the finest Egyptian cotton yarn, to wear.*

The Excelsior Diamond 24/103/5/27/1 містить СГАОП «британська унікальна коштовність» і складає 57 %. Присутність реакцій тематичної групи «дорогоцінне каміння» можемо підтвердити такими асоціаціями: *expensive, jewelry, crystal stone block.* Майже всі асоціації надають загальні відомості і не скеровані на розпізнавання особистого. Беручи до уваги цей факт, ми не відносимо цей стимул ні до 1, ні до 2 а ні до 3 кіл. Діамант Ексельсіор є одним із найвідоміших діамантів, дані нашого експерименту підтверджують часткову наявність енциклопедичної інформації про цей стимул: *the most bright, finding, cut into 10 stones.* Наявні реакції-ідентифікації, що свідчить про зацікавленість деяких респондентів діамантовою тематикою: *strong, jewelry, blue-white tint, crystal stone block.* За допомогою реакцій — *found by a loading truck worker, exhibit, saved in London bank* — можливо уявити історію виявлення цього дорогоцінного каміння і подальшу його долю.

The Incomparable Diamond 32/106/7/18/4 репрезентується СГАОП «найвеличнійший у світі» і охоплює 55 %. Про розпізнавання стиму-

лу стає зрозумілим завдяки такій групі асоціацій, які характеризують предмет як реальний, існуючий, але не зовсім звичайний, унікальний: *incomparable, unique, the best expensive, one of the largest in the world, millions, emperor*.

The Old Pretender Doll 34/102/8/22/3 найчастотніші асоціації конструюють семантичний гештальт «королівська іграшка» і складають 54 %. В даному випадку наявна окрема група реакцій-пояснень, щодо періоду створення ляльки, умов існування та належності якійсь особі, що робить хрематонім притаманним узуальному скриптові. Базовими асоціаціями тут є онімні реакції: *king's doll, James Stuart, gift to a king, belonged to the court of King James II, James II, king, Stuart*. Несподіваною відповіддю стала реакція *George Bush*, яку трактуємо як ототожнення ляльки-прикидальника із колишнім президентом Сполучених Штатів Америки.

The Premier Rose Diamond 39/102/7/13/5 СГАОП «незвичайне дорогоцінне каміння» містить 52 % і відносить стимул до зони дії узуального скрипту. Підтвердити таку думку можемо такою групою асоціацій: *expensive, exciting, unusual diamond, diamond birth, remarkable diamond, unusually exciting diamond*. Онімні асоціати надають окремі відомості про існування каміння: *Premier, Premier Mine, R. Mouaward, Prince of Monaco, South Africa*.

Стимул **The Tazza Malachite** 24/99/5/24/3 відображається двома семантичними гештальтами «кам'яна брила» та «видатний експонат», які тісно пов'язані один з одним і утворюють 74 %. Згадуване малахітове каміння є історичним камінням, яке стало відомим завдяки своїй дислокації — у бібліотеці Лінда Холл і репрезентується також онімними асоціатами: *disposition, green stone, malachite block, Kansas City, in display at the Lind Hall Library, Missouri*.

The Tiffany Yellow Diamond 29/101/8/29/0 семантичний гештальт «незвичайне дорогоцінне каміння» становить 44 % від усіх отриманих реакцій нашого експерименту. На реалізацію узуального скрипту вказують асоціації, які охоплюють вказівки на сприйняття хрематоніма як незвичайної реалії англомовного світу: *famous, well-known, expensive, brilliant, unusual, glamour*. Деякі онімні асоціати скеровані на відтворення наявних енциклопедичних даних: *Audrey Hepburn, exhibited in Tiffany shop window, New-York, Paris*. Присутність топонімних реакцій наштовхує нас на думку, що експонат подорожує світом.

Репрезентативи сакральнo-узуального типу скрипту є реальні хре-матоніми, які ототожнюють із священною владою, з вищим гатун-ком. Творчий компонент переносить хре-матонім сакральнoго типу у зону дії двох типів: власне сакральнoго і віртуального. Тут наявні хре-матоніми, про які людина шойно дізналася.

The Alfred Jewel Ring 48/105/9/17/2 СГАОП «антична королівська прикраса» сягає 44 % і репрезентується як представник двох скриптів: узуального — як історична річ (*king, ring, ancient*) та сакральнoго — як символ королівської влади, яку дав Бог (*myth, royal, sacred object*). Наявні онімні асоціати дозволяють простежити історію існування, період виникнення та сьогodнішнє місцезнаходження каблучки: *Alfred the Great, King Alfred, Ashmolean Museum, Oxford*.

Стимул **Queen Mary's Girls of GB and Ireland Tiara** 55/105/6/10/0 репрезентує СГАОП «імперський подарунок» і становить 32 %. Хре-матонім ідентифікується респондентами нашого експерименту як пропріатив мішаного типу і належить до сакральнo-узуальної зони дії скрипту. Сакральний характер реалізується тематичною групою «свя-щенна влада» (*power, relic, royal*), узуальний характер — «подарунок принцеси» (*princess tiara, was given to a granddaughter — future queen of the United Kingdom, wedding present*). Найчастотніші топонімні асоціати надають додаткову інформацію і вказують на місцезнаходження речі: *Britain, England, the United Kingdom*.

Regent Diamond 41/103/5/13/0 містить СГАОП «королівський сим-вол влади» і сягає 30 %. Пошуковий стимул зафіксовано у сакральнo-узуальному скрипті: сакральна риса відображається ставлення деяких респондентів до цього діаманту як до священної речі, регалії монар-хії — *relict, symbol of power, Lord, regal*; узуальну рису ідентифікують такі реакції *government, prince, well-known, in Elizabeth's crown*.

Мішаний скрипт цього типу поєднує хре-матоніми з реального життя та з творчого надбання людини. Такими прикладами можуть бути історичні або реальні пропріативи, які було використано у твор-чій діяльності.

Talisman of the Throne Ruby 35/105/9/12/4 пошуковий стимул ре-презентує два семантичних гешталти «королівський рубін» — 43 % і «художній твір» — 15 %. Наявність мішаних асоціацій робить хре-матонім притаманним двом скриптам: узуальний характер реалізу-ють асоціації, які відображають історичний аспект існування рубіну

(*in collection, red, throne, king, relict, crown*), віртуальний характер репрезентовано асоціаціями, скерованими на розпізнавання стимулу, використаному у художній творчості (*destine, fantasy, novel, «Reign of Shadows», trilogy*).

Подальшим напрямом нашої розвідки ми визначаємо аналіз особливостей існування хремотонімів в інших колах індивідуального хремотонімного фрейму у межах фреймової ономастики.

Література

1. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика: Навчальний посібник / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Фенікс, 2010. — 158 с.
2. Левицький А. Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми // Мовні і концептуальні картини світу. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2007. — Вип. 23. Ч. 2. — С. 119–127.
3. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.15 — загальне мовознавство / В. Ю. Неклесова. — Одеса, 2010. — 230 с.

Ткаченко А. В.

ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ХРЕМАТОНИМОВ IV КРУГА ИНДИВИДУАЛЬНОГО ХРЕМАТОНИМНОГО ФРЕЙМА

В статье рассматриваются особенности репрезентации хремотонимов в англоязычной картине мира, которые были выявлены в результате проведения свободного ассоциативного ономастического эксперимента. Внимание уделено описанию IV круга индивидуального хремотонимного фрейма.

Ключевые слова: хремотоним, фрейм, скрипт, IV круг индивидуального хремотонимного фрейма.

Tkachenko A. V.

***PECULIARITIES OF PROPER NAME REPRESENTATION OF THE
FOURTH CIRCLE OF THE INDIVIDUAL CHREMATONYMIC FRAME***

The article deals with analysis of the peculiarities of proper name representation in the English world picture, which was established according to the results of the free associative onomastic experiment. Attention is paid to the description of the fourth circle of the individual chrematonymic frame.

Key words: *chrematonym, frame, script, the fourth circle of the individual chrematonymic frame.*

УДК 811.161.2'373.232.1(477.44)

К. О. Фартушняк

ВІДІМЕННІ ПРІЗВИЩА В АНТРОПОНІМІЇ ТРОСТЯНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню прізвищ мешканців Тростянецького району Вінницької області, мотивувальною базою для яких послуговували особові чоловічі та жіночі імена.

Ключові слова: антропонімія, відіменні прізвища, походження імен, мотивація.

Кожне прізвище є словом, а отже, одиницею мови. Прізвище покликає називати родину та кожного з її членів і в такий спосіб визначати місце йменованого в суспільстві [10:5]. Воно дозволяє повніше уявити історичні події останніх століть, особливості розвитку українського етносу.

Українська антропонімічна система характеризується особливим багатством і розмаїттям у найменуванні людей. А власні імена складають вагомий частину лексики, яка послужила базою для творення українських прізвищ. «Історія не знала такої епохи, коли б у людини не було імені. Отож, коли виникла потреба розрізняти людей, які мали однакові імена, а згодом створити постійні родові назви, то, природно, першою основою для творення цих назв стали саме імена — переважно імена батька, матері, діда чи іншого предка» [8:34].

Вивчення імен дає важливу інформацію про історію народу, його психологію, духовну культуру, а передусім — про історію його мови. Тому особові імена — це не лише один з антропонімічних класів слів, а важлива база для творення інших онімів та одне з джерел для їх розуміння та тлумачення [1:41]. Значну частину антропонімікону Тростянецького району становлять прізвища, утворені від власних імен людей. Серед 3 тисяч 125 досліджуваних нами офіційних онімів було зафіксовано 437 прізвищ, твірною основою для яких стали імена. Вони складають 15 % від загальної кількості офіційних найменувань.

Твірними основами відіменних прізвищ були як чоловічі, так і жіночі імена, хоча від чоловічих імен прізвищеві утворення виникали частіше. Це пояснюється соціальним становищем чоловіка, який завжди був головою сім'ї, а всі інші члени родини йому підпорядковувались. За спостереження Ю. Редька, назви, утворені від жіночих імен, могли стати не тільки прізвищами дітей, а часом і чоловіка, якщо дружина з того чи іншого погляду стояла вище від нього [6:36]. На час активного формування і становлення прізвищ власними іменами в Україні були в основному церковно-християнські імена православного календаря, і лише в поодиноких випадках — слов'янські автохтонні або запозичені з інших мов імена та імена католицького календаря [2:69].

Відіменні прізвища різних етнографічних регіонів України неодноразово ставали об'єктом для дослідження. Про що свідчать праці Г. Панчука [6], П. Чучки [10], Т. Марталоги [5], С. Панцьо [7] та інших ономастів. Прізвища цієї групи — численна та розмаїта група антропооснов. Прізвища мешканців Тростянецького району не були предметом спеціального ономастичного вивчення. Утім, результати цього дослідження дозволили б повніше виявити специфіку антропонімікону Центральної України. **Актуальність** обраної теми полягає в необхідності комплексного аналізу прізвищ цього географічного регіону.

Мета статті — визначити склад та походження імен, від яких утворені сучасні відіменні прізвища мешканців Тростянецького району Вінницької області. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити прізвища, творення яких генетично пов'язане з особовими іменами; розкрити походження імен, які послуговували мотивувальною базою творення; здійснити кількісний аналіз відіменних прізвищ.

Об'єктом нашого дослідження є сучасні українські прізвища мешканців Тростянецького р-ну. **Предмет** вивчення — особові імена, які послуговували мотивувальною базою прізвищ. Джерелами фактичного матеріалу послуговували реєстри народження та одруження, надані відділом державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби по Тростянецькому р-ну Тростянецького міськрайонного управління юстиції, та телефонний довідник цього району. При визначенні твірної основи для прізвищ досліджуваного регіону ми орі-

ентувались на спільну систему імен, подану в словнику-довіднику «Власні імена людей» Л. Г. Скрипник та Н. П. Дзятківської [9].

Система імен українського народу формувалася упродовж багатьох століть. Відповідно у складі сучасних українських імен дослідники виділяють кілька шарів:

1. Візантійські християнські імена, або імена християнського календаря.

2. Давньоруські, у тому числі кальки з грецької мови та окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі.

3. Імена, запозичені із західнослов'янських та південнослов'янських мов.

4. Імена, запозичені із західноєвропейських мов [9:8].

Спільна для всієї України система імен має на окремих територіях свої особливості, зумовлені історичними, політичними та географічними чинниками.

Вивчення антропонімікону Тростянецького р-ну дає можливість визначити специфіку використання імен як мотивувальної бази для творення прізвищ у цьому регіоні. З погляду походження імена, якими творяться прізвища Тростянецького р-ну, поділяються на 3 групи:

1. імена християнського календаря:

— давньоєврейські;

— грецькі;

— латинські;

2. давньоруські;

3. запозичені.

Особові імена при творенні прізвищ мають різну продуктивність. Залежно від цього виокремлюємо імена з високим ступенем активності, від яких утворено 10 і більше прізвищ; імена з середньою активністю — 9 прізвищ і менше; імена з низькою активністю, якими творяться одне — два прізвища [3:118].

Християнські імена виникли на Русі після введення християнства та давались під час хрещення; вони переважно адаптувались і функціонують у різних фонетичних, морфологічних і словотворчих різновидах [7:7]. Як мотивувальна база творення українських прізвищ ці імена мають найчисельнішу групу. При творенні прізвищ християнські імена виявляють різну активність. Дослідник антропонімії північного Степу Т. Марталога вважає, що кількість прізвищ, утворених

від різних імен, залежить від частоти фіксації цього імені в церковному календарі та від наявності іменних варіантів [5:84].

На матеріалі нашого дослідження зафіксовано 120 християнських особових імен, з якими пов'язано творення прізвищ. Серед них 32 найменування давньоєврейського походження, 66 грецького та 22 латинського походження. Виділяється 104 чоловічих імен і 16 жіночих.

Високою активністю при творенні прізвищ характеризуються 5 християнських особових найменувань. З ними генетично пов'язана 61 офіційна антропонімна одиниця. Серед імен **давньоєврейського** походження, які стали основою для творення прізвищ, ім'я *Іван*, яким мотивується 15 антропонімів > *Іваненко, Іваник, Іваничко, Іванишин, Іванов, Івановський, Іванченко, Іванюк, Івась, Івасенко, Івасишин, Івасюк, Івасько, Іващук, Івах*; **латинського** походження: *Павло* (11) > *Павленко, Павлига, Павличко, Павличенко, Павлишин, Павлов, Павлюченко, Панюшкін, Панянчук, Пашкевич, Пащенко*; **грецького** походження: *Григорій* (15) > *Григор'єв, Григоренко, Григорян, Гріша, Грішин, Гріщенко, Грищенко, Гриник, Грінченко, Гринченко, Гринюк, Грицюк, Грицишин, Гришечкін, Грищук*; *Лев* (10) > *Леванчук, Левара, Левицький, Левін, Левицький, Левко, Левкопас, Левченко, Леонтюк, Леонт'єв*; *Василій* (10) > *Василенко, Васильєв, Васильківський, Васильченко, Васільков, Васьков, Васишин, Ващенко, Ващук, Вашура*.

Середньою активністю при творенні прізвищ характеризується 53 християнських імені, які стали основою для продукування 242 прізвищ. Серед найменувань **давньоєврейського** походження зафіксовано 14 чоловічих та 1 жіноче ім'я: *Матвій* (9) > *Матвійчук, Матієнко, Матійчук, Матюша, Матух, Матюшин, Мацько, Мацан, Мацапура*; *Яків* (9) > *Яківець, Яковенко, Якімчук, Яковишин, Яцик, Яцишин, Якова, Яскевич, Ящук*; *Гаврило* (7) > *Гаврик, Гаврилов, Гаврилюк, Гавриляк, Гаврилик, Гавришко, Гавришук*; *Михайло* (7) > *Михайлик, Михайличенко, Михалуник, Михальченко, Міхалуник, Міхайлуник, Мисько*; *Йосиф* (5) > *Осипенко, Осипчук, Осіпенко, Осіпов, Осіпчук*; *Гурій* (5) > *Гуркун, Гурник, Гурак, Гуренко, Гурницький*; *Захарій* (4) > *Захаренко, Захарков, Захарченко, Захарчук*; *Хома* (4) > *Хоменко, Томенко, Томілов, Томіленко*; *Ілля* (3) > *Ільницький, Ільченко, Ільчишин*; *Давид* (3) > *Давидов, Давидчук, Давидюк*; *Данило* (3) > *Даниленко, Данильченко, Даніловський*; *Мойсей* (3) > *Мойсєєв, Мусій, Мусієнко*; *Семен* (3) > *Семенов, Семенюк, Семчук*; *Самійло* (3) > *Самійленко, Самійлов, Саміленко* та жіноче *Марія*

(7) > Марусяк, Марунько, Марунич, Маруненко, Маня, Маник, Марущак; 12 імен **латинського** походження : Лук'ян (8) > Лук'янов, Лукавенко, Лукашенко, Луків, Лукілов, Луценко, Луцик, Луцько; Ігнатій (5) > Ігнатенко, Ігнатоля, Ігнат'єв, Гнатенко, Гнашенко; Максим (5) > Максименко, Максименюк, Максимець, Максимчук, Максимов; Клим (4) > Клименко, Климович, Кліменко, Клімов; Костянтин (4) > Костюк, Костюкевич, Костенко, Констянтінов; Мартин (4) > Мартинець, Мартиненко, Мартинюк, Мартошенко; Роман (4) > Романець, Романов, Романченко, Романюк; Сергій (4) > Сергеев, Сергєєнко, Сергієнко, Сергєєв; Корній (3) > Корнієнко, Корнійчук, Корнелюк; Дементій (3) > Деменчук, Демчук, Демченко; Сагей (3) > Сагій, Сагей, Сагайдак; Устим (3) > Устименко, Устенко, Усенко; 26 імен **грецького** походження, серед яких 2 жіночих: Петро (9) > Петін, Петракович, Петренко, Петришин, Петров, Петровський, Петрунчак, Петюх, Петін; Кузьма (8) > Кузенко, Кузик, Кузь, Кузьменко, Кузьминецький, Кузьмич, Кузьмін, Космін; Микола (8) > Миколюк, Микуліца, Николайчук, Ніколаєв, Ніколаєнко, Ніколенко, Ніколін, Нікольський; Тимофій (8) > Тимков, Тимофіїв, Тимошенко, Тимчук, Тимофійенко, Тімошенко, Тимінський, Тиминський; Андрій (7) > Андрієць, Андрійчук, Андрійшин, Андрусенко, Андрусин, Андрусь, Андрущенко; Федір (7) > Федоренко, Федоришин, Федоров, Федорович, Федорук, Федчишин, Федчишен; Прокіп (7) > Прокіпенко, Прокопишен, Прокопишин, Прокопчук, Проценко, Процишин, Процько; Степан (7) > Степаненко, Степанець, Степанишин, Степанов, Стефаненко, Стефонішин, Стецюк; Зіновій (5) > Зінківський, Зінчук, Зіньков, Зіньов; Мирон (5) > Мироненко, Миронишин, Миронюк, Мирошніченко, Мірошніченко; Антон (4) > Антонюк, Антошко, Антощук, Антух; Дем'ян (4) > Демяненко, Дем'яненко, Дем'янин, Дем'янюк; Олександр (4) > Олександрук, Александров, Александрук, Шура; Олексій (4) > Олексієнко, Олексійко, Олексійов, Олексюк; Трохим (4) > Тронько, Трофіменко, Трофімюк, Трохименко; Харитон (4) > Харко, Харковенко, Харченко, Харько; Ярош (4) > Ярошенко, Ярошента, Ярошепта, Ярошик; Дмитро (3) > Дмитренко, Дмитрик, Дмитрієв; Дорофей (3) > Дорош, Дорошев, Дорошенко; Пилип (3) > Пилипенко, Пилипишин, Філіпов; Опанас (3) > Опанасюк, Панасюк, Танас; Остап (3) > Остапишин, Остапчук, Стахов; Сидір (3) > Сідоров, Сидорук, Сидорчук; Юрій (3) > Юревич, Юрченко, Юрчик та жіночі Оксана (4) > Оксєнич, Аксьончик, Ксенін, Ксенченко; Палага (3) > Палагнюк, Палаженко, Пазинюк.

Низький рівень активності при творенні прізвищ мають 49 чоловічих та 13 жіночих особових найменувань. З цими іменами у словотвірному зв'язку перебуває 93 прізвища. Серед імен **давньоєврейського походження** зафіксовано 16 імен: *Адам (2) > Адаменко, Адамишин; Авдій (2) > Авдєєв, Авдєєнко; Іов (2) > Івлева, Івчук; Єфрем (2) > Єфременко, Єфремов; Назар (2) > Назаренко, Назарчук; Ярема (2) > Яремечко, Яремчук; Аврам (1) > Аврамов,; Аггей (1) > Агєєв; Ананій (1) > Ананьєв; Наум (1) > Науменко; Самсон (1) > Самсонюк; Фадей (1) > Фадєєв; Яким (1) > Якимчук; Ганна (2) > Гандзюк, Ганзієнко; Соломія (2) > Соломан, Соломко; Єва (1) > Євич; 9 імен латинського походження: Терентій (2) > Терешко, Терещенко; Лаврентій (1) > Лавренчук; Лавр (1) > Лаврук; Кондрат (1) > Кондратюк; Юній (1) > Юнаш; Килина (2) > Кулинич, Кулініч; Марина (1) > Маринич; Мотрона (1) > Мотрук, Роза (1) > Рознюк; 37 імен грецького походження: Євфемій (2) > Євфименко, Єфимов; Власій (2) > Власко, Власюк; Герасим (2) > Герасимчук, Герасім; Гордій (2) > Гордійчук, Гордієнко; Денис (2) > Дениско, Денисюк, Демид (2) > Демидюк, Демидов; Карпо (2) > Карпенко, Карпунін; Макар (2) > Макаренко, Макаров; Нестор (2) > Нестеренко, Нестеров; Никифор (2) > Никифорчак, Нікіфорчук; Онисій (2) > Онишук, Онищенко; Свирид (2) > Свирид, Свирида; Стратон (2) > Стратієнко, Страшевський; Тарас (2) > Тарасенко, Тарасюк; Терентій (2) > Терешко, Терещенко; Федос (2) > Федас, Федій; Ярмолай (2) > Ярмолинський, Ярмак; Агафон (1) > Агафонов; Артемій (1) > Артемій; Афанасій (1) > Афанасьєв; Єпифаній (1) > Єфанов; Єгор (1) > Єгоров; Єрмолай (1) > Єрмошкін; Кирило (1) > Кириленко; Марко (1) > Марко; Микита (1) > Микитюк; Митрофан (1) > Митрофанов; Перфілій (1) > Перфілов; Потап (1) > Потапов; Полікарп (1) > Полікарпенко; Федот (1) > Федотов; Євдокія (2) > Євдокимов, Докійчак; Катерина (2) > Катренко, Катрич; Малана (2) > Маланчук, Меланик; Христина (2) > Христинюк, Христич; Одарка (1) > Одарчук; Ліна (1) > Лінков.*

Давньоруські імена, які включають в себе також кальки з грецької мови та окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, становлять нечисленну групу. Всього 16 імен стали основою творення офіційних антропонімів, серед яких функціонує 4 жіночих.

Імена цієї групи характеризуються середнім та низьким рівнем активності при творенні прізвищ: *Богдан (2) > Богданов, Богданович;*

*Маковій (2) > Маковій, Маковійчук; Олег (2) > Олещук, Олешив; Зорян (2) > Зорік, Зоря; Казимир (2) > Казмірук, Казьмірук; Май (1) > Маєвський; Мендофій (1) > Мендофій. Жіночі імена: Гелена (2) > Геленко, Гелок; Ружена (2) > Ружейчик, Ружинський; Лада (1) > Ладнюк; Надія (1) > Надюк. Окремо у складі давньоруських імен розглядаємо так звані імена-композиції, які побутували у східних слов'ян в основному до прийняття християнства. Це такі особові імена людей, що складаються з двох частин, котрі співвідносяться із загальними назвами: *Богуслав (3) > Богуславський, Богуцький, Славуцький; Борис (3) > Борис, Борисов, Боріславський; Любомир (3) > Любинецький, Любченко, Любович; Станіслав (3) > Станіславчук, Стасюк, Стасько. Одне прізвище утворене від імені Яромир > Яроменко.**

Незначною за кількістю в антропонімії Тростянецького р-ну є група прізвищ з іншомовними іменами в основі. Середнім рівнем активності творення характеризуються імена: *Саваній (арамейське) (5) > Савицький, Савлук, Савченко, Савчук, Саванж. Непродуктивні імена: Ян (чеське) (2) > Яненко, Яновський; Франко (німецьке) (2) > Франко, Франчук; Булат (тюркське) (1) > Булат.*

Для деяких онімів лексико-семантичної групи відіменних прізвищ важко визначити мотивацію, що пояснюється наявністю так званих парних імен, які існували одночасно і в жіночому, і в чоловічому іменнику: *Ананій — Ананія, Богдан — Богдана, Богуслав — Богуслава, Борислав — Борислава, Василь — Василина, Владислав — Владислава, Дорофій — Дорофея, Дарій — Одарка, Зорян — Зоряна, Леонтій — Леонтія, Олександр — Олександра, Онисій — Онися, Тома — Тома, Устин — Устина, Ян — Яна. Але, як правило, основами для творення найчастіше ставали чоловічі імена, тобто імена батька або діда, рідше прізвище виникало від жіночого імені, тому можна вважати, що саме чоловічий варіант вищезазначених імен послугував твірною базою для творення прізвищ.*

Допрізвищева семантика офіційних антропонімів не завжди виявляється однозначною і прозорою, тому уналежнення того чи іншого оніма до певної ЛСГ може мати подвійну чи й потрійну мотивацію. Н. Ю. Булава пропонує кваліфікувати такі прізвища як окремий семантичний тип, називаючи їх полісемантичними. Серед відіменних офіційних антропонімів можуть бути такі прізвища, як *Бажанов* < від жіночого імені *Бажана* або від дієслова *бажати*; *Гуркун* < від чоловічого імені *Гурій* або від дієслова *гуркати* (видавати, створювати гур-

кіт); Зоря < від чоловічого імені *Зорян* або від астрономічного поняття *зоря*; *Маковій* < від чоловічого імені *Маковей* або від народної назви православного свята; *Булат* < від запозиченого з тюркської мови чоловічого імені *Булат* або від назви металу.

Отже, відіменні прізвища Тростянецького району Вінницької області — це численна група антропооснов, що становить 15 % від загальної кількості всього фактичного матеріалу. Більшість імен, відображених у прізвищах, — це адаптовані християнські та давньоруські імена, проте в антропоосновах збережено також й іншомовні варіанти. Мотивувальною базою творення найчастіше виступали імена грецького походження — від 67 імен утворено 227 прізвищ, що становить 47 % від загальної кількості відіменних прізвищ.

Аналіз сучасних українських прізвищ досліджуваного району показав нерівномірність використання чоловічих і жіночих імен при творенні прізвищ. Переважна більшість відіменних антропонімів (83 %) утворилася від чоловічих варіантів. Мотивувальною основою для офіційних онімів послуговували повні форми імен, розмовні гіпокористичні та зменшено-пестливі варіанти.

Найбільш продуктивними іменами у прізвищотворенні виявилися *Іван* (15), *Григорій* (15), *Лев* (11), *Павло* (11), *Василій* (10), що в свою чергу дало можливість простежити репертуар найпоширеніших імен та їх варіантів в основах прізвищ. Зафіксовано 29 непродуктивних імен: *Аврам*, *Агафон*, *Артемій*, *Афанасій*, *Кондрат*, *Лаврентій*, *Микита*, *Митрофан*, *Наум*, *Полікарп* тощо, від яких утворено тільки по одному прізвищу. Дослідження прізвищ, які мотивовані іменами, у подальшому передбачає розширення джерельної бази з метою створення цілісної структурної картини цих антропонімів на території всього Тростянецького району Вінницької області, а також аналіз способів творення цих офіційних найменувань.

Література

1. Булава Н. Ю. Специфіка відіменних прізвищ Північної Донеччини / Н. Ю. Булава // Записки з ономастики : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса : Астропринт, 2007. — Вип. 10. — 144 с.
2. Бучко Г. Є. Відіменні прізвища карпатського регіону / Г. Є. Бучко // Традиційне і нове у вивченні власних імен : тези доповідей міжнародної ономастичної конференції. — Горлівка : ГДППІМ, 2005. — С. 69–72.

3. Добровольська О. Я. Лексична база прізвищ Війська Запорізького, за «Рестраами» 1649 року : дис. ... канд. філол. наук. / О. Я. Добровольська. — Ужгород, 1995. — 261 с.
4. Железняк И. М. Очерк сербохорватського словообразования (суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII–XV вв.) / И. М. Железняк. — К. : Наук. думка, 1969. — 130 с.
5. Марталого Т. В. Антропонімія північного Степу України : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01 / Дніпропетр. держ. ун-т. ; Т. В. Марталого. — Дніпропетровськ, 1997. — 186 с.
6. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля: дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01 / Терноп. держ. ун-т. / Г. Д. Панчук. — Тернопіль, 1999. — 155 с.
7. Панцьо С. Е. Антропонимия давней Лемковщины : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. : 10.02.01 / Ужгород. гос. ун-т. / С. Е. Панцьо. — Ужгород, 1985. — 22 с.
8. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. — К. : Наук. думка, 1966. — 216 с.
9. Скрипник Л. Г. Власні імена людей / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. — К. : Наук. думка, 1996. — 335 с.
10. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. — Львів : Світ, 2005. — 704 с.

Фартушняк Е. А.

ОТЫМЕННЫЕ ФАМИЛИИ В АНТРОПОНИМИИ ТРОСТЯНЕЦКОГО РАЙОНА ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена исследованию фамилий жителей Тростянецкого района Винницкой области, мотивирующей базой для которых послужили личные мужские и женские имена.

Ключевые слова: антропонимия, отыменные фамилии, происхождение имен, мотивация.

Fartushnyak K. O.

**THE LAST NAMES OF NOMINAL DERIVATION IN THE ANTHRO-
PONOMY OF THE TROSTIANETS DISTRICT OF THE VINNYTSYA RE-
GION**

The article investigates the last names of the citizens of Trostianets district (Vinnytsya region) formed on the basis of personal male and female names.

Key words: *anthroponomy, origin of names, the last names of nominal derivation, motivation.*

УДК 81'38:070.41

С. В. Форманова

ІНВЕКТИВНА СЕМАНТИКА ПРИЗВИСЬК УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

У статті здійснено аналіз прізвиськ українських політиків, з'ясовано роль власних назв у формуванні онімного простору України. Доведено, що прізвиська українських політиків містять інвективну семантику; вони слугують джерелом кепкування, глумливості й мають негативну оцінку.

Ключові слова: інвективна семантика, онім, антропонім, прізвисько.

Одним з найважливіших мовностилістичних засобів політичного дискурсу є актуалізація семантико-стилістичного потенціалу прізвиськ українських політиків. Останнім часом активізувалося вживання номінацій осіб з інвективною семантикою, негативною конотацією, емоційно-експресивним забарвленням, глумливою іронією і кепкуванням, що зумовлено переносним значенням онімів у повсякденному житті, у мові художньої літератури, мові ЗМК, мові офіційного/політичного спілкування тощо.

Антропоніми, або власні імена людей, і зокрема прізвиська є своєрідною, але важливою частиною словникового складу мови. Зазвичай мовці послуговуються прізвиськами як необхідним елементом номінації особи у мовному спілкуванні, бо вони містять важливу теоретико-лінгвістичну, історичну, етнографічну та іншу наукову й побутову інформацію, де знаходять своє відображення соціальний стан, побут, поведінка, психофізичні характеристики людини і вважаються історико-культурною спадщиною народу.

Наукове вивчення українського антропонімікону відображено у ґрунтовних працях С. Бевзенка, В. Горпинича, І. Железняк, Ю. Карпенка, Р. Керсти, І. Ковалика, О. Неділька, Р. Осташа, Є. Отіна, А. Поповського, Ю. Редька, М. Худаша, П. Чучки, В. Шульгача та інших відомих ономастів. Проте лінгвістична багатогранність цього класу, а саме прізвиськ українських політиків, зумовлює необхідність його подальшого опрацювання, оскільки остаточно не розв'язано питання семантики, конотації й експресії

прізвиськ українських політиків, що зумовлює актуальність нашої розвідки.

Кожне прізвисько є словом, а отже, одиницею мови. Прізвисько людина отримує внаслідок своєї поведінки, психофізіологічних характеристик, соціального стану, воно покликане називати людину та іноді й її рідних, що визначає їхнє місце в суспільстві. Прізвисько дозволяє повніше уявити хід політичного життя країни, вчинки можновладців і керманічів, їхні уподобання, склад розуму і т. ін. З цього випливає, що прізвисько — це історія людини, країни, суспільства тощо. Виступаючи категорією мовлення, прізвисько є водночас і категорією для регулювання політичних, соціально-правових, сімейних відносин між громадянами й владою.

У зв'язку з демократизацією суспільства змінились норми, мовні смаки та ціннісні орієнтації, що спонукало свідомість особистості до вседозволеності, розбещеності, псуванню моральних норм. Ці деструктивні процеси здійснюють негативний вплив на мову, культуру, літературу, що виражається у кількісному зростанні інвективних форм не лише у розмовному мовленні, а й у сфері політики, літератури, мистецтва, ЗМК тощо.

Інквектива — це культурний феномен соціальної дискредитації суб'єкта засобами інформації, яку йому адресовано. Вона може виявлятися у стійких мовленнєвих зворотах, які у певній культурній традиції сприймаються як обрбзливі; інвективним може бути літературне слово, яке моделює ситуацію порушення культурної поведінки з боку адресанта. Відповідно, сила інвективи тісно пов'язана з культурними традиціями. У такий спосіб інвективного сенсу набувають вербальні конструкції, які моделюють табуйовану поведінку. Це дозволяє обумовити широкий спектр семантичного варіювання інвективних онімів залежно від нормативних вимог і характеру заборони в конкретних культурах.

Узагальнюючи зазначене вище, констатуємо, що інвективні номінації осіб — важливий засіб зв'язку між ціннісними орієнтирами соціуму та вираженням украй негативного ставлення до об'єкта оцінки — людини — як носія певних рис характеру, шкідливих звичок, що порушує норми суспільного порядку. Отже, вчені інвективою визнають номінативні одиниці найменування іншої людини, або звернення до неї, що потенційно можуть бути використані як образа

адресата. Таке розуміння інвективних позначень, зафіксоване у працях В. Жельвіса, А. Позолотіна, Й. Стерніна, цілком виправдане, що робить перспективним розгляд стилістичного статусу прізвиських політиків. На сучасному етапі розвитку мовознавства назріла потреба аналізувати прізвиська українських політиків, як способи та засоби номінації осіб, про що свідчать численні праці українських і російських філологів-ономастів (Л. Белей, Е. Боева, К. Брїтнікова, Д. Дергач, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Т. Крупеньова, М. Мельник, В. Михайлов, Т. Немировська, Є. Отін, Н. Попович, М. Торчинський, О. Фоякова та ін.).

Викремлений нами теоретичний матеріал дає можливість запропонувати аналіз прізвиських задля їхнього подальшого використання в теоретичних і практичних розробках не лише у здійсненому дослідженні, а й у відповідних галузях. З огляду на предмет нашої розвідки необхідно враховувати мотив мовця, що номінує політика, бо у процесі комунікації відбувається взаємодія з адресатом, яка призводить до конфліктної ситуації.

Зазначене дозволяє уналежити до інвективних прізвиських такі ряди слів:

1) конотовані номінації особи, що позначають негативну з погляду інтересів, діяльності, роду занять, професії, вчинків, належності до певної національності або раси, поведінки, оцінку суспільства, якот: *шахрай, расист, фашист, зрадник, повія, шкуродер, лягавий, кат, сатрап, хабарник, кнопкодави, крадунка, хам, русофоб, українофоб, кацап, жид, турок, тітушка, сепаратист, антимайдановець, Шоколадний Король, суддя-колядник* та ін.;

2) когнітивні номінації процесів і явищ дійсності, в семантиці яких міститься негативна оцінка діяльності, занять, поведінки, супроводжувана експресивним забарвленням: *Пасічник, Хам, Інопланетянин, Газова Принцеса, дама з косою, Геббельсівна, Бен-Ладен, Бандера, Професор, Данапшліви, Підрахуй* та ін.;

3) зоосемантичні метафори, що підкреслюють негативні властивості людини та грубу експресію несхвалення, презирливості, гребування, наприклад, *Ющер, Кролик Сеня* і т. д.;

4) вторинні, додаткові номінації осіб, похідних від прізвища, що мають певну конотацію емотивного й оцінного характеру: *Кідалов, Ющ, Юща, Вакар, Яник, Азіров* та ін.

У мові ЗМК також наявна тенденція до специфічних новоутворень з власних назв, які містять у собі негативне забарвлення і які ми вважаємо інвективною. Особливо цей процес торкається прізвищ українських політиків, як-от:

«Огрязковий компроміс (тут і далі виділено нами. — С. Ф.): Учора Президент Віктор Ющенко вніс до Верховної Ради подання про призначення Володимира Огрязка міністром закордонних справ; «Тарасюкіада» нарешті закінчилася!»; «Ющ косить під Гітлера»; «Ющ і ВСІ-ВСІ-ВСІ!»; «Фашистські Тягни Боки»; «Крім купи проблем та дефолту Азаровщина нічого нам не принесе»; «Тимоха і новий уряд»; «Дочекалися щасливого життя! Яник за кермом» [5]. Усе це формує уїдливо-іронічне ставлення до політичних осіб. Це інвективи на адресу своїх ідейних супротивників, які принижують їхню честь та гідність. Слід зазначити, що цей процес простежується не лише в українському інформаційному середовищі, країнам СНД та колишнього Радянського Союзу ці тенденції також властиві.

Як бачимо, використання в мовленні інвективних онімів спрямоване на здійснення емоційного впливу і провокує конфлікт. Сюди відносимо дієслова деструктивної семантики: *впихають, надула, наскрести*, емоційні вокативи: *коли закінчиться це жахіття?; Дочекалися щасливого життя!; Яник за кермом*; конотативні висловлювання: *представників так званої творчої інтелігенції і активістів політичної «тусовки»; зажерливі слуги народу та люди без честі, але з поганами; депутати-рекетири; політична повія.*

Використання засобів номінації адресанта до адресата, які спрямовані на зміну раціональної картини світу адресата й базуються на прагненні адресанта принизити опонента, свідчать про низький рівень культури сучасних ЗМК, недостатне, а іноді й погане володіння рідною мовою. До таких засобів відносимо неозначені займенники: *дехто, щось, казна-хто, що-небудь*, модальні слова та іронію: *доблесні правоохоронці; «где хорошо, там Родина»* та евфемізми: *звичайнісінький пристосувальник; цей патріотик.*

Наведене засвідчує, що інвективним номеном може бути будь-яке слово, що містить образ, має негативну характеристику адресата, оскільки стає таким не стільки за своїм значенням, скільки внаслідок відповідної комунікативної ситуації або вчинків. Отже, інвективні прізвиська мають на меті образити чи принизити адресата, містять

емоційно-експресивний компонент і суперечать нормам суспільної моралі (Ю. Бельчиков, В. Жельвіс, О. Леонт'єв, В. Карасик, Л. Кри-сін, Г. Кусов, Б. Шарифуллін), що реалізується в інтерактивному просторі.

У процесі спілкування між людьми виникає необхідність у неофіційних іменах, які відображали б певні риси характеру комуніканта, його місце в колективі, ставлення до нього інших людей, оцінку його іншими людьми тощо. Ці вимоги задовольняються шляхом надання людині неофіційного імені, одним з різновидів якого є прізвисько. Прізвиська, які здійснюють сугестивний вплив на адресата, мають інвективно-катартичні можливості, що дозволяє не лише профанізувати мовлення, а й отримати психологічне полегшення.

За визначенням С. Поварніна, «злі прізвиська», такі, як *Юда, торговці, депутати, комуняка, рухофрен, націк, лайнократ, рогуль, гоблін, маргінал* та ін. стають негативно-оцінними лексемами нейтрального стилю, але їх можна розглядати як інвективи, оскільки вони розцінюються як результат свідомого, а не випадкового порушення етикету, що є характерною особливістю сучасної опозиційної преси. У деяких випадках інвективні прізвиська використано як негативно-оцінні номінації, що «звільняє супротивника від необхідності шукати переконливі аргументи для обґрунтування свого погляду» [4]. Як слушно зауважує Дмитро Дергач, «прізвиська як онімні варіанти мають, без сумніву, екстралінгвально мотивовану природу, зумовлену передусім завданнями вторинної, додаткової номінації, акцентовано наділеної певними конотаціями емотивного й оцінного характеру» [2:117].

Звернення до згрубілих форм мовленнєвого етикету свідчить про те, що адресант перебуває в стані сильного емоційного напруження, і це спонукає його звертатись до інвективних прізвиськ, які здійснюють образ.

Функціональне призначення прагматичного показника інвективних онімів полягає в дискредитації адресата через мовні засоби, що сприймаються як образ і залежать від інтенції мовця. Прагматична скерованість на суспільну девіацію з'являється незважаючи на те, чи є це слово нейтральним, чи образою. Таким чином, інвективного потенціалу набувають власні назви з негативною конотацією і виявляють себе як соціокультурний феномен.

Останнім часом стало модним використовувати інвективу на позначення політичних діячів, що формує цілком однозначний образ. Наприклад, яскраві характеристики партій та їхніх угруповань: *комуняки, регіонали, лайнократи*; прізвиська політиків: *рудий пацюк* (Л. Кучма), *політична повія* (О. Мороз), *пасічник* (В. Ющенко), *професор* (В. Янукович), *Геббельсівна* (Ганна Герман), *газова принцеса* (Ю. Тимошенко), *Вава*, *Тромбон*, *Тромбонич* (Володимир Литвин), *Кролик Сеня* (Арсеній Яценюк), *Підрахуй* (Сергій Ківалов), *Тигібкий* (Сергій Тигіпко), *Чук і Гек* (Віктор Медведчук і Григорій Суркіс), *Дона і Гена* (Михайло Добкін і Геннадій Кернес), *Льоня Космос* (Леонід Черновецький) та ін. Усе це формує стійкі уїдливі асоціації. Це і є інвективи на адресу своїх ідейних супротивників, які мають принизити їх, створити про них неприємне враження. «Зі стилістичного погляду їх можна розглядати як різноманітні узуальні оніми й апелютиви, використані як вторинні власні назви й отримані шляхом лексичної дери-вації на основі уявлень і вражень про відповідну особу і ті події, в яких вона брала участь» [2:117].

Одним із найцікавіших способів утворення прізвиськ є калам-бур, «оскільки відкриває простір для фантазії мовців, дає можливість позмагатися в гостроті розуму й продукує оригінальні слова, що вимагають від реципієнта певного рівня обізнаності з об'єктом номінування та кмітливості. До таких новотворів відносимо: *Юда Морозов*, *Ганна Геббельсівна*. Перше утворення є назвою Олександра Мороза, політична зрада якого (перейшов на бік регіоналів) під час формування коаліції у липні 2006 року відсилає нас до образів Павлика Морозова (доніс владі на батька під час розкуркулення), а також до узагальненого образу християнського зрадника — Юди, поєднаних з метою підсилення враження в одній номінації. Утворення назви Ганна Геббельсівна пов'язане, напевно, із таким 'Геббельс' / 'фашист' / 'фашистський' / 'німецький' / 'германський' асоціативним ланцюжком: *Герман вона: Геббельсівна*. Асоціація, відповідно, викликає негативне ставлення до особи» [1]. Такі номінації осіб сучасних українських політиків «орієнтовані на гру зі словом» (Є. Карпіловська); вони оцінно насичені, з елементами кепкування, а подекуди й містять інвективну семантику.

Отже, прізвисько — це номінація особи за психофізичними характеристиками, поведінкою, соціальним станом, вчинками тощо. Це

вторинна номінація, якою наділяють кожну людину від народження до старості. Його поява зумовлена ментальними особливостями українців, їхнім прагненням до кепкування, іронії, глузування. Прізвисько виникає в народній свідомості, неофіційно закріплюється, як ярлик, передається, як естафета і зберігає в собі інформацію про економічне, політичне, соціальне й культурне життя як людини взагалі, так і українського політика зокрема.

Цілісний підхід до вивчення прізвиськ українських політиків стане основою для створення ономастичних словників, сприятиме розвитку національної антропонімії. Отримані результати можна буде застосовувати в дослідженнях з історії української мови, лексикології, етнографії, історії та культури.

Література

1. Брітнікова К., Сальнікова В. Аксиологічна семантика словотвірних засобів у текстах сучасного українського політикуму (на матеріалі прізвиськ) [Електронний ресурс] / Катерина Брітнікова, Вікторія Сальнікова. — Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=9074> — Назва з екрану.
2. Дергач Д. В. Стилiстика онiмiв в українських мас-медiа : [монографiя] / Д. В. Дергач. — К. : Видвничо-полiграфiчний центр «Київський унiверситет», 2010. — 270 с.
3. [Електронний ресурс] ; сайт. — Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%84%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F
4. Переверзев А. Сквернословие в публичной полемике [Електронний ресурс] / А. Переверзев // Грани плюс. — 2005. — 6 июля. — Режим доступу: <http://www.grani.kiev.ua> — Назва з екрану.
5. Україна Молода. Щоденна інформаційно-політична газета // [Електронний ресурс] ; [сайт]. — Режим доступу до газети: <http://www.umoloda.kiev.ua/> — Назва з екрану.

Форманова С. В.

ИНВЕКТИВНАЯ СЕМАНТИКА ПРОЗВИЩ УКРАИНСКИХ ПОЛИТИКОВ

В статье осуществлен анализ прозвищ украинских политиков, выяснена роль имен собственных в формировании онимного пространства Украины. Доказано, что прозвища украинских политиков содержат инвективную семантику; они служат источником насмешки, издевки и имеют негативную оценку.

Ключевые слова: *инвективная семантика, оним, антропоним, прозвище.*

Formanova S. V.

INVECTIVE SEMANTICS OF NICKNAMES OF THE UKRAINIAN POLITICIANS

The analysis of nicknames of the Ukrainian politicians is carried out in the article, the role of the proper names in the formation of onymic space of Ukraine is established. It is well-proven that the nicknames of the Ukrainian politicians contain invective semantics; they serve as the source of mockery, insult and have a negative estimation.

Key words: *invective semantics, onym, anthroponym, nickname.*

УДК 811.161.2:81'373.611

Н. М. Хрустик, А. П. Романченко

ДО ПИТАННЯ ТВОРЕННЯ НЕОФІЦІЙНИХ НАЗВ АВТОМОБІЛІВ

У статті йдеться про способи творення неофіційних назв автомобілів. Акцентується увага на асоціативних найменуваннях.

Ключові слова: *власна назва, неофіційні назви автомобілів, спосіб словотворення.*

Неофіційні найменування автомобілів — один із найменш досліджених розрядів власних назв. Цим пояснюється науковий інтерес до названої групи лексики та необхідність її глибокого вивчення. Цікавими і, безумовно, **актуальними** є різні аспекти дослідження неофіційних автонайменувань. Дуже важливим є питання визначення статусу розмовних найменувань автомобілів з погляду їх належності до власних/загальних назв. Більшість цих лексем, поза всяким сумнівом, є власними назвами, які утворюють окремий розряд онімів. Проте серед неофіційних автонайменувань є чимало слів, про які не можна сказати зі впевненістю, що вони належать до власних або ж загальних назв. Йдеться, як на наш погляд, не лише про власні назви та загальні, але й про перехідні випадки. Таким чином, неофіційні найменування автомобілів можуть послугувати дуже вдячним матеріалом для більш повного і глибокого осмислення теорії про власні та загальні назви.

З вивченням неофіційних назв автомобілів безпосередньо пов'язана проблема правописного характеру. Чинний «Український правопис» чітко не регулює написання назв автомобілів [2:56]. Зовсім не йдеться в ньому про правописні норми для розмовних автонайменувань.

Мета нашого дослідження — розкрити особливості творення сучасних неофіційних назв автомобілів і хоча б частково відповісти на питання про те, чому саме так, а не інакше вони утворюються, яку інформацію несуть. Передбачається розв'язання таких **завдань**: 1) розкрити специфіку творення неофіційних найменувань автомо-

білів; 2) проаналізувати причини появи цієї групи онімів, адже саме вони значною мірою зумовлюють характер творення розмовних автонайменувань; 3) простежити, як у неофіційних назвах автомобілів відображаються особливості українського етносу. **Об'єкт** вивчення — власні назви. **Предмет** — процес творення неофіційних найменувань автомобілів. У статті розглянуто понад 200 неофіційних назв автомобілів, зафіксованих в Інтернеті [4–8] та дібраних нами шляхом власних спостережень. Написання прикладів подається відповідно до їх функціонування в розмовному мовленні.

Отже, перед тим, як розглянути особливості номінації автомобілів різних марок у розмовній сфері, з'ясуємо причини виникнення неофіційних автонайменувань. На наш погляд, їх є кілька. Одна з них — необхідність мовної економії. Так, наприклад, для мовця значно простіше сказати *Мерс*, замість *Mercedes-Benz*, *Равлик* або *Равім*, замість *Toyota RAV-4*, *Борис*, замість *Volkswagen Bora*.

Більшість автонайменувань — іншомовні слова, внутрішня форма яких для носіїв української мови малозрозуміла. Окрім того, ця лексика не завжди легко пристосовується до граматичних законів мови, у яку вона потрапила. Звідси підсвідоме прагнення мовців зробити «чужу» назву «своею», наповнити її власною етнічною інформацією. Те, що всі розряди власних назв обов'язково несуть у собі певну приховану інформацію, зокрема етнічну, неодноразово відзначав у своїх дослідженнях Ю. О. Карпенко [1]. Отже, неофіційні найменування автомобілів, наприклад, однієї з найвідоміших у світі марок *Mercedes-Benz* у Німеччині будуть німецькими, у США американськими, у Китаї китайськими, а в Україні — українськими. Саме тому тільки в Україні можлива така зафіксована нами назва авто цієї марки, як *Маруся*. Пор. також неофіційні найменування *Тарас* автомобіля *Ford Taurus*, *Пиріжок* або *Черевик* автомобіля *ИЖ-27175* (Іжевський автомобільний завод в Росії).

Прагнення актуалізувати в назві автомобіля його певні технічні особливості — ще одна причина появи неофіційних найменувань. Напр.: *Акваріум* (про авто зі «скляним дахом», який насправді металевий, але площа всіх вікон і люка така, що складається враження, що він зі скла), *Баржа* (ГАЗ-3102 «Волга», яка має погану керованість і маневреність із-за архаїчного пристрою підвіски), *Лунатий*, *Очкастий* (*Mercedes-Benz*, кузов W 210 — за формою та розміром фар), *Пів-*

восьмого («Ока», двигун якої має два циліндри — половина двигуна автомобіля ВАЗ-2108), *Сліна* (Mazda-323 F, у якої «ховаються» фари), *Сороконіжка* (ЗИЛ-133, у якого коліс більше, ніж зазвичай).

Майже всі неофіційні автонайменування відзначаються експресивністю. Значна частина цих власних назв містить у своїй семантичній структурі позитивну або негативну конотацію, що пояснюється прагненням мовців виразити своє ставлення до автомобіля певної марки в його назві, особливо, якщо йдеться про власне авто або ж про професійну діяльність, пов'язану з автомобілями. Водночас через назви автомобілів передається відповідне ставлення до власників автівок певних марок або ж тих, хто ними користується. Суб'єктивне ставлення може виражатися семантикою розмовного найменування. Напр.: *Альфонс* (Alfa Romeo), *Бомба* (BMW), *Горбатий* (ЗАЗ-365), *Каблук*, *Пиріжок*, *Черевик* (ИЖ-27175), *Канарейка* (жовто-синій міліційний УАЗ), *Крокодил* (КрАЗ, ЗИЛ-137), *Ласта*, *Ласточка* (про будь-який автомобіль), *Рекс* (Sang Yong Rexton), *Монстр* («Москвич»-412), *Московська нерухомість* («Москвич»-2137), *Муся* (Sang Yong Musso), *Пижик*, *Піжон* (Peugeot), *Таракан* (Hyundai Terracan), *Тиран* (Nissan Terrano), *Трудяга* («Москвич»), *Чебурашка* (Toyota Vits), *Чиновоз* (ГАЗ-13 «Чайка»), *Ягуар* (ЗИЛ-133 я) тощо. Нерідко емоційно забарвлене значення мотивуючого слова підсилюється значенням квалітативного суфікса. Пор.: *Вишенька* (про авто відповідного кольору), *Вітьок* (Mercedes-Benz Vito), *Колюня* (Renault Koleos), *Мазурик* (МАЗ), *Петруха* (Nissan Patrol), *Сивка*, *Сивка-Бурка* (Honda Civic), *Хрюшка* (Honda HR-V) тощо. Значення позитивної або негативної оцінки можуть надавати назві лише афікси. Пор. напр.: *Альфушка* (Alfa Romeo), *Аудюха* (Audi), *Білушка* (про будь-який автомобіль білого кольору), *Броньович* (Mitsubishi Delica, кузов РА5V), *ГАЗик*, *ГАЗончик* (ГАЗ), *Субарик*, *Субариня* (Subaru), *УАЗик* (УАЗ) тощо.

Таким чином, необхідність мовної економії, прагнення зробити назви автомобілів зрозумілими і етнічно близькими, пристосованими до законів мови, у яку вони потрапили, а також бажання мовців відобразити своє ставлення до автомобіля тієї чи іншої марки призвело до появи в мовленнєвій системі української мови лексичної групи неофіційних автонайменувань. Зрозуміло, що активне поповнення цієї лексичної групи стало можливим лише в останні 2–3 десятиліття, коли в нашій країні масово з'явилися автомобілі іноземного виробництва.

Серед розмовних автонайменувань — загальновідомі назви, назви, які функціонують переважно у сфері професійної діяльності, пов'язані з автомобілями, індивідуальні назви, якими користуються автовласники.

Перелічені причини появи досліджуваних онімів значною мірою обумовили характер їх творення. Проаналізувавши понад 200 неофіційних найменувань автомобілів, ми з'ясували, що більшість із них — результат асоціацій, які могли виникнути в носіїв певного етносу в конкретний історичний період його розвитку. Тому найбільш продуктивним способом творення неофіційних назв автомобілів виявився асоціативний спосіб словотворення, механізм дії якого ґрунтується на асоціативності (див. про цей спосіб словотворення у праці [3]). Більше половини досліджуваних онімів утворюється на основі фонетичних асоціацій, які пов'язані зі звуковим складом офіційних назв автомобілів. Серед цих найменувань переважають назви істот, що, очевидно, пояснюється прагненням мовців сприймати авто як живий предмет. Здебільшого асоціативними назвами стають чоловічі (асоціації з чоловічим родом слова «автомобіль») та жіночі (асоціації з жіночим родом іменника «машина») особові імена. Це можуть бути повні та гіпокористичні форми антропонімів, які інколи поєднуються із суфіксами, що надають їм розмовно-фамільярного характеру. Пор., напр.: *Борис* (Volkswagen **Bora**), *Вітьок* (Mercedes-Benz **Vito**), *Вова* (Volvo), *Геша* (Hyundai **Getz**), *Гоша* (Volkswagen **Golf**), *Дьомка* (Mazda **Demio**), *Ємеля* (Mercedes-Benz **ML**), *Захар* (ЗИЛ-137), *Кирилич* (Mercedes-Benz **G**), *Колюня* (Renault **Koleos**), *Лаврентій* (Nissan **Laurel**), *Максим*, *Максимич* (Nissan **Maxima**), *Марковник*, *Маркуша*, *Марчелло* (Toyota **Mark II**), *Моня* (Ford **Mondeo**), *Патрік*, *Патрікей* (УАЗ **Патриот**), *Петруха* (Nissan **Patrol**), *Петя* (Citroen **PT**), *Семен* (ВАЗ-2107), *Сеня* (ЗАЗ **Seus**), *Сидір* (Volvo **Ceed**), *Тарас* (Ford **Taurus**), *Федя* (**Ford**); *Авдотья* (**Audi**), *Альбіна* (Fiat **Albea**), *Алька* (Nissan **Almera**), *Валя*, *Валюха* (Volvo), *Вітка* (Mercedes-Benz **Vito**), *Кіра* (**Kia Rio**), *Ксюха*, *Нюшка* (Datwoo **Nexia**), *Лара* (Nissan **Laurel**), *Маруся* (Mercedes-Benz), *Машка* (Mazda-6), *Муся* (Sang Yong **Mussa**), *Танька* (Nissan **Teana**). Лише в поодиноких випадках серед розмовних автонайменувань, що виникли внаслідок звукових асоціацій, зустрічаються загальні назви осіб. Пор.: *Мазурик* (**MAZ**), *Піжсон* (**Peugeot**), *Тиран* (Nissan **Terrano**), *Хитрило* (Nissan **X-Trail**), *Шайтан*, *Шахтар*

(ВАЗ-2106). Нерідко в цій функції виступають назви різних представників тваринного світу. Наприклад: *Енот* (Nissan **Note**), *Кошка* (Nissan **Qashgai**), *Крокодил* (**КрАЗ**), *Ланька* (Chevrolet **Lanos**), *Мерін* (Mercedes-Benz), *Равлик* (Toyota **RAV-4**), *Мікроб* (Nissan **Micra**), *Мураш*, *Мурка* (Nissan **Murano**), *Мухтар* (Ford **Mustang**), *Овечка* (Chevrolet **Aveo**), *Окунь* («**Ока**»), *Сивка*, *Сивка-Бурка* (Honda **Civic**), *Собака* (**Saab**), *Таракан* (Hyundai **Terracan**), *Тушкан* (Hyundai **Tueson**), *Фунтик* (Toyota **Funcargo-2000**), *Хом'як* (**Honda Jazz**), *Хрюшка* (Honda **HR-V**), *Шакал* (ВАЗ-2106), *Шарик* (Volkswagen **Sharan**), *Ягуар* (ЗИЛ-133 я).

Розмовні найменування авто, в основі творення яких лежать назви неістот, обрані мовцями внаслідок фонетичних асоціацій до офіційних назв автомобілів, зустрічаються в порівнянні з назвами істот набагато рідше. Як правило, це слова, які належать до активно вживаної лексики розмовно-побутового характеру. Напр.: *Авоська* (Audi **A8**), *Бомба* (**BMW**), *Віник* (Toyota **Avensis**), *Вітамінка* (**Daewoo Matiz**), *Кактус* (Mercedes-Benz **Actros**), *Кедр* (Nissan **Cedric**), *Кефір* (Nissan **Cefiro**), *Клюшка* (Renault **Clio**), *Кубик* (Nissan **Cube**), *Кукурузник* (Toyota **Cruiser**), *Лінійка* (Fiat **Linea**), *Матрас*, *Матрьюшка* (Hyundai **Matrix**), *Матрьюха* (**Mazda-3**), *Маяк-11* (Toyota **Mark 11**), *Орбіт* (ИЖ «**Орбита**», пізніше ИЖ-2126 «Ода»), *Поліно* (Suzuki **Baleno**), *Премія* (Toyota **Premio**), *Примус* (Mazda **Premacy**), *Семафор* (ВАЗ-2107), *Сервант* (Honda **CR-V**), *Скала*, *Скалик*, *Скула* (Nissan **Skyline**), *Сирок* (Volkswagen **Scirocco**), *Соляра* (Hyundai **Solaris**), *Табуретка* (Volkswagen **Tonareg**), *Фінік* (**Infiniti FX**), *Цироз*, *Цитрус* (Toyota **Ceres**), *Цитрамон* (**Citroen C4**), *Шерсть* (ВАЗ-2106).

В окремих випадках наслідком звукових асоціацій, зумовлених фонетичним складом офіційних назв автомобілів, є вигадані слова, які на розмовному рівні репрезентують ту чи іншу марку авто. Пор., напр.: *Беха*, *Бімер*, *Бумер* (**BMW**), *Волосатік* (Renault **Vel Satin**), *Рікса* (Mazda **RX-8**). Стосовно онімів *Беха*, *Бімер*, *Бумер* можна також припустити, що всі три найменування є наслідком суфіксального способу словотворення: *Беха* походить від кириличної назви початкової літери в аббревіатурі **BMW**, до якої долучається суфікс **-х-а** зі значенням 'істота жіночої статі'; *Бімер* мотивується початковою частиною аббревіатури **BMW** (англійська літера **бі** в поєднанні зі звуком **м**), до якої приєднується суфікс **-ер**, одне зі значень якого — 'назва технічного пристрою'. Прийняте в усьому світі найменування *Бімер* не прижи-

лось. Його витіснив інший варіант цього слова — *Бумер*, де *i* змінився на *y*. Вважається, що звук *y* в онімі *Бумер* передає велич автомобілів марки **BMW**, а звук *i* надає лексемі *Бімер* зменшено-пестливого відтінку.

При творенні деяких онімів спостерігається поєднання фонетичних та семантичних асоціацій. Напр.: *Акордеон* (Honda **Accord**), *Альфоне* (**Alfa Romeo**), *Монстр* («**Москвич**»-412), *Окурок* («**Ока**»), *Сельодка*, *Сигара* (Audi-100), *Хрюндай* (**Hyundai**). Скажімо, назви *Монстр* та *Окурок* не лише фонетично асоціюються з відповідними офіційними найменуваннями, але й підкреслюють недосконалість цих авто. Пор., напр., інші розмовні назви згаданих автомобілів: *Московська нерухомість* (про «**Москвич**»), *Брелок від КамАЗа*, *Піввосьмого*, *Скажена табуретка* (про «**Оку**»).

Лексико-семантичний спосіб словотворення, зміст якого полягає в переосмисленні значення мотивуючого слова, значно поступається своєю продуктивністю при творенні неофіційних найменувань автомобілів перед асоціативним способом словотворення. Цим способом оніми утворюються переважно в результаті метафоричного перенесення значення мотивуючого слова за подібністю форми авто та певних його частин: *Баклажан* (Toyota Caldina), *Бочка* (Audi-80), *Буханка* (УАЗ-452), *Зубило* (ВАЗ-2108 і 2109), *Каблук*, *Пиріжок*, *Черевик* (ИЖ-27175), *Крокодил* (ЗИЛ-137), *Чебурашка* (Toyota Vits), *Чемодан* (Renault Logan); за технічними особливостями та особливостями дизайну авто: *Акваріум* (про будь-яке авто зі «скляним дахом»), *Московська нерухомість* («**Москвич**»-2137), *Скажена табуретка* («**Ока**»), *Сороконіжка* (ЗИЛ-133); за розміром автомобіля: *Брелок від КамАЗа* («**Ока**»), *Кабан*, *Слон* (Mercedes-Benz, кузов W 140), *Червоний богатыр* (про будь-яке авто великого розміру); за кольором авто: *Вишенька*, *Зелена пліснява* (про будь-яке авто відповідного кольору), *Канарейка* (міліційний УАЗ жовто-синього кольору); за умовами та характером експлуатації: *Бобик* (УАЗ-469), *Туфелька* (про малогабаритні легкові авто, які здебільшого водять жінки); за характером ставлення мовців (головним чином, власників авто) до автомобілів: *Ласточка* (про автомобіль будь-якої марки), *тачка* (як правило, про дорогу іномарку), *Трудяга* («**Москвич**»).

Поодинокі розмовні найменування авто утворюються лексико-семантичним способом у поєднанні з асоціативним способом слово-

творення. При цьому метафоричний або метонімічний процес перенесення значення мотивуючого слова спричиняється семантичними асоціаціями, породженими в мовця офіційною назвою автомобіля. Скажімо, онім *Баржа* (ГАЗ-3102 «Волга») утворився лексико-семантичним способом шляхом метафоричного перенесення значення іменника **баржа** (тип судна) за подібністю поганої керованості та маневреності цих транспортних засобів. Утім, погану керованість та маневреність має не тільки баржа. Проте в цій ситуації аналогія в мовця виникає саме зі словом **баржа**, що, безумовно, пояснюється асоціативним впливом внутрішньої форми офіційної назви авто марки «Волга» — «ріка». Аналогічним чином утворилися такі розмовні автонайменування, як *Піраміда* (Nissan **Safari** — до 1994 р.), *Баян* (Honda **Accord**), *Татарин* (КамАЗ — марка автомобілів, які виробляються в Татарстані), *Копійка* (ВАЗ-2101), *Червонець* (ВАЗ-2110).

Особливості творення неофіційних найменувань авто суфіксальним способом визначаються не лише характером словотворчих засобів, але й специфікою мотивуючої бази. Так, наприклад, до мотивуючого слова, яке здебільшого представлене аббревіатурою, може приєднуватися суфікс **-ик**, надаючи новій лексемі не лише відтінок певного позитивного емоційного забарвлення, але й роблячи її зручною з погляду відмінювання: ГАЗ → *ГАЗик*, РАЗ → *РАФік*, УАЗ → *УАЗик*. Пор. також: *Субару* (Subaru) → *Субарик*. Інколи цей суфікс виступає у складі фонетично асоційованої назви авто — *Авік* (Toyota **Avensis**), *Ф'южик* (**Ford**). Серед активно вживаних розмовних назв автомобіля марки ГАЗ — утворення *ГАЗон* з суфіксом **-он** та похідне від нього *ГАЗончик*, емоційно забарвлене завдяки суфіксу **-чик**. Значення пестливості оніму *П'ятачок* (ВАЗ-2105) надає демінутивний суфікс **-ок**. Розмовного характеру з відтінком фамільярності набувають найменування *Аудіюха* (Audi), *Жовтуха* (про будь-який автомобіль жовтого кольору) завдяки афіксу **-юх-а**. Суфікси **-ич** та **-ин-я**, функції яких пов'язані з продукуванням іменників на позначення назв істот, утворюючи автонайменування, надають автомобілям ознак живих предметів. Пор., напр.: *Азлич* («Москвич»-2137), *Броньович* (Mitsubishi delica, кузов РА5V), *Субариня* (Subaru). Суфікс **-ич**, яким утворюються, як правило, розмовні форми чоловічих імен по батькові, надає онімам забарвлення особливої шанобливості та поваги. Семантика деяких суфіксальних утворень набуває додаткового змісту

звдяки фонетичним асоціаціям, які можуть виникати в цих словах. Скажімо, автонайменування *Азлич*, мотивоване абрєвіатурою **АЗЛК** (Автомобільний завод імені Ленінського комсомолу), надає столичній марці середньоазійського колориту. Онім *Субариня* асоціюється з лексемою **бариня**, підкреслюючи престижність авто цієї марки. Продуктивністю при творенні неофіційних автонайменувань відзначається суфікс **-к-а**: *Альфушка* (Alfa Romeo), *Білушка* (про будь-яке авто білого кольору), *Дев'ятка* (ВАЗ-2109), *Зубатка* (Toyota Corolla, кузов АТ-170), *П'ятнашка* (ВАЗ-2115), *Сімка* (ВАЗ-2107), *Тітька* (Audi TT), *Шістка* (ВАЗ-2106).

Усіченням за зразком абрєвіації утворюються оніми *Мерс* (Mercedes-Benz), *Пижа* (Peugeot), *Суба* (Subaru), *Тіга* (Volkswagen Tiguan), *Фуза* (Ford Fusion). Ці скорочені назви офіційних найменувань авто мають розмовний характер, зручні в користуванні. Пор. також поодинокі автонайменування, продуковані нульовою суфіксацією: *Вжик* (Toyota **Vits**), утворене від звуконаслідувального дієслова **вжикнути** під асоціативним впливом офіційної назви цього авто, *Ласта* (про будь-яке авто), що походить від *Ласточка* — поширеної пестливої назви автомобіля.

У межах досліджуваного матеріалу зафіксовано один випадок творення розмовної назви автомобіля префіксальним способом словотворення — онім *Піввосьмого* («Ока»). Слово утворене приєднанням префіксоїда **пів-** до субстантивованого числівника **восьмий**.

Способом складання утворюються такі автонайменування, як *Чиновоз* (ГАЗ-13 «Чайка»), *Шейховоз* (Mercedes-Benz-126), *Паномобіль*, *Шніва* (Chevrolet Niva), *Реногор*, *ALEKO* («Москвич»-2141). Лексеми *Чиновоз* і *Шейховоз* — результат дії основоскладання, поєднаного з нульовою суфіксацією. Йдеться про дуже престижні на свій час авто. Назва *Чиновоз* виникла ще за радянських часів. Автомобілем «Чайка» користувалися лише найвищі посадовці країни. У народі його зневажливо називали *Чиновозом*. Пізніше за цим же зразком з аналогічною конотацією утворилося слово *Шейховоз*. Утім, простий народ і власний вид транспорту (громадський) не оминув своєю увагою, давши йому дуже влучну і емоційну назву. Автобуси, у яких познімали частину сидінь, щоб у них поміщалася якомога більше пасажирів, називали *скотовозами*. Таким чином, автонайменування можуть відображати полярність соціального становища людей у певному суспільстві.

З цього погляду зовсім іншу конотацію має іменник *Папомобіль*, утворений досить незвичним способом — поєднанням основи слова **папа** й усіченої другої частини лексеми **автомобіль**. Аббревіатурним способом утворилися оніми *Шніва* і *Реногор* — назви модернізованих версій російських автомобілів «Niva» і «Москвич». *Шніва* — поєднання початкового звука **ш** від **Chevrolet** і слова **Niva**; *Реногор* — телескопічне поєднання усічених частин слів — початкової від **Renault** та кінцевої від рос. «Светогор». Лексема *ALEKO* — модифікована форма аббревіатури **АЗЛК** (Автомобільний завод **Ленінського комсомолу**), якою називається завод-виробник автомобілів марки «Москвич».

Морфолого-синтаксичним способом (шляхом субстантивації) утворилися неофіційні найменування *Горбатий* (ЗАЗ-965), *Лунатий*, *Очкастий* (Mercedes-Benz, кузов W 210), *Поджарий* (Mitsubishi Pajero), *Сліна* (Mazda-323 F), *Ушастиий* (ЗАЗ-968), *Широкий* (Jeep Cherokee). Цікаво зазначити, що іменники *Поджарий* і *Широкий* походять від відповідних прикметників, які, у свою чергу, є результатом дії звукових асоціацій, пов'язаних з офіційними назвами авто (пор.: Mitsubishi **Pajero**, Jeep **Cherokee**). Усі перелічені субстантивовані прикметники вказують на певні особливості форми, а також деякі технічні характеристики відповідних авто.

У процесі нашого дослідження неофіційних автонайменувань зафіксовано 7 онімів, виражених словосполученнями. Серед них такі саркастичні назви, як *Брелок від КамАЗа*, *Скажена табуретка* («Ока»), *Московська нерухомість* («Москвич»-2137, 2140), іронічна — *Червоний богатир* (про будь-яке авто великого розміру), зневажлива — *Чорний монстр* (про будь-який недосконалий автомобіль чорного кольору), а також емоційно нейтральні найменування — *Зелена пліснява* (про будь-яке авто відповідного кольору) та *Гірський тягач* («Колхіда»). Основним компонентом у структурі цих власних назв є іменники, утворені лексико-семантичним способом словотворення.

Узагальнюючи результати нашого дослідження, можна **висувати**, що способи, якими утворюються неофіційні автонайменування, — це шляхи, якими мовці прагнуть виразити певну інформацію про ту чи іншу марку авто. Зміст цієї інформації визначається такими основними складниками: номінація авто та його характеристика (технічні особливості, дизайн, місце виробництва тощо); ставлення мовців до автомобілів певної марки і через їх посередництво до власників авті-

вок або ж тих осіб, які ними користуються (власне, виражається ставлення представників одних соціальних прошарків до інших); прихована інформація про самих мовців, зокрема етнічна інформація.

Найпродуктивнішим способом творення розмовних назв автомобілів є асоціативний спосіб словотворення. За його допомогою утворюється більше половини досліджуваних номенів. Специфіка цього способу словотворення дозволяє мовцеві у процесі номінації авто продукувати нову лексему, яка, зберігаючи асоціативний зв'язок з офіційною, як правило, іншокореневою назвою автомобіля, може виражати будь-яку бажану інформацію. Досліджувані оніми пов'язані асоціативними зв'язками переважно з назвами істот, здебільшого — особовими іменами та іменами по батькові. Цим пояснюється прагнення мовців сприймати автомобіль як живу істоту, як свого помічника. Зв'язки асоціатив з назвами неістот виявляються, головним чином, на рівні активно вживаної розмовно-побутової лексики.

Серед інших продуктивних способів, якими творяться неофіційні назви автомобілів, — лексико-семантичний, суфіксальний та морфолого-синтаксичний. До непродуктивних способів творення аналізованих онімів належать усічення за зразком абрєвіації, основокладання в поєднанні з нульовою суфіксацією, абрєвіація, нульсуфіксальний та префіксальний способи словотворення.

З подальшим вивченням неофіційних назв автомобілів пов'язуємо поглиблення теорії про власні та загальні назви, обґрунтування асоціативного способу словотворення, а також **перспективи** дослідження словотвірної структури дериватів як відображення особливостей певного етносу.

Література

1. Карпенко Ю. О. Ономастичні міркування / Ю. О. Карпенко // Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса : Астропринт, 2005. — Вип. 9. — С. 11–17.
2. Український правопис. — [4-те вид., випр. та доповн.]. — К. : Наук. думка, 1983. — 240 с.
3. Хрустик Н. М. Асоціативність як засіб словотворення / Н. М. Хрустик // Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса : Астропринт, 2005. — Вип. 8. — С. 3–10.
4. А які ви знаєте народні назви автомобілів? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.naminrie.ru/forum.php?fid=4&d=7030940

5. Запорожець (автомобіль) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [uk.wikipedia.org/wiki/Запорожець_\(автомобіль\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Запорожець_(автомобіль))
6. Какие есть народные названия автомобилей? [Электронный ресурс]. — Режим доступу : www.bolshojvopros.ru/questions/458158 — Kakie-est-narodnye-nazvaniya-avtomobilej.html
7. Народ и клички автомобилей [Электронный ресурс]. — Режим доступу : www.n-a-z-v-a-n-i-a.ru/new2/27.html
8. Прозвища автомобилей [Электронный ресурс]. — Режим доступу : avtonomer.ru/newforum/index.php/topic/3957

Хрустык Н. М., Романченко А. П.

К ВОПРОСУ ОБРАЗОВАНИЯ НЕОФИЦИАЛЬНЫХ НАЗВАНИЙ АВТОМОБИЛЕЙ

В статье рассматриваются способы образования неофициальных названий автомобилей. Акцентируется внимание на ассоциативных именованях.

Ключевые слова: *имя собственное, неофициальные названия автомобилей, способ словообразования.*

Khrustyk N. M., Romanchenko A. P.

INFORMAL NAMES OF CARS : THE PROBLEM OF WORD-BUILDING

The article highlights the ways of word-building of informal names of cars. The attention is focused on associative names.

Key words: *proper name, informal names of cars, word-building patterns.*

УДК 821.161.1:7.037.2

А. А. Шульдишова

АРТИОНИМИЯ МУЗЫКИ В ЯЗЫКЕ И ХУДОЖЕСТВЕННОМ МИРЕ А. БЛОКА

Представлен обзор артионимии, зафиксированной в текстах А. Блока. Свободное и разнообразное владение онимными средствами, отражающими музыкальный репертуар столицы России в первой четверти XX века, характеризует поэта не только как любителя, но и как знатока музыкальной культуры России и Европы, позволяет выявить зафиксированные онимами переключки наименований литературных и музыкальных произведений, проследить музыкальные влияния на поэтический мир А. Блока.

Ключевые слова: музыкальный артионим, музыкальное произведение.

Внимание к особой категории собственных имён, заголовкам художественных произведений — хрематонимам, впервые отчётливо сформулированное Ю. А. Карпенко [3], всё чаще становится мотивом новых поисков в области артионимии (используемый в статье термин не противостоит понятию «хрематоним», он всего лишь, с нашей точки зрения, ближе названиям музыкальных произведений). Ю. А. Карпенко, кстати говоря, в своей работе отметил внимательное отношение поэта к заглавиям собственных произведений: «А. А. Блок для своего второго сборника выбрал заглавие «Нечаянная Радость» из одиннадцати вариантов, разработанных совместно с А. Белым. И это великолепное, прославленное название затем было устранено при составлении им общего собрания своих стихотворений» [3:219].

Интересным в ономастическом плане, но малоизученным является пласт артионимов, относящихся к сфере музыкальной культуры. Функционирование же артионимов в художественной литературе и, шире, в языке писателей предметом специального внимания ономастологов, по нашему мнению, вообще не становилось. Поскольку музыка, по мнению подавляющего большинства блоковедов, была исключительно значима для творчества Александра Блока, представляется важным изучение того, как с помощью артионимов отражено её присутствие в языке и художественном мире поэта.

Установлено, что музыкальные артионимы использовались А. Блоком в художественных произведениях, но наиболее часто репрезентированы в текстах писем, дневниковых записях и записных книжках поэта. Музыкальная культура у Блока представлена в широком контексте: русская народная, зарубежная народная, русская и зарубежная классическая музыка. Среди артионимов из области музыкальной культуры наибольшей частотностью обладает группа названий опер. Среди них значительное место занимают названия произведений Р. Вагнера: «Зигфрид», «Валькирия», «Гибель богов», «Золото Рейна», «Нюрнбергские мейстерзингеры», «Тристан и Изольда», «Парсифаль», «Кольцо Нибелунгов». Поэт, посещавший спектакли вагнеровской тетралогии «Кольцо Нибелунгов», имевший вагнеровский абонемент, в письмах и записных книжках оставил множество «следов» своего интереса:

1) «Сегодня мы идем наконец в *«Зигфрида»*» [2, т. 8:279]; «Сегодня *«Зигфрид»*, так что я не иду в Академию. [2, т. 8:305];

2) «*«Валькирия»*. Голосить будут какие-то Ростовский, Андреевская и Валицка, — опять нельзя идти! Нет, все-таки пойду <...> Несмотря на «состав», музыка» [1, ЗК:210]; «В начале января, до отъезда в Москву, я встретился в Мариинском театре (на *«Валькирии»*) с Еленой Васильевной и Владимиром Васильевичем» [2, т. 8:90]; «... Он <...> подает руку Рихарду Вагнеру, автору темы огней в *«Валькирии»*, — через голову неистовствующего, сгорающего в том же огне будущего, Генриха Гейне» (Крушение гуманизма [2, т. 6:96]; «Вечером — *«Валькирия»* (с тетей)» [2, т. 7:230];

3) «Представление *«Гибели богов»* было отменено» [2, т. 8:118]; «3-го — *«Гибель богов»*, встреча со Зверевой» [т.7:235];

4) «Заключительные слова *«Золото Рейна»*, вложенные в уста Rheinstochter...» [2, т. 7:415]; «Мамино рождение. <...> Вечером они с Францем пошли на *«Золото Рейна»* (мой абонемент)» [2, т. 7:227]; «Вечером иду на *«Золото Рейна»* (мамин абонемент) с тетей» [2, т. 7:228];

5) «Вечером я в *«Нюрнбергских мейстерзингерах»*. <...> плаваешь в музыкальном океане Вагнера» [2, т. 7:208];

6) «Композиция Грильпарцера напоминает *«Тристана и Изольду»* Вагнера» [2, т. 6:472];

7) Вечером иду, волнуясь, в *«Парсифаля»*. [1, ЗК, с. 219]); «Вечером — *«Парсифаль»* <...> [1, ЗК:218]; «В *«Парсифале»* она не была. [1, ЗК, с. 218]); «*«Парсифаль»*. Счастье, счастье» [1, ЗК:217];

8) «<...> величайшее создание Вагнера — социальная тетралогия «Кольцо Нибелунгов» <...>» [2, т. 6:23].

Так же часто использованы названия опер Ж. Бизе «Кармен» и «Арлезианка»:

1) «<...> она будет <...> опять сниматься — в «Кармен» <...>» [1, ЗК:213]; «Люблю деревянный квадратный чан для собирания дождевой воды на крыше над аптечкой возле Plaza de Toros в Севилье (Музыкальная драма — «Кармен»)» [1, ЗК:214]; «<...> мне помогают мелочи <...> в чеховских пьесах (и в «Кармен», например, тоже). <...>» [1, ЗК:214]; ««Кармен» в последний раз. <...>» [1, ЗК:220]; «Она была на репетиции «Кармен»» [1, ЗК: 221]; «В Никольском сквере. — «Кармен» в Купеческом клубе» [1, ЗК:222]; «Любовь Александровна утром поет в «Кармен».» [1, ЗК:253]; «Мама читает мои стихи вслух, потом — «Кармен» и «(Зеленое кольцо)» [1, ЗК: 208]; «Первая «Кармен» (не Дельмас)» [1, ЗК:242]; «Вечером — <...> — «Кармен»» [2, т. 7:235]; «Я страшно тороплюсь в «Кармен». <...>» [1, ЗК:211]; «<...> недаром гениальный автор «Кармен» написал музыку к этой «поэме любви» <...>» [2, т. 6:456]; ««Кармен», — какая-то Давыдова которой я почти не слышал. <...>» [1, ЗК:210]; «Я смотрю на Вас в «Кармен» третий раз, <...>» [2, т. 8:433]; «Вечером мы с Любой в «Кармен» (Андреева-Дельмас)» [1, ЗК:200].

2) «Из шести драм А. Доде только две написаны им самостоятельно. Одна из них — «Арлезианка», <...>. [2, т. 6:456]; ««Арлезианка» дает благодарный материал для актеров, <...>» [2, т. 6:456].

Реже употреблены названия произведений М. Мусоргского («Борис Годунов», «Хованщина», романс «Блоха», цикл романсов «Песни и пляски смерти», цикл песен «Детская»), Р. Штрауса («Электра»), П. Чайковского («Евгений Онегин», «Пиковая дама», Н. Римского-Корсакова («Садко», «Царская невеста», «Снегурочка»), Дж. Верди («Травиата», «Аида»), Дж. Пуччини («Богема»), А. Рубинштейна («Демон»), А. Серова («Вражья сила», «Юдифь»), А. Даргомыжского («Торжество Вахха», романсы «Я здесь, Инезилья», «Оделась туманом Гренада»), М. Глинки («Руслан и Людмила», К. Глюка («Орфей») Г. Доницетти («Дон Пасквале»), Ш. Лекока («Madame Анго»), Дж. Мейербера («Роберт-Дьявол»), В. Пяста («Фея, Карина, Любовь»), В. Кашперова («Гроза»):

1а) «Люба вечером слушает Шаляпина («Борис Годунов») в Народном доме — с Кузьминым-Караваевым. <...> Да еще не понрави-

лось» [1, ЗК:210]); «Утром — *«Борис Годунов»*. Марину поет не она [1, ЗК:218]); «Шаляпин — *«Борис Годунов»* (мама с Францем, — я до бывал)» [ЗК:273];

1б) «<...> Серафима Павловна в *«Хованщине»*» [2, т. 7:82]; «<...> Кузмин (читал хорошие стихи, вечером пел из *«Хованщины»* с Каратыгиным <...>» [2, т. 7:83]; «Люба сегодня вечером в ложе Аничковых на *«Хованщине»* с Шаляпиным» [2, т. 7: 94]; «Сейчас едем в *«Хованщину»*» [2, т. 7: 98]; «Сегодня сгладились все воспоминания об ужасах Мариинского театра, и осталась одна *«Хованщина»*» [2, т. 8:379—380]; «*«Хованщина»* для меня, оказывается, сыграла очень большую роль» [2, т. 8:379—380]; «*«Хованщина»* еще не гениальна (т. е. не дыхание святого Духа) <...>» [2, т. 8:379—380].

1в) «Вечером я неожиданно попадаю на концерт Шаляпина <...> «Слушай команды слова» (Беранже), былины, «Вниз по матушке по Волге». Знаменитая *«Блоха»* — что-то не очень.» [2, т. 7:240];

1г) «К счастью, не было *«Песен и плясок смерти»*, но была *«Детская»* Мусоргского. <...>» [2, т. 8:73].

2) «1913. Забастовки 9 января. *«Электра»* Штрауса» [2, т. 7:422]; «Я тебе писал недавно — о театре (*«Электра»* и Зонов)» [2, т. 8:411]; «Третьего дня были на первом представлении *«Электры»* <...>» [2, т. 8,:410]; «В ближайшем будущем мне хочется на страницах «Голоса Москвы» возвратиться подробно к <...> другим петербургским постановкам (как, например, *«Электры»* Гофманстаала и «Грозы»)» [2, т. 8:216]; «<...> ведь *«Электра»* прежде всего — БЕЗДАРНАЯ ШУМИХА). <...>» [2, т. 7:239]; «Вечером — премьера *«Электры»* <...>» [2, т. 7:222]; «Значительный день. <...> Терешенки приехали с генеральной репетиции *«Электры»* Штрауса, страшно бранясь. <...>» [2, т. 7:220].

3а) «Милая на репетиции *«Евгения Онегина»* <...>» [2, т. 7:191];

3б) «Вечером — *«Пиковая дама»* (дирижировал Купер — очень)» [1, ЗК:456]; «Делать ничего не мог. — Вечером — *«Пиковая дама»*» [1, ЗК: 248]; «<...>; Глинка и Чайковский выносят на поверхность *«Руслана»* и *«Пиковую даму»* <...>» [2, т. 6:175—176]; «Мы тоже пойдем в *«Пиковую даму»*» [2, т. 8:136];

4а) «Вечером — *«Садко»* в «Музыкальной драме». <...>» [2, т. 7:216];

4б) «Открытие Большого оперного театра (*«Царская невеста»*, Любаша — Л. А. Дельмас)» [1, ЗК: 502];

4в) «Вечером мы с мамой (обедаю у нее) идем в «Снегурочку». Л. А. Дельмас поет Леля, дала нам билеты. <...>» [1, ЗК:245].

5а) «Стих. «Не проливай горячих слез...» Впервые — с итальянским эпиграфом: «Lascia mi vivere!» («Дай мне жить»), взятым из либретто оперы «Травиата» (музыка Дж. Верди, по драме А. Дюма-сына «Дама с камелиями»)» [2, Т.1.:578];

5б) «Вечером — «Аида» (ее ложа). <...>» [1, ЗК:223].

6) ««Богема», — иду в 1й ряд.» [1, ЗК: 218]; «Ужасный вечер. Она приходит в первом антракте «Богемы». С ней — легион. <...>» [1, ЗК:220].

7) «Вечером — «Демон» (смесь бесконечной глубины с конечной пошлостью — и в музыке и в постановке). <...>» [1, ЗК:454–455]; «Свидание с М. Ф. Андреевой, <...> — «Демон» (Шляпин)» [1, ЗК:457].

8а) «Шляпин в Еремке. («Вражья сила» Серова) достигает изображения пьяной наглости, хитрости на уме, кровавости, ужаса русского кузнеца. <...>» [2, т. 7: 381–382];

8б) «Приходя в неожиданный восторг, положим, от «Юдифи» Серова, Григорьев начинает орать <...>» [2, т. 5:507].

9а) «Народный дом — «Моцарт и Сальери» и «Торжество Вакха» <...>» [2, т. 7:401];

9б) «Вечером Любовь Александровна... Поет Доргомыжского: «Я здесь, Инезилья...» и «Оделась туманом Гренада...»» [1, ЗК:251].

10) «Вечером — «Руслан и Людмила»» [1, ЗК:454];

11) «В венке Мейерхольду теперь (по поводу «Орфея») участвовать не хочу: <...> постановка Мейерхольда, виденная мной («Дон-Жуан»), мне страшно не понравилась. <...>» [2, т. 8:381];

12) «Вечером — «Дон Пасквале» Доницетти в «Буфе» у Бережного <...>» [1, ЗК: 494].

13) «Репетиция «Madame Анго»» [1, ЗК: 492].

14) «<...> тут явились и гитара, и табак, и просвещение насчет цыган, <...>, зазвучал тот «адский вальс» из «Роберта-Дьявола», <...>» [2, т. 5:493].

15) «Пяст говорил, что так лучше, чем я рассказывал, и указал на совпадение ритма моего лейтмотива («Радость — Страданье одно») с его (в его «опере»: «Фея, Карина, Любовь»» [2, т. 7:214].

16) «<...> мне хочется <...> возвратиться <...> к некоторым другим петербургским постановкам (как, например, «Электры» Гофманстааля и «Грозы»)» [2, т. 8:216].

Артионимы, называющие балеты, у А. Блока редки, но всё-таки встречаются:

1) «Весь день — работа над докладом. — Вечером — *«Жизель»*¹ (Спесивцева, Владимиров, Романов), *«Арагонская хота»*² (ШЕРЕР, Люком)» [1, ЗК:455];

2) «Вечером — часть *«Феи кукол»*³ и III акт *«Пахиты»*⁴» [1, К:455].

3) «*«Раймонда»*⁵ (Смирнова и Владимиров)» [1, ЗК:462];

4) «Бенефис Дриго (*«Талисман»*, *«Роман бутона розы»*)» [1, ЗК:460];

5) «В этот день у М. И. Терещенко было совещание об *«Алалее и Лейле»*⁶ (А. М. Ремизов, Лядов, Головин)» [2, т. 7:240];

6) «Вечером — *«Эсмеральда»* (Шерер — Pas des six в 3-м акте, Смирнова)» [1, ЗК:456]; «Вечером — *«Дочь Фараона»*⁷ со Спесивцевой, Смирновой, Люком и Владимировым» [1, ЗК:454];

Изредка встречаются наименования оперетт:

1) «<...> Григорий Новицкий пел куплеты из *«Ночи любви»*⁸...» [2, т. 5:307];

2) «Вечером — мы с Пястом (вчетвером) в ложе в оперетке *«Романтическая женщина»*⁹ <...>» [2, т. 7:119];

3) «<...> начинаю слушать совершенно устаревшего *«Орфея в аду»*¹⁰ — ужасная пошлость» [2, т. 7:152];

¹ Балет А. Адана. *Все последующие сноски выставлены вручную. Расположены здесь, после текста автоматической сноски 1.* ² Балетная сюита М Глинки. ³ Балет И. Байера. ⁴ Балет Э. Дельдьева. ⁵ Балет А. Глазунова. ⁶ Балет А. Лядова. ⁷ Балеты Ц. Пуни. ⁸ Оперетта В. Валентинова. ⁹ Оперетта Я. Вейнберга ¹⁰ Оперетта Ж. Оффенбаха. ¹¹ Романс Н. Дулькевича. ¹² Романс Т. Хренникова. ¹³ Романсы Ф. Шуберта. ¹⁴ Романс Р. Шумана. ¹⁵ Песня А. Верстовского. ¹⁶ Песня И. Жильбер. ¹⁷ Песня А. Мерзлякова. ¹⁸ Пенся А. Турищева. ¹⁹ Народная песня, слова К. Рылеева. ²⁰ Песня Н. Цыганова. ²¹ Песня в обработке Я. Пригожего. ²² Народная песня, слова М. Горького. ²³ Народная песня, слова К. Федотова. ²⁴ Старофранцузская народная песня. ²⁵ Романс И. Бородина. ²⁶ Романс А. Вилинского. ²⁷ Цыганский романс С. Герделя. ²⁸ Романс Н. Зубова. ²⁹ Романс Н. Зубова. ³⁰ Романс К. Лучича. ³¹ Романс Д. Михайлова. ³² Романс Ф. Садовского. ³³ Цыганская песня Н. Шишкина. ³⁴ Романс И. Бородина (автор слов и музыки к цыганским романсам). ³⁵ Кантата Ю. Шапорина. ³⁶ Водевиль Д. Ленского. ³⁷ Заключительный хор Девятой симфонии Л. Бетховена. ³⁸ Ария из оперы «Юдифь» А. Серова. ³⁹ Э. Григ «Пер Пюнт». ⁴⁰ Песня Руже де Лиля. ⁴¹ «Кольцо Нибелунгов», опера Р. Вагнера. ⁴² «Тристан и Изольда», опера Р. Вагнера. ⁴³ «Руслан и Людмила», опера М. Глинки. ⁴⁴ «Mademoiselle Фифи», опера Ц. Кюи. ⁴⁵ «Борис Годунов», опера М. Мусоргского. ⁴⁶ «Сказка о царе Салтане», опера Н. Римского-Корсакова. ⁴⁷ «Евгений Онегин», опера П. Чайковского. ⁴⁸ «Колокольчики, бубенчики звенят...» — цыганский романс, слова С. Петрова-Скитальца.

Сравнительно часто встречаются наименования произведений песенного творчества и романсов. С последних и начнём:

1) «Все это переписано 7 ноября из «Полного сборника романсов и песен в исполнении А. Д. Вяльцевой, А. Паниной, М. А. Каринской». Еще бы найти: «*Как хороши те очи...*»¹¹, потом — «Колокольчики, бубенчики», где сказано: «Бесконечно жадно хочется мне жить!»» [2, т. 7, с. 379];

2) «<...> Потом любимый и известный по миниатюрам певец поет «*Эй, вы, залетные*»¹²; <...>» [2, т. 6:277];

3) «Был концерт Олениной. <...> Она пела, между прочим, «Лесного царя», «*Двойника*»¹³, «*Два гренадера*»¹⁴. К счастью, не было «Песен и плясок смерти», но была «Детская» Мусоргского» [2, т. 8:73];

4) «Ф. Глинка (1788) «*Вот мчится тройка удалая...*»¹⁵» [2, т. 7:423];

5) ««*Ma tete*»¹⁶ — песня Ивэйт Жильбер» [1, ЗК:186]

6) «Мерзляков (1778–1830). «Велизарий». («Малютка, шлем нося...»), «*Среди долины ровная...*»¹⁷» [2, т. 7:423];

7) «/ И, садясь, запевали *Варяга*¹⁸ одни, / А другие — не влад — *Ермака*¹⁹, / <...>»» [2, т. 3:275];

8) «Цыганов (1800). «*По полю, полю чистому...*»²⁰,» «Не шей ты мне, матушка...»» [2, т. 7:423];

9) «<...> Автора «*Коробейников*»²¹ не знают, «*Солнце всходит и заходит...*»²² — мало» [1, ЗК:111]; ««*Коробейники*» поются с какой-то тайной грустью» [1, ЗК:94] «На просторных полях русские мужики, бороздя землю плугами, поют великую песню — «*Коробейников*» Некрасова» [2, т. 5:132–133];

20) «Над извилинами русской реки рабочие, обновляющие старый храм с замшенной папертью, — поют «*Солнце всходит и заходит*» Горького» [2, т. 5:132–133];

21) «Вечером я неожиданно попадаю на концерт Шаляпина <...> Слушать хорошо, однако особенно — «Слушай команды слова» (Бенранже), былины, «*Вниз по матушке по Волге*»²³» [2, т. 7:240];

22) «Только имя Аэлис в этой песне заимствовано мной (по его созвучию с именем Алисы) из известной старофранцузской народной песенки: «*Bele Aaliz main leva*»²⁴ <...>» [2, т. 4:512].

В некоторых случаях можно говорить о характерном скорее для художественных текстов приёме «умолчания» имени, хотя в текстах, не являющихся художественными, он тоже встречается, но может быть

квалифицирован как некая разновидность эллипсиса. Наименование музыкального произведения «хранится» в памяти читателя. В текстах музыкальных произведений заложены эмоциональные чувства, способные вызвать и звуко-музыкальные ассоциации, «услышать» музыку. Иногда А. Блок цитирует либо текст целиком, либо его фрагмент, называет автора текста или музыки, но название произведения не указывает. Чаще всего это случается с произведениями, названием которых является (по известной традиции) первый стих текста.

1) «/ Ты говоришь, рабом не будешь, / <...> Слова и музыка И. А. Бородин» [2, т. 7:373];

2) «/ Я степей и воли дочь,²⁵ / <...>» Сочинение Н. И. Шишикина» [2, т. 7:373];

3) «/ Да, я влюблен в одни глаза,²⁶ / <...>» [2, т. 7:378];

4) «/ Везде и всегда за тобою,²⁷ / <...>» [2, т. 7:374];

5) «/ Я тебя бесконечно люблю, / <...>» (Слова В. Мятлева, музыка Н. В. Зубова)» [2, т. 7:378–379];

8) «/ Не уходи, побудь со мною,²⁸ / <...>» [2, т. 7:375];

9) «/ Быть может, и мы разойдемся,²⁹ / <...>» [2, т. 7:376];

10) «/ Забыты нежные лобзанья, / <...>» (Музыка А. Ленина)» [2, т. 7:377];

11) «/ Если жизнь не мила вам, друзья,³⁰ / <...>» [2, т. 7:375];

12) «/ Жалобно стонет ветер осенний,³¹ / <...>» [2, т. 7:377];

13) «/ Я грущу, если можешь понять / <...>» (Музыка М. Я. Пуаре; В. Панина)» [2, т. 7:374];

14) «/ Все говорят, что я ветрена бываю,³² / <...>» [2, т. 7:373–374];

15) «/ Джень дем мэ препочто,³³ / <...>» [2, т. 7:376];

Артионимы, обозначающие название кантат, водевилей и фрагментов музыкальных произведений занимают последнее место.

1) «Шапорину — дополнение к «Куликову полю»³⁴.» [1, ЗК:480];

2) «Вечер старинных водевилей. «Вот так пилюли!»³⁵» [2, т. 7: 382];

3) «<...> К ночи пришла Дельмас (она пела «Гимн радости»³⁶)» [2, т. 7:271];

4) «Приходя в неожиданный восторг, положим, от «Юдифи» Серова, Григорьев начинает орать: «<...> Как это у него запоет Юдифь: «Я оденусь в виссон»³⁷, то я готов сапоги ему лизать.» [2, т. 5:507].

В дополнение к разговору о музыкальных артионимах хочется указать на присутствие в текстах А. Блока аллегривых форм официальных

названий музыкальных произведений или их фрагментов. Например, арию Тореадора из оперы Бизе «Кармен» Блок называет *тореадор* вместо «Куплеты Тореадора»: «Свет гасят, вступление к 4-му акту, я жду. Уже толпа, уже *тореадор*. Ее нет. <...>» [1, ЗК:212]. Особого внимания заслуживает еще один артионим — *хабанера*, употребленный в письме Л. А. Дельмас 11.03.1914 года, который, на наш взгляд, является значимым. Он объединяет и жанр, и фрагмент оперы Ж. Бизе «Кармен»: («<...> Вам нужно сняться в рабочем репетиционном платье с черным нагрудником. В Кармен — в нескольких поворотах в I акте; <...>; *хабанера* (несколько движений);» [2, т. 8:435]). Так же как и *хабанера*, артионим *сегидилья* — одновременно и название испанского танца, и название уникального фрагмента оперы Ж. Бизе «Кармен (II акт: *сегидилья* (сидя на стуле и хлопая в такт пляске) [2, т. 8:435]).

В блоковских текстах можно наблюдать различные по формальным признакам аллегривые формы. В приведенных ниже фрагментах артионимы употреблены Блоком без кавычек, со строчной буквы:

1) «<...> издали доносится одинокая *песня Коробейника*: победно-грустный, призывный напев, разносимый выюгой: / Ой, полна, полна корбушка, / Есть и ситцы и парча, / Пожалей, душа зазнобушка, / Молодецкого плеча! // <...>». [2, т. 2:374)].

2) «Какой-то взбалмошный бродяга Пер Гюнт достигает лесной хижины и умирает усталый, убаюканный *песней Сольвейг*³⁸ — песней Вечности» [2, т. 5:457].

3) «<...> и много в языке Минского уловимо и неуловимо нерусских выражений, <...> видеть в его «сермяжном горе» — «холодные слова», его — писать безвкусную и трескучую рабочую *Марсельезу*³⁹ <...>» [2, т. 5:281].

Подобную аллегривую форму можно проиллюстрировать фрагментом из Записных книжек: «Свет гасят, вступление к 4-му акту, <...> Ее нет. Я решаю ждать *Хозе*. Вот и *Хозе*, <...>» [1, ЗК:212]. Артионим *Хозе* вместо «Дуэт Хозе и Кармен» (музыка Дж. Верди, из оперы «Кармен»). У Блока нередко встречаются аллегривые вариации музыкальных артионимов, представляющие собой сокращение компонентов названия музыкального произведения. Например:

1) «Получил «*Кольцо*»⁴⁰ Вагнера для редакции» [1, ЗК, с. 476)]; «<...> играл в драматическом кружке, где были присяжный поверенный Троицкий, Тюменев (переводчик «*Кольца*»)»... [2, т. 7:340)];

2) «Терещенко говорил о том, <...> что он не понимает людей, которые после «Тристана»⁴¹ влюбляются...» [2, т. 7:163]; «На днях приходил бедняга Мейерхольд. <...> он занят «Тристаном» для Мариинской сцены». [2, т. 8: 262]; ««Тристан» тебе выписан». [2, т. 8:321];

3) «<...> Глинка и Чайковский выносят на поверхность «Руслана»⁴² и «Пиковую даму» <...>». [2, т. 6:176];

4) «Она после «Фифи»⁴³ со мной в кинематографе». [1, 3К:256];

5) «<...> «Борисе»⁴⁴ Мусоргского в монологе Пимена обрубленные стихи или переставленные или прибавленные слова». [2, т. 6:474];

6) ««Царь Салтан»⁴⁵ (1-е представление), — мы с Любовью Александровной в Мариинском театре». [1, 3К:257];

7) «Вечером я в «Онегине»⁴⁶». [1, 3К:200]; «Мама и Франц слушают «Онегина» <...>». [2, т. 7:211];

8) «<...> Еще бы найти: «Как хороши те очи...», потом — «Колокольчики, бубенчики»⁴⁷, где сказано: «Бесконечно жадно хочется мне жить!»» [2, т. 7:379].

В собранных нами аллегривых формах артионимов встречается название музыкального произведения, дополняющееся необычным употреблением прилагательного «зеленый» в записной книжке: «Мама читает мои стихи вслух, потом — «Кармен» и («Зеленое кольцо» [1, 3К:208]. Блок использует для наименования музыкального произведения первую строчку припева «Песни о качелях» из оперетты Ф. Легара: «Тихо и плавно качаясь, горе забудем вполне»: ««Милый писатель» в тихом безумии так себе пишет о «так себе людях». «Тихо и плавно качаясь, горе забудем вполне».» [2, т. 5:410].

Артионим «Утро туманное» (название романса; музыка А. Абазы, стихи И. С. Тургенева) в аллегривой форме употреблен А. Блоком в «Заметках, связанных с работой в драматическом театре (ответ на анкету о Некрасове)»: «Тургенев относился к стихам, как иногда относились старые тетушки. А сам, однако, сочинил «Утро туманное» [2, т. 6:483]. Эта форма артионима коррелирует с другим, полным названием произведения: «Утро туманное, утро седое». Для называния поэтических текстов, не имеющих заголовка, часто используется первый стих произведения. Правда, в случае с одним использованием Блоком первого стиха его квалификация как заголовка представляется не вполне оправданной, поскольку он использован поэтом в качестве эпиграфа к стихотворению «Седое утро» (1013) [2, т.3:207—

208]. В некоторых случаях, впрочем, использование первой строки стихотворения для обозначения произведения не является эквивалентом заголовка. Например: начало песни «Там у моста за рекою» (на тачке) [1, т. 8:435] и начало романа «Красный сарафан» (музыка А. Варламова, слова Н. Цыганова): «*He шей ты мне, матушка...*»: «Цыганов (1800). «По полю, полю чистому...», «*He шей ты мне, матушка...*» [1, т. 7:423].

Заслуживает внимания такой небезынтересный факт: в языке Блока выявлена омонимия собственных имён: «*Валгалла*» — одновременно и артионим, и мифодомоним. Употребленный Блоком мифодомоним косвенно намекает и на фрагмент из оперы «Валькирия» Р. Вагнера «Дорога в Валгаллу». В связи с заинтересованностью поэта творчеством Р. Вагнера в его языке встречаются музыкальные аллюзии и реминисценции. Сравнительно часто используются артионимы, в которых переплетаются музыкальная и поэтическая составляющие. Таковы, например: название цикла Кармен у Блока и название оперы Ж. Бизе «Кармен», название поэтического произведения М. Лермонтова «Демон», двух стихотворений А. Блока «Демон» («Иди, иди за мной — покорной») [2, т. 3:60], «Демон» («Прижмись ко мне крепче и ближе») [2, т. 3:26] и название оперы А. Рубинштейна «Демон», заголовок стихотворения «Валькирия (На мотив из Вагнера)» и название оперы Р. Вагнера «Валькирия», название подцикла «Пляски смерти» у Блока и название цикла романсов у М. Мусоргского «Песни и пляски смерти», а так же в языке Блока выявлена омонимия артионима и антропонима Кармен: «когда *Кармен* бросает цветок; когда *Кармен* уходит (взгляд на Хозе); <...> *Кармен*, гадающая по руке Цуниги <...> *Кармен*, слушающая Хозе <...>, *Кармен*, танцующая для Хозе. <...> и когда *Кармен* прогоняет Хозе <...> в последний раз *Кармен* во всем великолепии <...>» [2, т. 8:435].

В заключение упомянем названия сборников песен:

1) «Все это переписано 7 ноября из «*Полного сборника романсов и песен в исполнении А. Д. Вальцевой, А. Паниной, М. А. Каринской*»» [2, т. 7: 379]);

2) «Песня девушек взята мною из разных майских песен («*trimouzettes*»)»... (Срв.: Е. В. Аничков, «*Весенняя обрядовая песня*», часть I, глава 3, стр. 168 и сл.)» [2, т. 4: 519]; «Песня второго менестреля — вольное переложение песенки пикарского трувера VIII века.

(См.: Е. В. Аничков, «*Весенняя обрядовая песня*», т. I, стр. 124 и сл.)» [2, т. 4:520]; «Только имя Аэлис в этой песне заимствовано мной <...> (см. Е. В. Аничков, «*Весенняя обрядовая песня*»; транскрипция имени принадлежит ему же).» [2, т.4:512].

Артионимы являются важным элементом языка и художественного мира Александра Блока. В корпусе артионимии языка поэта важную роль играют названия музыкальных произведений. Они являются индикатором глубокой заинтересованности А. Блока музыкальной культурой. Изучение музыкальных артионимов и контекстов, в которых они функционируют, способствует реконструкции музыкальной атмосферы Петербурга первой четверти XX века, позволяет выявить музыкальные предпочтения поэта, впечатления и рефлексии по поводу прослушанных музыкальных произведений, высказать обоснованные предположения относительно взаимодействия поэтической и музыкальной культур в сложной организации художественного мира Александра Блока.

Проанализированным материалом исчерпываются практически все случаи использования музыкальных артионимов, входящих в тематическую сферу музыкальной культуры в творчестве А. Блока.

Литература

1. Блок А. Записные книжки / Александр Блок. — М.: Художественная литература, 1965. — 663 с.
2. Блок А. Собрание сочинений / Александр Блок. — М.-Л.: Гос. изд-во художественной литературы, 1960—1963. — (Сочинения: в 8 т.).
3. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика: Збірник статей. — Одеса: Астропринт, 2008. — 328 с.

А. А. Шулдішова

АРТИОНИМІЯ МУЗИКИ У МОВІ ТА ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ О. БЛОКА

Представлено огляд артионімії, зафіксованої у текстах О. Блока. Вільне та різноманітне володіння онімними засобами, які відбивають музичний репертуар столиці Росії у першій чверті ХХ століття, характеризує поета не тільки як аматора, а і як знавця музичної культури Росії та Європи, дозволяє визначити зафіксований онімами перегук найменувань літературних та музичних творів, уточнити музичні впливи на поетичний світ О. Блока.

Ключові слова: музичні артионіми, музичні твори.

A. A. Shuldishova

ARTIONYMS OF MUSICAL WORKS IN A. BLOCK'S LANGUAGE AND ARTISTIC WORLD

The overview of artionyms in Block's text is given. It is considered that onyms are used in independent and different ways, which reflect the musical repertoire of the Russian capital in the first quarter of the 20th century. This qualifies the poet not only as a music amateur, but as an expert of the musical culture of Russia and Europe and allows to identify correspondencies of the literary and musical titles and to find out the musical influence on the Block's poetic world.

Key words: *musical artionyms, musical works of art.*

УДК 821.161. 2(477.83)

Л. В. Явір

АНТРОПОНІМИ ЯК СИМВОЛЕМИ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ІВАНА ФРАНКА

У статті на матеріалі поезій Івана Франка проаналізовано символічне наповнення антропонімів, що становлять невід'ємну складову індивідуально-авторського стилю письменника, його ідіолекту; окреслено мовні й позамовні чинники, які сприяють символізації антропонімів. Доведено: антропоніми не лише важлива складова передачі емоційно-експресивного бачення дійсності поетом, а й майстерно відшліфований та завуальований символ.

Ключові слова: символ, символема, антропонім, теонім, поетонім, бібліє-онім, ономастика.

У певні періоди та чи інша наука відчуває потребу переосмислити свої методологічні засади, по-новому підійти до оцінки фундаментальних понять, доповнити й розширити їх. Велику роль у цьому процесі відіграє звернення до історії науки, співвіднесення її із сучасними потребами, визначення продуктивних елементів її історичного розвитку. Ідеться не про модернізацію історії, а про нове її прочитання — реінтерпретацію. Кожне явище культури має свій інтерпретаційний потенціал, який набуває якнайповнішого розкриття, вступаючи в контакти, в діалог з новими історико-культурними контекстами [1: 79]. Зміна сучасної гуманітарної парадигми вимагає нових підходів і до прочитання текстів Івана Франка, у нашому випадку текстів поетичних.

Силою об'єктивних та суб'єктивних факторів чисельні грані «ліричного універсуму» Івана Франка досліджувалися лише спорадично. На периферії франкознавчих об'єктивів тривалий час залишалися й лінгвістичні символи, що є невід'ємною складовою поетичного ідіостилу митця. Вивчення символіки Івана Франка розпочалося відносно недавно в системі лінгвістичних знань. Заторкували цю проблему в своїх розвідках М. Скаб, І. Денисюк, В. Корнійчук, О. Дей, М. Шалата, М. Гольберг, З. Гузар та ін.

У контексті антропоцентризму сучасної лінгвістики першорядної ваги набувають ономастичні студії, адже несуть у собі не лише інфор-

мацію про особливості розбудови словникового складу тієї чи іншої мови за рахунок власних особових назв, а й відомості етнокультурологічного плану [4 : 32].

Власні імена є обов'язковим і невід'ємним компонентом системи виражальних засобів художнього твору. Їхня питома вага в ономастичному полі тексту доволі суттєва. Іншими словами, ономастика художнього твору становить чітку й розгалужену систему (системи), в якій кожен онім, за словами О. Суперанської, тісно пов'язаний з іншими і поза цими зв'язками взагалі не сприймається [докл. див. 9 : 83].

У нашій невеличкій розвідці зупинимося саме на дослідженні ономастичної символоробітні Івана Франка. Зважаючи на те, що в межах однієї статті неможливо охопити увесь онімний потенціал поета, обмежимося лише одним фрагментом Франкової поетичної ономастери — репрезентацією антропонімів як символом.

Вважаємо таку тему актуальною і перспективною, оскільки в поезіях Івана Франка подибуємо значний пласт онімної символіки (у нашому випадку антропонімів), що потребує ґрунтовного лінгвостилістичного коментування. Нейтральні у повсякденній мові власні імена перевтілюються в художньому, головне — поетичному, дискурсі, набувають нового емоційного та символічно-нараженого звучання.

Мета статті — проаналізувати символічний потенціал антропонімів у поетичних текстах Івана Франка. Реалізація поставленої мети вимагає виконання конкретних **завдань**, а саме: виокремити у поезіях письменника антропосимволи, проаналізувати та висвітлити їх семантико-символічне наповнення. **Об'єкт** дослідження — поетичний дискурс Івана Франка. **Предмет** — антропоніми з погляду їх символічного наповнення в поетичних текстах І. Франка.

При розгляді в поетичному тексті семантико-естетичних якостей власних назв — антропонімів, передовсім — символічних прирощень, що активно використовуються у загальнонародній мові, необхідно враховувати, що склад цих імен не є однорідним. У процесі вживання будь-яка власна назва — антропонім може набувати різних значеннєвих і символічних обертонів.

На розвиток символічного значення та виникнення конотацій впливає низка факторів, скажімо, тип онімної основи, характер дже-

рела, рівень обізнаності мовців із пропріативом та його денотатом, частотність уживання власної назви, симпатія або антипатія народу до неї, фонетичний фактор, етимологія оніма, його національна належність, структурно-організаційні можливості пропріальної одиниці, традиції, звичаї, зміни світогляду, вплив політичних, економічних подій, прагнення до експресії. Хоча, звісно, у процесі конотації та символізації визначальну роль відіграє семантика онімної основи.

О. Ю. Карпенко, систематизуючи онімні розряди в ситуації асоціативного експерименту і за обсягом символічних та образних асоціатів, стверджує, що найчастіше переосмислені асоціати з'являються серед теонімів, при чому тут досить часто спостерігається семантична інверсія: не асоціати символізують стимул, а, навпаки, стимул займає позицію символу до асоціата [10: 61].

Аналіз інтелектуального, художньо-естетичного та експресивного потенціалу антропонімів українського та світового онімного простору в ідіолекті Івана Франка дозволяє поділити досліджувані номени на такі групи:

1. Теоніми християнських та світових релігій (Бог, Ісус Христос, Пречиста Діва, Єгова (Ягве), Будда, Астарта);
2. Імена біблійних персонажів (Йосиф, Соломон, Лазар, Пилат, Адам, Каїн);
3. Імена святих (свята Доместіка, святий Николай, святий Іван Дамаскин, свята Варвара);
4. Імена міфологічних істот і божеств (Немезіда, Агріман, Ормузд, Лаокоон, Іксіон);
5. Імена видатних українських та світових історичних діячів, полководців (Наливайко, Марко Кралевиц, Милош Обилич, Олександр Македонський, Періс, Фуль);
6. Імена представників українського та світового літературно-мистецького простору (Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Шекспір, Спенсер, Петрарка, Данте);
7. Імена філософів (Арістотель);
8. Оказіональні антропосимволи (Мирон, Михайло, Трохим) та ін.

Багато поезій Івана Франка просякнуті сакральною тональністю, що особливо виразно звучить підсилена відповідною ономалексикою, зокрема теонімами. Біблійна ономастика підтверджує тезу, що власні імена в художньому тексті зберігають безпосередній зв'язок з

поняттям, мають великий виражальний потенціал і стають одними з найважливіших його елементів (Бог, Господь — всевладність, всемогутність, справедливість; Ісус Христос — відкупитель, ізбавитель людства, найбільший страдник; Мати Божа — заступниця, покровителька). Конотативна ж специфіка сакральних онімів несе в собі надзвичайно багату культурну інформацію, зумовлену дією інтра- й екстралінгвальних чинників.

Поезії Івана Франка рясно засіяні біблійними символами, серед яких чільне місце належить теонімам **Бог, Пречиста Діва, Ісус Христос**. Частотність уживання цих теонімів, а також їхнє глибоке філософське переосмислення свідчать не тільки про інтерес автора до біблійної тематики та його обізнаність у цій сфері, а про особливості світогляду поета, його моральні й духовні переконання та цінності [12 : 48].

Теонім **Бог** — найчастотніший поетонім поезій Івана Франка. Укладачі словопоказчика «Лексика поетичних творів Івана Франка» (І. Ковалик, І. Ощипко, Л. Полюга) зафіксували 2121 випадок вживань цієї лексеми, це не беручи до уваги похідних утворень [5 : 20]. Традиційними символічними обертонами концепту **Бог** виступають компоненти «святість», «всемогутність», «добро», «милосердя», «любов», «всепрощення» та ін.:

*Отак і той, що наложив печать
На серце: сам, без дружньої розмови
Жие для себе — хоч би був не знаць
Як чесний, не приблизиться на п'ядь
До **Бога** без любови [11: 260].*

Нерідко теонім **Бог** набуває в Івана Франка досить несподіваних з лінгвального погляду імпліцитних та експліцитних okazіональних конотацій, що визначаються концептами «патріотизм», «містицизм» чи навіть «кохання»:

*Та боюсь за тебе дуже,
Бо любов — то мстивий бог:
Як одно її зневажить,
Любов мститься на обох [11 : 215].*

Христос за біблійною традицією — боголюдина, Месія; в образно-метафоричному значенні — страдник за людей, той, хто безкорисливо

служить людям, далека від життя людина. Як символ слово-поняття **Христос** несе ідеї страдництва, спасіння, спокути, всепрощення, очищення [6 : 162].

Іван Франко акумулював всі вказані грані образу Богочоловіка, і вивів свій символообраз **Христа**-відкупителя та відвічного страсто-терпця, знак переваги вічного над минушим, справедливості й милосердя. Поет неперевершено й влучно екстраполює образ-символ **Ісуса Христа** на сьогодення:

*З диму жертв, з тьми церемоній,
Із обмани, крові й сльоз —
Словом, як з хреста старого
Сходить між людей **Христос** [11 : 133].*

Важливе місце в ідіолекті Івана Франка посідає антропосимвол **Мати Божа**, Пречиста Діва, котра уособлює дієвий активний первень через актуалізацію в контексті поезій сем «заступництво», «милосердя», «надія всіх скривджених». Такі конотативні нашарування подибуємо в рядках і між рядками поезій «Коляда», «Рука Івана Дамаскина» та ін.

*Мовчав і молився у муках Іван;
Взяв руку відтяту в лівицю,
А потім, кровавий, каліка, пішов
В **Пречистій Діви** каплицю [11, 433].*

Не оминув поет своєю увагою і біблійне ім'я Бога — **Ягве, Єгова**, вживає його, щоправда, у дещо приземленому світлі як символ строгості та суворості:

*Тож час би, мамо, як євреї **Ягве**
(Нащо вже пан був строгий і скептичний!),
Сказать собі: «Спочину вже тепер!». [11 : 352].*

Окрім християнських теонімів, поезії Івана Франка густо помережані біблійними антропонімами Старого і Нового Завіту, які наскрізь просякнуті символічно-акцентованими нашаруваннями.

Найдавнішими біблієонімами, котрі вже впродовж тисячоліть уособлюють «гріх», «смерть», «відречення від раю» є образи **Адама і Єви**. Через ці відвічні образи Іван Франко актуалізує символосеми «непостійність людини», «гріховність», навіть «наука»:

*І се треба, брате, в повинність вмінути:
Не спасе нас місце і рід іменитий,
Як Божої волі не будем чинити.
Бо котре ж то місце було щасливіше,
Котре пробуване було приємніше,
Як Адама й Єви в раю найвчасніше? [11 : 415].*

Автор надзвичайно винахідливий і неперевершений у доборі символічного матеріалу для своїх творів. У поезії «Легенда про Пилата» він майстерно поєднав образи двох негативних персонажів Старого й Нового Заповіту — **Каїна** та **Пилата**, себто братовбивці й мимовільного боговбивці через відступництво. Концепти «гріх», «боговідречення», «непослух», «прокляття» набули тут вельми актуального символічного звучання через контекстне оточення — «вода», «кров», «вина», «втеча»:

*Пилат Христа віддав катам на муки
І мовив: «Я не винен — вам бажалось!».
Взяв воду і, прилюдно вмивши руки,
Пішов обідать, мов ніщо й не сталося [...].
І Бог поклав клеймо на груди Пилата,
Житє, смерть, тіло й дух його прокляв
Гіри **Каїна**, бо **Каїн**, вбивши брата,
Не мив рук з крові — винним чувсь, тікав [11 : 187–188].*

Біблієонім **Лазар** — символ воскресіння, страждання, святості, прослави Господньої, надії:

*Вчора тлів, мов **Лазар**, я
В горя домовині —
Що ж се за нова зоря
Мені блисла нині [11 : 107].*

Відвічним символом мудрості утвердився **Соломон**. Згідно зі Старозавітною оповіддю, Соломон через надмірне захоплення жінками на старості відійшов від Бога, чинив язичницькі жертви й обряди [І Книга Царів : 11]. Іван Франко був добре обізнаний із цим біблійним сюжетом, глибоко його переосмислив і наділив Соломона символами «гріх», «засторога», «упадок», не відкидаючи й традиційну символему «найвища мудрість»:

*Тямиш — **Соломон**, що наймудрішим*

*Уважався в племені жидівським,
Що, мовляли, розумом високим
З всіх людей стояв найближче Бога,
Через жінку навіть Бога зрікся
І в поганським храмі жертви діяв [11 : 417].*

Йосиф у біблійній традиції — син Якова, якого ледь не погубила заздрість своїх братів, а згодом — дружини фараона Пентефрія. Для Франка Йосиф — знакове уособлення страждань, терпінь, жертва людського підступу і обману:

*Та Йосиф знав ціну тих слів
І дворакові відповів:
«Минуле ти збудив сумне...
Мій друже, не люби мене!» [11 : 281].*

Самсон — це біблійний символ сили, захисник ізраїльтян. Надмірне захоплення співжителю **Далілою**, що виступає символом підступності, обману, жорстокості та ницості, погубило Самсона. У Франковій візії цей образ наділений семами «жертвність», «страждання»:

*Перша річ — ніколи, жодним робом,
Не відкрій своєї тайни жінці.
Тямиш, як Самсон відкрив свою Далілі,
І за те свободу й зір утратив [11 : 417].*

Франко часто вводить у свої поезії імена християнських святих, нерідко символічно акцентовані. За допомогою ретельно підбраного контекстного оточення символічний потенціал антропонімів вишліфовується, інтенсифікується, кристалізується поетом: святий **Миколай** (Николай) — вербалізований знак щирості, милосердя, чуда (розкривається вже у назвах поезій — «Два чуда святого Николая»); **Іван Дамаскин**, святий **Селедій** усимволізовують терпіння, страждання, прославу Господню; свята **Доместіка** — позначення чистоти й непорочності, стійкості у вірі:

*Правило віри, скромности вірець,
Жила собі Доместіка святая,
Своє сховавши світло під корець,
Служила у безбожного глутая [11: 300].
Бажаю оспівати вам,
Що стане духу мого,*

*Житє, стражданє, муку й смерть
Селедія святого [11: 302].*

Антитетичними семами наділений образ **Марії Магдалини** (Єгиптянки Марії). Автор у поезії «Ф. Р.» вважає її символом гріховності, а разом з тим краси і жіночності, любові, земних утіх:

*А ти не дбай, і доки тільки змога,
Сій радощі, плекай любовні мрії
І жаль гони від свого порога
За прикладом Єгиптянки Марії [11: 403].*

У рядках своїх поезій Франко заторкує не лише християнство, але й інші світові релігії та божества. Автор вводить у поетичний лексикон імена таких божеств, як **Будда, Ормузд, Агріман, Астарта**.

Будда (Сіддхартх Гаутама) — засновник та найяскравіше світило буддизму. Для Франка Будда — символ просвітлення, перемоги над злом, спокою, умиротворення:

*Поклін тобі, Буддо!
В темряві життя
Ти ясність, ти чудо,
Ти мир забуття! [11: 248].*

У поезії «Душа безсмертна! Жить віковічно їй...» та «Арот і Марот» Іван Франко вводить антропонім **Астарта** — ім'я язичницької богині народів Сходу. Франкова поетична уява вималювала Астарту як символ сили, твердості, могутності («Душа безсмертна! Жить віковічно їй»). В поезії ж «Арот і Марот» Астарта — «віщя жона», що перетворилася в зірку, соратниця Бога в боротьбі з гріхом. Доцільно у цьому аспекті розкрити й символосеми образів **Арога** й **Марота**, що уособлюють пиху, гордість, зверхність і, як виявилось, гріховність, покуту:

*Радіє люд. Одна в задумі —
Астартє, віщя жона.
«Не віриш?» — люд її питає.
«Попрубую», — рекла вона [11: 295].*

Контрастні антропоніми **Ормузд** та **Агріман** допомагають поетові створити алегоричне тло перемоги добра над злом, світла над темрявою. Згідно з міфологічною традицією, Ормузд — бог світла, проти-

вник Агрімана — бога темряви. Для Івана Франка світло і темрява — це добро і зло, застій і розвиток, старе і нове:

*Хитаєсь трон єго твердий,
Гчуєсь **Чорному** цареві,
Як **Ормузд** ясний, молодий
Вже виринає з хвиль рожевих [11: 118].*

Послугується Іван Франко і міфологемами **Лаокоон**, **Іксіон**, **Немезіда**, **Теміда**, **Авгій**, **Сфінкс**, **Еол**, **Прометей**, які наділяє оказіональними символічними значеннями: **Лаокоон** — невтомний борець за краще майбутнє; **Іксіон** — страдник і мученик; **Немезіда** — уособлення справедливості, світового порядку; **Теміда** ж навпаки — символ несправедливості, обману; **Авгій** символізує хаос; **Сфінкс** — це убивча пристрасть, мука, приречення; **Еол** — символ труднощів, життєвих перипетій, до слова, їх було чимало на шляху поета-творця:

*Приходилося
Поборювати **Еолові** вітри,
Що різко віяли з півночі,
Г супротивні хвилі пересудів,
Підозрїнь, злоби і незрозуміння... [11: 469].
А що, як **Немезіда**
Собі одного дня
Позволить жарт зробити
Г ролі поміня? [11:379].*

Знаходимо в поезіях Івана Франка імена-репрезентанти національної й світової історії та культури. Історичний досвід народу пов'язаний передовсім із державотворчим процесом, із конкретними історичними особами. Незважаючи на те, що іменник історичних постатей Франкових поезій порівняно невеликий, знаходимо оніми, що відносяться до цієї групи. Більшість з них набувають виразно акцентованих символічних обертонів. Скажімо, **Наливайко**, **Лобода** — символи свободи, нескореності, боротьби, стійкості, **Марко Кралевич** та **Милош Обилич** — сербські герої, що усимволізують волю, силу, відданість рідному народу:

*Незадовго встане пімста
З Косового поля,
Милош Обилич устане,
Підійметься воля [11: 94].*

На площинах поетичних текстів Івана Франка часто зустрічаємося з постаттю **Тараса Шевченка**. Ці два генії близькі за духовним світовідчуттям та масштабами вболівання про долю України. Певно, тому Франко відводить Шевченкові особливе місце символу, але не тільки України, народу. Шевченко — живий ідеал, неспокойне сумління, тривога. Водночас, він — святиня українського народу, його оберіг:

*Поклін тобі, народних нужд співаче,
Від мільйонів для котрих ти жив,
Від України, що ще й нині плаче
В тім самім горі, що ти її лишив!* [11: 462].

З великим пієтетом ставиться Іван Франко у своїх поезіях і до **Івана Котляревського**. Антропонім Котляревський актуалізує концептуальні семи «українськість», «патріотизм», «мистецька значущість», «національність». Переконливим художнім ідентифікатором антропоніма виступає лексема «батько»:

*Се Котляревський, батько наш Іван, —
Той сам, що перший українське слово,
Народне, чисте, ясне, як сльоза,
У люди вивів, світу показав* [11: 469].

Імена **Шекспіра**, **Данте**, **Петрарки**, **Спенсера** — це знаки, за допомогою яких автор передає болісні роздуми над становищем національної культури, літератури, загалом українського народу, а також порушує глибокі екзистенційні проблеми:

*Колись в сонетах Данте і Петрарка,
Шекспір і Спенсер про красу співали,
В форму майстерну, мов різьблена чарка,
Свою любов, мов шум-вино, вливали* [11: 178].

Ім'я мислителя **Арістотеля** дещо зіронізоване. Він — носій концептуальних сем «освіченість», «шляхетність», «мудрість», а також зовсім несподіваних — «нерозумність», «пиха», «зверхність»:

*Арістотель-мудрець Александра навчав
І такий у альбом його вірш написав:
«Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса,
Небезпечне оружжя — жіноча краса.
Тільки мудрість, наука і старші літа
Подають проти неї міцного щита»* [11: 281].

Окрему групу поетичного тезаурусу Івана Франка становлять оказіонально переосмислені народні імена: **Мирон**, **Баба Митриха**, **Панас**, **Михайло**. В більшості випадків — це номени людей з народу, що символізують убогість, страждання, безвихідь:

*І що кому в тім, що Михайло й Трохим
По своїх загонах криваво бідують,
Хоч рук собі й ніг від роботи не чують,
Прийде передновок — занестись нічим? [11: 198].*

Антропонім **Мирон** — уособлення самого Івана Франка. Автор досконало поетично обіграв власні роздуми й болісні переживання, що терзають душу. Мирон — оказіональний символ роздвоєння, болю, розчарування:

*На кривду в обороні правди стане
Правдивий Мирон, не лякаєсь смерти.
А ти, що йдеш під стягами тирана,
Облитий кров'ю праведних героїв,
Ти смієш Мирона ім'я поганить? [11: 148].*

Дуже часто у поезіях Івана Франка влучним інтенсифікатором та ідентифікатором символізація виступає прикладка-апелятив у пре- чи постпозиції, яка й сама нерідко набуває рис символу або значного символічного потенціалу (Арістотель-мудрець; Астарте, віщя жона; Періс, цар суворий...):

*Асока, цар премудрий, милосердний,
До ради царської звик був просити
Пустинників, аскетів, богомольців
І пильно слухав, що вони казали [11: 286].*

Наша лаконічна розвідка засвідчує, що антропонімічні одиниці у структурі художніх текстів Івана Франка виступають у ролі поетонімів із різними конотативними символічними відтінками значень. Вони — не просто важливий чинник формування індивідуально-авторського стилю Івана Франка, його ідіолекту, а й щедрий матеріал для дослідницьких пошуків, адже символічний ономастичний тезаурус митця — багата і ще непізнана грань «невичерпного атома». Надзвичайно перспективним вважаємо дослідження ономастичного символічного простору поеми «Мойсей».

Література

1. Гольберг М. Іван Франко і методологічні засади сучасної славістики // Марк Гольберг // Людина і творчість: гуманістичні вияви. — Вип. VI. — Дрогобич, 1998. — С. 79–101.
2. Денисюк І. Невичерпність атома / І. Денисюк. — Львів, 2001. — 318 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. — К.: Довіра, 2006. — 703 с.
4. Івасенко А. Антропонімія Галичини XVI ст. як предмет історико-лінгвістичного дослідження / Анна Івасенко // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету Івана Франка / Ред. кол. Т. Біленко (головний редактор), М. Федурко, Я. Яремко та ін. — Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. — Випуск двадцять восьмий. Філологія. — С. 32–43.
5. Ковалик І., Ощипко І., Полюга Л. Лексика поетичних творів Івана Франка. — Львів, 1990. — 264 с.
6. Кононенко В. І. Рідне слово. Підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів. — К.: Богдана, 2001. — 303 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. — К.: Вища школа, 2003. — 475 с.
8. Святе Письмо Старого й Нового Завіту повний переклад здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. Переклад І. Хоменка.
9. Середич М. До проблеми становлення терміносфери сучасної художньої ономастики // Марія Середич // Актуальні проблеми сучасної термінології: Збірник наукових праць: Матеріали регіонального науково-практичного семінару. — Дрогобич: Посвіт, 2009. — с. 83–89.
10. Торчинський М. М. Символізація онімного простору [Текст] / М. М. Торчинський // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія філологічні науки: зб. наук. пр. — Ніжин, 2010. — Кн. 2. — С. 61–64.
11. Франко І. Вибрані твори: В 3 т. Т. 1: Поезії, поеми / Ред. колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М. — Дрогобич: Коло, 2004. — 824 с.
12. Явір Л. «Дав Бог мені прожити много літ...» (символічне наповнення те онімів Бог, Ісус Христос, Мати Божа в поезії Івана Франка) / Лілія Явір // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. — Вип. 659. Романо-слов'янський дискурс. — С. 47–51.

Явор Л. В.

**АНТРОПОНИМЫ КАК СИМВОЛЕМЫ ПОЭТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА
ИВАНА ФРАНКО**

В статье исследуется символическая нагрузка антропонимов в поэзиях Ивана Франко. Антропонимы рассматриваются как неотъемлемая составляющая индивидуально-авторского стиля писателя, его идиолекту; очерчены языковые и внеязыковые факторы, которые способствуют символизации антропонимов. Доказано, что антропонимы не только важная составляющая выражения эмоционально-экспрессивного восприятия действительности поэтом, но и искусно отшлифованный и завуалированный символ.

Ключевые слова: *символ, символема, антропоним, теонимы, поэтонимы, библионимы, ономастика.*

Yavir L.

**ANTHROPONYMS AS SYMBOLEMES OF IVAN FRANKO'S POETIC
DISCOURSE**

The article deals with the analysis of the symbolic loading of the anthroponyms in Ivan Franko's poetry. Anthroponyms are considered to be an integral part of individual author's style and his idiolect. The linguistic and extralinguistic factors that contribute to symbolization of anthroponyms are described in the article. It was stated that anthroponyms are not only the important factor of transmission of Franko's emotional and expressive vision of reality, but also an artistically polished and covert symboleme.

Key words: *symbol, symboleme, anthroponym, theonym, poetonym, biblionym, onomastics.*

РЕЦЕНЗІЇ

ОТИН Е. С. ГИДРОНИМИЯ ДОНА : МОНОГРАФИЯ В 2 ТОМАХ. — ДОНЕЦК : ЮГО-ВОСТОК, 2011–2012

Грунтовне вивчення топонімії, мікротопонімії, зокрема гідронімії неможливе без надійних словників та каталогів. З різних причин, основною з яких є трудомісткість збору матеріалу, гідронімічна лексикографія надто повільно поповнюється новими здобутками. Саме тому рецензована монографія є значним внеском у цю царину, бо є фундаментальним каталогом гідронімії Дону, який відбиває реальну послідовність розташування гідрооб'єктів у річному басейні. Традиційно басейн Дону розподіляється на три частини: Верхній, Середній та Нижній Дон. Структура монографії наслідує такій традиції, бо першій том містить назви гідрооб'єктів басейну цієї ріки від джерел до ріки Іловлі, а другий — від станиці Качалинської до її впадіння у Таганрозьку затоку Азовського моря.

Каталог повністю охоплює всю гідрографічну номенклатуру Донського басейну: назви рік, річок, струмків, ярів, балок, байраків, лощовин та інших сезонних водотоків, озер, болот, старорічищ, лиманів, ільменів, ериків. До того, у каталог увійшли також інші елементи гідрорельєфа, наприклад, коліна рік, мілин, рогів, островів та под.

Через те, що каталог було укладено видатним ономатологом, засновником всесвітньовідомої Донецької ономастичної школи Євгеном Степановичем Отиним, у виданні була зафіксована вся прилегла ойконімія та мікротопонімія, які «виявляють різнобічні ономасіологічні зв'язки з гідронімами басейну» (т.1, стор.10). Крім того, автор залучив дані широкого часового діапазону, що призвело до хронологічної багатоярусності каталогу.

Деякі гідроніми досі не мають точної географічної прив'язки, тому у каталозі їх позначено знаком плюс та/чи фігурною дужкою. Про деякі інші гідроніми інформації ще менше, відомо лише про їх належність до басейну певної ріки, тому інформація про них подається у кінці основного списку гідронімів відповідної ділянки.

Е. С. Отін групує інформацію у гідронімоцентричні комплекси, чи гнізда, в яких загальною формою є найчастотніший чи найстабільніший варіант гідроніма, причому відсилки подаються хронологічно. Після скороченого позначення джерела наводиться сторінка фіксування гідроніма, рік видання джерела або запису. Також фіксуються фонетичні й графічні варіанти, форми із структурно-морфологічними відмінностями та дублети, як, наприклад, р. **Черная Калитва; Калитва, Колитва; Старая Калитва, Ст.Калитва; Черная** (т.1, стор.223) чи б. **Тишана, Тишиня; Тишеня; Кешеня** (т.2, стор.5). Всі ці неймовірні гідроніми перетворення відкриваються читачеві просто на одній сторінці завдяки самовідданій науковій роботі Євгена Степановича.

Не менш цінними та цікавими є етимологічні розвідки автора, завдяки чому в єдиному каталозі майбутні дослідники гідронімії Дону зможуть отримати найважливішу інформацію. Взагалі хотілося б відзначити, що укладання онімічних словників та каталогів є науковою пристрастю Євгена Степановича Отіна з давних давен: у 1977 році він видав монографію «Гідроніми Східної України», у 2000 році — історико-етимологічний словник географічних назв «Топонимия приазовских греков», у 2012 році — повний каталог гідронімів північного узбережжя Азовського моря від Таганрозької затоки до Криму «Гидронимия Северного Приазовья». В останньому виданні цілком логічно знаходимо статтю, яку присвячено річці **Кальміус**. Саме цей гідронім колись перетворив молодого філолога на оноματοлога, якого захопила етимологічна загадка цієї власної назви, і тепер ми маємо одного з найвидатніших оноματοлогів сучасності, який невпинно тішить нас своїми різнобічними та різнобарвними дослідженнями.

О. Ю. Карпенко

НАШІ АВТОРИ

БОЄВА ЕВЕЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

БЕРБЕР НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА — аспірантка кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

БУРДУНЮК ОКСАНА ВІКТОРІВНА — аспірантка відділу ономастики Інституту української мови НАН України

ГОЛУБЕНКО ЛІДІЯ МИКОЛАЇВНА — кандидат філологічних наук, професор, декан факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ГУКОВА ЛІНА МИКОЛАЇВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ДВОРЯНЧИКОВА СВІТЛАНА ЄВНІНІЇВНА — кандидат філологічних наук, викладач кафедри української і російської мов Донецького національного медичного університету імені Максима Горького

ДЕРІК ІЛОНА МОРИСІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ДОЛБІНА КАРІНЕ ДАVIDІВНА — кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ДОМБРОВАН ТЕТЯНА ІВАНІВНА — доктор філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЗУБОВ МИКОЛА ІВАНОВИЧ — доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КАЛІНКІН ВАЛЕРІЙ МИХАЙЛОВИЧ — доктор філологічних наук, професор кафедри загального мовознавства й історії мови Донецького національного університету

КАРПЕНКО ОЛЕНА ЮРІЇВНА — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КОЛЕСНИК ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА — професор, доктор філологічних наук, завідувач кафедри болгарської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КОСТЯНКО ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА — аспірант кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КРАВЧЕНКО ЕЛЛА ОЛЕКСАНДРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри загального мовознавства Донецького національного університету

КРУПЕНЬОВА ТЕТЯНА ІВАНІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

МАКСИМОВА ВЕРОНІКА ВАЛЕРІЇВНА — викладач кафедри української і російської мов Донецького національного медичного університету імені Максима Горького

МАРІНАШВІЛІ МАЛЬВІНА ДЖАНГІЗІВНА — кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

НАСАКІНА СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА — кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українського та іноземних мов Одеського державного аграрного університету

НЕКЛЕСОВА ВАЛЕРІЯ ЮРІЇВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

НЕМИРОВСЬКА ОЛЕКСАНДРА ФЕДОРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ПЄЛІНА ОЛЕНА ВАДИМІВНА — викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

РОМАНЧЕНКО АЛЛА ПЕТРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРИХОДЬКО ГАННА ІЛЛІВНА — доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології Запорізького національного університету

ТКАЧЕНКО ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ФАРТУШНЯК КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА — старший лаборант відділення довузівської підготовки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ФОМІНА ЛЮДМИЛА ФЕДОРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ФОРМАНОВА СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ХРУСТИК НАДІЯ МИХАЙЛІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ШУЛЬДИШОВА АЛІНА АНАТОЛІВНА — викладач кафедри української і російської мов Донецького національного медичного університету імені Максима Горького

ЯВІР ЛІЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА — аспірантка кафедри української мови філологічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Карпенко Олена Юріївна

Електронна пошта: elena_karpenko@ukr.net

Адреса: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, каб.131, 132,
кафедра граматики англійської мови

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Збірник розміщується на сайті електронних видань бібліотеки імені Вернадського: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zzo, на сайті Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в електронному архіві-репозитарії: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/1779>, на сайті www.karpenko.in.ua.

ЗМІСТ

Хронологічний показчик друкованих праць доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАНУ Ю. О. Карпенка	3
<i>Зубов Н. И.</i> Юрий Александрович Карпенко и его кафедра общего и славянского языкознания	44
<i>Бербер Н. М.</i> Антропоетонімікон оповідання «Апокаліпсис» Марії Матіос: інтертекстуальний параметр	54
<i>Босва Е. В., Крупеньова Т. І.</i> Особливості відтворення онімів у перекладах та творах Лесі Українки	63
<i>Бурдунок О. В.</i> Відіменні прізвища північно-західної Миколаївщини	71
<i>Голубенко Л. Н.</i> Специфика интерпретации общеизвестных собственных имен в немецкоязычной наивной картине мира	80
<i>Гукова Л. Н., Фомина Л. Ф.</i> Изучение географических номинаций на уроках русской словесности	88
<i>Дворянчикова С. Е.</i> Из наблюдений над поэтонимами романа Я. Гашека «Похождения бравого солдата Швейка»	96
<i>Дерик И. М.</i> Малая проза А. П. Чехова в английском переводе (на материале рассказа «Дама с собачкой»)	104
<i>Долбіна К. Д.</i> Структура узуального скрипта індивідуального зоонімічного фрейму	113

Домброван Т. И.

Кельтский след в английской антропонимии как проявление анизотропии языковой мегасистемы: лингвосинергетический аспект 127

Калинкин В. М.

Поэтика онимов рассказа А. П. Чехова «В циркульне» 134

Колесник В. А.

Специфика фамилий болгарских поселенцев Юга Украины 146

Костянко Ю. О.

Гидронимы в лирике А. С. Пушкина 153

Кравченко Э. А.

Редупликация как средство образности поэтонима и контекста 166

Максимова В. В.

Поэтика имен художников в творчестве А. Вознесенского 174

Марінашвілі М. Д.

Антропонімікон роману Ерве Базена «Змія у кулаці» (комунікативно-прагматичний аспект) 182

Насакина С. В.

Роль теонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов 194

Неклесова В. Ю.

Онімний ландшафт українського Інтернету у 2008 році 200

Немировська О. Ф.

Власне ім'я заголовного персонажа у часопросторовій структурі художнього твору 205

Пеліна О. В.

Основні чинники якісного перекладу української ідеонімно-прагматонімної лексики англійською мовою 215

Приходько Г. І.

Когнітивні параметри категорії оцінки 224

Ткаченко Г. В.Особливості репрезентації хрематонімів в IV колі
індивідуального хрематонімного фрейму 230**Фартушняк К. О.**Відіменні прізвища в антропонімії Тростянецького району
Вінницької області 238**Форманова С. В.**

Інвективна семантика прізвиськ українських політиків 248

Хрустик Н. М., Романченко А. П.

До питання творення неофіційних назв автомобілів 256

Шульдишова А. А.Артионимія музики в языкe и художественном мире
А. Блока 267**Явір Л. В.**Антропоніми як символами поетичного дискурсу Івана
Франка 280**РЕЦЕНЗІЇ****Карпенко О. Ю.**Отин Е. С. Гидронимия Дона : монография в 2 томах. —
Донецк : Юго-Восток, 2011–2012 293*Наші автори* 295*Контактна інформація* 298

Записки з ономастики = Opera in onomastica : збірник
3-324 наукових праць / ред. кол. : О. Ю. Карпенко (відп. ред.) [та
ін.]. — Одеса : Астропринт, 2014. — Вип. 17 = Fascicullum 17. —
304 с.

УДК 801.311/.313(066)
ББК 81.031.4я5

Наукове видання

Записки з ономастики

Збірник наукових праць

Випуск 17

Збірник зареєстровано в Державному комітеті
телебачення і радіомовлення України 05.07.2004 р.

Свідоцтво: серія КВ № 8934

*Українською, російською, болгарською,
англійською, польською, чеською мовами*

Тираж 300 прим. Зам. № 559.

Адреса редакційної колегії:
65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, каб. 131, 132,
кафедра граматики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.